

Horváth Dezső



**Cseremalac
voltam**

B&T

Horváth Dezső

Cseremalac voltam

A borító Bodosi Mihály munkája

TARTALOM

Utazás az élet
Szabadka
Ungvár
Brünn
Koszalin
Újvidék
Egy kis kirándulás
Dánia
Erdély
Rómában minden más
Kipipáltuk Párizst
Szanaszét görögtünk

Utazás az élet

Azt az egyet nem mondhatom, hogy olyan jaj de sokszor koptattam határainkat. Régen megtanultam azonban, hogy Magyarország az az ország, amelyik saját magával határos, és ebben semmiféle narcisztikum nincsen. Mindig szerettem volna bejárni elcsatolt területeinket. Legszívesebben nyakamba csaptam volna a hátizsákot, mindig arról álmodoztam, bakancsban, az apostolok lován járom össze a Kárpátokat, és visszaérek a kört bezárni ugyanoda, de csak az lett belőle, hogy ma is ezt szeretném.

Szép leánkákra tud ennyire visszavágyakozni a férfiember.

Valamikor a hatvanas évek elején léptem át először Röszkénél, de csúfos vége lett annak is. Hamarosan elmondom, de előbb a címet kell megmagyaráznom. Majdnem két évre rá, hogy bezupáltam a Délmagyarhoz, föltette a nagy kérdést Nagy Pista, a főszerkesztő, lenne-e kedvem elmenni Kárpátaljára? A többiek mind voltak már, ettek, ittak, jól mulattak, ha akarom, elmehetek.

Hogyne akartam volna.

Az úgy volt, hogy egyik évben Ungvárról jött át valaki az újságírók közül, a következőben tőlünk mehetett. Minden költséget a fogadók álltak, sőt annyira kölcsönös volt a figyelmesség, ha hajszállal többet nyújtott volna akármelyik, a következő fordulóban a másik is igyekezett volna azt követni.

Voltak ilyen bolond idők is az öregátkosban.

Fejedelmi ajándék a magamfajta szegény embernek. Abban a szent pillanatban **Cseremalacnak** éreztem magamat. Utána eljutottam ugyanígy Brünnbe (Brnóba), Koszalinba, és Újvidékre is. Mindegyik utamról beszámolhattam lapunkban, amennyire az akkori tisztesség megengedte. Rajtunk volt a Külügyminisztérium és az illetékes nagykövetség szeme, a szocialista testvériség jegyében fogant *minden nagyon szép, minden nagyon jó* barázdájában közlekedhattunk leginkább.

Összejött mindig egy testes sorozat, ide is írom mindet, de idők múltával bele kell kevernem azokat a jegyeket és jeleket is, amelyeket az akkori hivatalosság rossz néven vett volna. Anekdotázásaim közben elő-előjönnek ezek is, nem most találom ki egyiket se, de betűbe először foglalhatom.

Tüneménykép helyeken jártam, és nagyszerű emberekkel találkozhattam. Meg gyöngébbekkel is.

Egyik-másik későbbi vagy közbeeső utazásom hordalékát is ide teszem.

Szabadka

A rend kedvéért mégiscsak evvel kell kezdenem. Legrosszabb álmomban se jött elő akkor még, hogy újságíró is leszek valaha, cseremalacságról tehát szó se volt. A szabadkai *olaszpiac* híre keringett akkoriban Szegeden, magyar forintért lehetett venni bármit. Összetanakodtunk ifjú feleségemmel, el kellene mennünk.

November 7-e lesz a legjobb. Nálunk teljes ünnep, majdnem a legnagyobb, odaát meg semmi. Szabadságot se kell kivennünk hozzá. Rádásul közvetlen buszjárat indult Szegedről, és a jegyet is meg lehetett venni forintért. Úgy ki van ez találva, az is bolond, aki bele nem vág.

Aki viszont belevág, könnyen pofára esik. Mire mi el tudtuk dönteni, hogy valóban megyünk, háromszor is tele lett volna az egyetlen busz. Nincsen mese, el kell fogadnunk mások ajánlatát: menjünk magyar busszal a röszkei határig, ballagjunk át a két senkiföldjén, a túlsó oldalra, gyalog, és Horgostól menjünk szerb busszal tovább.

Minden nagykapu mellett van kiskapu.

Akkor még nem tudtam, hogy a kiskapunál is nagy a kapupénz.

Forráskúton egyezségem volt a művelődési ház igazgatójával, Kálmán Ferivel, hogy a farsangi tuskóhúzástól az aratóünnepen át a szüreti mulatságig, és a bolondos lakodalomig mindent lefilmezek, hogy az utókornak is megmutathassuk. Olyan szépen egymás markába csaptunk, én se kértem érte semmit, és ő is megajánlotta ugyanazt. Csöndes záradéka is volt az alkunak: amikor már megvágta a negatívot, egy kópiát magamnak is másoltatunk.

Ebbe is betette a lábát a mocskos ördög, de hol van az még!

November 6-án tehát Forráskúton nyomtam a gombot a bolondos lakodalmon. Ha jól belegondoltunk volna, meg mások is, szentségtöréssel fölért volna, mert hogy merünk mi éppen akkor bolondozni, de elment mellette mindenki. Kajla férfi volt a menyasszony, három virtigli vőfély tette-vette magát. Hatalmas jókedv mindenfelé, akármerre fordítottam a lencsét, szinte röhögött a kamera is.

És bográcsokban rotyogott a paprikás.

Be is kenekedtem vele tisztességesen. A fene se gondolta, hogy másnap mi lesz ebből.

Elindultunk tehát a reggeli busszal, átkocogtunk a határon, és fölültünk a szerb járatra. Szabadkán megkérdeztük, merre van az olaszpiac, végig bogarásztuk azt is. Vettünk feleségemnek egy mohair-pulóvert, nekem egy orkáncabátot, és egy üveg Napóleon konyakot.

Az orkáncabátot azonban nemzetellenessé nyilvánította az akkori hatalom, a népköztársaság megdöntésére irányuló galád cselekedet volt csak gondolni is rá, ennél fogva azonnal ki kellett dolgoznom a leglezserebb álcázást is. Vékony portéka az, szép csíkban lehetett összehajtani, és a derekamra ing alá rejteni úgy, hogy a nadrágszíj fogja meg.

Mire mindez lebonyolódott, és visszamentünk a belvárosba, elkezdett dolgozni a bürgepaprikás. Hatalmas erővel. Futnom kéne, de nincsen hová? Ha létezett is akkoriban utcai illemhely a városban, azt sikerült úgy eldugniuk, hogy rá nem akadtunk.

Nagy törvény a szükség, a városháza gyönyörű épületébe osontam be. Hogy mit mondtam volna, ha marcona alak állta volna utamat, nem tudom, de bennfentes egykedvűséget mímelve meg is találtam az első emeleten a nekem szolgáló helyet, és azonnal kieresztettem belsőségem minden mérgét.

Megnéztem, nem likadt ki a kagyló.

Megkönnyebbülve füttyörészttem kifelé, bámultunk jobbra, bámultunk balra, aztán kezdtem érezni, hogy ugyanaz a szükség szorít megint. Akkor már a pályaudvar közelében jártunk, ott találtam könnyebbülést. Hogy milyen körülmények között? Aki a magyar vasutak megfelelő helyeinek lepusztult voltát ismerte csak, az is mennyországinak mondta volna az ottanihoz képest.

Nem baj, a lényeg az, hogy sikerült.

Sajnos, ingajarat lett belőle. Kijöttem, visszamentem. Megint kijöttem, megint visszamentem. Hiába terveztünk mi el minden megnéznivalót szépen, sorjában, a hely szelleme nem eresztett. És minden alkalommal bajlódnom kellett az orkáncabáttal is.

Bántam már, mint a kutya, amelyik kilencet kölkezett, hogy megvettük egyáltalán.

Eljött a busz visszaindulásának az ideje, végre csihadt bennem egy kicsit az indulat.

Aggodalmakkal megrakva vágtunk neki az útnak. Vigasztalt ugyan bennünket, hogy a gond nem vámköteles, csak kényelmetlen. Harmadik vagy negyedik megálló után ugyanazok az alantas érzések hatalmasodtak el rajtam, amelyek majdnem az egész napomat elfoglalták. Szólhattam volna a masinisztának, hogy álljon meg, de azonnal, de morcos is volt, meg azt se tudhattam, hányféle pokolba kívánnak az utasok, ha valamelyik kukoricást meg akarom támadni.

Lelemény is van a világon. Már a tervezőasztalon gondoskodtak róla, hogy a vezérülést a köznéptől egy alumíniumból való csapórúd válassza el. Bocsánatot kérek mindenkitől, hogy ordenáre dolgokat kell részleteznem, de elhiheti mindenki, megélni sokkal rosszabb volt. Oda pászítottam vágányomat a rúdra, és csöndben izzadoztam egészen a határig.

Nem láttam, de tudtam, gyorsan forognak alattam a busz kerekei. Sajnos, versenyre kelt velük a gyomrom is. Csakhogy vele az is megesett, hogy minden kuplungolás nélkül előremenetből hátramenetbe kapcsolt.

Kemény szorultságomban cifráztam a lépést a senki földjén, a valóságos határon, a saját senki-földünkön át egészen a magyar oldalig, de vigasztalást az se jelentett. A vámosnak ugyan elég volt fölmutatnunk a hálószytyrot, benne az egy liter konyakkal, meg a három tábla rizses csokoládéval – a pulóver a feleségemen volt –, mehettem is volna azonnal az ideáti illemhelyre, gondolom, nem vasúti kivitelben, de nem mertem. Ki tudja, kinek tűnnék föl, ha szélesebben azt céloznám meg. A bolond is kitalálná, rejtegetni valómm vitt oda, és ettől legalább most őrizzen meg a Teremtő. És ha, mondjuk, kamera figyel a delikvenst? Mindenféle furmányos dolgot kitaláltak már, észnél kell lennem, emberiség!

Teremtett az Isten, nem messze a határtól egy jókora kukoricást, tünemény szép szál magyar kukoricával, abba vettem be magamat.

Nem részletezem, de a tunguzmeteor végezhetett akkora pusztítást Szibériában.

Az orkáncabát azonban megúsza.

Ungvár

Mehettem tehát Ungvárra. Biztosan először, de azt nem tudhatom, lesz-e alkalmam még egyszer, tehát föl kellett készülnöm. Mondták az előttem ott járt kollégáim, mit szoktak ők kérni, bevettem tehát első szabadon választott programjaim közé Vereckét. Azt nem tudhattam, csak sejtettem, nem biztos, hogy a valóságot írta-e le derék jó Anonymusunk, vagy saját kitalálmányát a honfoglalás útvonaláról. Nem nagyon hittem, hogy Árpád és vándorló népe itt jött volna be a Kárpát-medencébe, sokkal inkább azt, azért tette ide magasztos bejövételünket, hogy Ungvár nevéből eredeztesse idegen nevünket, a *hungarust*.

Itthoni térképről láttam, az egész Kárpátalján végigutazhatom, ha azt is kérem. Elmentem Sándor bácsihoz is, akivel éppen az orkáncabátos kaland miatt még szorosabb atyai barátságot éreztem – többek között azért is fogták pörbe, mert orkáncabátot és kezbeli kis magnetofont is kapott nyugatnémet kollégáitól –, és megkérdeztem, mit kéne megnéznem, és kivel kéne beszélnem. Mondta, menjek el abba a kicsi faluba is, amelyik föltehetően egybeszakadt már Ungvárral, mert annak Árpád-kori temploma van, és föltétlenül keressem meg Monajlo mestert, ha megvan még. Nála szebben senki nem fősti a Kárpátok lelkét.

Mások is elláttak hasznosnál hasznosabb tanáccsal. Föltétlenül nézzem meg a Tisza forrásvidékét. Hogyne kérném ezt is bevenni majd a rám váró föladatak közé! Mindenképpen látnom kell, hol szerénykedik ki a föld alól annak a rengeteg víznek az eleje, netántán több helyen is, amelyik tavaly – 1970-ben – megint el akarta nyelni a világot. Aknaszlatinára is jó lenne elmennem, hiszen sóbányában se jártam még. Beregszászra meg azért, mert talán a legmagyarabb város a Kárpátok alján.

Gáláns volt a cégem, alám adta Molnár Jóska Volgáját, hogy elvigyen Szolnokra. Az a legjobb, ha ott szállok föl az egyébként Moszkvába tartó nemzetközi gyorsra, és Csapnál leszállok. Oda el szoktak menni ugyancsak vállalati autóval az ungváriak is, semmi gond nem lesz.

– Bárcsak a szentlélek beszélne belőletek!

– Nyugi, nyugi, nem lesz semmi baj.

Amikor elhagytuk Nyíregyházát, jöttek a magyar és az ukrán határőrök. Ékes magyarsággal, jókedvre huzakodva kérdezi az ukrán:

– Hova, hova?

– Ungvárra.

– Nyet, nyet. Maga Uzshorodra megy.

Kötöttem az ebet a karóhoz, én Ungvárra megyek. Huzakodunk egy darabig: Ungvár, Uzshorod, Ungvár, Uzshorod. Elővettem nagy eszemet, és azt is mondtam, ezzel az útlevéllal akár Vlagyivosztokig is elmehetnék, de nekem Ungvár is elég. Azt mondja, továbbra is mosolyogva, hogy majd megtudom. Átnyújt egy kis cetlit – bumacskának nevezi azt ideát is, odaát is mindenki, a *bumaska* szót ferdítve el –, mire én úgyszintén széles mosollyal csúsztottam a szívem fölötti szivarzsebembe.

Hogy micsoda kalamajka lett ebből!

Ne futkossunk mindig előre!

Töméntelen sok ember szállt le Csapon, és davajgitáros katonák sorfala között terelődött be az állomás hatalmas csarnokába. Uramisten, hová jöttem én? Mozdulni is alig tudtunk, annyian voltunk. Újabb bumacskákat osztottak, mindenkinek ki kellett töltenie a rajta szereplő kérdések szerint. Tanultam ugyan orosz gimnáziumban is, egyetemen is, de segítőt kértem inkább. A mellettem lévővel közösen felelgettünk, de írni csak én írtam.

– Fegyver?

– Nincsen.

Mi a nyavalyát keresnék én itt fegyverrel, ahol géppisztolyból arzenál van, és mindegyik mellett rohamsisakos katona? Eltelt legalább fél óra, senki hivatalos ember egy kumma szót nem szólt hozzánk. Néhányan izgágáskodtak, de rá is fizettek. Őket emelték ki leghamarabb a tömegből, és odabent a hivatalosnál is tüzetesebb ellenőrzés alá vonták.

Isten szeme mindent lát?

Honnan tudom, hogy mi volt odabent? Oldalt kinézve az ablakon, láttam, ott van már Ungvári kollégám, Szenes Laci, és a sofőr. Kézjelekkel kérdezi, mi van? Vonogatom a vállamat, tudja a nyavalya. Jóleső érzéssel töltött el mégis, hogy nem vagyok egyedül, a kapcsolat tökéletes. Félreértés nem lehet, tudják, hogy jövök, és lám, itt is vannak értem. Laci szólhatott a határőrízőknek, hogy fontos embert vár a Kárpáti Igaz Szó, mert az izgágák után mindjárt engem szólítottak, karcosra reszelve nevemben a H-t, és megtakarítva az ő-ről az ékezetet, láthattam tehát, hogyan szálaznak elő mindent a hangoskodók csomagjából.

Benne volt a svungban az én vámosom is, mert egyszerűen beletúrt a kofferom fenekébe, és kiborított belőle mindent a vizsgálóasztalra. Inget, gatyát, szappant, fogkefét, minden nyavalyát. Közben kapta a drótot, hogy megkülönböztetett utas vagyok, újra fölnyalábolta az egészet, és visszavágta a bőröndbe.

– Pasli!

Laci az előző évben volt nálunk, csak a sofőrt kellett megismernem. Született ukrán volt, tökéletes magyarsággal beszélt. Bemutatkoztunk egymásnak, mondta, igyekszik teljes két hétig minden kívánságomat teljesíteni, ha fontosabb föladat nem jön közbe.

Hajszálra így cselekedtünk mi is. Avval a különbséggel, hogy mi legtöbbször kíséret seadtunk a Molnár Jóska mellé, ha az ország túlsó felében is kalandozni akart a vendég. Vlagyivosztokunk ugyan nincsen, de Kőszeg, Sopron, esetleg a Balaton így is szerepelni szokott a programunkban.

Türelmetlenül várt bennünket a szerkesztőség teljes főnöksége. Tudták, mikor érkezik a vonat, mennyi az út Ungvárig, hol a fenében kóvályogtunk eddig? Átadtam az itthoniak nyájas üdvözléseit, fogadtam az ottaniak tupírozott köszöntését, és máris rátértünk a lényegre. Mit akarok látni?

Mondtam sorban. Verecke. Írta a szerkesztőségi titkár: Verecke. Nálunk akkor már nem volt szerkesztőségi titkár se, pedig ebben is követtük jó sokáig az élenjáró szovjet példát. Mondom: Monajlo mester. Nagyszerű. Tessék megszervezni, mikor lenne neki a legalkalmasabb. Rahó. Ahányan voltunk, annyi fej ütődött föl azonnal.

– Ott éppen mit akarsz?

– Ablakunk alatt folyik el a Tisza. Tavaly ugyancsak ijesztgetett bennünket. Látnom kéne, hogyan születik a föld alól az áldás vagy az átok.

Súgja Laci, jobb lenne, ha nem szeretném látni.

– Ne felejtsd el, a nagy Szovjetunió legnyugatibb határán vagy. Ne tudj róla, de légfűrésok is vannak ott. Zárt terület.

Pardon! Nem tudtam. Így tanul a gyerekek.

– Szlatina.

Újra fölütődnek a fejek.

– És ott mit akarsz?

– Soha nem voltam még sóbányában. Végig akarnám húzni megnyálazott ujjamat a falán, megnézni, hogy sós-e.

Elröhögték magukat. Írta a szerkesztőségi titkár ezt is, de hozzá is tette: föltehetően nem megy. Nem fog menni. Ahhoz főrendőri külön engedély kell. Határozat születik, beszéljenek meg találkozót a főrendőrrel, és függjön ez a programpon az ő döntésétől.

– Fontos ipari terület. Más kívánság?

– Otthon azt mondta Simon Pista, bocsánatot kérek a pórias megfogalmazásáért, hogy igen erősen néprajzi buzik vagytok, nem tudok olyasmit kérni, amit ne teljesítenétek. Minden jöhet, ami ide vág.

Kisfőnökünk nevének említése kedves hangulatba ringatta őket. Szóhasználatáról is ráismertek. Tünemény jó pajtás, és az ivásban verhetetlen.

Mondtam, most jól kifogtátok. Mert én nem iszom, csak vizet és tejet.

Csalódottságra váltott át a közhangulat azonnal. Közzámlára ihatott volna az egész bagázs, én meg elkezdék kényeskedni?

– Semmi baj! Minden kocsmát belevehettek a tervezetbe, sőt a valóságban is meglátogathatjuk valamennyit, de én nem iszom.

Nagy kő esett le a szívükről. Nem tartózkodásom, inkább az ő lehetőségeik miatt.

Vihettünk kéziratot, át is adtam mindjárt hatot. Annak a honoráriumát kaptuk meg költőpénznek. Ha jól emlékszem, 110 rubelt.

Nem tudtam még, művészet lesz elköltenem.

Laci körbevitt a szerkesztőségben, bemutatott mindenkinek. Népes redakció volt, az lepett meg legjobban, hogy mindenki bent van. Nálunk? Akinek dolga volt, nem lehetett benn, akinek meg nem volt, minek lett volna? Legföljebb ebéd táján szoktunk tömörülni. A Hírlapnál ugyan minden reggel értekeztek, kiosztották az aznapi szempontokat, megmondták, hogy erről meg erről ez a kolléga tudósít, ennyi meg ennyi sorban, és erre meg erre helyezze a hangsúlyt, de mi már kinőttük ezt a hibbantságot. Itt meg? Reggel nyolckor óraütésre kezdődött a munka, mint akármelyik hivatalban, és este ugyancsak óraütésre fájront. Tudósítani a világról? Balgaság. Megkapják oroszul, csak le kell fordítaniuk.

Lazítottam egy kicsit a munkafegyelmet. Kérdezgették azokat, akiket már ismertek tőlünk, és tudakolták, honnan csöppentem én ide. Bejön az egyik szobába a főszerkesztő, talpra ugrik mindenki, mint az iskolában, amikor belép a tanár, és addig áll, amíg engedélyt nem kap a leülésre.

Mindig tanul az ember. Tanárként kezdtem ugyan, de fölnőttekkel ezt se tudtam volna elképzelni se.

Volt még egy komissióm, a Vilmos. Miska ajánlotta itthon, ha tehetem, beszéljek vele. Talán pártfegyelmet indítottak ellene, ebzárlaton van, noha Kárpátalja legjelesebb prózaírója. Teljes irodalmi eltiltást kell ezen értenünk, nálunk is élő gyakorlat volt. Azzal még izgalmasabb. Intett is Miska, legyen nagyon óvatos, mert biztosan figyelik minden lépést. Nehogy kellemetlenség érjen miatta.

Volt ott egy költő is, a Karcsi. Több is volt, aki annak mondta magát, de ő sokkal jobban megérdemelte ezt a titulust. Nevét ismertem már, vele súgtam-búgtam össze, segítsen valamiképpen találkozoznunk. Nem volt akkor éppen senki a szobában, és csöndben beszélünk, hogy a fal se hallja, noha füle van. Vállalva minden kockázatot, valami átkódolt furfanggal föl is hívta Vilmost azonnal, és tisztességes konspirációhoz illően rejtjelekben bővelkedő stílusban megegyezett vele, hogy a hét közepén, délután 4-kor a híd lábánál elmegyünk egymás mellett, és ha senki nem lesz a láthatáron, váltunk is két szót egymással.

Amikor összeállt a végleges program, kiderült, azon a napon éppen kirándulunk. Nem baj, ezen már nem változtathatunk, majd sürgetem magunkat, hogy délután 4-re hazaérjünk. Előre rúgtatok most, siettünk is anélkül, hogy meg kellett volna mondanom akárcsak közelítően is, hogy külön találkozót szerveztem, és ott is voltam a híd lábánál – öt perccel négy után. Egyetlen mozgó lélek nem akadt azon a tájékon.

Nem jött volna el mégsem? Avval vigasztalom magamat, várni nem mert. Netán észrevette, hogy a telefon máshová is elágazik, és figyelő is termett a híd tájékán? Nagy szó a veretes irodalom, sok szép üzenet meglapulhat benne, vigyázni kell rá. Ezer variációt megforgattam azóta is a fejemben, mind igaz lehetett, de a szomorú tény az, hogy az ottani magyar betűvetés legjelesebb emberét még csak látnom se lehetett. Amikor pár év múlva halálhírét vettük, ismeretlenül gyászoltam el.

Külön beszélgetésen fogadott a főszerkesztő is. Készségesnek mutatkozott nagyon, de gyanús is lett. Elmondta azonnal irodalmi munkásságát, és azt is, hogy tagja az ukrán írószövetségnek. A helyi csoportnak viszont szinte minden újságíró. Hatalmas küldetést teljesítenek, a magyar szót őrzik és terjesztik. Föltűnt, hogy rövidke beszélgetésünk alatt kismilliószor zavarták. Hol egy-egy kéziratot hozott bemutatni egyik vagy másik olvasószerkesztő, hol a nyomdából telefonáltak föl, és akkor ő készségesen áttördelt egész újságoldalakat. Ide nem illő illetlenséggel meg is kérdeztem:

– Ezt minek csináljátok?

– Hogyhogy minek? Én vagyok a főszerkesztő.

– Tudom, tudom, a Nagy Pista is az nálunk, de igen ritkán szól bele a napi dolgokba. Legtöbb írást akkor lát először, amikor már megjelent.

– Becsülöm Pistát, kitűnő ember, de ez elképesztő slendriánság!

Amikor szignálta a kéziratot, láttam, egész versszaknyi kézjegy van már rajta. Az övé a korona rajta. Innen már egyenesen a szedőhöz kerül.

– Hányan forgatjátok megjelenés előtt?

– Kilencen. De te rosszul látod a dolgokat, mert nemcsak látnunk kell, hanem olvasnunk, és javítanunk is.

– Kilenc ember keze munkája pótlólag? Mi marad az eredetiből?

– Szeretnénk, ha a szerzői arculat is megmaradna.

– Az enyémet is így olvassátok?

– Természetesen, csak egy kicsit még jobban. Külföldi szerzőnk lettél, felelnünk kell érted.

Riportokat és tárcákat vittem. Az egyik tárcám meg is bukott. Már a címe – *Lakkbili* – miatt is.

Arról szólt, hogy nagyobbik lányunk óvodás lett, és a kisebbik is menni akart mindenáron. El nem tudtuk képzelni, hogyan csendesítjük le, de óvodaérett lányunk megoldotta a kérdést. A hokedlira rátette a gumitehénkét, mellé a kisszéket, és ezt mondta:

– Te még nem jöhetsz, mert bölcsődés vagy. Ez itt a bölcsőde.

Szegény gyereknek halovány fogalma se volt róla, hogy a bölcsődét eszik-e vagy isszák, de végre ő is lett valaki, tehát illedelmesen elkezdte forgatni a műtehénkét. Alig győztük kívánni este, hogy beszámolót kapjunk az első óvodai élményekről, de csak a babáit kezdte rakosgatni itthon a nagyobbik. Jó két óra múlva szólalt meg.

– Apa! Az óvodában nem bili van, hanem kisvécé. És a fiúk állva pisilnek. Miért pisilnek állva?

Na, hős apa, kezdheted a nemi fölvilágosítást!

– Azért, kislányom, mert ők csak állva tudnak pisilni.

Hatalmas csomót oldottam meg harmatos lelkében, egészen vasárnapig nem is lett folytatása. A húsleves közben megszólal a kisebbik:

– A bojcodében is kisvécé van!

Vesztettül kontráz Eszter:

– Nem igaz, a bölcsődében bili van.

Nagy-nagy csönd utána, már a rántott húsnál tartunk, amikor folytatódik. Azt kell még tudnunk, hogy akkoriban kapott mindegyik lakkszandált, és annak még nagy volt a becsülete. Nem volt szabad benne homokozóba menni például. A dolgok non plusz ultrája volt tehát a lakk.

– De lakkbili!

Meg akartak győzni róla az ungváriak, hogy a szocialista tábor vezérállamának a határbástyáján ilyen pornográf írás nem jelenhet meg. Az összes többen ott volt már a kilenc kézjegy, mehetett a nyomdába.

Én is mehettem, mert a nyomda a szerkesztőség alagsorában zuhogott.

(A nálunk rendszerváltásnak csúfolt változások után először mentem el a mi írószövetségünk közgyűlésére. Jó tizenöt évre elég is volt, annyi szalmacséplést ritkán lehetett hallani. Mit ad Isten, ott volt az ungvári fő-Laci is, mint a határainkon kívül élő magyar írók egyik képviselője, aki egyébként a kijevei írószövetség hivatalos küldötte is. Propeller-nyakkendője miatt lett ismerős azonnal, meg arról, hogy átadta az ukrán munkásosztály, és a vele együtt élő írószövetség harcos üdvözlését. A csongrádi művelődési háznak is Laci volt az igazgatója a hatvanas évek legelején, és amikor tanácskozást szerveztünk, felszólalásában ő is átadta a csongrádi munkások szintén harcos üdvözlését. Vakbél-komolysággal. Fő-Laci azonban meg is toldotta kenetes felszólalását: küldjön a magyar írószövetség üdvözlő táviratot a testvéri ukrán írószövetségnek.

Úgy megtapsolták érte, hogy én azon nyomban kimentem a folyosóra, és odakint cseverésztem azokkal, akik már hamarabb elkezdtek bomlasztani a munkafegyelmet.

Harcos összeborulás lehetett volna belőle, ha utána mindjárt szót kérek, és elmondom, micsoda küldetést teljesít odakint az Igaz Szó. Sajnos, azt is hozzá kellett volna toldanom a kötelező igazmondás révén, hogy leginkább Hazug Szóként emlegették, akik egyáltalán járatták.)

Befejeződve a szerkesztőségi tájékoztató, szállásomra vezettek. Ki nem találnák, ha nem mondanám, az Uzshorod szállóba. Ennyire igaza lett határőrnek. Talán az ötödik emeletre, a kétágyas szoba egyedüli lakójaként. Elkönyveltek természetesen a portán, de fönt is a *gyezsurnájánál* kellett először jelentkezni. Elterebélyesedett asszonyka volt, akár nálunk az ülőkalauz, de meglehetősen pattogós parancsokat osztogatott, természetesen ukránul. Hogy legyen mihez tartanom magamat. Ott volt Szenes Laci, készséggel tolmácsolt. Intelmeinek legjavát abban láttam, hogy akármikor jövök, és akármikor megyek, jelentkezni kell.

Ebből is lett kalamajka, csak el ne felejtsem.

Szerkesztőségi díszvacsora következett, tiszteletemre, valamilyen díszdácsában, fürgeteges előkelőséggel. Aki valamit is számított a város és a megye politikai vérkeringésében, az mind ott volt, és tósztok is hangzottak. A többségük oroszul. Szóvirágait mindnek értettem, tolmács nem is kellett hozzá.

Zúgott a fejem, amikor végre ágyamba bújhattam. A gyezsurnája hozzájárulásával.

Praktikus megoldás volt, hogy a szálló éttermében rendelték minden estére vacsorát. Meglepetés: a szegedi Mikszáth Kálmán utcából való asszonyka volt a főnök. Mi is abban az utcában laktunk akkor még. Majdnem szomszédok lehettünk, de csak ott jöttünk rá. Csökkentett kedvesség volt tehát, alig léptem be, máris rendelkezett.

Szánalmas fájdalommal fogadott egyszer.

– Tetszik látni, tele vagyunk. Szégyellem nagyon, de nem lehetne egy kicsit később lejönnie? Mondjuk, fél óra múlva.

– Hogyne lehetne. Minden lehet.

– Hacsak! Várjon csak! Ott a sarokban, látom, lenne még egy hely.

Ott nem úgy volt, mint idehaza. Nálunk, ha leülsz egy asztalhoz, az a tied, és nem másé. Itt érkezési sorrendben ültek asztalhoz az emberek. Ha négy szék volt, négyen. Akkor is, ha soha nem látták azelőtt egymást. Odament a szomszédasszony a sarokba, bejelentette az ott darvadozóknak, hogy jönnie ide még valaki. Ha jól emlékszem, üzbég juhászok voltak, akik most csináltak valami nagy gyapjúüzletet, és az áldomásnál tartottak. Csongrádon a Kelenczés juhász is azt tette, hogy nyírás után kimarkolt valamennyit a gyapjúpénzből, a többi az asszonytól hagyta, de ő maga elment a kocsmába, és még a szamarának is sört rendelt. Az üzbégeknek szamaruk ugyan nem volt, vagy csak otthon hagyták, de nagy tulokszemekkel bámultak.

Illendően bemutatkoztam. Faarccal fogadták, bár mindegyik megmondta a nevét. Tudakolták: kiféle, miféle vagyok? Amikor mondtam, hogy újságíró, az se hatotta meg őket. Amikor azonban azt is kiböktem, hogy *vengerszkij* volnék, egyszerre ugrott föl mind a három, és mérhetetlen pocakjukhoz ölelve meg-megemelgettek.

– Azt hittük, ruszki vagy.

Mind a három külön vacsorát akart rendelni nekem, és erősen kapatosak voltak ugyan, de újabb köröket hozattak mindenféle itókából. Nagy élmény lett volna nekik, ha asztal alá isszák ezt a vengerszkijt, mert ha testkilogrammukhoz számoltuk volna is a fél literek számát, akkor is bírták volna az én akkori véznaságomhoz mérten, de nem tágítottam. Magyaráztam, ahogy

tudtam, minden tisztességes ember egészségére megiszom az egy pohárral, de többet nem. Ők már túl voltak az evésen, csak az öblítéssel volt gondjuk. Nyájasan érdeklődtek a zsenkáról, meg a klapecokról, meg mindenről, ami eszükbe jutott, és válaszolgattak is viszontkérdéseimre, de az iszós ember megvetéséből nem sikerült kizökkentenem őket. Hogyan lehet nem inni, amikor föltehetően soha többet nem találkozunk?

Sokszor eszembe jutottak még. Asztal mellett is, azon kívül is. Kisebbik lányunk gimnazista korában azt a kívánságát kezdte hangoztatni, hogy csillagász lenne. Az leszel, ami legjobban akarsz, abba mi nem szólhatunk bele. Ha az éjszakáidat a csillagok figyelésével akarod tölteni, miközben férjed és gyermekeid édes álmukat alusszák, az is a te dolgod. A bökkenő csak az volt, hogy nálunk akkor nem volt egyetem, ahol a csillagászatot tanították volna. A legközelebbi ilyen hely: Moszkva. Leánykánk azt mondta, semmi gond, megy Moszkvába. Többször járt ott, ő tolmácsolt osztálytársainak is. Akkor jött elő bennem megint a három nagyhasú juhász, de átkottáztam őket dinnyecsősszé.

– És ha összeismerkedsz Moszkvában egy üzbég dinnyecsősz fiával, egymásba szerettek, akkor mi menjünk a világ másik felére, unokát látni?

Nagyon belegondolhatott szegénykém, többet nem említette. És lett belőle matematika-fizikaszakos tanár.

*

Jól dolgozott a sofőr, mintha mindig is Molnár Jóskától tanulta volna szakmát. Akármerre mentünk, bemondtuk neki indulásnál, mit kellene találnunk, biztosra vehettük, el is jutunk oda. Beprogramoztuk az ottani Jóskát is – sajnos, elfelejtettem a nevét –, és oda is értünk. Nem egészen olyan könnyen, de nem rajta múltott.

Mentünk valahová, sorompó állja el az utunkat. Nem vasúti, se közel, se távol vasútnak se híre, se hamva. Az út egyik szélére is fölállítottak egy ágasfát, meg a másik szélére is, átvetettek rajta egy dupla hosszúságú vendégoldalt, és lélek se be, se ki. Minden igazolványt megnéztek egyik oldalon is, a másikon is, amikor végeztek, földobták a kellékeket a teherautóra, és arrébb mentek tíz kilométerrel. Ott újra végigjártszották az egészet, a legnagyobb fegyelemmel. Hiába mondta nekik Laci, hogy az előbb találkoztunk, és átestünk egy viziten, lesöpörték szavát, és megint megnéztek mindent.

Az éberség a legfontosabb, elvtársak!

Emlékezzünk rá, a sóbánya említésekor azonnal kilátásba helyezték a főrendőr meglátogatását. Laci készítette elő, megbeszélte időben, hajszálpontosan ott is voltunk. Elő is adta, Szlatinára is el szeretnénk jutni.

Le se ültetett bennünket, de jó negyedórát elbeszélgettek ukránul. Hófehér fala volt a szobájának, egy árva kép se volt rajta, mi mást tehettem volna, bámultam a falat. Végre megszólal tökéletes magyarul.

– Maga nem beszél ukránul?

– Nagy az én bűnöm, csak oroszul tanultam, amit tanultam.

Évődve kérdezte:

– Akkor hogyan mert ide eljönni?

– Én hazajöttem.

Akkora vasvillává változott szemében az évődés, majdnem fölszúrt rá.

– Hohyhogy haza?

Neki is Trianon juthatott eszébe, meg nekem is. Ekkora marha is csak én lehetek.

– Barátok közé. A jó magyarnak minden nemzet testvér.

Megenyhült, és hellyel is megkínált bennünket. Azt tudakolta még, miért akarok Szlatinára menni. Semmi újat nem kellett kitalálnom, mondtam azonnal:

– Soha nem jártam még sóbányában. Meg akarom nyalni a falát, hogy sós-e.

Nagyot nevetett, de azt mondta, ebben ő nem dönthet. Jöjjünk vissza szerdán, majd meglátjuk.

A legkisebb reményt is otthon hagytuk, de elmentünk azért. Akkora kedvességben még soha nem volt részem hivatalos szerv részéről, amilyenben ő részesített. Kávét, pálinkát, minden, rogyásig. És elkezdett agitálni, hogy nekem Szlatinára mindenképpen el kell jutnom, mert az olyan csodálatos valami, amilyen még egy nincsen a földön.

– Ismeri?

– Hogyne ismerném! Ott voltam kezdő rendőr. A bánya is hozzánk tartozott.

És elkezdte sorolni, kit ki ne hagyjunk a látogatásunkból. Az igazgatót, a párttitkárt, a szak-szervezeti bizalmi, meg a mit tudom én még kit. Kis cédukt is kiállított – bumacska – , melyet én megint csak csúsztattam a szívem fölötti szivarzsebbe.

Másnap aztán úgy kirándultunk, hogy estére kelvén Szlatinán legyünk. Tünetem szép a Kárpátoknak ez a része is. Gyerekkoromban, amikor még lombfüréssel vágtuk ki Magyarországot térképét – ma is le tudnám rajzolni kapásból –, mindig hozzá gondoltam, ha nagy leszek, elindulok hátizsákkal Dévényből, és addig megyek hegyen völgyön át, amíg körbekerülve hazánkat, ugyanoda vissza nem érek. Hogyne jutott volna eszembe ez a gyermeteg vágyakozás most is. Ha nem is gyalog, nem is hátizsákkal, de legalább valamit törleszthetek.

Beesteledett tehát, mire oda értünk. Az Unyivermághoz vezette kocsinkat a masiniszta. Kitanultam addigra már, az *univerzális magazin* rövidítése a név, nagyjából olyan, mint nálunk a vegyeskereskedés. Bocsnát, akkor már inkább ABC-nek mondták. Volt vele egy fedél alatt talán minden faluban egy kocsmát, és egy szálloda-féle is. A bolt már bezárt, de a kocsmát nyitva, és bezzeg, hangos. Családi emlékek allergiája vert ki minden kocsmát láttán, de most be akartam menni. Nem inni most se, csak végre hadd váltsak néhány szót nem hivatalos emberekkel is. Laci bölcsessége karonfogva húzott tovább. Fűtött szoba várt bennünket. Jó is volt, mert kezdett csípni az ősz. És percekben belül hozták a vacsorát, utána pedig megérkezett a falu – vagy város? – talán teljes vezetősége, hogy a sajtó nagyon tisztelt magyar képviselőjének minden nyilvános termelési adatot elmondjanak.

Újra zúgott a fejem, mire ágyba kerültem.

Reggel hatkor hivatalosak voltunk a bánya üzemvezetőjénél. Kicsike türelmet kért, éppen a műszakváltás gubancait kellett igazítani. Én addig odakint figyelgettem, milyen kisimult arccal szállnak be az emberek a kasba, és milyen fáradtan szállnak ki, akik alulról jöttek föl. Hej, ha én erről egyszer könyvet írhatnék!

Jött a főnök, és csöppentett kedvességével vitt le bennünket az alvilágba. Nem emlékszem már rá, hány méterrel a föld – bocsnát: a só – alá, de a százat meghaladtuk. Először az elhagyott tárnáknál szálltunk ki a kasból. Kis szeparék épültek be a sófalba, asztmás betegek kúrálására szolgáltak. Szépséges műveket kapargáltak a falba, jelezvén, a beteg embernek is lehet egészséges lelke. A régi csillék vasúti sínjei is ott voltak, és mindet ette a só.

Belegondoltam. A kemény vasat is megeszi, az embert meg gyógyítja? Vagy: az embernek ezt is el kell viselnie?

Lejjebb ereszkedtünk, nem tudom, hány szinttel. Akkora hordóba jutottunk, amekkora nálunk a metró alagútja. Ugyanazokkal a gépekkel vágták akkor már ezt is, bele a sötengerbe. Megkérdezte a főnök, tudom-e, milyen az abszolút sötét. Megkértem, mutassa meg. Lepakcsolta az összes villanyt, csak a kezebeli akkumulátoros kis lámpája világított, aztán azt is eloltotta. Ott álltunk mi benne a megsemmisülés kellős közepében. Pokoli érzés volt. Szerencsénk, hogy álltunk, és nem feküdtünk, mert akkor a halál utáni állapotunkat élhattuk volna meg.

Sóval tartósítva.

Volt evilági kegyelem, minden vétkem alól fölloldozást kaptam, amikor újra világosság lett. A mérhetetlenül hosszú alagút végén végre akkora terembe jutottunk, a magyar parlament épülete talán mindenestül elért volna benne. A túlsó szélén hangyaemberek vágták a sót. A falhoz simuló lépcső is sóból volt kifaragva, és a legtetején dolgoztak. Nem az lettem volna, aki voltam, ha nem akartam volna azonnal odamenni hozzájuk. Ketten fogtak vissza.

Laci súgta: nem tudtad, hogy ezek rabok?

Szánalom öntött el. Az se bántam már, hogy szabott ideje van a főnöknek, vége a látogatásnak, mehetünk vissza, ahonnan indultunk.

Esőmosta sóbérceket is fényképezhettem odakint, de minden kép alá most is odalátom a sófejtő rabokat.

Lehet, hogy Szibériából hozták őket?

A síneknél is jobban állják a sót.

Ide teszem akkori irományom egyik darabját is:

Sóbánya Szlatinán

Semmiféle fölfedezés nincsen a címben. Nem újság, hogy sóbánya van Szlatinán. Hogy mióta van, azt nem tudni pontosan, de a római időkben rabszolgák hada már járt lenn, és hátán hordta marhabőrzsákokban, hosszú létrákon fölfelé a sót. Gyanítani lehet, a rómaiak se fölfedezői, inkább csak bányászói voltak a szlatinai sónak.

Vándorol a falu. Amikor a házak alól kiszedték, előbb-utóbb megrogyant a föld háta, megrepedt a ház. Le kellett bontani, mielőtt belecsúszott volna a leszakadt tölcsérbe. Ezt a jövés-menést más ember nem viselné el, csak az, aki a sóból él. Szlatina népe, a környékbeli falvak emberével – akár magyar, akár ukrán, akár román – régtől fogva bányász. Csak mostanában költözniük nem kell. Okos számítással, egyszerű megoldással elejét vették az elhagyott bányák beomlásának.

Nem tudom, mióta, és miért van az, hogy a mi nyelvünkben első szóra rémisztő a sóbánya. Riasztó töltete majdnem akkora, mint az ólombányának. Akinek újságoltam, hogy ide készülök, mindenki intett: vigyázz, istentelen rossz hely lehet! Viccből ugyan, de azt se hagyta ki senki, hogy a sóbálvánnyá változás eshetőségeire ne figyelmeztessen.

Ilyen indítás után mi lehet az ember első kérdése, ha sóbányászt lát? Még fogom a kezét köszönéskor a leszálláshoz készülő Tamaskó Gusztávnak, de már gyóntatom is: ki lehet bírni a bányát? Meddig, hogyan, milyen körülmények között?

– Olyan ez a bánya, mint a szanatórium. Csak éppen a nap nem süt be. De eső se esik, szél se fúj, szikrázó világosság van. Mi kell ennél több? Ha náthás a szlatinai ember, ne szedje az aszpirint meg a kalmopyrint, ne költse a pénzét kalapkúrára, jöjjön csak ide, itt meggyógyul.

– És ha a fejére szakad a bánya?

Ekkora bolondságot csak messziről jött ember kérdezhet. Lent járunk már valahol a föld alatt, benne a sóban, amikor bizonygatják, nézzem meg közelebből, milyen kemény a kő. Ide nem kell támaszték, nincsen aládúcolás, itt tartja magát a só. Minden vágat mellett 30 méter vastag falat érintetlenül hagynak, pillérnek. Mutatóujjamat megnyálazom, hozzádörzsölöm a falhoz, újra megnyalom, és csalhatatlan bölcsességgel megállapítom, ez valóban sóból van. Csökönység, de átkozottul gyors liftjárással lejjebb – kosár az a bányászok nyelvén, nem lift –, a 206 méteres mélységben ugyanezt teszem. Majdnem háromszáz méternél járunk már, amikor nem kell külön nyalnom. A fejtésnél akkora a sópor, hogy beszéd közben rászáll a nyelvemre.

Előbb azért álljunk meg a második szinten, mert itt érdekes dolgok vannak. A sófém falú folyosó oldalában egyik szoba a másikat éri. Se ajtaja, se ablaka – csak vakablaka, ajtó helyett pedig függöny –, de két-három ágy, asztal, szék, szükség szerint mindegyikben van. Az egyik falán körpecsét formájú bevésett fölírás: köszönet a gyógyításért. Estétől reggelig ez a sóbányai emelet valóban szanatórium. Reményüket vesztett asztmások jönnek ide a Szovjetunió minden részéből, este fél hétkor leszállnak, kilencig mozt néznek, pingpongoznak, jönnek-mennek, nagyszerű étvággyal átalusszák az éjszakát. Egy hét múlva minden különösebb orvosi ápolás, gyógyszeres kezelés nélkül érzik, hogy gyógyulnak.

Több száz méter hosszú hordóhoz hasonlít legjobban az a lejtős akna, amin a szanatórium szintjéről a fejtéshez alászállunk a magunk lábán. Megkérem a kalauzunkat, a minden kérdésre tudományos pontossággal válaszoló, puritán egyszerűségű, rokonszenvesen közvetlen, bányászfamiliából származó bányavezetőt, Trakszler Ferencet, oltsa el egy kicsit az akkumulátoros lámpáját. Ekkora sötétet se láttam még életemben. Ez lehet az abszolút sötét. Szentjánosbogár derengése itt reflektort játszhatna.

A szabadtéri idején a szegedi torony fölső erkélyéről a díszlethordókat nézni hasonló a látvány ahhoz, ami a fejtésnél fogad. Csak annyi a hasonlóság persze, hogy ott is, itt is apró embernek látszik, aki dolgozik. Egyszerűen kamrának mondják csak azt a részt, ahonnan kivitték, vagy most szedik a sót. Emberi erővel ennél nagyobb kamrát talán sehol nem készítenek se föld alatt, se fölött. Igaz, itt is gépek dolgoznak, és lépten-nyomon robbantanak. Kézi munkát csak a csinosításnál látni. Hogy egyenes és sima legyen a kamra fala, lefaragják csákánnyal. Öt kamra dolgozik, 500 tonna só kerül ki belőlük, 291 méter mélységből, minden műszakban. Egy nap alatt másfél ezer tonna, egész évben 473 ezer.

Napi beszédünkben nagyon erős valami az, ami a vasnál is erősebb. Csillék fala, sínek vasa jelzi, mennyire szenvednek a sótól. Marja őket szakadatlan. A sóbányászok pedig egészségesek, a betegek is gyógyulni járnak ide.

Itt lenn mindenesetre úgy látszik, sokkal erősebb az ember a vasnál.

*

Előállt egyszer Laci, szinte félve kérdezte, tudnék-e segíteni rajta. Náluk olyan konstrukcióban dolgozik mindenki, hogy fizetésének csak egy része a fix összeg, a többi a teljesítménytől függ. Ha ő két hétig semmi mást nem csinál, csak engem kísérget, negyedét se keresi meg a szokásos havi bérének.

Nem mertem azt mondani, nálunk ugyan más a szisztéma, de ha úgy tennének, mint mi, hogy országjárásra a Molnár Jóska is elég, akkor nyugodtan dolgozhatna. Inkább azt böktém ki, ami szóról szóra igaz is: szeretem én a munkát, órákig el tudnám nézni. Egyik humoristánktól tanultam ugyan, de tanulni nem szégyen. Menjünk együtt, ezután is, ő dolgozzon, én meg „legelek” közben.

Vasárnap nemzetiségi nap lesz Beregszászon, elmennék-e vele? Szíves örömet. Beregszász a legmagyarabb város, annyira magyar, alig van közöttük ukrán. Oda nekem mindenképpen el kell mennem. Hallottam éppen, a mi oktatási miniszterünk – Ilku Pál – öccse a párttitkár, hátha összefutunk vele.

- Biztosan ott lesz, ha akarsz, beszélhetsz is vele.
- Annyira nem akarok, csak megnézném magamnak.
- Mit néznél rajta?
- Elcseréljük-e a bátyjára, vagy nem érdemes.
- Mert a bátyja?
- Szóra se érdemes.

Vasárnap reggel tehát kocsiba ültünk, és Beregszászra mentünk.

Hadd halásszam elő most azt az írást ragasztófüzetemből, amelyiket erről az utunkról írtam:

A beregi asszonyok

Padlason porosodó esztováták kerültek elő Beregszászon, és a környékbeli falvakban évekkel ezelőtt. Aki megszámolta őket, azt mondja, legalább ötven régi, nyüstös, lábváltós, vetélős szövőszék kezdett dolgozni szobák szögletében. Az egész vállalkozást a mi szóhasználatunk szerint akár a kolhoz melléküzemágának mondhatnánk. Ha csak ennyit hallottam volna róluk, akkor is elmentem volna érdeklődni. Hazai vidéken a melléküzemági tengerekben ilyen szigettel ritkán lehet találkozni.

A szövetkezet neve alá nagyon egyszerűen került a szövőszékes asszonycsoport. Antonik Tiborné, az újra népművészetként emlegethető beregi szövés és hímzés lábra állítója, és a mai napig lábon tartója – a kolhoz elnökének a felesége.

Csavarjuk ki egy kicsit az egészséges gondolkodás sorát, és kezdjük az anyagiakkal! Mi haszna lehet egy kolhoznak a keresztszemes hímzésből, a farkas-nyomokat idéző mintás terítőkből, abroszokból és párnahuzatokból, amikor a föld rendesen terem? Idősek és betegek nem mehetnek a krumpliföldre, számukra otthon kell valami munkát találni. Olyat, ami elhitei velük, hogy szükség van rájuk. Dolgos élet végén ennek az ellenkezője, a fölöslegesség tudata tragédiákat szülhet. Mennyivel nagyobb az önbizalom, a belőle csorduló életöröm, ha kiderül, hogy olyat is tudnak ők, amit más nem tud? És ráadásul keresni is lehet vele, akár a krumplikapálással.

Így egyszerű a sor, a valóságban kacskaringósabb a föltámasztás útja. Ősi mintákat szőnek, de a mai nemzedék ezeket már elfelejtette. Elfelejtették velük sok évvel ezelőtt. Fonalak gyártói cérnájuk reklámjaként olyan rajzolatú mintákat kezdtek hajdanában osztani, amelyek technikájukat tekintve ugyan távoli rokonságban vannak az igazival, de az egyszerű, tiszta ábrákat alaposan föltupírozták. A csöndesszavú népművészetből harsogó vásári lomot csináltak. Az ötven asszony többsége ezt ismerte inkább.

Antonikné munkája azzal kezdődött, hogy egy nagyon határozott mozdulattal lesöpörte ezeket a mintákat az asztalról. Házról házra járt, mint a népdalgyűjtők, és jegyezte: hármat fel, négyet le, ötöt kihagyunk, most jön a törökszegfű, a makkoserdő, a beregi hullám, itt középen ez a csík a Tisza-vonal, a kanyargós Tiszaé, az a másik, a gyönyörűen díszítő, hóba süppedt lábak formáját vászonba szövő farkasnyom, valamennyi fehér alapon piros vagy fekete. Több szín nem létezik. Följegyezte, hogy az erdő tele van ugyan madárral, benne szólnak a népdalokban is, de a szövőszéket csak egy bírta ki. Olyanféle, mint a bögyösgalamb, neve annak nincs több, csak ennyi: madaras. Megtanulta a rojtkötést mindenestől, tökmagos, szilvamagos és gyűrűs mintákkal, talán éppen a kihálás előtt.

Dicsekedhetne vele, ha a törékeny asszony szerénysége el nem hessegetné a háztól a hiúságot – valójában, persze, büszke rá –, hogy az ungvári legnagyobb mulató volt első megrendelőjük. Ötven asszonynak hét hónapig adott mindennapra való teljes munkát a sziklabarlang belső tervezőinek egyetlen kívánsága: ezerötszáz szöttes és varrottas került ki a kezük közül. Nem erre a legbüszkébb. A reszketős dallamú, galambbúgást hazudó verssorokkal és kis tanyákkal telecícomázott falvédők az ötven asszony házában lekerültek a falról. Talán el is tűntek. Saját munkájuk árán kiderült, hogy a modern bútor és a népművészet együtt is szép.

Ez már olyan eredmény, hogy árnyékában akár pihenni is lehetne. Csak éppen előállt valaki, hogy mégse jó egészen. Az öregebbek csinálják, de mi lesz, ha abbahagyják? A fiatalok sokkal jobban szeretik a táncot, mint a szövőszéket és a tűt-cérnát. A kolhozelnök felesége gimnáziumi lukasórákra járt be, beszélni a művészetről, stílusokról, parasztkorokról, makkoserdőről, Tisza-vonalról, tökmagos rojtokról, amíg észre nem vette, hogy a fiatalokat ez is érdekli.

Föltámadt a beregi hímzés, de vele ébredt új életre a népdal is, és a tánc is. Akármelyik ablakát nyitjuk is ki a népművészetnek, egyszerre rezdül minden ágának valamennyi levele.

Látom a cikkeimet összegyűjtő irkában, ugyanebben a lapszámban van másik írásom is, és egy csomó fénykép Kárpátaljáról. Sóbércek, faházak, fatemplomok, és két szép munka a szobrászá lett egykori téglagyári munkás, Horváth Anna kezeiből. Szerencsémnek mondhatom, hogy vele is találkozhattam, és kiadósan beszélgethettem is. Egy samottból készült asszonyfej, és egy gesztenyébe faragott másik fejet kaptam is tőle. Az egyik ma is itt van a polcomon.

Erősen kapacitált ő is, Antonikné is, és sokan mások is, ne menjek vissza Ungvárra, lakjak inkább náluk. Ennyi jó asszonynál nem lakhatom, de egyébként se mehetek senki nyakára. A viszonyosság alapján legfőlőbb, hogy majd annyi napot töltenek ők is nálunk, ha átjönnek hozzánk, amennyit én voltam náluk, de ezzel se kacérkodhattam.

Angyal szólt belőlem, hogy elhárítottam minden kedvességet. Várjunk egy kicsikét.

A fényképeket nem tehetem ide, de a befutóként közölt nyúlfarnyi kis szöveget igen.

Ősz Kárpát-Ukrajnában

(A címet biztosan nem én adtam, ennyire hivatalos nem tellett volna ki belőlem.)

Sziklák, hegycsúcsok, uklini vagy munkácsi fatemplomok – több száz éve állnak egyetlen vasszög nélkül –, völgyekbe szorult falvak télen meleg, nyáron hűvös faházai, gerendákból, deszkából, faszindellyel, megépítve szekercés bölcsességgel, beszédes agyagszobrok Horváth Anna műhelyéből – mutatóban néhány kép Kárpát-Ukrajnából. A látványhoz képest nagyon kevés. A mindig fényképező alföldi embernek olyan veszedelme támad ezen a vidéken, hogy vagy elfelejti szeméhez emelni a gépét a nagy csodálkozástól a Verhovina kacsaringós útjain, vagy belátja, hogy Kárpátalja őszi pompáját fekete-fehér fényképen éppen úgy nem lehet

visszaadni, ahogy egy nagyzenekari művet egyetlen nagydobbal lehetetlen eljátszani. Ámulni való nagyobb csoda ennél is a „zord” Kárpátok mindig kedves, melegszívű, dolgos embere.

Ennyi maradt volna az utókorra Beregszászról, ha eszembe nem jut, vissza kellene idéznem mindazt, ami még megragadt bennem.

Korán reggel indultunk tehát, hogy a nagy nemzeti összejövetelt elejétől követhesse Laci. Mozdult éppen a fölvonulás a város egyik végéről. A kolhoz oldalaitól megfosztott két pótkocsijából összehozott tribünön integettek a fölveltársak a lentieknek, ahogy nálunk is szokás volt. Magam ugyan nem sokat szoktam adni az öltözékekre, föltűnt mégis, elegánsak voltak a föntiek, és erősen szegényesebbek a lentiek.

Más is föltűnt. A „sütőlapátos”, transzparenses menetben minden fölirat ukránul szólt. A majdnem-majdnem színmagyar városban. Tekintse hiteles forrásnak mindenki szavamat, mert ott voltam, és tulajdon szememmel láttam, a legeslegutolsó volt csak magyarul írva. Ez állt rajta: ÉLJEN A LENINI NEMZETISÉGI POLITIKA.

Aranyos, nem?

Amikor ez a tábla is elvonult a nagyok előtt, fűrgén leugráltak az emelvényről, kocsiba vágták magukat, és rohantak a stadionba. Mire a menet legeleje is oda ért, már újra integetéssel köszöntötték őket. A lentiek pedig lelkes tapssal viszonzták.

A futballpálya gyöpén oszlopokba rendeződtek az üzemek dolgozói, pihenj-állásba helyezve tábláikat. Szemmel láthatóan – a ruházatból következtetve – elől a vezetők, akik éppen nem fértek föl a lelátóra, mögöttük az egyszerű pórnép. Rendező-elvtársak kerültek körül többször is a sokadalmat, hogy megadják a módját, akár katonák lennének. A sorok eleje elvágólag, az oszlopok nyílegyenések.

A tizenöt köztársaság mindegyikéből népes küldöttség jött, a lelátón foglaltak helyet. Jól is jártak, mert alig kezdődött el az ünnepség, elkezdett esni az eső. Födél volt a fejük fölött, ők nem áztak. A katonás tömeg pedig kénytelen volt bőrig ázni az üdvözlő beszédek alatt.

Mi természetesen fönt voltunk, a sajtó munkatársainak illett ott lenniük, ahol a dolgok történnek.

Említettem már ragya tudásomat az orosz nyelvből, de a köszöntők szövegét talán most is elmondanám hibátlanul. A küldöttségek vezetőiből áradt a lentiek épülésére. A veleje mindnek ez volt: Éljen és virágozzék a nagy és megdönthetetlen Szovjetunió népeinek örök barátsága. Mind oroszul, mondanom se kell, és egyiket se fordították magyarra, noha, ismétlem, majdnem színmagyar városban voltunk, és legalább egy táblán olvasható volt: ÉLJEN A LENINI NEMZETISÉGI POLITIKA.

Egyetlen renitens fölszólaló is volt, a szomszédos magyar város, Vásárosnamény párttitkára is elhozta a dolgozó magyar nép harcos üdvözlését, hangoztatva a határokon is átnyúló barátság mindenhatóságát. Színtiszta magyarsággal mondta mondókáját a majdnem színtiszta magyar városban, ezt tehát szinkrontolmácsolással le kellett fordítaniuk ékes orosz nyelvre. Hogy a majdnem-majdnem tizenhatodik tagköztársaság kedves ömlengése kárba ne vesszen.

Volt talán valami közösen művelt almásunk is a határ mellett, főnökök jártak át a közös szüretre.

Rá-ránéztem Lacira, veszettül körmölt.

Kínos kedvesség áldozata lettem a végén. Az összes delegáció vezetőjének bemutatnak engem is. Akkor már elállt az eső, odalent is föloszlott a katonás rend, és eltessékeltek bennünket is a díszebédre. A bográcsok is őrizték magyarságunkat, olyan finom pörköltet rittyentettek, akár a forráskútiak annakidején. Dicsérte is a nagy szajuz minden delegációja.

Dolgozott bennem a forráskúti példa, mértékkel fogyasztottam csak.

Ebéd után találkozhattam az Ilku-fiúval is. Rokonszenvesen okosnak találtam. Teljesen őszintén mondhattam neki, szemtől szembe, szívesen elcserélném a bátyjával.

Nem neheztelt meg érte.

Kutyafuttában a várost is megnéztük. Nem tudom, a nagy nemzetiségi nap dicsőségére találták-e ki, vagy máskor is így volt szokásban, de nyitva volt néhány bolt is. Teljesen öntörvényűen ott időztünk legalább öt perctet, ahol leghosszabban kígyózott a sor. Azt már volt alkalmam megtapasztalni, ahol valamit kapni lehetett, ott sokan álltak.

Mit hoztak a kifelé jövők? Egytől egyig ugyanazt. Egy nagyméretű zománcos fődöt, bogrács-méretűt, és egy zománcos bilit. Ez kisebb volt.

Sietnünk kellett hazafelé is, Lacinak le kellett adnia a tudósítását. Ha jól emlékszem, négy kolumnában sikerült. A kolumna egész újságoldalt jelent. Ehhez azonban a Pravda méretét tessék alapul venni.

Egyetlen küldöttség ki nem maradt, és egyetlen elírás se történt. Örültem, hogy részese lehettem.

Ha jól emlékszem, most kellett volna találkoznom Vilmossal. Felelőtlenül késtem öt perctet.

*

Salamonba is eljutottunk. A Tiszához simul ez a kis falu is, talán mindenki magyar ebben is. Először az iskolába mentünk be. Belenézhettem tankönyveikbe is. Jó szívvel kellett fogadnom, hogy őrzik és terjesztik a magyar nyelvet.

Kedves volt hozzám mindenki, és nagyon érdeklődött itthoni tanügyeink iránt is. Azt az egyet azonban senki nem értette, miért bámulom a falitérképet.

Elkövettem azt a rettenetes hibát, mindjárt az első napon, hogy megálltam egy újságosbódé előtt. Ha jól emlékszem, nem is árultak abban újságot, előfizetők juthattak csak hozzá mindegyikhez. Lehet, hogy KIOSZK-nak mondták, de nem vagyok biztos benne. Senki nem volt a környéken, beszóltam az egérlukon – kicsike nyílás volt csak összekötőként a belvilág meg a külvilág között –, és megkérdeztem, kaphatnék-e turista-térképet.

Akkora csodálkozást se láttam még, amekkorával kérdésemet fogadta a bent székelő. Még az egérlukon is kipréselte fejét, hogy jobban lásson.

– Kicsoda maga? Honnan jött? Hogyan gondolja, hogy térképet kaphat?

Hegy- és vízrajzi térkép volt csak az iskola falán is, híven követve a kötelező rejtjeles semmit nem mondás törvényét. Egyetlen olyan adat nem volt rajta, se városnév, se falunév, ami támpont lehetett volna a betolakodó idegeneknek. Mert ennyire a legnyugatibb határon mi mástól kellett volna félnie minden ott lakónak, mint a diverzánsoktól?

Kaptam fél órát szabad kószálásra is. Üresek voltak az utcák, senkivel nem találkoztam. Az egyik bugyorban vaskereskedés, és éppen nyitva. Egyetlen kalapács a kirakatban. Bementem. Lefelé két lépcső, és bent ült a boltos. Dél tájban voltunk, köröm közul ebédelt. Ráköszöntem:

– Adjon Isten, jó napot!

Fölcsillant a szeme:

– Ugye, maga magyarból jött?

– Onnan, teljes terjedelemben, de ezt miből tudja?

– Nadrágos ember nem szokott megfordulni nálunk. Így köszönni pedig, hogy adjon Isten, még nem is hallottam. Mit parancsol?

Inkább a szeme sarkából merítettem a bátorságot, de megkérdeztem:

– Sarló, az van-e a kalapács mellé?

Kedves és csöndes intelmet kaptam:

– Legyen szíves, ne fikciózson. Nekem is árt vele, ha meghallja valaki.

Azt nem is kellett megkérdeznem, miből él, ha szinte semmi se kapható. Állami boltban nem a forgalom a fontos.

A kolhozba is el kellett mennünk. Nem bántam egy szikrát se, kíváncsi is voltam rá, itt milyen az a gazdálkodási szervezet, amelyik nekünk is a példát adta.

Az udvaron éppen egy teherautóra pakoltak. Néhány zsák krumplit, káposztát, zöldséget, sárgarépát, karalábét, ezt azt. Kérdezem az elnököt, miután testvériesen összetegeztünk:

– Hová viszitek?

– Ungvárra.

– Miért csak ennyit?

– Mára ennyit szabtak ki ránk?

– Ki a kiszabó mester?

– A járási pártbizottság.

Hatalmas érdeklődés fogadta rögtönzött tájékoztatómat az új gazdasági mechanizmusról. Nehezen értették meg, hogy úgy is el lehet látni várost és falut, hogy senki nem találgatja a fejadagot, és parancsosztás sincsen a teljesítésre.

Akkor még lehetett hinnünk az új mechanizmusban. Két évvel később vált hivatalosan is nyilvánvalóvá, hogy valahol megfűrták ezt is.

Okának kellett lennie, hogy négy hónappal később közölte lapunk azt az irományt, amelyik magja innen származik, de már nem tudnám megmondani, mi volt az. Holtbiztos, hogy egyszerre adtam le valamennyit. Aszaló elvtárs lehet a ludas benne.

A salamoni példa

Célzatosság hozott Salamonba. Nagyobb kolhozt találtam volna nem egyet – találtam is –, jobban gazdálkodót is, olyat sokat, amelyik rövidebb idő alatt talán többre vitte, sőt itteni kollégáim biztatására mehettem volna oda is, ahol a salamoni példa már nagyobb lombot hajtott, de a forrás sokszor izgalmasabb, mint a belőle növekvő folyó.

Ezerháromszáz hektáros kis kolhoz a salamoni, ezerhétszáz lelkes falu gazdasága. [Most számolok utána, egy emberre egy hektár se jut.] A Tisza mellett húzóódó földjein gyümölcs is, zöldség is, dohány is terem, juhászatuk, 800 „szarvasjószáguk”, és disznóhizlaldájuk is van. Ez a kolhoz olyasmit kezdett, amit jó lenne eltanulnunk tőle.

Szalmafödeles falu volt azelőtt ez az apró kis község. Tíz éve lódult neki annyira, hogy a régiekből csak a nagyobb házak maradtak meg benne, és azok számítanak most kicsinek. Volt olyan esztendő, hogy száz házat húztak föl, be is vakolták, bele is költöztek. Az építési kedv nálunk se hiánycikk, akinek pénze van, építhet. Itt maga a kolhoz ad rá hosszú időre szóló kölcsönt: építsenek abból, minél hamarabb. Hazai példából kiindulva az az első kérdésem, hogyan gazdagodnak meg ebből a kőművesek. Hogyan válogatnak? Ahol ennyien építenek, ott legtöbbször téglá sincsen, cement sincsen, padló sincsen, mészsincsen, amikor éppen kellene, vagy legtöbbször közönséges pénzért sincsen. A kolhoz így beszél tagjaival: Ha építeni akarsz, menj nyugodtan dolgozni a határba. Szedd a gyümölcsöt, törd le a dohányt, fejd meg a tehenet, hizlald a disznót. Téglát is, meszet is, tetőnek való gerendát is szerzünk mi neked. Itt a beszerzőnk, az a dolga, hogy minden legyen. Kenés nélkül! Itt az autónk, haza is hozza. És ne futkározz kőműves után! Megmondod, milyen házat akarsz, itt a brigádunk, fölépíti neked.

Itt megint előre kéredzkedik bennem egy hazai kérdés. Ha van építőbrigádja a szövetkezetnek, az miért nem megy melléközemági hasznót keresve máshová építeni? Nem megy.

Kis falunak kis iskolája volt azelőtt. Kezdek Csapra járni a felsősök, hogy rangosabb iskolából mehessenek majd tovább. De aki kicsi korában kezdi az eljárást, marad-e otthon, mire megnő? Fogta magát a kolhoz, fölépített egy nyolcosztályos iskolát. Nem is akármilyet, hanem szakrendszerűt. Most az a gondjuk vele, hogy sok baj van a tüzelővel. Mindig rakni kell a kályhákat, ha leég. Megígérte a kolhoz, központi fűtést szerel bele, és egyúttal megtoldja az eddigi termeket egy tornateremmel is.

Ha már ilyen szép iskolájuk kerekedett, szerveztek bele dolgozók iskoláját is. Összesen 264 ember szerzett benne napi munkája mellett középiskolai bizonyítványt. (Ne feledjük, a falu lélekszáma csak ezerhétszáz.) Ezért a számért érdemes volt külön építeni.

Régóta tartó hazai sirámok jutnak eszembe. Hány szövetkezetben emlegettük már: miért nincsen itt egy zuhanyozó legalább? Aki tisztán jön dolgozni, haza is hadd menjen tisztán, mint a gyáriak. Tudom, hogy történtek kezdeményező lépések, néhol megoldás is született, de leirom azért: 50 ezer rubelért kádas és zuhanyozós fürdőt is épített a kolhoz. Nemcsak magának, a falunak. Pontosabban: egyremegy.

Funkciója szerint művelődési ház itt a klub. Ukrán és magyar terme van külön, mozi, olvasóterem, könyvtár benne. A kolhoz építette, be is rendezte, és a hír szerint miniszter is járta már benne a magyar csárdást. Azt már csak függelékként írom le, hogy a hivatásos és tiszteletdíjas népművelők egy részét is a kolhoz fizeti.

Nem sokat mutat az új falu, ha sáros. Házi törvény, hogy minden évben nőjön legalább egy kilométert benne a műút. Pedig itt is drága ám az aszfalt! Kilométerét hivatalosan 37 ezer rubelért mérik, de építeni olcsóbban is lehet. Az út ágyát a falu emberei, a kolhoz tagjai vetik meg, természetesen a gazdaság gépeivel. Az úthengert és az aszfaltozó gépet hozzák csak idegen vállalatától. A hajdani sárfészekből indulva, a szövetkezet jóvoltából az egész falut be lehet járni műúton.

Tanácsházát is, szép házasságkötő termet is a Határőr kolhoz épített Salamonban. Nagyon könnyű mindezt leírni, csak az elnököt megtalálni volt nehéz. Kergettük fél napig, mindenütt mondták, hogy látták, de sehol nem értük utol. Pedig mi Volgával jártunk. Mi az ismertetője? – kérdeztük. – Zöld kalap és bicikli. Biztosan megismerik.

Amikor Balogh Gyula ráhangolta szövetkezetét az ilyesfajta külön munkákra, még nem volt párja. Érdemes tehát kérdeznünk: miért „különködött”? Olyan természetes választ kapok, akár a biciklin járás. (Van pedig kocsijuk, nem is egy, ilyen is, olyan is, de az messzebb utakra való.)

– Mit tehettem volna? Apám, anyám itt él. Gyerekkori pajtások mind nekem szólnak, ha kell valami. Ezeknek én nem mondhatom, hogy kolhozt szerveztünk ugyan, de ti várjatok a házépítéssel, az iskolával, a kultúrházzal, utakkal, járdákkal. A hazai embernek mindig egyenesebbnek kell lennie, mint annak, aki messziről jött.

Más újítása is van. Van olyan üzemága a gazdaságnak – az ő szavait írom –, ahol „asszonyok rázzák a kolompot”. Mi az eredmény? Aszályos évben több termett, mint azelőtt esőben. Furfang helyett itt is egyszerű a magyarázat:

– Ha ivott a férfifőnök, leváltottuk. Asszonyt állítottunk helyette, hadd legyen nagyobb a szégyene. Nem dőlt össze a világ, csak éppen jobban élünk.

Jó lenne most tudnom, mi lett evvel a jóra való faluval az ottani földindulás után. És megvan-e még Balogh Gyula biciklije?

*

Fejből írom kiegészítéseimet. Jó lenne rátalálnom akkori noteszomra, de ha keresném, hatalmas fölfordulás lenne belőle. Pedig biztosan eltettem. Monajlónál is sokat írogathattam bele, a gerényi templomnál is, és a nevickei várnál is. Be kell érniük avval, ami földézhető bennem.

A hatvanas évek közepén, előző munkakörömben még, csoportos szakmai kirándulás keretében látogattunk el Benczúrfalvára, az ott élő Kossuth-díjas faszobrász, Szabó István műtermébe. Időre mentünk, észre kellett vennem, a kerítése melletti hatalmas szobor állványáról leste érkezésünket, és azonnal úgy tett, mintha éppen dolgozna. Így tehetett Monajlo is, csak nem szobron igazított, hanem képe előtt tett-vett. Bejelentették neki, mikor megyünk, és tartottuk is az időt. Senki nem tehet róla, hogy az előre kiszabottat később legalább háromszorosan túlléptük.

Korban is hasonlított Szabó Pista bácsihoz.

Megkérdezte nyomban:

– Hogyan találtál rám?

– Benne vagy a komissiómban. Bálint Sándor küldi üdvözetét.

– Megvan még a jó öreg? Istenem, de régen láttam! Ne felejtsd elmondani neki, amit láttál, és amiről beszéltünk.

– Tisztáznunk kellene valamit, ha nem kényes a téma. Azt tudom, ki vagy te, a Kárpátok lelkének őrzőjeként említett Sándor bácsi, de mi vagy? Ukrán, vagy ruszin? Azt se tudom, ki szabad-e ejteni a ruszin szót!

– Ruszin, ruszin, csakis ruszin! És az ukránt ki nem állhatom.

– Vigyázz, komám, a falnak is füle van.

– Ne törődj vele. Máshol ügyelhetsz rá, itt nem kell.

– Rombolhatom egy kicsit az önérzetedet? Amikor a mi falunkba bejöttek az oroszok, az egyik hullámban ruszinok is jöttek. Gyülelész népség benyomását tették ránk, de a zabrálásban jeleskedtek. Az egyik katonától kaptam egy félszemű kukkert, avval álltam az utcán. Nálam büszkébb gyerek nem volt a faluban. Igazi távcsövem van, még ha félszemű is. Jött az első ruszin, kiakasztotta a nyakamból, és elvitte. Életem első és utolsó messzelátója volt.

– Békélj meg velünk! A háború az háború. A katona olyasmit is megcsinál, amit a civil talán soha.

Megmutatta legújabb képeit. Minősíteni utólag se az én föladatom, de tekergettem a nyakamat. Talán-talán a konstruktivizmus egyéni hajtása lett volna valamennyi. Lehetetlen, hogy Sándor bátyánk ezek látására küldött volna.

– Ja, te a régieket vártad? Gyere velem.

Beljebb vezetett, kicsike kamrácskába talán, és egyenként szedte elő a régieket. Megint minősíteném, ha netán azt mondanám, ég és föld a különbség a kettő között, de nem állhattam meg, hogy rá ne kérdezzek. Ahogy a ruszinságára is az első percben.

– Miért nem ezt folytatod?

Lehorgasztotta bús nagy fejét, lelkében kereste rá a feleletet.

– Meg kell élnem nekem is. Elmehegnék kapálni, tehenet fejni, akármit csinálni, de engem az ecset mellé rendelt az Öregisten. Most ez az irányzat a menő.

Hazajövet elmondtam Sándor bácsinak. Örült neki, hogy legalább néhányat láttam a régiemből is.

A gerényi templomhoz is az ő biztatására mentünk el. Kérdezte is Laci, ki az a Sándor bácsi, és miért nem vittem el hozzá, amikor tavaly nálunk jártak. Feleségével együtt jött, és valóban nagy mulasztás, de nem volt benne az idegenforgalom áramában akkor se. Gondolom, előtte se. Rettenetes pörét említettük volna?

Összekapcsolódott akkor már ez a kicsike falucska Ungvárral, de a templom nemcsak ódonságával fogott meg, elhanyagoltsága is szíven ütött. Előszervezték a harangozót, ő nyitott ajtót a gaztenger közepén, és ő mutatta meg azt a keveset, amit látni lehetett egyáltalán.

Laci súgta, amikor már kívül voltunk:

– Tudod, a Jóska kiadta a parancsot, hogy egy az Isten, ha van egyáltalán, és az csak pravoszláv lehet. Görögkeletivé kellett lennie annak, aki továbbra is hinni akart. Láthatod, az itteniek nem nagyon akartak.

A Jóska Sztalint jelentett.

Beleszólt ebbe az istenharagja is. Talán-talán az utolsó misét tartották benne, fullasztó kánikulában. Annyi ember volt itt, moccanni is alig lehetett. Közzájön forgott sokáig az eset, belecsapott a villám a templomba. Fiatal asszonyka kisdéd gyermekével fohászkodott a templomhajó közepén: édes jó Istenem, térítsd el tőlünk a veszedelmet, vidd el az égiháborút! Gyermekét csapta agyon. Hogyan választotta ki éppen őt a rengeteg ember közül, senki nem tudja, de mindenki Isten intésének vette.

Pár évvel később hallottam a rádióban, renoválták a gerényi templomot.

És a nevickei vár? Elmentünk oda is. Magyar idióma szerint talán nevickeinek kéne ejtenünk. Rajtunk kívül egyetlen szerelmespár volt ott, de az is egymással volt elfoglalva. Nem szeretnék történelmet hamisítani, de kóbor kislovagok vára lehetett virágkorában. Romjai maradtak csak, a természeti körítés azonban feledhetetlenné tette. Azt hiszem, újra megnézném, ha még egyszer eljuthatnék. Ha ősz lenne akkor is.

Kiegészítő sétaként elmentünk a csehszlovák-ukrán határátkelőhöz is. Akkor hallottam először a találó adomát: előadta valaki, Magyarországon született, Csehszlovákiában nőtt föl, aztán újra Magyarországon lakott, a végén a nagy Szovjetunió következett, anélkül, hogy egyetlen lépést kellett volna érte megtennie.

Mostanában szinte naponta ismétli a rádió, nem föltétlenül ide tartozó emberek szájából.

Így dolgozik a történelem.

*

Ja, el ne felejtsem, Huszton is jártunk. Ott álltunk meg a vár tövében. Kettesben skandáltuk Kölcsey epigrammáját, bámult is a ruszin sofőr. Nem értette, miféle buzgalom fogott el bennünket: *Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék!...*

Akkora Lenin-kép hirdette fönn, a falak tövében a szocializmus győzelmét, bocsássa meg nekem az utókor, nem volt szívem közről is megnézni. Ráláttunk a Tiszára, éppen kom ment át rajta, le is fényképeztem, és bementünk a vasboltba. Vettem, hihetetlenül olcsón egy amerikánert, és egy bicskát. Megvan mind a kettő ma is, bár az amerikánerről kiderült, biliacélból készülhetett a forgatója, és a bicskáról is ugyanaz. Legalább húsz évvel később a csongrádi Csatári József késest kértem meg, tegyen bele új pengét, hogy tartsa valameddig legalább az élet. (Nálunk, otthon, a bicskának nem is pengéje, hanem pilingája van.)

Első regényem hőseit ide is elhoztam azért. Az első háború frontjára utazó katonák itt éneklék a szép dalt: *A kanyargós Tisza partján, ott születtem...* Ismétlem, első volt, de tizedik kötetként jelenhetett meg, harminchárom évvel később.

*

Neves pesti professzorral hozott össze a sors a szállodában, Imre Samuval. Vendégtanárként dolgozott az ungvári egyetemen. Nem csak nevét ismertem, de munkái javát forgattam is, hiszen nyelvészkedtem én is a szegedin. Könnyen szót értettünk egymással.

Elmondtam neki, látni akartam a Tisza forrásvidékét is, de nem lett belőle semmi. Sűgva indokolta csak Laci, de hivatalosan még csak el se utasították.

– És ezen csodálkozol?

– A jó Isten tudja, mikor kerülök még egyszer erre a vidékre. Szent folyóink egyike a Tisza, ráadásul ott folyik el az ablakunk alatt. Tavaly akkorára hízott, tartani lehetett tőle, hogy megint el akarja nyelni a világot.

– Felejtsd el.

– Te el tudnád?

– Mondok neked én is valamit. Amikor ide jöttem, tőlem is megkérdezték, mit szeretnék látni? Mondtam, dolgozni jöttem, nem kirándulni. Elintéznék, hogy elmenjek Moszkvába is. Ott már jártam, köszönöm szépen. Fülbesúgás módszerével tudtomra adták, ez olyan nagy ajándék, visszautasítani nem lehet. Akkorá sértés lenne, ki se lehet mondani. Rendben van, akkor megyek Moszkvába. Megegyeztünk, szerdán lesz a napja. Készültem rá, nem egy ugrás ide Moszkva. Mi lett belőle? El nem sülyedt, szökőár se mosta el, a vonat is jár oda-vissza. Még csak meg se mondták, miért esett kútba. Se szerdán, se csütörtökön, se egyetlen napon nem is említették többet.

– Elaltatták?

– El.

– A Tiszát te láttad?

– Többször is.

– A forrását is?

– Azt, sajnos, még nem. De szívesen veled tartottam volna.

*

Kaptam fél napot a végén, hogy elkölthessem a 110 rubelt. Hatalmas gondot okoztak vele. Se földöt, se zománcos bilit nem akartam venni. Az egyik boltban női csizmát árultak, óriási sor állt előtte, oda se volt kedvem beállni. Pedig akár a raktárban is válogathattam volna. A bázában. Lépten-nyomon a bázát emlegették Szegeden is, ha valamit venni akartak. Bázisnak kellett azt értenünk. Otthon se mertem volna soha arra vetemedni, hogy én válasszak csizmát a feleségemnek. A magyar nyelvű könyvek boltjába már korábban betévedtem, oda mentem el most is. Ha jól belegondolok, iszonyatos hitványságot követtem el. A magyar állam, pusztán a határainkon túl élő testvéreink érdekében hatalmas árendedménnyel juttatta ki a szellemi táplálékot, és én ezt fejtem meg. A Magyar Nyelv Értelmező Szótárát vettem meg hét kötetben.

Pokoli rámpirítás lett ebből is. Amikor visszafelé jövet a vonaton ellenőrizték pakkomat, a magyar vámos akadt fönn a kis cédulámon. Szépen beírtam a címet, darabként az egyet, és mennyiséggként a hét kötetet. Vámosul nem értettem, de föl lettem világosítva:

– Nem tudja, hogy hetet hoz, vagy egyet?

Át kellett javítanom, hogy nemzetközi bonyodalom ne legyen belőle.

Mondom, ez már a vonaton történt, de föl is kellett jutnom arra vonatra. Remélem, egyszer esik meg ez is az emberrel.

Ugyanaz a szerkesztőségi Volga vitt vissza Csapra, amelyik érkezésemkor is várt. Beálltam az útlevékezélok előtti sorba, és rendes ütemben araszoltam előre. Majdnem-majdnem egyesített kezelés volt már érvényben, egyik ablaknál magyar határőr-hadnagy ült, a másiknál orosz kiskatona. Gondolom, határőr volt ő is, de az egyenruha alapján nem tudtam megállapítani. Belenéz a magyar hadnagy az útlevelembe, és már üti is bele a pecsétet. Adja tovább az orosz-nak, az is belenéz, tolja félre, engem pedig határozott mozdulattal arrébb állít. Kérdezi a magyar:

– Mi van?

– Tudja a nyavalya!

Generációk vonultak el előttem, én csak álltam és vártam. Hajszálpontosan beállt a moszkvai gyors, még mindig várok. Kezd pirosodni a magyar hadnagy feje, kényelmetlen lehet neki, hogy az a pasas akad fönn a mindig éber testvéri határőrizet emberénél, akinek iratait ő rendben találta.

Negyed óra, húsz perc a vonat beérkezése után, végre elfogy a sor. Föláll a kiskatona, és megátalkodott nyugalommal viszi kisdud könyvecskémet a vizsgálati hely hátsó részébe. Fényes vállapu őrnagy-féle jön vele vissza, de az nagyon ideges.

Valami bumacskát keres rajtam. Viza, viza. Mi az istennyila lehet az a viza?

Én nem értem, de a magyar hadnagy segít. Mondom neki, egyszázbélű szegény magyar vagyok én, nekem olyan nincsen.

– Hogyhogy nincsen?

– Azért nincsen, mert nincsen. Nem is volt.

– Az nem létezik.

– Létezik, nem létezik, nincsen.

Hadonászik az őrnagy, és a könyvemre böködve mutatja, abban kéne benne lennie. Akár kellene, akár nem, láthatja, hogy nincsen benne. Kérdezi, hol töltöttem az éjszakát ekkor meg

ekkor. Mondom, Ungváron, az Uzshorod szállóban. Nem hiszi. Ja, persze, akkor voltunk Szlatinán. Miért nincsen beleírva az útleveélbe? Megkértem a hadnagyot, legyen szíves, fordítsa pontosan:

– Az útlevelet én nem kezelem, csak viselem.

Majdnem fölrobbant az őrnagy. Visszaviharzott, ahonnan előjött, és fölhívta az Uzshorod szállót. A gyezsurnáját. Biztosan jobban tudta, mint én, hogy állandó ügyeletet jelent ez a föl-
tehetően franciából eredeztethető szó. Harsogott az egész épület, úgy leteremtette. Gondolom, azt hányt a szemére, hogyan fordulhat elő ilyen slendriánság, hogy az egyik vendége útlevelet föl-
ületesen kezelte. Kihagyott egy teljes éjszakát! Hogy szóhoz jutott-e a szerencsétlen asszony, vagy nem, a szitkok áradásából nem tűnt ki, de azt hiszem, meg se nyikkanhatott. Újra tárcsázott, és Szlatinát is lehordta. Többször is harsogta a nevemet. Azt hiszem, medencét mosott saját leve a sóba annak, aki horogra akadt az Unyivermag vendégszobában. Fölhergelt pulykakakakasként ment el, és bösz bikaként tért vissza. Nem akarom agyondicsérni ennyi idő után se, de mint amikor a taknyot arrébb csapja valaki, úgy zavart el látómezejéből, hozzám vágva kisdéd hazám útlevelet. És oltári nagyot káromkodott.

Magyarul.

Megvolt a fegyveres sorfal még az állomás előtt, csak éppen pihenj-állásban. Hej, de nagyon megnéztek a kiskatonák! Hirtelen melegre fordult az őszi idő, a gyors teljes hosszában emberek sokasága lógott ki az ablakokon. Arcukon a nagy kérdés:

– Miféle nagykutya lehet ez, akire a moszkvai gyors fél órát képes várni? A kalauz is olyan előzékenyen segített föl a vonatra, mintha az egész Béketábor sorsa az én kezemben lenne.

Üres helyre vezetett, le is ültem. Most öntött el az igazi forróság. Ráütöttem a szivarzsebemre, és bele is nyúltam. Azt a bumacskát keresték rajtam, amelyiket évődés közben a kiskatona a vonaton adott. Amikor még azt hittem, Vlagyivosztokig érvényes a belépőm. Szava is eszembe libbent:

– Majd meglátja.

A két hét alatt azt is megtudhattam, a szomszéd faluba se mehetnek át az emberek hatósági passzus nélkül.

Rendnek muszáj lenni.

Cirill betűkkel az volt a tetejére írva: Виза.

Nem rohantam a vészfékhez, nem akartam visszafordítani a vonatot Záhonytól se, hogy bekiabálhassak az őrnagynak: Виза есть! Megvan a vízum! Ott volt mellette az a cetli is, amit a főrendőr adott, amikor kijelentette, Szlatinát nekem föltétlenül látnom kell.

Volt időnk Szolnokig, viccet mesélt a szomszéd, amikor elmondtam neki a történetemet. A párizsi nem tudom milyen főhivatalba bemegy az oda akkreditált katonai attasé a kísérelőjével, és engedélyt kér, hogy a hétvégén elkirándulhasson a Loire-völgybe. A kastélyokat szeretné megnézni. Mondják neki, nagyon szép hely, menjen. A következő hétvégén újra elmegy, és engedélyt kér, hogy a Pireneusokba látogathassanak. Mondják neki megint, az is gyönyörű, tessék megnézni. A harmadik hétvégén újra elmegy, és engedélyt kér – nem tudom már, hová. Kedves, aranyos hölgy mondja neki mosolyogva most is, tessék, menjen.

Odakint mondja a társának:

– Látod, Iván? Huszonhat éve vége a háborúnak, és ezek még mindig nem tudtak rendet csinálni.

Brünn

Tisztességes családapa nem engedhet meg magának akkora luxust, hogy egymaga járja a világot, három évvel később nekivágtunk Dubrovniknak. Hatalmas szó volt az! Két kicsi gyermekünk is magára öltötte hátizsákját, én is a magamét, és elindultunk vonattal. Pesten fizetővendég-szolgálat keretében háltunk a Szondi utcában, aztán gyorsan mentünk Splitig. Ha tenger mellé megyünk, ki nem maradhat a hajózás, az a legjobb, ha belekalkuláljuk az útba.

Még itthon megvettük a hajójegyet is.

Ljubáéktól kértünk szállást, a Gabra Rajčevića 22-ben. Semmit nem tudtunk róluk, kollégáim adták meg a címét. Levél oda, levél vissza, mehetünk. Somogyiné Magdika perfekt szerb nyelven levelez a nevünkben, panaszunk nem lehet. Egyetlen bökkenő, de az nagy. Induláskor derül ki, másnap nem megy a hajó. Ez a mi előrelátó nagy pechünk. Napra szól a vonatjegy, mi a fenét csináljunk?

Táviratot küldünk, nem szerdán, hanem csütörtökön érkezünk.

Hajnalok hajnalán fut be a vonatunk Splitbe. Öten vagy hatan kínálnak szobát a kijáratnál. Kérdezzük az elsőt, nekünk sok. Bátortalanul álldogál ott egy férfi, nem kínál, csak áll. Megkérdezzük őt is. Láttá, hogy az előző ajánlatot soknak tartottuk, lényegesen alá ígér. Egy más markába csaptunk, mehetünk.

Fogja a legnagyobb csomagot. Kiderült, tanárember ő is, ipariskolában tanít. Legalább mi, tanarak tartsunk össze! Az is kiderült, első megszállói vagyunk vadonatúj vendégházának. Berepülő pilótának is mondhatjuk magunkat, mert emeletes ugyan a ház, de semmi bútor nincsen benne. Kedvességből nincsen hiány, pálinkával fogad bennünket a család, csetlő-botló kis fiúkat elnevezem *Fülesnek*, és attól kezdve előttük is *Files* lesz, de mire fekszünk? Térül-fordul a tanár, és vadonatúj rekamiékkal tér vissza. Segítségnek ott vagyok én, a munkaidőmből éppen kitelik. Megint térül-fordul, paplanokkal, párnákkal, lepedőkkel jön.

Külön szobába szánta a gyerekeket, másikba minket, de mi kormánypuccsot hajtottunk végre. Áttoltuk az ő fekvőhelyeiket is a mienkbe. Értetlenkedett szegénykém, nehezen értette meg, mégiscsak idegen helyen vagyunk, jobb, ha együtt alszunk.

Tovarisnak kezd szólítani, ezt használom én is. Gyerekeink nagyokat nevetnek, mert kizsalad az is a számon, hogy bolond vagy te, tovariskám. Hogy ő mivel viszonozza nyilván meg nem értett jelzőimet, ugyanúgy én se tudhatom, de a lényeg az, hogy olyan szépen berendezték vadonatúj vendégházukat, talán még Füles-Files esküvőjét is abban tarthatták, jó huszonvalahány év múlva.

Ha divat maradt ott is az esküvő.

Bőségesen van időnk, megnézzük a város történelmi nevezetességeit, és elmegyünk fürdeni egy nagyon kellemes kis öbölbe. Semmi panasz másnap reggelig.

Ez az út jól kezdődik.

Elkísér bennünket a hajóállomásra is a tanár úr. Viszi a nagy csomagot. Kedves figyelmességnek vesszük, és csak utána gondolunk bele: újabb vendég szerzését is kár lenne kihagynia.

Hatalmas tülekedés, nagy csalódás. Mire fölérünk a hajó legtetejére, varázsos kezek kiemelték feleségem táskájából a pénztárcát.

A guta kerülgetett bennünket, de a végén áldottuk a teremtőt, meg feleségem leleményét, mert csak az aznapra szánt dinár volt benne. Tessék jól belegondolni: első nap kirabolnak bennünket! Fordulhattunk volna vissza. Ha lehetne egyáltalán megfordulni is pénz nélkül.

Egy tapasztalattal több. Még a lélegzetvételre is vigyáznunk kell. Most értettük meg, miért hordják mellükön az emberek legkisebb táskájukat.

A hajó teteje a mi osztályunk, onnan nézzük, hogyan kormányozzák a tengerészek a hatalmas járgányt. Fordulunk, fölkaparodik az iszap is, aztán nekivágunk a nagy útnak. Nyolc óra van, négykor érünk Dubrovnikba.

Mintha csak ránk várt volna a Bóra, azonnal lecsapott, ahogy elindultunk. Hatalmas szél, zivatar, pucol be mindenki a ponyvafödél alá. Most kell nyugágyat szerezni! Mire való a családfő, ha nem arra, hogy Bóra-verten is őrizze az Adria-társaság nyugágyait?

Csurom víz lett mind, akárcsak magam, de hosszú az út, rövid a Bóra, még így is jól jártunk. Hamar megszárad valamennyi.

Más kellemetlenség is akad. Kisebbik leányunkon azonnal erőt vesz a tengeri betegség. Honnan tudtuk volna, ha ki se próbáljuk? Kisütött a nap, árnyékba toljuk a neki szánt nyugágyat, plédet teszünk bele, abba fektetjük, és mesével altatjuk. Mindenki megmosolyogta eddig, mert hátizsákjából *Csucsuka* kandikált ki. Most kezébe adtuk babáját. Kiadós alvással hidalta át a váratlan meglepetést.

Mit mondhatnék az útról? Gyönyörű volt. Hvar szigete, Korcsula, meg a többi. Szegénykém, nem is tudja, mit aludt át. Minden kikötőben hatalmas nyüzsgés, Korcsulán két apácát is látnak a gyerekek. Hát azok kik? Messzire kellett jönnünk, hogy megtudjátok!

Négykor befut a hajónk Dubrovnikba. Végállomás, mindenki kiszáll. A levélben ugyan nem írtuk mi sem, a válaszokban se volt benne, hogy várnak bennünket, de titkos ösztönünk azt súgta, ott lesznek Ljubáék. És ha vannak, honnan tudjuk meg, hogy ők azok? Majdnem annyian kínálják szállásukat, ahányan leszállnak, óriási a kavardás madártávlatból nézve is. Mondom a gyerekeknek, mi ne siessünk, inkább figyeljenek olyan asszonyt, akin látszik, hogy vár valakit, de nem ajánlgatja a szobát.

Sasnak való szeme legyen annak, aki ekkora tömegben ilyen apróságra is ügyelni tud. Már-már csak magunk vagyunk a tetőn, látom, nem messze a lépcsőtől áll Ljuba és Božó. Csak ők lehetnek. A levélből tudjuk a nevüket. Mindenkit nagyon megnéznak, már-már csalódni látszanak: mégse jöttek volna?

Leszólok a magasságból:

– Ljuba!

Fölüti a fejét mindkettő.

– Horváth?

Mintha időtlen idők óta ismertük volna egymást, csak éppen a beszéd volt nehéz. Ha megszorultunk, az egyik szomszédban a Szabadkáról átköltözött magyar asszony mindig kisegített.

Rossz hír: levelezésünk óta emelkedtek a szállás-árak. Jó hír: mivel mi előre megegyeztünk, a mienk nem változott.

Azonnal megkötöttük a horvát-Horváth barátságot. Azóta is tartjuk.

Gyermekeinknek azonban az ottani koszt nem nagyon ízlik. Három hatalmas húskonzerv utazott velünk, akkor még lehetett kapni családi – vagy tábori? – méretűt, nagyon jó szol-

gálatot tett. Reggel elmentünk a piacra, a gyerekek kértek *póla kila paradajst*, hagymát, paprikát, meg egyebeket – az összes Terus ángyi mosolyogta őket –, és mivel konyhahasználat is benne volt az alkuban, és az egész fölső traktus rendelkezésünkre állt, este magunk főztünk valamit. Ljubáék, ahogy jó szállásadóhoz illik, házuk legkisebb szobájában húzták meg magukat az alagsorban.

Reggelire tejet, vaját, kenyeret vettünk, délre is kentünk magunknak valamit, hogy a tengerparton éhen ne haljunk, és amikor már alkonyodni kezdett, akkor mentünk föl a házba. Nem mértük ugyan, de legföljebb kétszáz méterre laktunk a tengertől. A teraszról is oda láttunk, és éjszaka hallhattuk is mormolását, akár Mikes Kelemen.

Nokedlit akart enni egyik este a család a lecsós konzervhús mellé. Miénk a konyha, elő a nagy fazekat, forr a víz, beleszaggatódik a tészta. Édes, Teremtő Istenem, most mi lesz? Tészta-szűrő kéne, de az nincsen a kredencben. Jó, jó, lemegyek Ljubához, de hogyan mondjam meg neki, mi kéne? Találékony a magyar, föl hívom. Ha meglátja, mi készül, szakácsnéi leleménnyel azonnal kitalálja, mi hiányzik.

Magyarázunk neki kézzel-lábbal, föl is tekint a helyzetet szakértői szemmel, és ékes szólással el is intézi: *nem problema*. És otthagy bennünket.

Azóta is házi használatú szólas lett nálunk: *nem problema*. Egyszerűen leszűrtük, mint itthon a krumplit.

Örülhettünk, hogy egészen kicsi korukban megtanítottuk gyerekeinket úszni. Mennyit gyötrődhattunk volna velük most? Hatalmas hullámokat vetett első nap a tenger, ráadásul látni lehetett a fenekét is. Félelmetes látvány fölnőttnek és gyereknek. Úgy kellett beledobnom a kisebbiket. Arrébb is csapta azonnal a hullám legalább öt méterrel.

Elöttem van most is a kis kukac, ahogy visszanevet a hullámok tarajáról.

Készültünk az útra, tudtuk, tengeri sünnel van megrakva a víz, plastik-szandálban fürödtünk. Hogyan, hogyan se, a nagy dobálózásban önálló életet kezdett az egyik, lányunk lábáról leesve a hatalmas mélységbe indult.

Na, kislányom, mostantól kezdve fél lábad mentesül csak a sünök bosszújától!

Kár az ördögöt a falra fösteni, amikor híre sincsen. Van itt egy hasonló korú kis kölök, ott bukdácsol ő is a hullámokban. Máig nem tudom, milyen leleménnyel, de a két gyerek azonnal megegyezett, és az ifjú lovag alábukott a nagy víznek, és hozta föl a szandált.

Életre való a mai fiatalság!

Újdonság volt gyermekeinknek is, hogy Lokrum szigetére a *Zrínyi* nevű kishajóval mentünk át. A közös történelmi múlt örökítődött meg benne. Eljutottunk a Kotori öbölbe, Budvába, láttuk a tüneményes kis szigetet, a Sveti Stefánt, voltunk Cetinjében is. Gyönyörű kirándulásokat tettünk. Láttunk ciszternákat, amelyek az esővizet gyűjtötték össze, hogy legyen miből inniuk. Ősi jelzésként béka volt bennük. Amíg az megél, addig iható a víz. A szintén Szabadkáról ide származott Karcsi bácsi volt szállítónk is, idegenvezetők is.

Ki se lehetett volna találni jobbat. Egy falat magyar jóság, határtalan igyekezettel.

Lenne miről áradoznom még, de be kell látnom, cseremalacságomhoz ennek semmi köze nincsen. Annyit még el akarok mondani, hogy visszaúton kisvonaton jöttünk Mosztárig, láttuk is a púposteve-hátú hidat, aztán Szarajevóban töltöttünk egy éjszakát meg egy napot. Meglestünk mohamedánt imádkozni az ablakból, másnap a mecset előtti lábmosásukat figyeltük. A bazár is újdonság volt nekünk.

Sajnos, később, a háború egészen másként írta fölül a belénk ivódott képeket. Dubrovnikot is szétlőtték, Mosztárt is, Szarajevót is. És azokról se tudunk semmit, akik áldozatul estek. Akad dolga a háborús bűnöket tárgyaló nemzetközi bíróságnak.

Belgrádban is megfordultunk.

(Tavaly majdnem elindultunk megint. Magdika levelet írt, kedves válasz jött: emlékeznek ránk, mehetünk. Sajnos, akik velünk jöttek volna, kénytelenek voltak lemondani, így aztán mi se indultunk el.)

Hazatérvén hallom, újabb ajándék fenyeget. A brünni Rovnosttal is cseremalac-kapcsolatunk van, és most nekem kéne elmennem oda. Nagy csapásnak álcázott isteni ajándék.

De jó, hogy előtte a család is belekóstolt a világba!

*

Tudom, hogyne tudnám, szomszédaink nyelvén Brno az, de öregapámék még Brünnek mondták. Hetvenhétezer olyan város van a világon, amelyeknek a nevét másként ejtik az ottaniak, mint a magyarok, de attól a föld még ugyanúgy forog.

Brünnbe estem tehát.

Két írást találok erről az utamról is, és rágódni kezdek rajta. Miért csak ennyi? Régen volt, 1974 őszén, nehéz visszaidézni a szerkesztőségi hangulatot. Több variáció lehetséges.

Az első: annyian voltunk mi már ott, lerágott csont az, ami még előjöhet.

A másik: szegedi a mi lapunk, arról szóljon inkább, ami itthon történik.

A sokadik: ne üdülve írd meg a havi teljesítményedet, jó komám!

Akkor már régtől fogva tudtam, nincsen az a csont, amelyiket úgy tudnám rágni, mint bárki más a szerkesztőségben. Minden cserekapcsolat úgy kezdődött, hogy kulcsszám szerint mentek és jöttek a látogatók, és nagyjából ugyanazok a személyek köszöntek vissza riportalanyként is a hasábookról. Többnyire jó évések és ivások cimborái. Ebből a műfajból valóban lehetett találni itthon is bőséges terítéket. A sokadikra pedig ez a mentség: miért legyen neked jobb, mint nekünk volt?

Ne tessék ezt munkahelyi irigységként elkönyvelni. A szokásos munkahelyi légkör csupán. Minden zárt intézetben megterem az ilyesmi.

Volt ellenlábasm böven.

Elindultam tehát, gondolván, olyan rossz nem lehet, hogy ki ne bírnam. Fölültem a prágai gyorsra, csak el ne felejtsek leszállni, amikor oda érünk. Kialvatlanul támoogytam le a vonatról, táskám fülénél a megbeszélt jel, egy összefogott Délmagyar. A válasz-ismertető: az ottani újság.

Ki van ez találva, máris körülvesz a kedvesség. Most a tolmács viseli a Laci nevet, magyarítva persze, de azt a fiatal – velemkorú – kollégát hogyan hívták, aki ki volt osztva rám, már nem tudom. Emlékszem rá, összeraktam akkori noteszaimat, biztosan meg is van valahol mindegyik, de ki kellene költöznünk a lakásból, hogy megtaláljam. Marad tehát a hézagos emlékezet. Látásmódnak pedig a későbbi összes tapasztalat.

Jól beszél a magyart Laci, tagadni nem lehet, csak azt nem tudni, hol tanulta. Volt rá eset, ketten rágódtunk rajta, hogyan kéne magyarul mondani, de a végén mindig sikerült kitalálnunk. Legjobban a gurkagyárnál voltunk fönnakadva. Morvaföldön terem a gurka, ott van a gyára is. Znojmoban.

– Hurka talán?

– Nem hurka, gurka!

Berkó Öcsi mondta apró kölök korában: nem dumidudó, hanem dumidudó! Mai magyarsággal: gumidugó. Egy centivel se jutottunk előre. Amikor beléptünk a gyárkapun, teljes etimológiai tisztánlátásra derült a fejem. Konzervgyárba mentünk, ahol az uborkát savanyították. Az uborka, ugye, ugorka változatban is élt nyelvünkben, ha mindjárt eszembe jutott volna, egyetlen percig nem tévováztunk volna. Később lesz ez még, ne siessünk.

A szállodába mentünk először, a Continental 13. emeletére. Tüneményes a városkép, látszik a Spilberg is. Spilberknek ejtik az itteniek, mert ők keveset tudnak például Kazinczy naplóból foglalt fogságáról. Utána mentünk a szerkesztőségbe. Zajos fogadtatás itt is, de kicsit se hasonlít az ungvári tanáros kötöttséghez. Mint legfontosabb hírt közli a kísérem a bandával, hogy a sarki becsületsüllyesztőben most éppen hány fokos sört mérnek. Mert a tisztességes sörisszák fokra választanak, ha tehetik.

Megbeszéltük itt is a rám váró két hetet. Örülöm kellett, mert volt minem. Elmegyünk majd cipőgyárba, gurkagyárba, Prágába is, útba ejtve a taboriták földjét, bevehetjük Austerlitzet is, a nagy Napóleon csatájának helyszínét, aztán, legvégül a Tatra tetejére is elvisznek, ha még nem jártam ott. Közben, persze, Brünnt is jól megnézzük.

Díszvacsora, rogyásig, meg kell mutatni a magyarnak, hogy vendéglátásban is lépést tudnak tartani velünk. Belőlük olajozottan folyt a beszéd, én csak annyit ittam, hogy nagy szó ne érje a ház elejét. A vége felé, amikor már növegetett bennük a belső nyomás, üzenték is a hazaiaknak, máskor olyanokat küldjenek, mint az eddigiek voltak. Akik ivásban is állják a versenyt.

Jó szívvel nyugtázták itthon az üzenetet.

A sok zagyva beszédből sok mindent sikerült kiszűrni. Egy a zászló, egy a jelszó, de ég és föld a különbség a kárpátalji meg az itteni újság között. Még semmit nem olvastam belőle – nem is értettem volna –, de kitűnik az azért másból is. Laci hol ennek, hol annak a mondókájából fordított, de föltűnt, egyik se szólt arról, hogy főhatalmak kormányoznák a nép hangját.

Közelebb voltak Európához.

Kértem, hogy másnap a Spilbergbe menjünk először, és ne szabjuk meg a kijövetel idejét. Hadd bogarásszunk ott kedvünkre.

Vadgesztenyehullajtó szép őszi reggelen baktattunk föl a várdombra. Aranyos kis ligeten át vezet föl az út, senki mással nem találkozunk, csak egy őszi – korosabb – pár próbálgatja a csókolózást. Akárcsak a nevickei várban, amikor ott jártunk. Hős várak kései funkciója lenne? Hozzám képest is meglelt korú volt a férfi is, a nő is, könnyű volt kitalálnunk, titkos légyott zajlik. Netán ifjúkori szerelem idéződik föl a fák között?

Szégyenlősen válnak szét, amikor közelükbe érünk. Micsoda idegen erőszak az, amelyik azt a kicsi kései mézet is irigyl?

(Nevickeit mondok folyton, pedig mérget vennék rá, nevickeinek mondják ezt akkor is, ha Nevicke a neve.)

Nyomasztó érzés fog el most is, mint mindig, ha a várfalakhoz érünk, de itt nagyobb a nyomaték. Lehet, hogy közönséges hadi célra épült ez is, és akkor hősöket meg árulókat temett, de ez elég hamar az osztrák birodalom egyik legkegyetlenebb börtönvére lett. Gonosztevők is jutottak ide biztosan, de bimbózó szabadságvágyak is itt értek véget. És ezer meg ezer tiszta szerelmek temetője is volt.

Később is eljutottam ide, hitelesítő célzattal jártam be újra a termeket, most az akkori sorokat veszem elő.

A példák vára

Régi idők építésze, ha nagyot akart, vagy Isten dicsőségére, vagy az ördögére rakta egymásra a köveket. Vagy bazilika lett, gregoriánszárnyú fohászoknak, vagy földi pokol a várbörtön vasra vert rabjainak. Járra most a világi vándor mindegyiket, és csodálkozik. A pályamódosítást nem az úrhajósok világában találták ki. Lehet, hogy tornyos dómokról álmodott az is, aki ezt a rengeteg várat először rajzolni kezdte? Húzta a vonalat, húzta, egyszer csak belesegített Lucifer valamilyen kegyes főúri ajánlattal. Olyan sokemeletes börtön lett belőle, őcsászári fölsége legnagyobb dicsőségére, hogy se a nyögéseknek, se a fohászoknak nem jutott kijárat. Nagy fekély lett a történelem testén. Mit tehet vele a hálás utókor? Borzót csinál a tetejére, a többit pedig meghagyja tisztelni való múzeumnak.

Kétágú iharfa hajtott ki a brünni Spilberg falából. Három ember, négy ember magas biztosan van a fal, belefájdul a nyaka, aki sokáig fölfelé tekinget. Vastagsága? Nem tudni. Hová eresztette gyökerét a fa? Századok kínjával, elpenészedett életekkel van kirakva a vár belseje. Ki tudja, menyivel? Ki tudja, milyennel? Azért épült, hogy mindenféle gondolat bele fulladjon, mag belőle soha ki ne hajtson.

Áll az idegen, és nézi a kétágú fát. Jelképet lát benne. Ide került a kicsi mag, szél pörgethette bele a malter ráncába, de egy szikra reményt nem pörgetett hozzá. Honnan lesz víz a csírának, kapaszkodó a gyökereknek? Valahonnan lett. Kibújt a fa, valaki letörte mindjárt. Forradalmi bátorság kinőni onnan, ahonnan kinőni nem szabad. Mit tehetett a szegény fa? Beleállt a nyakasság: ha egyetlen gyöngye törzsét letörték, kettőt hajtott helyette. Mondom, jelkép a fa nekünk, magyaroknak, lengyeleknek, olaszoknak, mindenféle nációnak, ahonnan magot cibáltak oda a szelek, hogy se a napot, se a holdat meg ne lássa.

Hogy milyen a vár most, mindenki láthatja. Hogy milyen volt – fantázia dolga. Kazinczy Ferenc keze legyen áldott, pontosan is tudjuk.

„Miolta a vár áll, soha ezt ki nem meszelték; a scorbuticus rab, gyomorszekén ülven, a falra köpte nyálát, s az perpendicularis lineában folyt le, hol sápadtabb, hol veresebb színt hagyván a falon. Irtóztató volt látni. Az oldalfaltól a másikig egy gerenda vala vonva, s arra hidlás, mint lovak alatt az istállóban. Egyszerre léptem fel a hidlásra, ki nem állhatván a büzt, s mentem az ablakhoz.

– Mit akar nagyságod? – kérdé a prófosz.

– Kinyitni, mert összeesem a büztől.

– Az ablakot nem lehet kinyitni – mondá, minden syllabán megakasztván nyelvét.

– Miért?

– Itt nem lehet kérdezni.”

Legalább ezt a pár szót érdemes visszaidézni a napló 1795. okt. 7-i dátumáról, hogy megrendülve álljon meg a látogató Kazinczy cellájában. Hogy ebbe a kőverembe mikor hozták, mikor vitték, nem tudom kihámozni utólag a naplóból, mert nem készítettem rajzos vázlatot, mint ő. Lépésekkel lemérem a szobát: tíz nagy lépés hosszú, három széles. Hol lehetett itt ablak? Valami kürtőféle szájadzása a bolthajtás belső oldalán – ha tudom még egyáltalán, itt a föld alatt merre van a külső, merre a belső oldal –, középen pedig turisták által megfirkált márványtábla:

„Vándor, szent, hová lépsz, e hely,
Menj, s mondjad hazámnak, hogy törvényeidért
kész vala veszni fia.

Kazinczy Ferenc
1795-1799.”

Aki itt még hinni tudott, hogy a bőven termő rozsdából kevert tintával írott szavai kijutnak a napvilágra, abban legalább akkora erő lakozott, amekkora a kétágú iharfában van. Aki még észbe tudta tartani, mikor van nappal, mikor van éjjel, azt is megérdemli, hogy később rakott tábláját áhitattal olvassák. Mit érdemel az utókortól, aki itt, a penészes sötétben szépen csengő szóról, magyar nyelvről, kristálytisztá irodalomról, írói tökéletességről, szép írásról mert jövendőlni? – Egyelőre csak magának. És volt ereje a föld alatt is dédelgetett jóslást szikár akarattal meg is valószínűsíteni később. Itt sem hagyta, hogy pályáját eltérítsék.

Járom a vár kazamatáit. Itt van a másik oldalon az a hely, ahol befalazták a rabokat nyakig, hogy a föntről csöpögő víz mindig a fejük közepére találjon. A másik veremben csiga, avval húzták föl a rabot, hátrakötött kezénél fogva. Máshol is volt ilyen spanyolcsizma is, hüvelykszorító is, az inkvizíció elterjesztette, mint beteg ember a kolerát, de itt patkánykanális is van. A föld alatti csatornában, úgy hallom, beásták a szerencsétleneket, és az igazságszolgáltatást rábízták az egerekre, utálatos férgek, rühös patkányokra.

Ne tudott volna róla a szellem hőse? A falon-kopogós telefon biztosan hírül adta ezt is. Vézna, gyöngé ember volt, talán félt is. Csak az akarat nőtt nagyra benne.

Vándor, szent, hová lépsz, e hely...

„Példa kelle, hogy rettegjen az ország” – olvasom újra a Fogságom naplójában. Soha rá nem gondoltam volna, ha itt nem járok, hogy ezt a mondatot fordítani is lehet: példa kellett, hogy bízni tudjon az ország. Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, és utána, ki tudja, hány ember látta benne a példát.

Fönn, a vár felső emeletén a kegyelet szép szobát rendezett be a magyar hősök emlékének is. Elolvasom az első magyar szót, ahol magyarul nem beszél senki, és nem tudok tovább lépni. Pedig fönn vagyok a tisztaszobában. A „Példa” ott lenn tudott hinni a magyar szóban?

Sok kézírást bújtam már át életemben, eddig erre se gondoltam. Olyan írások vannak itt, hogy ámul a néző, és legszívesebben rámondaná: tiszta írás, tiszta lélek. Mostantól kezdve nem hiszek a grafológiának. Az egyik gyönyörű betűk alatt ez áll múzeumi eligazítóként: Laczkovics ítéletének másolata. Ránézésre a másikat is mutogatni lehetne az ábécé szépségversenyén. A magyar foglyok érkezését előkészítő irat. Gyilkos kalligráfia. Vicsorgó farkas, tejesbárány bőrében.

A magyar szobában képek – ismerősek – és útbaigazító írások. Aki múzeumok szövegét ritkán olvassa, itt legszívesebben minden szót lemásolna magának. Hajnóczy egy törvénytervezethez írott széljegyzeteit is, de kedve lenne a szabadság és egyenlőség kátéját betűről betűre újrarájzolni. Itt van a brnói fogságra ítélt magyar hazafiak névsora is:

Baranyai Mihály jurátus, Brehm János orvos, Bujanovics Kornél, Erdélyi László jurátus, Hirgeist Ferenc egyetemi hallgató, Juhász János, Kazinczy Ferenc író, Kopács János jurátus, Laczkovics László birtokos, Lukács Pál ügyvéd, Makk Domokos szerzetes, Pruzsinszky József egyetemi hallgató, Rosty János tisztviselő, Rosty Pál táblabíró, Szilágy György főszolgabíró, Szilágy János jurátus, Szmethanovics Károly egyetemi hallgató, Szulyovszky Menyhért táblabíró, Újgyörgy József tisztviselő, Uza Pál ügyvéd, Verhovszky Sámuel ügyvéd.

Egyik-másik név írásában kételkedem, jó is lenne hiteles alakra javítani, de nem változtatok rajta följegyzéseimben sem. Ebben a várban nem az írással tévedtek nagyot. A gondolatot, az eszmét, az utat mutató világosságot akarták bezárni a sötétbe.

Amikor kijövök, elmegyek megint a másik sarokra, oda, ahol a példák várából mégiscsak szép fa nőtt.

Könnyű volt észrevennem, a thermopüléi harcosok emlékére írott sorokat nagyon ismerte, aki a tábla szövegét írta. Első fordításban így hangzott: *Vándor, állj meg, s vidd hírül a spártaiaknak ...* Amikor másodszor is ott jártam, az ikerágú iharfának nyomát se találtam. Gondolom, a városszépészeti hivatalnak itt sincsen érzéke a legbeszédesebb jelképhez.

Némelyik nagyra törő akármi ebben is mind egyforma.

Bejártuk a várost is. Nem mondok vele semmit, ha azt írom le, szépnek láttam. Hogyne lenne szép, ha sok embernek ad munkát, kenyeret, meleg szállást, jóra való életet? Egyedül is barangoltam benne, késő estéken is, hajnali reggeleken is. A barátok kriptájába viszont kíséremmel és tolmácsunkkal mentem.

Talán-talán fordítási nehézség adta azonnali beleegyezésemet, amikor szóba került, hogy megnézzük, vagy ne. Mumifikálódott testek, aszalt szerzetesek kiterítve biztosan jobban emlékeztetik a látogatókat az elkerülhetetlen elmúlásra, de nekem eddig a temetések értelme is elég volt, meg az is, amit biológiai szertárak őriznek csontvázként, vagy múzeumok kínálnak lékelt koponyaként. Második utamon is elmentem, mert az egész kiránduló csoport ment. Túl voltam akkor már azon a műtéten, amelyik sír szélén táncoltatott, idegenkedésem is elmúlt. Jobban tudtam figyelni arra a speciális levegőjára, amelyik az ide letett elhaltakat ugyanúgy megőrizte, ahogy az ókori vagy újkori preparálók munkája nyomán a sivatagi szárazságban megmaradnak, akik arra méltónak találtatnak.

Kétszer is nagyot szippantottam a kinti friss levegőből az alvilági túra végén. Erősödött is bennem: ezt hagyjuk utoljára.

Hatalmas cipőgyárba is elvittek. Szalókon a Porpáczi suszter keze alá mi is faragtunk faszeget – egyrészt azért is, mert félig-meddig rokonok voltak, meg azért is, mert a háború miatt faszeg-ínség ütötte föl a fejét. Kajla fejek arra ne gondoljanak, hogy faszeggel megtöltött ágyúból lőttek volna kartácsot, és oda kellett a töltet. Csak a kereskedelem akadozott. Annyi tartozik ebből csak ide, hogy apró korom óta érdekelt minden, ami a kaptafa körül történt. Hogyne érdekelt volna, ha milliós tételekben történne ugyanaz?

Ráadást is kaptam. Láthattam, mi lesz a suszterből, ha fölkel a kaptafa mellől.

Az igazgató várt bennünket természetesen. Már a bemutatkozásnál kiderült, kitanult suszter, talpalni, sarkalni, foltozni biztosan megtanult, és talán új cipellőket is készíthetett. Talán csizmát is. Nála fa-arcúbb főnökkel azonban addig még nem volt találkozásom. Talán a szű is beleesett.

Terjedelmes íróasztala mellől csak akkor tápázkodott föl, amikor elindultunk bejárni birodalmát. Addig azonban elősorolta a hatalmas gyár termelési adatait. Ha jól emlékszem, a híres Bata gyár volt ez valamikor. Megtudhattam összes termelési adatukat, nemenkénti – férfi, női, gyermek és felnőtt – bontásban, éves, havi és napi adagokban, elmondta, hány embernek adnak kenyeret, meg azt is, hány országban híresek termékeik. KGST-szokás szerint hatalmas világtérkép volt a falon, piros vonalak és nyilak hálózták be, jelezvén a topánkák útját.

Ha cipő-történész lennék, most is fontosak lennének ezek az adatok. Gondolom, a keleti hullám ugyanúgy elmosta ennek is a nimbuszát, ahogy a szegedi cipőgyárakét is. Az én műfajom azonban akkor kezdődött, amikor kiléptünk az irodából.

Kilométerekben lehetne mérni az utat a gyáron belül, és órával is, méltó sleppel kiegészülve, de egy biztos: egyetlen dolgozó nem köszönt az igazgatónak, és ő se üdvözölt egyet se. Farcok néztek vissza rá.

Itthon így mondják: amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten.

Modern gyár volt, azt meg kell hagyni. Ragasztották akkor már a talpakat, faszögnek nyoma se volt. Minden munkahely fölött elszívó-berendezés szippantó kürtője, de a ragasztószagot így is érezni lehetett. Többször is kísérletet tettem rá, hogy tolmács-Laci segítségével kérdezzek erről asszonyokat, lányokat és férfiakat, de egyszer se sikerült. Még odaköszönnöm se maradt időnk.

A gyár arra való, hogy termeljen. Megkaptam minden adatot, mi a fenének kellene még más is?

Ebből aztán nem is lesz pletyka.

A „gurkagyarban” sokkal enyhébb volt a hangulat, de munkahelyi beszélgetésre ott se nyílhatott alkalom. A legfőbb tanulság az volt nekem, hogy van, ugye, a szegedi körzet, mint a fűszerpaprika hazája, Makó környéke a hagymáé, Szentes határa pedig a csemegepaprikáé, de ugyanúgy lehet területe az uborkának is. A morva alföld kitűnő termőtalaja, ott van mindjárt a földolgozója is. Kitűnő a savanyúságuk, legalább annyira híres, mint a vecsési káposzta. Mondták, először dísznövényként termesztették kertekben, csak később lett belőle élvezeti cikk. És először a királyok is cukorral ették.

Furcsa gusztusuk volt.

Beszédesebbek voltak az itteni szalagmenti népek, tagadhatatlan, de a mieinkhez képest sokkal zárkózottabbak. Minden általánosítás sántít, de azonnal visszakérem az első benyomásaimat: némelyik állam mind egyforma. Ha majd ezer évek múltán történészek bagozzák korunk gépekhez kötött rabszolgaságát, biztosan rátalálnak ennek a kulcsára is.

Ha ezer évre nem is, majdnem kétszázra érdemes visszaugranunk időben. Elvittek – magam kértem – a népek csatája színhelyére is. Amit ott láttam, illetve nem láttam, arról írhattam is. Íme:

Történelmi terepasztal

Vándorol az utókor Austerlitz mezejére turisták képében. Zsurán fölött két hársfa árnyékában bronzból készült térkép hirdeti kőasztalon, hogy azon a decemberi napon Napóleon fenséges lábaival, vagy szürke lovának négy lábával itt állt, és innen szikrázó császári akaratára sok ezer orosz, osztrák – vagy osztrák tisztek szavára haptákot vágó más – és francia katona veszett el. A mezőt most Panetovice, Kobylnice, Szokolnice, Krenovice és Blazovice fogja közre, és a térkép rajzolója szerint nagyjából a közepén Prace falucska áll. Nagynevű kicsi falu.

Répa terem most a mezőn, jó sok répa, kukorica meg lucerna.

Történészekkel nem jó vitába keveredni, mert a történészek nem szeretik kimondani ezt a szót: ha. Mégis erőt vesz az itt bukdácsoló idegenen a történetietlen szemlélet, és mezítlábos észjárásával arra gondol, ha ezt a korzikait valaki arra tanította volna, hogy a dombról ne azt nézze, egy nap alatt hogyan lehet a legtöbb embert a föld alá dugni, azt inkább, mennyi

burgundi répa tud itt megteremni, de sokan mentek volna haza békével. Tudom én, hogy nem Napóleon volt itt egyedül, akinek szavára nagyra tátotta feneketlen száját a halál, itt volt a másik két császár is. Itt voltak a nemzetek, országok, kik rút kelepében nyögtek. Itt voltak azok is, akik vigyázó szemüket pár évvel azelőtt még Párizsra vetették, de azóta rájöttek: némelyik császár mind egyforma. A történelem kereke roppant itt egy nagyot, félig ködben, félig napsütésben. Kicsorbult életek hátán fordul legszívesebben, ha van, aki alája teríti az emberszőnyeget. Volt. Azért fényes a nagy N a térképen.

Történelmi terepasztal lett Austerlitz mezeje. Itt az a domb, ahonnan a franciák indultak, innen az osztrákok fújták a marsot, amonnan az oroszok. Ott mondhatta Sándor Kutuzovnak, hogy nem a Cárnök Rétjén vagyunk. Innen nézve utólag könnyen meg lehet tudni, hogyan támad a nagyeszű főkatona. Lehet húzogatni a seregeket jobbra, balra, ki a ködből, be a füstbe, vékony szalagokban, döngő nagy oszlopokban. Olyan engedelmeseek, hogy apró intésünkre is hallgatnak.

Aki ma itt van, ránézésre mind közönséges ember, úgy látszik, egy se járhatja az eszét hadvezéri kerekeken. Jó messze, egy másik dombon, benn a múzeumban azt nézi inkább, hogy a világ összes bélyege itt látható, amire Napóleon képét rányomták, de túl nagy bölcsesség egyikről se sugárzik. Erre az emberre mondhatta Mihail Larinovics Kutuzov, hogy megtanítja lóhúst enni? Megnézi a látogató azt is, hogy az orosz ló patkója mennyivel kisebb, mint a franciáé, és hozzágondolja, hogy a végén mégis emez tudott nagyobbbat rúgni. Kiveszett a ma emberéből a nagy csaták romantikája? Arra gondol inkább, ha itt volt a három császár, a terepasztalból miért nem csináltak kerekasztalt? Vodka, vörös bor vagy francia pezsgő mellett nagyot diskurálhattak volna. Megint a ha meg a volna. Nincsen igazuk a történészeknek. E nélkül a két szó nélkül magyarul nem lehet tanulságot szőni.

Azt figyeli a sok idegen, mit beszél a múzeum őre. Együtt lépnek, együtt fordulnak vele, pedig nem hadvezér, csak gyöngé nő. Mondja, mostanában is találunk még csontokat, öt katonáét ebbe a jakoporsóba tették bele, itt nyugsznak a kápolna oldalában, üvegfüdél alatt, mert minden franciának nem emelhetik föl a történelmi békesség nagy márványfüdelét. Majd év végén beteszik őket is az osztrákok meg az oroszok közé. Úgy lehet, soha nem voltak ellenségek.

Mondom, levett kalappal vagy gyűrött sapkával a nagy csaták izgalma nem támad föl a ma emberében. Képes azon törni a fejét, az itt örök nyugalmat talált majdnem 30 ezer emberből hányat nem fogott el akkor se a harci kedv. A kigyózó sorokban hányan mondták volna a szomszédjuknak, ha merik, vagy mondták is: hallod, én félek. Rosszat álmodtam az éjjel, a tűz mellett. Hányan remegtek meg – nem a decemberi hidegtől, hanem attól, hogy a haditerv szerint itt még nem szabadna franciának lenni, mégis van? Nagy haditervek! Mindig ott világít a biztos győzelem lángja, aztán jön egy kis szellő, és elfújja, mint álmos ember a gyertyát.

Aki a kiállítást rendezte, az sem volt Napóleon imádója. Sok képet összeszedett róla, de halotti maszkjának a másolatát jól betette a sarokba, és babérlevelet se tett mellé. Ide lépeget most a sok idegen, és azt mondja: de kicsi volt ez a fej. És mekkora akart lenni! Libben a keze valakinek a maszk előtt, tenyerével óvatosan, csak úgy találgatva eltakarja az arc felét, és mindenki megáll a szó. De ismerős! Az a másik is így fésülte a haját. Mozdul a tenyér le is, föl is: homlokkal együtt is olyan. Az egész fej olyan, csak bajusza nincsen. Mintha Hitler lenne.

Ne bántsanak a történészek, de megint botlok, és azt mondom: ha. Ha Napóleon csákóját három számmal nagyobbra kellett volna szabni, és ha a haja göndör lett volna, mint a suba szőre – Szlavkov mellett, a régi Austerlitz mezején sok látogató nem mondta volna ki most, és

nem mondaná mindennap, hogy némely embereket akkor kellett volna répaszedésre fogni, amikor egy-két holddal még beérték volna. Amikor még nem fájt a foguk a fél világra. A szemmel befogható sok ezer holdas nagy terepasztal tanulsága egyetlen kéz tétova mozdulatára most ez lett.

Nem szokás újságíróéknál, hogy egymás cikkéről beszéljenek. Talán el se olvassák a másikat. A mi Nagy Pistánk kivétel volt. Kedden jelent meg az újságban, fél tízkor már megkérdezte: ennyire haragszol Napóleonra? Hogy burgundi répa szedésére kárhoztattad volna?

– Mindenkit gyűlölök, aki mások eleven életével dobálózik.

– Ez volt a történelem.

– Tudom. Tanultam. De istenítenem nem muszáj.

– És az a világosság, ami minálunk fölvilágosodás néven lett ismerős?

– Hatalmas változás, valóságos fölfordulás. És ha a te ősapád is ott esett volna el? Te se lennél a világon.

Akkor még élt ez a mondás a másik bitorló szájából: ahol faragnak, hullik a forgács. Én erre is azt mondtam, jó nagyot a kezére ütnék annak, aki szekercéjét eleven embereken csattogtatja. Pista is megkülönböztette az igazságos háborút az igazságtalantól, erre meg azt feleltem, minden attól függ, honnan nézzük.

Jól belegabalyodtunk a világmegváltó gondolatokba. Kötöttem az ebet a karóhoz, azt állítván, nem a háború vitte a fölvilágosító szellemet, a katonák csak csatlakoztak hozzá. Igaz, terjesztették a jót is, nemcsak a fertőzetet, ahogy most a vadkacsa is viszi magával a baromfi-influenzát, de ők képesek voltak lelőni, leszűrni, legyilkolni azt is, akinek a fejéből elindult az új eszme. Csak azért, mert pillanatnyilag a másik oldalra sodorta a szerencse vagy a szerencsétlenség. Akár Giordano Brunót vagy Girolamo Savonarolát sodorta el az inkvizíció annak idején. Nézzünk csak bele civil ésszel a történelembe! Az igaz, a győzőket emeli elsősorban oltárra az utókor, de az újat jelentő nagy gondolatok nem az ő fejükben szoktak megszületni. Megmaradni se.

Mondtam az előbb, senki nem rágta nálunk úgy a csontot, mint én.

Levontam Pista előtt most is azt az örök tanulságot, amelyet először talán Berzsenyi vetett papirosra, 1820-ban: *A mely kéz felemelt, az ver most porba viszontag; / Benned az emberiség ügye bos[s]zulva vagy...* Soha nem voltam katonapárti, de ha már bezupált Napóleon, megmaradhatott volna a tűzér-hadnagy lelkiületénél, ott is árthatott volna eleget. Kár volt akarnia maga alá hajtani az egész világot. Ki tudja, hová jutottunk volna? Ha csak az itt elesettek soha meg nem született hozzátartozóit venném egészen mostanáig centizve is.

Ma is tudnám tovább folytatni, haj, de sokáig. Akkor is, ha nálunk egyelőre nem halálos a veszedelem, de a háborúval való fenyegetés örök. És nemcsak a háborúval. Ha valaki megmaradt volna a rendszerváltozásnak becézett átalakulás előtti sátorverésnél, lehet, hogy bearanyozná nevét a történelem. Akkora tett volt az, ezer veszedelemmel fenyegetve, csak szidolozva lehet róla beszélni. Emese álma ismétlődött valósággal: annak a helynek az ágyékából új világ fakadt. Az illető azonban, társaival együtt, nagyobbakat akar. Olyasmit, amihez sem képessége nincsen, sem a történelmi körülmények meg nem engedik. Nem veszi észre, hogy Berzsenyi neki is üzent? *A mely kéz felemelt, az ver most porba viszontag...* És nem te győztél, hanem a kor lelke, a szabadság.

Most újra csoportot szervez. Hadd osztódjon, ami eddig – úgy-ahogy – egyben volt? Lenne rá példa elég, és jelen idejű követők is akadnak. Erdélyben is ez történt.

Azért említem csak Nagy Pistát, mert nála gerincesebb főszerkesztővel eddig még nem találkoztam. A *gerincbajnokok* nem az újságírók között kell keresnünk, főleg nem a főszerkesztők között. Egy-két kivételtől eltekintve. Kicsit ugyan nagyon más kerékre járt az eszünk, a maga nézeteit tartotta ő is egyedül üdvöztetőnek, de el tudta viselni az én kalahütyös gondolataimat is. Még akkor is, ha látni lehetett, a kor uralkodó ideológiáját szereti szidózni.

Későn vette észre, vakrozda marja, mint őseink véres kardját?

Magam az ideológiától is iszonyodtam, ha uralkodni akart. Az uralkodás tényétől. És az uralkodóktól. Akár viseltek koronát, akár nem.

A proletár-császároktól is. A kiskirályoktól is.

Pedig sokan voltak. Még többen akarnak lenni most.

Tudom, hogyne tudnám, áldott naivság csöpög szavaimból. Többször hivatkoztam már rá, 1961-ben voltam először a sövényházi Árpád-ünnepen. (Akkor még Sövényháza volt, amiből később – kicsit idétlenül – Ópusztaszer lett, és valóban Árpádot ünnepeltük szeptember első vasárnapján, és nem az alkotmányt, az új kenyeret és Szent Istvánt augusztus 20-án.) Közel voltunk még Ötvenhat gyászos napjaihoz, és a tanyák-falvak népe abban reménykedett, most jelenti be az előadó, balfogás volt a téeszék újraszervezése, és visszamondják az egészet. Ezzel szemben ingre vetkezve, a Központi Bizottság titkáráként úgy üvöltötte az előadó, mint a fába szorult féreg: *de a hatalomból, elvtársak, amelyet kemény harcokban megszereztünk, egy jottányit nem engedünk.*

Nem engedtek, noha a kemény harc akkortájt éppen abban állott, hogy az ürgelukba is bebújtak. Azóta nagyon figyelek mindenre, és látom, nincsen az az ember, nincsen az a rendszer, amelyik a hatalomból *egy jottányit* is engedne, ha nem muszáj.

Erőszakkal kell kibillenteni minden nagy és kicsi hatalmat a székéből. Hogy az új eszmék legalább kicsírázhassanak. Aztán jön helyettük más, és a társadalmi-történelmi *örökmozgó* folytatódik. Ki tudná megmondani, Dózsa parasztfölkelése hány emberéletet vitt el? És Napóleon háborúi?

Sajnos, legtöbbször kiderül az is, egy-két küllő hiányzott a diktátorok fejéből. Kizárólag a hatalomra korlátozott mániákus hülyék voltak.

Sokan keresztre feszítenének most is érte, akkor is, ha már bizonyítanom se kell, hogy a diktatúrák szégyenletes láncolata egy és oszthatatlan. Napóleonnal, Hitlerrel, Sztalinnal folytatódott a legvérmesebb inkvizíciót is meghaladó tömeges borzalmak hullámverése. Most hallok a rádióban, a római pápa megint vette a bátorságot, és külön tudós bizottságokat állított föl az Isten nevében elkövetett galádságok kivizsgálására. A huszadik századi borzalmakon edződött tapasztalatainkkal kelnek szinte versenyre az akkoriak. Gyerekkoromban még a gondolata is bűn lett volna, hogy bárki kételkedjen az istenítéletek jogosságában, és lám, erős bűnbánat lesz belőle, mire megöregszünk.

Mostanáig a leghosszabb ideig tartott a szerencsétlenek légerekbe gyűjtése vagy táboron kívüli elveszejtése. Ha az inkvizíció kései föltámadását látom benne, akkor *népi hadtestét*, a mindig szimatoló vadászeb-besúgók hadát se felejtetem ki. Akár külön koncert, vagy csak lelkesedésből, esetleg kegyetlen beszorítottságban, de végül mégis önként szorgalmatoskodtak. És még most is inkább vagyunk mi bűnösök, akiket besúgtak, mert ha mi nem lettünk volna, ők se váltak volna szerencsétlen disznókká.

Messzire jutottunk a napóleoni csaták öszfényben fürdő burgundi répföldjeitől. Nem mi, hanem a történelem. Vörösmarty megdermedt. *A vész kitört. Vérfagylaló keze / Emberfejekkel labdázott az égre...* és *Isten sírja reszket a szent honban*. A keresztes háborúk borzalmainál, mi már tudjuk, a mostani *szent háborúban* jobban reszket. Történelmi anakronizmus is egyben, hogy utcakölkök akarnak *megkövezni* páncélos tankokat, öngyilkos merénylők robbantanak úton-útfélen, amazok meg helikopterről rakétázzák szét szinte egyenként az arabokat, és lakóházakat döntenek össze. Afganisztánról, Irakról, és a Jugoszláviát szétrobbantó szomszédos háborúk tömegsíkjairól már nyikkanni se tudunk. Pénz kereszteződik vakhittel. Eszme harcol eszmével, az utolsó emberig.

Létezik még igazságos háború? Ha a *kor lelke*, a *szabadság* győzött Berzsenyink szerint, aztán az is elbukott, sokezres áldozata teljesen hiábavaló volt?

A *szabadság* lenne a legnagyobb ellenségünk? Cifra paradoxon. Vagy csak az utána való vágyakozás vinné mindig harcba az emberiséget, okulás nélkül? Eddig még mindegyik kifícamodott valahogyan.

Igyunk rá egyet gyerekes felelőtlenséggel. Sörgyárba is elvittek. Gondolom, az előttem itt járt kollégáimra való tekintettel. Akkora fakádakban erjedt a maláta és komló leve, a csanyteleki káposztasavanyítókéból talán őt is elférne bennük. Biztattam kísérőimet, ne legyenek szívбайosak, ha itt a jó alkalom, fogadják el a kínálatot. Egy nagy korsónyi nálam is összejött, más-más fokúakból összerakva.

Orvosi műszerek gyárában is megfordulhattam. Mondom, örültem neki, minden érdekelt, ahol valamiből valami lesz, de sokszor megboroztam. Keveset ismertem akkor még műtők tájékaról. Akkoriban kezdett istenigazából terjedni az egyszer-használatos fecskendő, itt készült a tűje. Csipeszek, fogók, szikék, gépesített kovácsmunkával. Ha jól emlékszem, horgászbátok is.

A gyári kedvességhez majdnem mindenhol hozzá tartozott, hogy apró ajándékot is adtak. Kis dobozkat itt is kaptam. Két csipeszem ma is megvan, négy szikém is, de a horgászbát családi ajándékozás áldozata lett.

Mire jó nekem a két csipesz, senki ne kérdezze. Bütýkörészés közben apró csavarokat szoktam velük kiszedni vagy visszarakni. És a négy szike? Soha meg nem fordult a fejemben, hogy valakit is megoperáljak velük, bár aranyoskodásból szoktam emlegetni az engem operálóknak, szóljanak, ha visszaadhatom a kölcsönt. A húsz évvel ezelőtti szerencsés és tudós koponyalékelőmet szoktam leginkább riogatni vele.

Három évvel korábban kaptuk a kertünket, meglehetősen jutányos áron, összesen nyolcezer forintért, két éves törlesztéssel. Már ültetgettem a gyümölcsfákat, érési kalendárium szerint. Rá kellett jönnöm, a kertészeti tudományokban egyik fajtáról se írják le, hogy ez, kérem, nem jó, ne tessék elültetni. Akkor szokott ez kiderülni, amikor már kóstoló terem. Minden esetben el kellett döntenem, nem a családomat kell kicserélnem, ahogy később szinte kötelező divat lett, hanem a fajtákat. Jó néhányat átoltottam. Szikével! Jól tartja az élet, szemzéshez is a legkitűnőbb.

A horgászbát pedig? Gyerekkorom szép emlékei között is kitűntető helyen maradt meg bennem a halagosi horgászat. Kendercárnából, dugóból és gombostűből görbített horogból állt a készlet, közönséges fűzfaágra kötve. Sáskat szoktunk fölrakni, vagy kukacot, és fűzfagallyra fűztük kopolyújuknál fogva a zsákmányt. Ha én egyszer kiülhetek orsós pecabotommal a Tisza mellé, az lesz ám a jó világ! Mikor is lesz az? Majd ha nyugdíjba megyek. Majdnem harminc év múlva. És addig? Apósomat éppen akkor érte el a semmittevés fenyegetése, amikor hazaértem, kegyesen neki ajándékoztam. Pontosabban mondom: akkori szóhasználattal

átadtam szocialista megőrzésre. Áztassa addig ő a zsinórt, pihengessen vele kedvére, aztán, majd ha már elunja, sor alá érek én is. Legkedvesebb ajándékként ki is tette – szobája falára. Egyszer se horgászott vele. Amikor aztán arra kényszerültek, hogy kisebb lakásba költözzenek, odaajándékozta valakinek a régi barátok közül.

Most már biztosan kipróbálnám, ha még meglebbe. Szegény ciánveszedelmet is átélte nagy halak, azt se tudjátok, mitől menekedtetek meg.

Prágába is elvittek. A fővárosoktól meglehetősen idegenkedtem egész életemben, de ahhoz, hogy tudjam, méltó-e erre a szóban forgó, vagy nem, látnom kell. Akkor még nem volt nyomasztó a forgalom, a tülekedést is inkább az idegenek okozták. Megmutatták az Óratornyot, a Svejkskocsmáját, Franz Kafka szülőházát, a várat, a Károly-hidat, a Kolozsváristevérek Szent György szobrát – itt vízsugár hordozza az indulatot –, megpihentünk a Vencel téren, sőt egy fotósboltban fotóstáskát is vehettem, aztán agyonfáradtan indultunk vissza.

A Szent György-szobor azért ismerős, mert Szegeden is van belőle egy. Útikönyvünkben ugyan másolatként csak a budai meg a kolozsvári szerepel, de itt van a miénk is, még ha kicsit eldugva ma is. Előfordulhat azonban, hogy a bédekker forrásvidékén (időbelire gondolok) még a szegedi a múzeum előcsarnokának legsarkában szolgált, *biciklitámasztóként*.

Visszaúton még beugrottunk Táborba, a husziták városába is. Prágában leültem egy kicsit Husz János szobor-lábaihoz, itt Jan Žižka szobra előtt tiszteleghettem. Micsoda harcok kerekedtek már akkor is abból, hogy hamarosan újra eljön a Megváltó, és elhozza a világ-békét. Naivság volt a keresztény kommunizmus önmagában is, kegyetlen harcokban pácolva. Mi lett a vége? Olyan nagyon vége se lett, mert búvópatakként elő-előjön még itt-ott.

A menekülők annakidején Moldvában még megalapították külön városukat. Jó messzire futottak szegények.

Keresztény kommunizmus. A Bibliára támaszkodva. Mit is jelentett innen a pápai követ? *Járatosabbak a konyhában szorgoskodó asszonyok a szent tudományokban, mint a római püspökök.* Jehova mostani tanúiról is elmondhatnánk ugyanezt, kötelező főntartásokkal!

A külön város Táborban is, Moldvában is mi más lehetett volna, mint a határozott elkülönülés jele. Szabad akaratból? Száműzetésből? Először maguk akarták, aztán vesztegzár lett belőle.

Eszembe jut erről a Bálint Sándor által is álmódzott keresztény egyesült Európa gondolata. Csak annyiban rokon a kettő, hogy mindegyik vallási alapon akar államokat szervezni. Mit akar ez a néprajzos? Európával egyesülni? Amikor mi a Béketábor elkötelezett tagjai vagyunk, ő az imperialistákkal fuzionálna? Besúgók csapatait eresztették rá, és végül bíróság elé állították. Naplójegyzeteit mégis kötelező olvasmányként írnám elő mostani és későbbi uniós képviselőinknek. Azt ne higgyék, hogy ők találták föl a spanyolviaszt.

Neki is állítottak szobrot, egyelőre kettő van belőle Szegeden. Amikor mi hármasan azért kilincselünk Alsóvároson, hogy legalább a templom falába szerveződjön valami szegedi panteon, az lett besúgónk, akitől a legtöbb segítséget reméltük. A kis Singerként emlegetett felsővárosi plébános már meg merte tenni ugyanezt a szocialista brigádok által is istápolat új templomának kapuján.

Sándor bácsi szülővárosa most kezd Canossát járni, megszületésének századik évfordulóján.

Ha a történelem nem is, de fordulatai ismétlődnek.

Mi, Szegeden, el szoktuk vinni vendégeinket a színházba is, sőt szerettük indítványozni, hogy a Szabadtéri idején jöjjenek. Miért ne vinnék el jó hírünket akár a szomszédba, akár a világba? Az lett belőle, hogy a „visszavágón” is lett szinte kötelező kulturális programként színházi

előadás is. Akkor még nagyon botfűlű voltam, a zeneirodalom színe-java kirekesztődött életemből, nem is nagyon emlékszem rá, Smetana vagy Dvořák operáját láttuk-e. Ne vessen meg érte az utókor, nagyon fáradt voltam estére kelvén, de hősiezen túléltem. Talán mégis *Az eladott menyasszony* volt műsoron.

Nagyszerű ötlet született elsőnap i tervezgetésünk alatt mindjárt. Zárjuk az utamat a Tátrával. Előre hozott búcsúvacsora után, hajnalok hajnalán beültünk Tátra nevű gépkocsinkba, és nekivágtunk a Kárpátoknak. Azonnal eszembe jutott megint apró gyermekségem nagy álma: hátizsákos turistaként lenne jó körbегyalogolnom egyszer. Ha se zsákom, se bakancsom nincsen hozzá, a gépkocsi is megteszi.

Elöntött a gyönyörűség, amikor Trencsénbe értünk. A magyar Felvidékként ismert Szlovákiából ez volt az első, amelyikről mezitlábos gyerekként hallottam. *Dr^aótozni, f^aótozni, valamit dr^aótozni!* Ezt kiabálta a drótostót, végig a falun. Törött cserépfazekat kötözött össze boszorkányos tudománnyal, kilikadt vaslábosokat cinezett vagy foltozott be. Trencsénből jött csak-úgy, mint a majdnem vele járó ablakos tót. Aki, ugye, úgy tudott örülni minden rossznak, mint a hanyattesésnek. Ott gubbasztottunk a drótostót körül, és hallgattuk, micsoda szépségeket tud mondani szülőföldről. Most beleláthattam, ha csak futtában is.

Addigi utunk a kellemes ősz ajándékaként tellett, amikor átértünk a Kárpátokon, ránk köszöntek az őszi esők. Csicsmányban is esett, de azért megtaláltuk. Azóta nem győzöm ajánlgatni ezt az eldugott falucskát annak, aki azt a vidéket járja. Az erdélyi Torockóhoz fogható, de csak annyiban, hogy mindkettő konok következetességgel őrzi régi arculatát. Csicsmány megmaradt házai ugyan már inkább csak falumúzeumként.

Gerendaházakból áll az egész, de telepingálva valamennyi. Kívülről. Tüneményeszép. Mai falra fűjkálók, ha egyszer látnátok, sok szépet eltanulhatnátok érett elődeitektől. És örökre fölhangynátok átokverte rosszaságaitokkal.

Hol is van ez a kisdud falu, amelybe akkor még rendes út se vezetett be? A Kis-Fátrában talán? Mondom, zuhogó esőben jártam be kicsike utcáit, szép diaképeket tudtam így is készíteni.

Torockót szász telepések alapították, Csicsmányt (Čičmany) pedig a bolgárok. Áldassék nevük és kezük.

Beesteledett így is, mire Besztercebányára értünk. Itt szálltunk meg, hamisítatlan kedvességek közepette. Másnap már azt is érezhettem, hogy a szlovák köztudat azt az egyet nem tudja megbocsátani nekünk, hogy majdnem ezer évig közös hazában éltünk. Legközelebbi múltunk dicstelen háborújában ugyanúgy szenvedtek a németektől, mint mi, őket mégis terített kedvességgel fogadták mindenütt, minket pedig, a testvéráldozatot, legszívesebben kizsuppoltak volna. (A Tátrába is elhoztam később a családomat, akkor is ezt tapasztaltam, egy fokkal talán még jobban. Akkor Poprádon éjszakáztunk, először szállodában, az alkalmazottak pökken-disége miatt voltunk kénytelenek kedvesebb födelet keresni magunknak a városhoz tartozó Velkán (Felka), Urbán Jánoséknál. Akkor találtam rá a Tátra tövében Nagyszalókra is. Hatalmas fölfedezés volt ez Nemesszalók szülöttének. Hat Szalók volt a történelmi Magyarországon: Egerszalók, Abádszalók, Nemesszalók, Pórszalók, Nagyszalók, és csak sima Szalók. A név szláv eredete, azt hiszem, vitathatatlan. Ha viszont volt vagy van Nagyszalók, kellett lennie Kisszalóknak is valahol. Ahogy a Nemesszalók mellett is volt Pórszalók.)

Esett az eső fölfelé menet is. Soha nem látott nagy élmény volt nekem, amikor a hóhatárt léptük át. Előtte eső, utána hó. Tündéri fehér hó. Szállodánk erkélyén megtámasztottam a fényképezőgépet, úgy fényképeztem az esti gyönyörűséget. Minden télen megcsodálom az elsőt, de ősszel még nem volt részem benne. (A Grossglockner tetején esett meg hasonló: a

busz egyik oldalán esett az eső, a másikon nem. Észveszejtő úton mentünk, gratuláltam is a busz masinistájának. Szándálban volt, azt tartotta legborzasztóbbnak, hogy elgémberedett a lába a hidegben.)

Őszi göncökben utaztam most is, dideregtem is illően, de így is megérte. Azért kellett családotól visszatérnünk. Időközben elvált Csehország Szlovákiától, a cseheknek köszönhetem tehát, hogy a szlovák csodát láthattam. Vagy a morváknak inkább?

A kellemetlen érzést – és nagy tanulságot – mindenesetre a szlovákok adták.

Koszalin

Előre kell bocsátanom, hogy Kosalinnak olvasandó. Vannak cifra esetek, leginkább nevekben: úgy írják egyiket-másikat, hogy magyarul olvasva le se mernénk írni. Öt évvel később, 1979-ben ide is eljutottam. Ráadásul nyáron. Hová is? A Balti tenger mellé is, bár ez a város egy csonka arasszal beljebb esik.

Szép anyanyelvünk egyik tulajdonsága, hogy bátran átírja a világ városait hazai idióma szerint. *Bruxellesből* csinál Brüsszelt, *Pariból* Párizst, *Wienből* Bécsset, *Warszavából* Varsót, és így tovább. Nyugodtan írhatnám tehát Kosalinnak, de nem visz rá a lélek. Rövidke írásom hadd legyen törpe kis nyelvlecke: gyakorolja mindenki, hogy ami nálunk sz, az ott kimondva s, a cz pedig cs. A *Szczecin* is Scsecsinnekk ejtődik ma már.

Hogy a körülmények változtak-e nálunk, vagy csak az én helyzetem javult, visszafelé nézve se tudnám megmondani, de a lényeg, hogy erről az utamról már hat folytatásban számolhattam be. Jöjjenek elsőnek ezek, szépen, sorban, de a hozzáfűzni valóimat mindegyik után elmondanám.

A sorozat címe: **A Balti-tenger partján**

1. Hotel Zugló

Addig-addig vakaródzik az ember, amíg az eléje tált két lehetőség közül a rosszabbat nem választja. Mehetnék Koszalinba, barátokhoz, föl a lengyel tengerpartra repülővel is, három óra alatt akár ott is lehetnék, de ez nekem nem kell. Maradok a vonatonál, mert elveim vannak. Ha repülök, elmondhatom, hogy átszálltam Lengyelország fölött, gyönyörködtem a habosra vert felhőkben, de mást semmit se láttam. Sokkal jobb egy országot több oldalról megismernünk. Ha vonattal megyek, odaúton az egyik ablakon nézek ki, visszafelé a másikon, már az is két oldal. Elsőrendű utazást kínál a vasút, Szczecinig át se kell szállnom. Ez a legszebb kukac a horgon, bekaptam.

Megyek a jegyet áruló asztal elé, egy hónappal hamarabb. Hálókocsit szeretnék, hálókocsi nincsen. Hálóhelyet legalább! Előjegyzik, de adjam az útlevelet. Baj van, mondom, mert szolgálati útlevelem van, tapasztalatcserére megyek, ezt az útlevelet csak indulás előtt pár nappal kapom a kezembe. Sajnos, anélkül nem megy. Rögtön rosszra gondol az ember: mire kézben lesz az útlevelem, régen nem lesz hely a vonaton, maradhatok a fenekemen szolgálati útlevéllal. Bolond gondolatok fordulnak meg a fejemben. Kihelyezett tagozata lenne talán a határőrségnek? Már itt kezdik ellenőrizni, hogy szabályosan indulok neki a nagyvilágnak? Mondom a kisasszonynak, ne aggódjon, ha netán visszazsuppolnának a határról, az is az én bajom lenne, de eddig még soha nem fordult elő. A vasúti jegyemet se nézte meg soha határőr, ne avatkozzon bele a vasút se az ő dolgukba. A válasz: ennek így kell lennie. Megint gondolkodik az ember: megeshet, hogy felelőtlen elemek fölvásárolják a külföldre szóló jegyeket kemény forintokért, és nem mennek sehová. Védekezni kell ellenük. Azt mondja a kisasszony, ne találgassak, útlevél nélkül úgyse úszom meg.

Minden nehézség leküzdve, jegyem előre történő vásárlása némi késéssel, de bőséges előrelátással folyamatba tétetik. Hálóhelyes jegy. Örököm nagy, a bukfenc is nagy lesz. Kiderül, lehet nekem akármilyen szép útlevelem, hálóhelyes jegy akkor sincsen. Egyáltalán nincsen. Erre a vonatra a MÁV-nak „kontingense” sincsen. Megveszem tehát a sima jegyet, valami majdcsak lesz.

Lett is. Zuglón áll meg a Nord Orient, itt várom tehát este nyolcra. Előtte három óráig őrzöm a csomagjaimat, leginkább állva, mert vasúti várakozás tekintetében ez a megálló nemzetközi juhszélnek tekinthető: se beadni nem lehet sehová, se leülni nem lehet. Nem baj, ne panaszkodjunk, sokan utaznak, nekik is ez a sorsuk. Állunk és várunk nemzetközi egyetértésben. Nyolcas óráüteskor megszólal a hangszóró, és azt mondja, a mi vonatunk százhusz percet késik. Ajjaj! – mondja a lengyel házaspár mögöttem. Megvigasztalom őket, nem baj, legalább már ülünk. Tízkor megint pontosan szól a hangszóró: a mi vonatunk újabb százhusz percet késik. Ajjajaj! – mondja a két lengyel. Vigasztalom őket, addig alhatunk is egy keveset. Azt mondják, ők utazni akarnának, nem aludni. Éjjélkor már késik a bemondó, negyed egykor mondja csak: a Nord Orient expressz bizonytalan ideig késik. Kéne valamit mondanom a lengyeleknek, megkérdezem tehát a bemondót. Most derül ki, a kétszer százhusz perc optimista jóslat volt csupán, a vonat még át se jött a határon. A lengyelek azonnal a nemzetközi kapcsolatokról kezdenek beszélni.

Ritka szép éjszakánk volt. Minden csalódás ellenére azt mondja a lengyel házaspár, hogy Budapest gyönyörű. Akármerre mentek, csak szépet láttak. A közlekedés? Mintaszerű. Van metró, a fiatal és az öreg, van villamos, busz, troli, taxi, és rengeteg kocs, csak dicsérni lehet. A baj csak az, hogy mind zsúfolt. A kirakatok a legszebbek. Annyira telve vannak, arrébb lépni alig lehet a gyönyörűségtől. Képzelm el, hús is van a kirakatban, és kolbász is! Lenyűgöző a látvány. Kolbász a táskámban is van, közel a hajnal, ideje megvacsoráznom, megkínálom őket. Csak a férfi kéri, de olyan gyönyörűséggel eszi, mintha áldást mondana, amiért késik a vonatunk. Egy baj van csak, mondja megint: a pesti nő nem szép.

Semmi érdek nem fűz a cáfolathoz, nem kontrázok tehát, csak csodálkozom. Ez az ember vagy a feleségének hízeleg hazatérés előtt, vagy nem nyitotta ki a szemét. Dehogynem, mondja a nej. Mentek például a Margitszigetre, az ő kedves férjeura feje és szeme – szabad magyar fordításban adom tovább – úgy járt, mint az olajtó a nagy szélben. Le nem vette szemét a nőkről.

A várakozó sok lengyel éjjel után nyugovóra tért, a megálló Hotel Zuglóvá alakult. A vágány melletti zöldből vadkemping lett, pokrócok terítődtek a földre, hálósákba bújt, aki tudott. A betonon is alusznak, a virágvályúból lett szemetes szélén is gubbasztanak sokan. Négykerekű taligán másik házaspár alszik, egymás görbéibe húzódva, mint otthon. Az asszonyka még a cipőjét is levetette. Békés, szép álmokat!

Jön a vonat hajnali fél négykor. Várnából, mint a mienk. Aki lengyel itt aludt, mind meghoragja. Aki bent most ébredt a vonatban, szellemek támadásának vélheti a rohamot: pokrócba, lepedőbe, hálósákba bugyolált emberek kapaszkodnak fölfelé. A mögöttem alvó, hirtelen fölriadt lengyel házaspár segít visszaimádkozni őket: ez a vonat Prágába megy!

Eltelik negyed óra, jó hírt hallunk. Már a mi vonatunk is átjött a határon. Igaz, este nyolc helyett reggel háromnegyed hétkor föl is szállhattunk rá. Délután fél 6-ra vártak kollégáim Szczeinben, másnap hajnali fél 5-kor meg is érkeztem erőben, egészségben. Örömmel fogadtak: jöhettek ők is – aludni.

Ennyivel biztosan szegényebb lettem volna, ha a röplőt választom. Természetes következménye lett azonban, hogy a vonatban a legszebb részekből semmit nem láttam. Pótolnom kellett az éjszakai nyugodalmat. Amikor egy-egy állomáson fölriadtam, sorra nem értettem, miért emlegette a lengyel a zsúfolt pesti közlekedést. Amennyi ember a peronokon nyüzsgött, annyi talán a földön sincsen.

Nem mondhattam nekik, másik kocsiba szálltak.

Tanul az ember akkor is, ha késik a vonata. Még csak nem is pitymallik a hajnal, mintha ellenség szállta volna meg pályaudvarunkat. Jöttek – dehogy jöttek, özönlöttek – a nénikék és bácsikák, ki egy zsák zöldbabot hozott, ki ötöt-hatot. Dobálták ki a kocsikból, és gurították le a töltésen. Ott alul hordárok hada kapkodta el, púposra rakták taligájukat, és futottak vele a piacra. Most értettem meg igazán a balástyai Eszter néni elbeszélését. Amikor arra vetemedett ő is, hogy teljes zsák babbal nekivágjon a pesti piacnak, rettenetesen megrémült. Az övét is elkapta valaki, és rakta föl a kordéjára. Kiabálni kezdett, meg is akarták nyugtatni, de nem nagyon sikerült. Ellopják az ő hozományát! Dehogy lopták. Kísérhette a hordárt, zsákját még csak össze se tévesztették máséval.

Remélem, most is úgy volt. Pesti háziasszonyok, ha csak egyszer is láttatok volna ilyen rohamot, de másként panaszkodnátok a piacokon!

Ennyi idő múltán gyanítom csak, akkor már elkezdődött a Nyugati-pályaudvar átépítése, azért kellett Zuglóban várakoznunk.

Ja, a kolbászról még valamit. Egyben maradt két hosszú szálát vittem, a felét adtam a lengyeleknek. Gondoltam, ha megfelelnek, akkor is jó darab jut mindkettőnek. A szóbeli kacsa nem nyeli jobban a nokedlit a magyar példatárban, ahogy az atyafi elnyelte. Kenyér nélkül. Majdnem elcsordult az éhnyál bennem is, elkezdtem enni én is, kenyérrel.

Jól belegondoltam. Uramisten, hová megyek én, ha ezeknek az a legszebb az egész Pesten, hogy a kirakatban húst is láthattak, és kolbászt is.

Lett alkalmam megtudni.

2. Erős nyelv a magyar

Nagyon szép város Szczecin, de azonnal nem látszik meg rajta. A kikötőbe vittek először barátaim, legalább egy órát bócorogtunk az Odera torkolatában, állítólag mégis keveset láttunk belőle. Olyan lehet ez, mint a világ többi nagy kikötője – mondanám, ha más nagy kikötőt már láttam volna. Lehorgonyzott hajó: a tengerészek iskolája. Egy másik kolosszus, megszámlálhatatlan ablakkal: mentőhajó, úszó kórház. Most javítják. Nagy csalódás, minden csendes. Havonként egyszer esik csak szabad szombat, most éppen az van. Mindenféle sokadalmakban fülelek, magyar szót sehol nem hallani. Jó pár magyar daru azonban álldogál a partokon, nem dolgozik egy sem. Darvadozik.

Indulás óta egyvégtében azt figyelem, milyenek a lengyelek. Csöndesek, udvariasak, kevesebbet rohangálnak talán, mint mi. Ha észreveszik, hogy magyar vagyok, még kedvesebbek, egy dologban azonban hajszálra olyanok, mint mi vagyunk. Ha hozzánk jön valaki, még meg se melegedett, még körül se nézett, már visszük valahová máshová. A régebbiek Pomeránia néven ismerik talán ezt a vidéket, kicsike városa Kamien Pomorski. A katedrálisát mindenképpen meg kell nézniünk, és az orgonáját, mert ez az orgona egész Európában híres. Mi is a dómba visszük vendégeinket, és az orgonát föltétlenül megmutatjuk. Persze, ez a katedrális már 1270 óta áll, jó hétszáz évvel többet látott a tengervidék bajaiból. Kis múzeum található benne, kincstárnak mondja a tolmács, de kincseit elvitték a németek. A dominikánusok kerengőjét talán minden ember megbámulná, akinek agyát a tudomány vagy az alkotás vágya rágja. Csak egy veréb ugrál benne, csöndje áhítatos. Ötszáz esztendőnek mondják az udvar óriás fenyőjét, háromszázötven éves a tölgye. Meg kell simogatnom a törzsét, és még egyszer meg kell néznem a csupa téglakatedrális. Belém üt az amatőrködés, és találgatom, hány ilyen épkezláb emlékünknél lenne, ha tatár, török ránk nem tört volna. Minden tévedésemért bocsánatot kérek, de Pusztaszerre gondoltam magam. Svéd alkotó domborműves Utolsó vacsorája olyan, hogy kétszer meg kell néznem azt is. Nagy hajú, nagy bajuszú régenvolt svéd

nagyemberek adták kölcsön ábrázatukat, hogy apostol legyen belőlük az utókor számára. Jó lenne megtudni, Júdás képét kiről vették.

Fiatal pap vezetget a templomban, mindent megmutat, de nem hajlandó komázni velem, hiába akarom eltéríteni egy kis beszélgetésre. Kint a kertben azonban megoldódik a nyelve, mindenre felel, és igen sokat kérdez. Nálunk hogyan van ez, hogyan van az. Megkérdezi néha a tolmácsot, jól fordított-e, mert nem erre gondolt. Hogy az állam segíti nálunk az egyházi műemlékek védelmét is? Látom az arcán, rosszabbakat hallott rólunk. Meg is kér a végén, mondjam, de igaz szavamra, mi az én véleményem arról az emberről, aki hisz, és mit mondanék az egyházzal. Megint látszik rajta, egészen másra számított.

Öreg este van, mire Szczecinbe visszaérünk. Kedveskedni akarnak, A Balaton étteremben hortobágyi gulyást rendelnek. Ettem már hasonlót, de nem a Hortobágyon, hanem Brünneben. Megegyeztünk szépen, egyenek ezután, amit akarnak, de a „magyaros” ételek helyett nekem inkább lengyelt adjanak.

Este látom – józan fejjel! –, hogy ez a város gyönyörű. (A kikötőből csak az látszott, ami a bombázások után megmaradt.) Egyívású lehet Szegeddel, szerkezetében Párizs volt a mintakép. Rengeteg az idegen, lézengő matrózok lányakkal ögyelegnek éjjel után is. Hagyjuk őket, menjünk aludni.

Menni könnyű, aludni nehéz. Nem mozog az ágy! Annyira hozzászoktam volna a vonaton való alváshoz, hogy a ringatás hiányzik? Nem baj, mert műsoron kívül nagy szám következik. Vetegetem magam jobb oldalamról a balra, egyszer csak megveri valaki az ajtót. Nem szirének vannak odakint, az kitetszik a dörömbölésből. Akinek jó a fülhallása, a vörösbőr maligánfokát is meg tudná belőle mondani. Mindenféle töredéknyelven kérdezem, ki az, és mit akar, de az én ajtómat csak ütik és rúgják, senki nem mond semmit. Kiáltanom kell, hogy saját zajától meghallja az illető: menj a fenébe! Komolyan mondom, semmivel nem volt gorombább a kiáltásom. Csoda történt, elhallgatott, és elment. Máig nem tudom, mit akart, kivel tévesztett volna össze, ha bejöhet, de megtudtam, a magyar szónak van a legnagyobb ereje.

Reggel mondják, matrózok verekedtek a szállodában. Talán angolok voltak. Elgondoltam, ha csak fél szót is tudnék angolul, csúnyán ráfizethettem volna. A jámbor együgyűség most többet ért, mint a világnyelv.

Szczecin nappal is szép. Aki mindig a régebbi, tisztább Szegedet álmódja vissza, és fölborzolózik a töméntelen szemét láttán, hogyne venné észre, hogy a Szegednél kétszer nagyobb város legalább háromszor tisztább. Nem igaz az a tétel tehát, hogy kis város kis szemét, nagy város nagy szemét.

Tolmácsunk lengyel mérnök, hajógyári. Pestről nősült, két gyermeke lengyelül és magyarul egyformán beszél. Felesége a lengyel konyhát szakácskönyvből tanulta. A férj kritikája szerint hibátlanul.

Van itt még valami, amit meg kell nézni. A régi városháza csipkés, díszes, nagyon régi, és nagyon szép épülete most múzeum. A mostani városházák kevésbé szépek, és sokkal nagyobbak. Teljes az egyetértésünk a beszélgető lengyelekkel: jó lenne megérnünk, hogy némely nagy hivatalból nagy múzeum lesz.

Az a bizonyos dörömbölés, be kell vallanom, most is megdermeszt. El nem tudtam képzelni, civilek törnének rám, vagy netán a hatóság? Nem tudhattam, az ottani állambiztonsági szervezetnek milyen maradványai vannak még életben, és miféle külföldi rendszabályok lehetnek, amelyeknek nem felelhettem meg. Álmomból riasztott föl az első dörömbölés. Oroszul szóltam ki először. Aztán másodszor is, harmadszor is. A háromra egybefogva jött a

felelet: egy kumma szó nem ért át az ajtón, csak a zörgetés erősödött. Nyelvet váltottam, németre. Már rúgta is az ajtót, de válasz semmi. Ekkor fakadtam ki édes anyanyelvem nem éppen legvirágosabb kifejezésével, de meglehetősen hangerővel már: menj a fenébe! Lehet, hogy cifráztam rajta, esetlen bűdös fenét mondtam, de ekkor forrhatott kezére és lábára az indulat: elhallgatott, és eloldalgott.

Reggel, amikor megmondták, hogy matrózok verekedtek, még jobban elhültem. Ha netán nőügyekbe keveredtem volna, és kótyagos fejjel bent is nőnek néztek volna! Annyiféle rendszerváltáson átestem már életemben, ez a fajta váltás, kimondhatatlan szerencsém, eddig elkerült.

Természetesen eszembe jutott az a rendőrvice is, hogy kérdezi az idegen a két sarki rendőrt németül is, angolul is, oroszul is. Mintha összebeszéltek volna, mindre csak a kezüket tarták szét: nem értik. Elment mérgesen az idegen, mire mondja az egyik rendőr a másiknak: Látod, komám? Csak meg kellene már tanulnunk valami idegen nyelvet. Vállát rándítja a másik: minek? Láttad ezt is, négy nyelven beszél, mégse megy vele semmire.

Most, mintha én lettem volna az idegen.

Mielőtt elindultunk volna Koszalinba, végig az egykori lengyel korridoron, a Gdańskba (Danzig) menő egykori német birodalmi úton, megkértem kísérőimet, menjünk vissza a pályaudvarra, és próbáljuk megvenni a vonatjegyemet visszafelé. Hallottuk ugyanis, Románia váratlanul bejelentette, csak dollárért vagy márkáért hajlandó fogadni az idegeneket. Mit tehet az a lengyel, amelyik eddig autóval igyekezett a román tengerpartra? Átnyergelt a vasútra. Szomorú vége lesz ennek, azonnal látszik.

Hogyan megyek én haza?

3. Bízunk az építésekben

Koszalin. Amikor mostani nagyobbik részének a helyén még birkák legeltek, Köszlin volt a neve, de fele annak is elpusztult a háború alatt. Csupa ismerős fogalmakkal tudom tovább adni, amit a wice presydent – ez a szó megmaradt a lengyelek használatában –, Henryk Sobolewski mondott a városról. Fejlődése valóságos robbanás, már nyolcvanhatezer ember lakja. Sugárzik belőle az optimizmus, amikor a távlatokról beszél. Kevés a régi ház, de azokat is bontják, lakótelepek épülnek, most kezdett dolgozni a házgyár. Azt mondja, 85-90-ig minden igénylőnek lakást tudnak adni. Kértem, ha ennyire biztos a dolgában, jöjjön el hozzánk, optimizmusára végtelenül nagy szükségünk lenne.

Megnéztem az új házakat, a gyáriakat is. Egy kicsivel itt is drágább a házgyári, mint az, amelyik kőműves keze közül került ki. A magyarázat ugyanaz, mint itthon. Nem az eredményt dicsérem, hanem a szándékot: itt festik a házakat. Az átlaglakás ára 260 ezer zloty, tizenöt százalék a beugró, a többi 40 év alatt törlesztik. A vállalat 10 százalékkal járulhat hozzá, de gyermekek utáni kedvezmény nincsen.

Most nem merek párhuzamot vonni Szeged és a vendéglátók városa között, bár nagyjából ugyanazokról a gondokról beszélnek, mint mi itthon. Szavakban mi is a legkorszerűbb városrendezési elvekre hivatkozunk, legfőlegbb hozzáteesszük, majd a következő lépcső lesz igazán korszerű. A szomszéd réje mindig zöldebb, és az egyszeri beszélgetést könnyű elhinni. Erős kezekkel védik a város zöldjét. Sok a park, és van akkora ligetük, hogy körüljárni is nehéz. Új könyvtárat építettek, a lehető legjobb helyen, a ligetben. Itt áll a modern építészet szép munkája, az amfiteátrum is. Annak is itt van a helye, de ennyivel kisebb lett a liget. Még

néhány nagyon idevaló épület ha elkészül, gondolom magamban, és megint Szeged zsugorodó terei jutnak eszembe.

A lengyel nyelv többet markolt az idegen szavakból, mint a magyar, nyelv művelőik elismeréssel szólnak rólunk. Szabadtéri színpaduknak se kerestek lengyel nevet, amfiteátrum lett csupán. Álljunk meg, ezt meg kell néznünk! A szegedivel össze kell hasonlítani.

Ötezer ember tud egyszerre leülni itt is, a méretek tehát nagyjából hasonlóak. Itt park veszi körül, nálunk épített tér. Nem tudom eldönteni, melyik a jobb, a szívem haza húz. De a koszalini szabadtéri színpad és nézőtér szép! Mi inkább a hasznosságát, a küldetés szerepét mondjuk szívesebben. Megint elszégyellem magamat, mert megint méricskélek: feleakkora a város, és szebb a szabadtérije. Egyetemi rektor vezette az építész csoportot, amelyik tervezte.

Nem hiszem, hogy minden titkát föl tudtam fogni, de kettőt bizonyosan. Lepkekönnyű szerkezetnek ható födele van. Többször van ott rossz idő, gyöngébb a nyár is, szépen betakarták, de csak úgy, hogy szabadtéri maradjon azért. Egyetlenegy előadást se moshat el tehát az eső. A színpad? Annak mozgatható a teteje, ha kevesebb a szereplő, hátrább húzzák, ha több, akkor előre tolják. Állítólag könnyen mozgatható.

Aki mindebből azt olvassa ki, hogy küldeném az építészeket, hozzák el a mintát Szegedre, nem jóra gondol. Az az amfiteátrum ott nagyszerű, itt a téren biztosan nem lenne jó. Azért hoztam elő csupán, mert Koszalinban vizsgáltam meg a szegedi szabadtéri jövőjét illetően. Van fantázia az építészekben, súlyos problémákat is meg tudnak úgy oldani, hogy könnyednek látszik az eredmény. Egy fokkal optimistább lettem. Bízunk a jó építészekben!

Iparosodik Koszalin is. Talán kevesebb a gyára, mint nekünk, de ami van, nagyobb. Az ipartelepítés első szempontjaként természetesen azt említette a tanácselnök is, hogy munkálműveket akartak teremteni mindenkinek, aki itt lakik, vagy ide akar költözni, de második helyen rögtön a környezetvédelmi szempontokról beszélt. Nem vettek figyelembe uralkodó széljárásokat egy-egy üzem helyének kijelölésénél, inkább olyat kértek – szerencsénk, kaptak is! –, amelyik nem szennyezi se a levegőt, se a vizeket. Legtöbbször a különböző félvezetőket gyártó üzemeket hallottam emlegetni. Háromezer ember dolgozik itt, főleg nő. A vákuumszivattyúk gyára a második büszkeségük.

Akármerre barangoltam a Balti-tenger mellett, környezettudatuk erőskező védelméről mindenütt hallottam. A turisztikai szempontokat is emlegették, ezért is kell vigyázniuk a tájra, és természetesen azért is, mert az ott lakók is szeretnék tiszta körülmények között élni. Koszalinban – úgy értettem – önálló egyeteme nincsen, de nem győztem megszámolni, hány fiók-egyetemről szóltak. Talán ötről. Azért állok itt meg, mert környezetvédelmi fakultás is működik, és aki ott végez, nem fél, hogy munka nélkül marad.

Milyen a tenger? Látványnak gyönyörű. Annyira nem kék, mint az Adria, de napokig lehetne gyönyörködni benne. Kóstolva? Kevesebb a só benne. Viselve? Belementem, de csak fölgyűrt nadrágszárral. Messze vidékre széttekintve akkor éppen egyedül voltam benne. Kedvem lett volna úszni egyet, ki tudja, mikor lesz rá újra alkalmam, de első nap közbeszólt a vihar, később meg nem volt idő rá. Maradt tehát a nagy álmélkodás: itt a hatalmas víz – mégis a homokban fürdenek az emberek. Állítólag hideg. Én elviselhetőnek éreztem, de lehet, hogy a vágyakozás fűtött jobban. Meggyőződése, a Balaton is tud ilyen hideg lenni, ha összeszedi magát.

Először a hideg tengerről. Valóban láttam már a Balatont is hidegnek, és akkor leginkább német és más északi népek fürödtek benne. Mi csak bámultuk. Legalább úgy, ahogy engem is megbámult a part talán minden embere, amikor nekigyűrekeztem. Derékmagasságú vásznak-

kal kerítették körbe magukat, hogy a szelek fogát kizárják, úgy napoztak, de minden lepedő mögül fejek kandikáltak elő, amikor megvizeztem egy kicsit a lábomat.

Hasonlítgattam a szegedi szabadtérít az ottanival. Mi bajom lehetett vele? Könnyen felejtünk, a fölnövekvő nemzedék meg talán nem is hallott róla, hogy akkoriban még egész esztendőben állt a nagyon durva vasmonstrum, nézőtér gyanánt. Állítólag azért, többek között, mert nem lett volna hely, ahová el lehetett volna dugni. Meg a szétszedés-összerakás is tönkretette volna. Biztosan megtervezte ezt is valaki, vagy valakik, de tőle vagy tőlük csak ilyen tellett.

Csodálkoztunk, akik ifjú korunkban még láttuk üresen a Dóm teret, és jóval fölnőtségek dereka után újra úgy láthattuk. Eszembe jut most is, valamelyik képes újságban egyik neves írónk arról elmélkedett, hogy azért a térért nem is kár, ha nem láthatjuk rendesen. Feleltem is rá a mi újságunkban, de számárbögés nem hallik az égben, el se juthatott hozzá.

Nem tudom, föltűnt-e valakinek is, hogy ebben a fejezetben beértem a hivatalosok jelzésével, és a köznépből még csak meg se említek senkit. Az ottani kollégáim közül se. Pedig itt is megkülönböztetett kedvességgel fogadtak, és tervezet is született azonnal, mit érdemes megnéznem majd. Olyan jámbor kívánságaim voltak csak, hogy szeretnék egyszer legalább egy kicsit kerülni a tengeren. Lesz alkalmam szólni róla. Majdnem sikerült.

Valami továbbképzős központ vendégházában kaptam szállást, se tengerészek, se mások nem zavartak. Kicsit aggódtam esténként, elalvás előtt, mit tudnék csinálni, ha bármi érne is, hiszen beszélni se tudok senkivel. Hogy induláskor is jól elbeszélgettem a házaspárral? Elnézők voltak, nem kiabáltak, ha valamit rosszul mondtam. Nekik könnyebb volt az orosz, mint nekem. De ha hirtelen kellett volna fontos dolgokat mondanom, na, ettől irtózgattam szinte naponta.

A tolmács este mindig hazament.

Első nap zártkörű bankett itt is. Magyar csak egyedül voltam, de társaim voltak, ha nem is súlyos milliók. Valami mozgalmi nagy vendéglátó helyen vacsoráztunk, eldugva a világ elől, nagyszerű konyhával. És jóra való italok nagy választékával. Amikor már többen csicseregtek inkább, mint beszéltek, sorra előadták a Kárpátok géniusza, Ceaușescu nagy húzásáról a véleményüket. Hogy a szocialista országok népének is képesek dollárét vagy márkáért adni a benzint. Az orosz közvetítő nyelvre hivatkozva majdnem mindenki meg is toldotta egy japtfajumaty-tyal.

Volt úgy, hogy fél estén át kerestünk olyan éttermet, ahol húst is tálalnak. Megint mondtam, igénytelen vagyok én, mint a szamár, de leintettek: így legalább ők is ehetnek. Egyik helyen, igaz, ez nem este, hanem délután volt, tehát kései ebédnek fogható föl inkább, olyan hatalmas cupákot kaptunk fejenként, főve, alig fért el a tálon. Akármelyik karikaturista úgy rajzolta volna meg asztalunkat, hogy előtérben van a mamut-combhoz fogható hatalmas éték, és mögötte vagyunk mi, bolhányi méretben. Meg kellett állapítanom, a fokhagymát vagy nem ismerik, vagy éppen most nincsen, mert annak ugyan íze szinte semmi nem volt. Az abált – szülőfalumban kövesztett – egyetmás jutott róla eszembe, illő nosztalgiával, de ez nem akadályozta meg abban, hogy úgy el ne csapja a hasamat, talán harmadnap is megéreztem. Mint a forráskúti paprikás.

Kedves és aranyos kis kolléganő kísért másnap, autóval mentünk, sofőrrel természetesen, amikor egy hatalmas erdő mellett jutott eszembe, összes eddigi nyelvkészségem csődöt mondott. Ha azonnal meg nem állunk, kitör a parasztgyalázat. De hogyan mondjam meg nekik? A lány előtt?

Nagy nyelvmester a szükség:

– Ein moment! Stop!

És már rohantam is be az erdőbe.

A tunguz meteorit most nem jött elő, mert itt erősek voltak a fák. Akikkel tegnap ebédeltem, semmi bajuk nem lett.

Más. Jókedvű, fiatal sofőrünk volt, együtt tudott talán lélegezni is a többiekkel. Úgy látszik, ez az egy a leginkább közös bennünk: a sofőrök mind kedvesek, és készségesek. Megyünk egyszer valamelyik város főterén, tisztességes sebességgel, úgy rálép a fékre, majdnem a szélvédőn bukott előre, aki az anyósülésen volt. Tolat is vissza iszonyatos sebesen, aztán egyszerre ugrálnak ki mind a hárman. A sofőr, a hivatalos kísérő, és a tolmács. Rohannak be egy picinyke kis boltba, és állig megrakva konzervdobozokkal térnek vissza valamennyien. Sasnak való szemeivel észrevette a sofőr, hogy bent ilyen is van, azért jöttek lázba hirtelen.

Még jobban megértettem, miért volt gyönyörű a pesti húsos-kolbászos kirakat a lengyel házaspárnak.

Akkoriban már közelített a gazdasági mélyponthoz Lengyelország. Hamarosan politikai mélypont lett belőle.

Magyarországról szólva szinte mindenki a Balatont említette először, másodszorra meg a gulyást. Nem a pásztort, hanem az ételt. Én szoktam elmagyarázni, honnan van a neve. Ételgyárba is elvittek egyszer, ahol a híres-neves balatoni gulyást főzték konzerv formájában. Meg is kóstoltatták velem, de akárhogy túrtóztettem is magamat, leolvashatták arcom vonásairól, valami ez is, csak nem az igazi. Azt hiszem, se a hagymát, se a paprikát nem ismerte.

4. Ewa Czinke magyar

Shupskban fiókszerkesztősége, mutációja van a koszalini újságnak, öt ember dolgozik benne. Kolléganóm mondja – reá bíztak egész napra –, azt gondolta ki, bemutatja a műemlékeit féltő gonddal őrző, újbán is szépet építő városát, elvisz egy-két üzembe, és olyan étterembe hív ebédre-vacsorára, amelyet még biztosan nem láttam. Az ajánlat fölséges, természetesen egyetlen ellenvetés sem hangzott el. Amikor a nevét mondja – Csinke, így ejtik –, gondoltam, itt mindjárt meg kell állnunk, de nem lehetett. A program szoros, várnak ránk, ne vesztegessük az időt hiábavalóságokkal.

Megnéztük a várost, hajszálnyit se akarok túlozni, de nagyon szép. Elmentünk a cipőgyárba, és elvitatkoztunk Piotr Demidoviczcsal a cipők rendeltetésszerű használatáról. Mintha csak itthon lettem volna, hazai szakemberek között. Itt is vallják, lehet hiba a cipőiparban is, szó se róla, de mi nagyobbat vétekezünk, mert nem úgy hordjuk a lábbelit, ahogyan a gyártók gondolják. Megtudtam, hogy cipőért cipőt cserélnek a magyarokkal. Állítólag szívesen veszik a lengyelek a miénket, de neki az a véleménye, nagyon ragaszkodunk a régi kaptafákhoz, lassan ballagunk a divat után. Itt elidőztünk, mert azt találtam mondani, ezen könnyű lenne változtatni. Nem kerülhet többre az elegáns cipő se, mint a trampli, csak meg kellene mondani cserebere közben, hogy nem ilyet kérünk, inkább olyat tessenek adni. Állítólag nem ennyire egyszerű a dolog, mindenért a kereskedelem a felelős, az pedig megfoghatatlan és kiszámíthatatlan. Ebben maradtunk.

A közlekedési vállalatnál eltöltött időt hivatalosan rosszul használtuk föl. Nem volt szívem azon rágódni, hány buszuk van most, és mennyi kellene, és mikor találják föl a gumiból való, tágítható autóbuszokat, inkább fél délután mást se tettünk, csak beszélgettünk Maciej

Kobylnskival és Stanislaw Szczeniakkal. Egyik az igazgató, a másik a helyettese. Miről? Hogy őket csipkedi az újság, mert a nyájas utas inkább oda írja meg panaszát, és csak ritkán a vállalatnak. Hozzá tették nyomban: ha nem csípnék őket, talán nehezebben kapnának új buszokat. Pesten mindketten jártak, közlekedését nagyszerűnek tartják. Hogyan tudjuk megcsinálni – kérdezték –, hogy kétpercenként mindig jön valami. Örültem a dicséretnek, de mondtam, jöjjenek el Tarjánba, más lenne a véleményük. Vitatkoztunk arról, melyik nemzet fiai tanulnak több nyelvet – szerintük: mi (?) –, ámuldoztak, milyen kemény a magyar kávé. Elmondták, hogy náluk gyermekgondozási segély még nincsen, és el kellett mondanom, hogyan készül – a lecsó. Azt is mondták, nagyon várják az Ikarus-buszokat. Szerintük a világ első tíz autóbussa mellett áll a mienk, a Mercedes és a Volkswagen többszedségében. Gyorsak, tartósak, szépek. És természetesen arról is beszélünk, milyen fejbéli átrendeződések kellenek a világpiacon helytálló portéka gyártásához. Egy cipőben járunk, volt mit beszélnünk erről.

Este maradt csak időnk, hogy Ewa (így ejtik, ahogy írják) neve körül elidőzzünk.

– A lengyelben mit jelent a Czinke?

– Semmit.

– És nálunk?

– Hadügyminiszter.

– Az nem Czinke, hanem Czinege, de az is madár. Sokan viselik ezt a nevet?

– Anyámon és rajtam kívül senki.

– Éva, maga magyar!

Elpirul, nem tud szólni. Időbe kerül, amíg kisüti:

– Nem hiszem.

– Fogadjunk!

– Eddig csak nagyanyám szokta mondani, ha nagyon mérges volt rám: tebenned valami kóbor magyar vér folyik.

– Biztosan az, csak nem tudni, Nagy Lajossal vagy Báthori Istvánnal jött-e Lengyelországba az ő. Szőjünk szép legendát: főszakács vagy udvarmester volt a királyi udvarban, meglátott egy helyre teremést, belegabalyodott, és itt a végeredmény, a kései utód, Czinke Éva.

Ingatja a fejét: nem igaz.

– Miért?

– Azért, mert nagyapám hagyatékában két képet találtunk. Az egyiken Liszt Ferenc volt, a másikon Petőfi Sándor.

– Ejha! Nagyot tévedtünk, de csak időben. Egyedül Liszt Ferencből nehéz lenne következtetnünk, hiszen őt az egész világ ismerte névről, de aki Petőfi képét is mellé tette, az megrögzött szabadságharcos, és megrögzött magyar lehetett. Két ilyen képet a véletlen nem sodor be Czinkék házába.

Gondoltam egyet, elkezdtem mondani a Talpra magyart. Éva csak néz, és azt mondja, nem tudja, mi ez, de ismerős. Gyerekkorában hallotta. Mondjam még!

Helyreigazítottuk a legendát, kitaláltunk egy másikat. Bem seregében szolgált deli Czinke – Bem nevére megint megcsillant Éva szeme –, látta is, hallotta is Petőfit. Világos után

mondhatta Tadek vagy Janek, gyere, Ferkó, ne várd meg, amíg érted jönnek. Éva azt mondja, ez a változat lehetséges. Eszébe jutott, nem tudja, kitől hallotta, hogy az osztrák-magyar monarchia idején az ő őse osztrák lányt vett feleségül, de ebben nem biztos. Arra viszont emlékszik, hogy az apja mennyire népszerűsítette a Pál utcai fiúkat.

– Éva, maga tiszta magyar!

Nagyon hányódhattak fejében a gondolatok, megint soká válszolt.

– Ha így lenne, valami nagy-nagy alföldről jöhetett apám nagyapja vagy dédapja, mert a nyílt teret, a szabad természetet szeretem. A várost nem.

– Szép a játék, de mi lenne, ha valóban kiderülne, hogy magyar?

– Én már annyira ide gyökeresedtem, hagyjon meg engem lengyelnek.

– Ha mégis kiderülne?

– Akkor büszke lennék rá. Elindult az én ősöm a Balatontól, és eljutott a Balti-tengerig.

Az a gyanúm, Czinke Éva aznap éjjel nem aludt. Még azt tudom róla, igen gyorsan tud mérges lenni, és olyankor szeretne az asztalra csapni. De nem mer.

Magyar vér?

Még ott eszembe jutott a magyar grafikus, Czinke Ferenc. Itthon elővettem egyik könyvét – ő csak illusztrálta –, aztán levelet írtam neki: megtaláltam a rokonodat. Elküldtem Ewa címét, megkértem, írjon neki. Állítólag kapva kapott az alkalmon, ment is a levél, de nem jött rá válasz. Messze van Miskolchoz is, Tihanyhoz is Słupsk, el is kavarodhatott a levél, másikat is küldött. Sajnos, arra se jött semmi.

Időközben fejre állt a világ Lengyelországban. Woiczech Jaruzelski vette át a tábornoki hatalmat, nem tudni, mi lett az újsággal, és mi a mutációjával. Túlélte-e Ewa, vagy csak nyugdíjba kényszerült? Mi lett vele, amikor a lengyelek végigszatyrozták szinte Európát? Mi mindenestre többször is váltottunk levelet Ferivel, kiderült, évfolyamtársamnak, Papp Lajosnak keresztkomája is lett, amíg egyszer az a hír nem jött, lejárt az ő órája is, és meghalt.

Hogy odafönt megtalálták-e egymást, egyelőre nem tudni. Egy komissióval több, ha majd nekem is el kell mennem.

5. Tengeri halászlé

Sok horgászt láttam a vonaton, húzódtak fölfelé, északra, a hét végén, de a tengerig nem jöttek el. Sok a tó erre, választhattak kedvükre. A tengerparton is álldogáltak sokan, áztatták a zsinórt. Halat nem láttam náluk. Van egyáltalán hal ebben a nagy vízben? Kolobrzegben, a Barka nevű halászati szövetkezet és halföldolgozó mérnöke, Jan Slaboszewski azt mondja, évente egymillió tonna halat ad a Balti-tenger a partján lévő országoknak, ez pedig nagyon sok. Úgy tudja, az egész világ tengeri halászhai összesen 60 millió tonnát fognak ki, ehhez viszonyítva is figyelemre méltó az adag.

A mérnök dolga az, hogy elképesztően precíz elektromos műszerekkel fölfedezze, hol van a sok hal, és oda hívja a halászokat. A halnak azt a jámbor szokását használják ki elpusztításakor, hogy szeret együtt lenni.

– Van műszer, halászszerencsére semmi szükség tehát?

– Szerencse nélkül itt sem él meg a halász, de itt annak is több változata van. Ahhoz is szerencse kell, hogy megtalálják a sok halat, ahhoz is, hogy éppen akkor ne legyen hosszan tartó nagy vihar, meg ahhoz is, hogy egyszerre ne fogjanak túl sokat.

– Az is baj, ha sok van?

– Nem baj, csak kellemetlen. A hálóra, egy húzásra belefér akár 25 tonna is.

Tiszai halászok, most figyeljete!

– Gondolom, amikor ennyi halat talál a nyomkereső, ágyból ugrasztják ki a halászokat.

– Halászriadó nincsen, mert a halász a vízen van, van azonban riadalom a földolgozóban. Azt se szeretjük csinálni, hogy visszaengedjük egy részét, ha már megvan, akkor fogjuk meg, de három órán belül annak már hűtőben kell lennie, különben megromlik. Ekkora fogás fölé egy kisebbfajta elemi csapással. Megesik, hogy a honvédséget hívjuk segíteni. Jobban örülünk, ha az átlag körül járunk: egy húzásra 6-8 tonna éppen elég.

– Méret szerint?

– Tizenkét centitől az egy méterig.

– Mondjon egy számot: hány hal lehet nyolc tonnában?

Ide már zsebszámoló kell. Osztok-szorozunk, kétszer is nekifutunk, és megállapodunk abban, hogy körülbelül 120 ezer, ha hering-nagyságú halat veszünk.

– Bocsánat, de van egy kardinális kérdés. Mondta az előbb, hamar romlik a hal. Nálunk úgy tudják, a fejtől bűdösödik.

– Nem igaz. A gyomrától.

– Átvitt értelemben is?

– Azt hiszem, igen.

A hat-nyolc tonnás átlagot is úgy kell értenünk, hogy a szövetkezetnek 45 hajója van. Hat tonnával számolva is behoz a kikötőbe 270-et. Amikor szédeleg az ember a nagy számoktól, mindig idétlen kérdés jut eszébe:

– Szeret ön horgászni?

– Nagyon. Ha időm engedi, mindig a parton ülök, és várom a kapást.

– Mi a jó benne? Negyvenötször százhuszezer nem elég?

– Más a szituáció. A tengeri halászat annyira korszerűsödött, hogy a halnak szinte semmi esélye nincsen a menekülésre, ha a telepet, a vándorlást fölfedezzük. Nincsen benne izgalom. Ellenben ha a parton ülök, nekem lesz igen kicsi az esélyem, hogy pont az én horgomat kezdi kószolgatni, és ügyesnek kell lennem, hogy meg is fogjam, amikor már megtisztel látogatásával. Micsoda különbség!

Megtudtam még, hogy a balti országok egyezséget kötöttek. Berajzolták a térképre, melyik meddig járja a vizet, és mennyit fog ki. Abban is megállapodtak, hogy a holnap halát nem eszik meg, ivás előtt nem halásznak. Azt is megtudtam, és nagyot ámultam rajta: ingyen termi a halat a tenger, mégis állami támogatással dolgoznak, hogy elég olcsón adhassák. Megnéztem a földolgozót. Hazai konzervgyári példákból arra számítottam, soha többet nem lesz gusztusom a halhoz. Ahol jártam, tiszta volt minden, mint a patika. Azt is megnéztem, hogyan kötik a tengeri hálót. Éppen úgy, mint Cs. Nagy István Tápén. Haláshajót is láttam, belülről is.

Félőreg halással is találkoztam Antoni Karpiak személyében, aki elmondta, milyen az igazi vihar, de azt is meg lehet szokni. Van baleset is néha, de ágyban többen halnak meg, mégse félnek ágyba feküdni az emberek. Régen szimat után dolgoztak, most szinte becsönget a hal a hajóra: itt vagyok, tessék kifogni. Nem is nehéz munka, csak a gombot kell nyomogatni, sánták-bénák mégse jöjjenek ide, mert a halászat így is teljes embert kíván. Fej kell hozzá, legalább egy ujj a gombra, és egészség.

Két napig tudnánk egyfolytában beszélni, de sürget az idő. Tisztázni való kérdés búcsúzás előtt:

– Van tengeri halászlé?

– Van. Sokféle praktikus ételt kitaláltak itt is a halászok, de a maguké sokkal jobb.

– Köszönöm az udvariasságot.

– Kóstoltam már, nem kell hozzá udvariasság. Legyen szíves, adja át üdvözetem a tiszai halászoknak.

– Szívesen, de tartok tőle, ha látná, ők mekkora vízben halásznak Atkánál, nem vállalná a testvériséget. Nálunk fordított a helyzet: kicsi a víz, de nagy a hal.

– Nem baj. Legalább mi, halászok tartsunk össze.

Ma se tudom, jól számoltunk vagy rosszul, amikor a világ tengerből kifogott halait évenként hatvanmillió tonnára becsültük, és csak a Balti-tengerből származókat egymillióra. Hatalmas szám előttem a millió, tonnakkal szorozva már elképzelhetetlen, de az arányok mégiscsak fölvetik az esetleges tévedés lehetőségét. Amikor a földolgozóba beléptem, és láttam, hogyan lesz az eleven halból dobozos konzerv, az egyik irodalmi legenda jutott eszembe. Későn kelő két író ment a bíróság felé. Meglátta az utcán járókat, megkérdezte egyik a másikat: ennyi embert beidézték? Találkoztak valami gyanús külsejű emberrel, elkezdtek tippelni, ki lehet. Egyikük tömeggyilkosnak saccolta. Meg is kérdezték. Egérfogókat gyártott.

A halak szempontjából micsoda tömeggyilkosságok történnek itt! Nincsen az az egérfogó, amelyik 120 ezer egeret fogna. Ennyit kalkuláltunk a nyolc tonna belvilágára. És egynek sincsen esélye megmenekülni.

A tisztítás, a kibekezés, a lefejezés mind-mind olyan gyakorlott ritmusban történt, egy pillanatra se szerettem volna tengeri hal lenni.

Meglepett, hogy vészhelyzetnek számít, ha netán akkora szerencse éri a halászokat, hogy honvédségi segéderőt kénytelenek igénybe venni. Akkor még nem mertem volna hinni, hogy egyszer megszűnik nálunk is a sorozott katonaság, pedig akkor már forgattam a fejemben a *Röhögő katonát*, de ha most belegondolok, hogy a lengyelek is követnek bennünket, megeshet, halkonzervi hivatkozási alap lesz a honvédség átalakítása. Mert a hivatásos katonát, ugye, csak úgy kirendelni nem lehet.

Nálunk egyelőre csak árvízi fenyegetéseknél jön elő ez a gondolat.

A közmondás átértelmezése külön nyereség nekem. Nem a fejétől, a gyomrától bűdösödik a hal. Ennek az értelmét is megtanultam később, amikor kiderült, önkéntes és fizetett besúgók körmébe kerültem magam is. Megélhetési besúgóknak is mondhatnám őket, ma divatos szóhasználatkal kombinálva.

Közben azonban megmaradt az eredeti jelentés is. A fejétől is bűdösödik, ha nem is a hal, de a társadalom.

A parton ülő horgászat, mint a *tömeggyártó* rendes kikapcsolódási alkalma megint csak megfogott. A hozzá fűződő teória is. Ha erre is megpróbálnék más párhuzamokat keresni, megfagyna bennem a lélek. És erre vágytam én, nyugdíjas koromban? Nem a párhuzamosra természetesen, csak a zsinór áztatására.

Áldom apósomat, hogy elajándékozta fejem fölül a kísértést is.

A *félöreg* halásznál természetesen az *Öreg halász és a tenger* ugrott be Hemingway tollából.

6. Angyal hajója

Biztosan sok titka van a tengernek, ha a saját filmjében főszerepet játszó, ennél fogva önmagát illetlenül reklámozó tévébeli öreg francia kapitány nem fog ki belőle, de a magamfajta szárazföldi és száraz fantáziájú embernek egy tengeri hajóskapitány is elég nagy rejtély. Annyit szalutáltam életemben tizedestől fölfelé mindenkinek, akaratlanul is magam mögé nézek, amikor előttem tiszteleg ez a szép szál férfi: biztosan jön utánam egy még nagyobb kapitány. Amikor kiderül, hogy tévedés történt, és aprócska személyemnek szól a feszes üdvözlés, még jobban megijedek: megrögzött civilként mit kezdhetek egy pedáns kapitánnyal, és ő vajon mit kezdhethet énvelem? Kimondhatatlan szerencsém volt, Dariusz Kazimierski ugyan mindvégig tartotta magát az egyenruhás etiketthez, annyira szellemes volt minden szava, és annyira híjával volt minden üres póznak, hogy – nagyobb elismerés nem jutott eszembe – tiszteletbeli civille fogadtam.

– Angyallal még soha nem tévesztették össze?

– Nem értem.

– Roger Moore-ral.

– Tudtommal még sötétben sem.

– Nagyon formázza.

Tréfának vette, pedig hajszálra olyan.

Mondja, katonás fegyelem uralkodik a hajón, de neki is egy bajuszos civil dirigál, a kikötő kereskedelmi osztályvezetője. De csak a parton! Gondoltam, itt csorbul legnagyobbat a tekintély, rá is kérdeztem mindkét érdekelt jelenlétében. Szikrázó választ kaptam: Annyira sürgetik a hajósokat a kikötőben, nincs sok idejük, hogy „elnyomás” alatt éljenek.

– Bocsánat: szeret Ön dirigálni?

– Ha azt mondanám, hogy nem, azonnal kérdezhetné, miért lettem akkor kapitány. Nem dirigálni ugyanis máshol is lehet. A rendet és a fegyelmet szeretem, meg is követelem, de ehhez nem kell föltétlenül dirigálnom. Elég annyi, ha nem felejt el az ember semmilyen körülmények között, amit egyszer kimondott.

Kicsi és nagy diktátoroknak, ha máshol nem, a szájuk szögletében meglátszik a szándék. Az övében szelíd mosolygás van. Kísérőim kérdezik, milyen kapcsolata van a tengeribetegséggel. Széles legyintést vártam, azt, hogy a kérdést gyerekesnek, négystráfos válllapjához méltatlannak tartja, de ez a póz is elmaradt.

– Amikor kezdtem a hajós életet, nagyobb hajón szolgáltam, azon pedig nem fenyegetett ilyen veszély. Gondoltam, meg is szoktam már mindent, de amikor kisebb hajóra szálltam át, elővett. Néha most is vannak kellemetlen fejfájásaim.

– Jól gondolom? Mindig kapitány akart lenni?

- *Némi ambíció kell ehhez a pályához, különben nem megy.*
- *Két gyermeke biztosan büszke az apjára.*
- *Azt én nem tudhatom.*
- *Melyikből lesz tengerész?*
- *Vannak olyan hullámok az életükben, amikor mindegyik kapitány akar lenni, aztán kitalálnak mást. Nem tudom, most éppen hol tartanak. Nem szeretném, ha rábeszélésemre választának pályát, erről tehát nem beszélünk otthon.*

Az első koccintásnál itt is elhangzott a mondóka: lengyel-magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát. Máshol is fölhatalmazásnak vettem a köszöntőt kényesnek hihető kérdések föltevésére is, mindenütt őszinte választ kaptam rá. Belevágtam most is:

- *Sok embert csábít az ismeretlen. Disszidálnak a lengyel hajósok?*
- *Nem tagadom, hallottam egy-két esetről, de régebben. Értse meg, nem szépíteni akarom a dolgot, amit tudok róluk, annyi, hogy valami rendőrségi ügy elől szöktek. Tizenöt éve vagyok hajón, mindig a tengert járjuk, az én környezetemben még nem fordult elő. Vállalhat munkát legálisan is, nem kell hátat fordítania hazájának. Jól is jár, ha a kint keresett pénzt itthon költi el. Többet kap érte, jobban él.*
- *Mondjon valamit a világválságról!*

– Ha nincs vevő, nincsen szállítás se. Nagyon sok vállalat állítja le a hajóit, szeretné kicsi veszteséggel átvészelní a krízist. Ha vevő nincsen, gyártani se érdemes, sok gyár bezárja odakint a kapuit. Régen elmúlt a mi alaptalan optimizmusunk is – azt hittük, ez csupán a kapitalizmus belső ügye –, érezzük mi is a hatást. Egyik országból a másikba szállítunk, de előfordul, hogy csak szállítanánk. A másik föltűnő körülmény, bárki következtethet belőle: negyedévre porciózzák nekünk az üzemanyag árát, de az első hónapban elfogy újabban. Jósolni nem tudok, nincs más megoldás, össze kell szednünk magunkat.

- *Tiszta még a tenger?*
- *Attól függ, mihez viszonyítjuk. Ma tisztább, mint holnap lesz. De tévedés azt hinni, hogy a hajók miatt borul föl az életrendje. (A tankhajók baleseteit külön kategóriába kell számítanunk.) Nemzetközi egyezmény van rá, minden hajót föl kell szerelni tisztító berendezéssel. Hanem ahol a folyók beleömlenek a tengerbe, siralmas a látvány.*
- *Hogyan fogadnak egy lengyel tengerészt külföldön?*

– Semmi megkülönböztetést nem éreztem még. Akinek pénze van, azt becsülik, akinek nincsen, akármilyen nációhoz tartozik, mehet oda, ahonnan jött. Képzettségünk szerint viszont – ne vegye dicsekvésnek – jó a hírünk a világon. Ez se udvariasság akar lenni: a magyar tengerészt is elismerik mindenhol. Azt hiszem, maguknak egyedül a lovas tengerésszel nem volt szerencsájuk.

Le kellene most írnom a hajószakács remeklését sokfogásos ebédjével, de nem volt rá időm, hogy minden ételt fölírjak. Annyi biztos, neki is szerepe van abban, hogy a lengyel-magyar barátságot a szárazföldiek és a vízen járók barátságával egészítettük ki Kolobrzegben.

*

A hiteles számadás kedvéért írom csak le, hogy föltett szándékomnak csak a felét tudtam megvalósítani: a vonat másik ablakából nem láttam Lengyelországot. Nem hittem volna, hogy a szomszéd-benzin szagát a Balti-tenger partján is érezni lehet. Mindenki vonattal indult

Várnába, nem kaptam helyjegyet, jöhettem vissza repülővel. Angyalok hajóján. Szép volt az is, szó se róla, csak éppen azt nem tudja ott fönn az ember, most éppen hol tartunk.

Többrendbeli hozzáfűzni valóm van most. Az első: elismerésem vendéglátóimnak, olyan szépen megszervezték minden programomat. Hajszálnyi skandalum nem csúszott közbe sehol se, az utolsót kivéve. Ez viszont hatalmas volt, de hagyjuk a végére.

A második: itt találtam az addigi legjobb tolmácsra. Született lengyel, de Pesten járt egyetemre, magyar szakra. Tökéletes fordító, és kellemes beszélgető. Biztosan nem mondok újat vele, de jó érzés tudni, nemcsak a szavakat és mondatokat érti és érzi, de ráérez mindkét oldal lelkületére is, és mögöttes gondolataira is figyelmeztet. Megérdemli, hogy ide írjam a nevét: Tomasz Rytel. (Ha netán valamelyik betűt eltéveszteném, elnézését kérem, de fejből írom. Huszonöt év távlatából még megmaradt.)

A harmadik: a tolmácsnak is köszönhető, hogy az *angyali* hajóskapitánnyal az első szótól az utolsóig úgy beszélhettem, mintha együtt homokoztunk volna gyerekkorunkban. Ehhez kapcsolható a másik rokonság: rázós kérdésekről is úgy válthattunk szót, mintha régtől fogva barátkoznánk. A disszidálásokról, az olajválságról, a tisztességes munka egyenrangúságáról, a pénz egyeduralmáról, és mindenről, ami csak szóba jöhetett. Ragadós portéka az ilyen közelség, a kis hajókabin úgy meg volt rakva vendéggel, mozdulni is alig tudtunk, de mindenki ilyen lett. Mondanám, ehhez igazodott a fejedelmi koszt is. Már ezért is kedvem lett volna bezupálni hajósmatróznak.

És a vég? Csak azt tudnám feledni. Már-már vackolódtunk, hogy teszünk egy tiszteletkört a behemót tengeri hajóval a tengeren, amikor telefonhoz hívták újságíró kísérőmet. Lelombozódva jött vissza. Készüljünk, induljunk, de ne a tengerre, hanem haza, Koszalinba.

Pont most, a legnagyobb jó előtt?

Mindent bevetettek, amit az akkori viszonyok között a megkülönböztetett bánásmódtól nem idegen újságíró, szerkesztő, pártbizottsági főember egyáltalán bevethet, hogy mégis szerezzenek visszaútra vonatjegyet a szerencsétlen magyarnak, csak a kudarc jutott nekik. Azért parancsoltak vissza bennünket, mert holnap reggel viszont megy repülő Varsóba, már meg is vették a jegyemet, egészen Ferihegyig. Ha holnap nem mennék vele, egy hétig erre is várhatnék, de mindenki tudja, mindent összevetve is csak két napom lenne hátra.

A nagy kedvességnek hatalmas a kára, utolsónak hagytuk volna a lengyel mezőgazdaságot. Magánparasztokat és társult szövetkezeteket. Hogyne érdekelt volna, mi az oka, hogy egy nemzet egyszer csak elkezd éhezni. Most már tudom, hogy a nálunk később olajválságnak titulált nagy-nagy kudarc náluk akkoriban váltott át általános méretűvé, de akkor még nem tudhattam. Azért kellett vadásznunk fél estéken olyan vendéglőket, ahol valami húsos menüt is kaphattunk, azért lett olyan kapós a fél szál kolbászom a pályaudvaron, de csak később állt össze bennem konstruktív sorstragédiává. Hozzánk később jutott el, de hatását máig érezzük. Még mindig megyünk lefelé a lavór feneke felé. Ők már mintha kifelé mennének a gödörből.

Igaz, nem játszották meg a mindent fizető katonatisztet. Avval kezdték a valódi rendszerváltást, hogy a külföldnek szóló adósságaikat egyszerűen visszamondták. Nem ők vették föl, nem is fizetik. Mi pedig? Nagyjaink azonnal bedobtak egy hatalmas tévhitet a köztudatba: ha ezt tennénk, nem számíthatnánk a nyugati tőkére. Mert nyugat csak oda ad pénzt, ahol biztosan megtérül.

Azóta sokan tudjuk, és erre Lengyelország a legjobb példa, a tőke mindenhol szerencsét szeret próbálni. És az esetleges veszteséget is bele tudja kalkulálni a bevételekbe.

Másnap reggel 6-kor tehát ott voltam a koszalini repülőtéren, anélkül, hogy lengyel parasztot akárcsak megpillanthattam volna. Olyan öreg gépet se láttam addig se közelről, se távolról, amilyenbe beleültem. Voltunk is benne legalább hatan. Kívülről poros is, füstös is volt, gondoltam mindjárt, nem kormánytagok szoktak furikázni vele a fölhők fölött. Föl tud ez még szállni egyáltalán? Elfohászkodtam magamat, csak kitarson Varsóig.

Jó sokára oda is értünk. A kis repülőtérre. Át kellett valahogy mennem a nagyra, de hogyan menjek át egyedül, ha meg se tudom mondani, hová kéne átjutnom? Ide is csatlakozik az előbb említett gondosság, fölhívták fővárosi tudósítójukat, megkérték, jöjjön értem, és kalauzoljon át.

Ott is volt. Pompásan ment minden.

El ne siessem, egy aranyosságot még el kell mondanom. Fönn vagyunk, ég és föld között, mint Mohamed koporsója, de haladunk azért. Néha-néha nagyokat döccenünk, mintha kátyúba zuttyantunk volna. Recseg, ropog a járgány az égi döcögötön. Elmegy mellettem a légikísérő, kedves leánka, intek lefelé, és megkérdem, hány méterre lehetünk a földtől. Odafurakodik elém az ablakhoz, lenéz, és írja az eléje nyújtott noteszomba: hétezer-ötszáz méter.

El nem tudtam képzelni, hogyan állapította meg.

Néha fekete felhőkben mentünk, máskor meg bóbitás bárányszerű felhők úsztak alattunk. Nem győztem sütögetni a fényképezőgépet, olyan szép volt.

Késő délután indult a másik repülőnk, mit csináljak addig? Maradt némi pénzecském, gondoltam, odaállok egy taxis elé, megmutatom, hogy ennyim van, szeretném elherdálni egy varsói városnézésre, aztán vissza is táncoltam. Nem nagy kunszt megismerni rajtam idegenséget is, balekságomat is, lehet, hogy kerülne velem egyet, és máris csöngetne a taxióra. Az is lehet, hogy a város közepén áll be ez a kínos szituáció, és kirak.

Hazai taxisokból jutott eszembe némelyik.

Beadtam inkább a csomagomat a gépezetbe, és beültem a fal mellé. Mellém került egy asszonyka, kiderült, magyar, és Pestre tart. Máris nem voltam egyedül. Megvártam, amíg kinyit a repülőtéri kis butik, elvertem maradék pénzem. Mindenkinek vettem valamit az itthoniak közül.

Kíváncsiságom azonban töretlen maradt. Jöttek-mentek a repülők, özönlött a sok utas, fölálltam, és körüljártam azt a hosszú nyavalyát, amelyik egyik végén elnyeli a csomagokat, a másikon meg kiadja. Hogyan nézi meg, mi van benne?

Katona vagy határőr, esetleg vámos ült a kiadó végén. Nem tudom megkülönböztetni az egyenruhásokat. Szép nagy képernyő mutatta a csomagok belvilágát, föl is lehetett ismerni minden bennük lévőit. És a katona nem figyelt, jóízűt aludt.

Álmában akár robbanhattak is volna.

Hol voltak akkor még a naponként fenyegető terroristák!

Végre szállhattunk. Nem innen indult a gépünk, csak leszállt. Sokan maradtak benne az eddigiekből is, és jól ráfejeltünk mi, új fölszállók. Példás volt a figyelmesség, mindenki megtalálta a helyét. A hatalmas viharfelhők meg minket találtak meg. Olyan sötét fellegek fölött szálltunk, elámultam, amikor bemondja a főpilóta, magyarul, hogy a Kárpátok fölött járunk. Legalább annyira, mint az előbb a hétezer-ötszáz méteren. Honnan veszi, ha nem látja?

Nem tudtam elgondolni, Trencsént kell magunk alá képzelnem, Csicsmányt, vagy a Tátrát. Elfogyott alólunk az összes döcögtető, olyan simán jöttünk, szebbet várni se lehetett volna. Mintha-mintha bele se gondoltam volna, mit látnék odalent, ha a vonat másik ablakán néznék ki.

Elmélázhattam egy kicsit, mert a repülőtéren mellém sodródott asszonyka megkérdezte, mi bánt. Mondom neki, megérkezünk öreg este, és nekem még Szegedre kell mennem. Igaz, utolsó pillanatban még megkértem a légi csotrogány lépcsőjéről visszaszólva, hogy hívják föl szerkesztőségünket, riasztó szándékkal, hogy a sakál elindult, és jöjjenek értem, de nem tudhatom, sikerült-e a kapcsolat, találtak-e bent valakit. Szépen bűgő csicsérgésre váltott át az asszonyka, amiből megtudhattam, elvált szegény, és azt mondta, náluk megvárhatom a reggelt. Leánya biztosan kocsival várja Ferihegyen, elférek én is.

Nem győztem mentegetőzni. Van, aki vár, ha hazaérek.

Úgy tartott velem az asszonyka földet érés után is, mint legfrissebb szerzeményével, és kifinomodott kedvességgel mutatott be eladósoron is átlépett leányának, de azonnal összekapcsoltam a búcsúzással is. Még mondta is szegénykém, reménykedve, hogy az igazi barátságok az égben köttetnek, mi pedig elég közel jártunk hozzá. Akármikor Pesten járok, keressem meg őket.

Most kezdjek szerelmi kalandba?

Sodródunk kifelé a zöld folyosón, beütik az útlevelekbe az érkezési pöcsétet, megvárjuk a körszédtőn kiforduló csomagomat, győztesként föltekintettem, és mit látnak szemeim? Szávay Pista vár rám.

Jócskán várhatott, mert késésben voltunk.

Elmúlt éjfél, mire hazaértünk. Itthon is vártak, valaki szólt, hogy hamarabb jövök.

Újvidék

Még akkor nem szakadt meg kapcsolatunk a környező országok egy-egy városának lapjával, de hét évet várnom kellett, mire újra útra kelhettem. Igaz, ebbe bele kell számítanunk fejbéli komplikációm radikális helyreigazítását is. Sokan voltak, akik átestáltak volna a másvilágra, gondolni se mertek arra, hogy velem szégyenkezzenek.

A Forráskút és Szabadka kereszteződéséből támadt kellemetlenség is eszembe jutott, amikor mondták, Újvidékre is elmehetnék. Szabad nekem egyáltalán Szabadkán is túlra indulnom? Jó, hogy csak megfordult a fejemben a gondolat, aztán ki is ejtettem: hogyan mennék, köszönöm szépen.

Megbeszéltünk az ottaniakkal mindent előre. Ismertetőjel az állomáson: Délmagyar a kézben. A fogadóban meg a Magyar Szó. Molnár Jóska elvitt Kelebiára, vonatra szálltam, és oda is értem, nagyjából pontosan. Sima utazás, hajszálnyi kellemetlenség se történt. Határőrök, vámosok udvariasak, a kalauzok is. Tele volt a vonat, de alig beszélgetett valaki is a szomszédjával.

Hattagú sorozatot írhattam az útról. A felcím:

A szomszédban jártam

Újvidék

Nálunk szinte mindennek van vidéke. Pesthez képest Szeged is vidék, akár Lepsény vagy Csajág. Borzolódik is a szőrünk, ha halljuk. Csakhogy Szegednek is van vidéke, illetve hozzá képest minden vidék, ami nem szegedi. A postaládáján is két luk van, egyik a helyi leveleknek, a másik a vidékre menőknek. Üllésnek is van vidéke. Mindig lefelé, fölfelé soha. (Pardon, a postaláda kivétel: a Pestre menő leveleket is ebbe kell bedobnunk.) Legtöbbször annyit tesz csak, hogy környéke, de az nem érzékelteti fölsőbbségünket annyira, ennél fogva a vidék a terjedőbb. És az ellene pisszegés. Ezért is csodálkozom, hogyan lehet egy város, akkora, mint Szeged – vidék. Meg is kérdezem mindjárt, ahogy beérek a Magyar Szóba, de nem kapok rá semmi feleletet. Amikor ezt a várost keresztvíz alá tartották, talán nem volt még ráragadt kisebbitő jelentése.

Utcái szélesek és szellősek. A néprajz a marhahajtással szokta magyarázni ezt a jelenséget, de nem tudni, hajtottak-e rajta annyi marhát egyáltalán, hogy ahhoz kellett volna szabni. Talán csak arról van szó, van hely rá bőven, minek szorongának? Amikor még lovas kocsival közlekedtek, akkor is fénnük kellett, és azóta se húzták összebb magukat. A sarki villanyrendőröknél is könnyebben oszlik a bűdösség, ha belekaphat a szellő. Villamost nem láttam, trolibuszt se, sőt a közönséges buszok is ritkábban járnak, autóból viszont több van, mint Szegeden. Volvo-buszokat láttam, nagy időket futottak már. Ülésük közönséges hajlított deszka, pontosabban dekoritlemez, de ajtajaik ugyanúgy nyílnak, mint nálunk a legújabbak: egyben a fele. Ott vannak a bokaficamító bütykök is a lépcső közepén, mint nálunk, csak elkoptak már.

Bontanak és építenek, akárcsak nálunk. Legújabb házaik teteje biztosan lejtős, a régebbieket viszont nem figyeltem meg. Szépek az új házak, kívülről nézve, de belülről mintha ugyanolyan gyorsan öregednének, mint a mieink.

Az előttem ott járt kollégáim biztosan leírták már, milyen hatalmas házban lakik a szerkesztőség. Benne van a nyomda is, hasonlóan régi, mint a mienk, ott van a Fórum-könyvek

kiadója is. Éber kapusok vigyáznak a bejáratnál, hiába megyek Rókus komámmal, addig be nem léphetek, amíg telefonon nem tisztázzák, ki vagyok. Miért nem közölte előre, írásban a szerkesztőség, hogy jövök? Akárcsak nálunk, némely gyárkapuban.

Nagy a szerkesztőség, legalább négyszerese a mienknek. Ugratva ugyan, de meg is kérdeztem a főszerkesztőt, Sinkovits Pétert, akit egyébként mindenki csak Péternek szólít szemben is, ismer-e mindenkit. Kötélidegzetű ember, egyfolytában dolgozik, vagy értekezletre jár, de fölcsattanni nem láttam. Pedig őt már nem az újságírók választották, úgy nevezték ki.

A mi lapunk hétköznap nyolc oldalon jelenik meg, az övék a dupláján, szombaton 24, vasárnap 32 oldal. Szokatlan státus ebben a szerkesztőségben is a fordító. Nekem szokatlan persze, nem nekik. A Tanjug szerbül adja a tudósításait, előbb le kell fordítaniuk magyarra. Az is szokatlan, hogy tisztán igyekeznek beszélni. Nálunk be-beüt a modernnek hitt idegen hatás is, nyelvi lezserség is, náluk ismeretlen, noha pillanatonként váltják beszédüket magyarról szerbre. Mondtam is nekik, dicséretnek szánva, de Péter leint: ne mondjam, mert sértésnek számít. Az csak természetes, hogy tudnak magyarul.

Naponta értékeli a lapot, és mivel terjedelmes, jó sokáig. A rovatszerkesztők leginkább azt veszik figyelembe, melyik írás összegeréblyezésére mennyi idő ment el. Hetekre visszamenően is számon tartják, és előre is tudják, mennyi várható majd. Pontoznak, fél pontok is vannak, a valódi teljesítmény a pontokból áll össze. És a minőség? Figyelnek arra is, de másként, mint nálunk. Az újságírás ott is robotmunka.

Nálunk meg-megesik, hogy a háta mögött másként beszélünk valakiről, mint szemtől szemben. Azt hiszem, minden zárt közösségre jellemző ez. Tréfával elütve zárt intézetnek szoktam mondani. Meglepett, hogy ott emberek mögött is lehetett jót hallani, és még a hanghordozás se utalt ellenkező értelemre. Gátlástalanul ki merik mondani, hogy ez meg ez nagyszerű újságíró. Ilyet mi szemben is nehezen mondanánk, nemhogy mögötte. Ráadásul ők a magyar egyetemről szerzik az utánpótlást. Legtöbbször gyerekkoruk óta készülnek a pályára.

Mondom, robot ott is az újságírás, lótni-futni kell az anyagokért, de a java újságírókat, főleg a nyugdíj előtt állókat, kímélni akarják ott is a futkosástól, és főmunkatársak lesznek. Rájuk is értendő azonban, hogy fönntartás nélkül elismerik tudásukat, és ennek meg is felelnek. Sajnos, náluk is ismerős az infarktus, mint szakmai betegség. Rókus apja például, Kalapis Zoltán, eddig kettőn esett át. Vele is találkoztam, a Tiszára és a Dunára vonatkozó adatokat is kaptam tőle. Ahová nem tudtam eljutni, mégis írok róla, leginkább reá támaszkodom majd.

Gyakran jöhetnek, és sokszor jönnek is Magyarországra. Szegedet szinte utcánként ismerik. Drága az út, mostanában leginkább könyvekben számítják a hasznát. Ha megveszem ezt meg ezt a könyvet, már megéri. Árulnak ott is, tőlünk származókat is, de drágán. A könyv pedig olyan fontos ebben a szakmában, mint a mindennapi kenyér.

Városnéző sétára mentem első nap délután. Láttam a Dunát, amelynek partjain a **Hideg napok** zajlottak. Indulás előtt itthon is hallottam még, tisztelni való őszinteséggel bár, de csak a magunk aljasságát írta le Cseres Tibor. A történetek előtt pár nappal az ottaniak rendeztek véres parádét. Két fasizmus, ugyanolyan módszerrel? Az emlékműre mindenesetre csak annyit írtak, hogy a fasizmus áldozatainak állították.

Vashíd vezet át Péterváradra. Német hadifoglyokkal építették, közvetlenül a háború után. Aki mellékalapált a szög fejének, az egyenesítse ki! Külön falu Pétervárad, de el nem választható Újvidéktől. Ámulni valók régi házai. Ha eléri egyszer a tatározási hullám, gyöngyszeme lehet az országnak.

Óratornya a hajósoknak mutatja az időt. Biztosan benne van a kátéjukban, a nagymutató számít itt kicsinek, hogy az órát láthassák jobban. Hajszálpontosan jár, bár hajót alig látunk.

Téglából készült nagy vára is van, vízbe nyúló hegyes bástyákkal. Ép és egészséges a vár, földszintjén műtermek sorakoznak. Belesünk néhányba, és elkezdünk valamit nagyon nem érteni. Hozzászóltak a mi szemünk mindenféle igazi és hamis realizmusokhoz is, blöffökhöz is, izmusokhoz is, de csodálkozunk, ha életerős valakik a látomásos semmit akarják megfesteni sorozatban. Pedig ők is az utókorra akarják hagyni műveiket, és azokból akarnak megélni ma is. Na jó, nem hitvitára jöttünk, csak látni akarunk.

Éber kapusokat említettem, akik csak tortúra árán engedtek be, noha belső munkatársukkal mentem. El nem hittem volna, hogy ez gyűrűzik be hozzánk is, néhány év múlva mindjárt. Ott már akkor tapasztalták, hogy ártó lelkületű emberek akkor érik el leghamarabb céljaikat, ha a sajtó pártfogását élvezik, és ezt hatalmi szóval is igyekeznek megszerezni? A természetes védekezés eszköze a biztonsági őr.

Naponta értékelték a lapot. Nálunk akkor még nem volt divatban, de fél emelettel följebb már igen. Nem is értettük, mit tudnak annyit méricskélni. Mit ad Isten, mintha ez a gyakorlat is átgyűrűzött volna.

A vashídról még valamit. Kemény tölgyfapallókból volt a járókája a kocsik alatt is. Majdnem-majdnem meggyőztek arról, hogy a legtermészetesebb módon építették. Aki mellékalapált a szeg fejének... Volt időm rágódni rajta, és a kollektív bűnösség magvát is megtaláltam benne. Hogy a németek robbantották föl a régit, építsék meg az újat? Megeszem a kalapomat, ha ugyanazok robbantottak, akik építettek. És a robbantók is mások esze szerint dolgoztak. Csak annyi a közös bennük, hogy ez is német, az is német.

Az egész háború utáni hadifogság erre a teóriára épült. Tönkretettétek, csináljátok meg újra! Volt genfi egyezmény, de messze esett ide is.

Az, persze, más lapra tartozik, hogy a hadifoglyok milyen körülmények között dolgoztak. Lehet, hogy jobban jártak, mintha táborban aszalódtak volna.

Doroszló

Itthon keresem a szótárakban, mit jelenthet a falu neve. Hangzásra majdnem Poroszló, és ragozva-képezve is ahhoz hasonló: doroszlai-poroszlai. Az értelmező szótárban két jelentése is van: széles fejű, egyenesre vágott kapa, és a kő megmunkálására használt vas, kalapács vagy véső. Ha logikával született a név, gondolom, a kapához lehet köze.

Matuska Mártont és Németh Istvánt kísérem el napi útjára, és az ő útjuk először a Dénes-féle kocsmába visz. Nem tivornyázni akarnak, csak reggelizni, azt is hazulról hozott csomagból. Na, próbálná csak meg nálunk elővenni valaki a hazait! Kenyér is kellene hozzá, a rajtunk kívüli egyetlen vendég elugrik érte, de sehol nem kap. Nem baj, akkor a tegnapi is jó lesz. Csak indításnak isznak kicsike pálinkát.

Maga a kocsmá több teremből áll. Ilyenekből lettek nálunk a művelődési otthonok. Friss híreket is kapnak kollégáim. Mire útnak indulnak, szinte mindent tudnak. Ámbár most nem híreket vadásznak, írni való témára jöttek.

A társult termelők egyik vezetőjéhez, Kovács Endréhez megyek, de szigorúan néprajzi ügyben. Együttműködést szervez a szövetkezet, kezdik megint földműves-szövetkezetnek mondani. Két változata él, a klasszikus kooperáció – a termésre köt csak szerződést –, a másik fajta viszont

azt mondja, öné a föld, miénk a munka. Azt is ő szabja viszont meg, mit termeljenek a földjében. Nem nagy a választék, kukorica, cirok, gabona.

Tiszta tekintetű agrármérnök Kovács Endre. A falu múltja és jelene a fejében van. Most éppen a krumplit szedte az édesanyjánál, úgy hívták haza.

– Hogyan édesedett a néprajzhoz?

– Elég lenne annyit mondanom, hogy itt születtem, azért, de mások is születnek itt, és mégse vágnak bele. Apám úri szabó volt, tehát nem vásárra dolgozott, hanem méret után. Az intelligencia járt hozzánk, és a testi fogyatékosok. Nekik nem volt jó, amit előre kiszabtak. Hallgatózó, tátottszájú gyerek voltam, szívesen hallgattam őket. Milyen okosak ezek a parasztemberek! Még az időt is meg tudják mondani, előre! Ha a szederfák könnyeznek, eső lesz. Figyeltem én is, mindig bevált. Később jegyezgettem is, amit hallottam. Évtizedekig ott álltak följegyzéseim, belém is ivódtak közben. A zombori történeti levéltárba is eljárógattam, egyik ismerősöm felesége ott dolgozott. Összeismerkedtem Tóth Ferivel, a vajdasági híres költővel, ő is biztatott, miért nem írok például az Ethnográfiába. A Hungarológiai Intézetbe vittem el első dolgozatomat, a doroszlói kendermunkáról szólót. Meg is jelent. Folklórszeminariumot is hívott össze az intézet, nekem is küldött meghívót, és el is mentem. Feri tovább biztatott: foglald össze a hiedelemvilágot!

Mire a kötet megjelent, Tóth Ferenc meghalt. Az újvidéki televízióval akart sorozatot indítani, éppen Doroszlón jártak a helyszíneket megnézni. Alig búcsúztunk el, visszaúton balesetbe vitte bele őket az autó. Nagy vesztesége a Vajdaságnak.

Ebben a faluban két búcsú van. Ha a gyerek megkérdezte, idesapám, mikor eszünk annyit, hogy okádjunk, azt mondta az apja: majd búcsúkor. Ez a torkos búcsú, novemberben. A másik, a szentkúti szeptember legelején. Legalább tizenötezer ember jön el a szentkútira, kapnak is, hoznak is hiedelmeket. Nyakunkon a huszonegyedik század, és még mindig születnek hiedelmek is. Ezt nem én, hanem ő mondja. Például az, hogy a halott visszajár, és bosszút áll.

– A városi ember azt hiszi, a babona letűnt világ, legföljebb itt-ott tovább él néhány morzsája. Én hiszem, száz év múlva is lehetne ekkora monográfiát csinálni Doroszlóról.

Az ekkora monográfia testes könyv, Doroszló hiedelemvilága a címe.

– Készen van már a gyerek születése körüli hiedelem- és szokásvilág, most készül a házasságé.

– Jung Károlynak ismerem az Emberélet fordulói című könyvét. Nem üti egymást a kettő?

– Nem. Ő a gombosi népszokásokat írta le, én a doroszlaiakat. Közel a két falu, de egészen más. Mondom, hagyományokban, szokásokban, hiedelmekben gazdagok vagyunk. Amikor a könyvem megjelent, azt is írták róla, sikerült tárgyilagossnak maradnom, és olyat is tudok, amit idegennek soha nem mondanának el.

– Akkor viszont szidja a fél falu. Miért beszéli ki a belső ügyeket?

– Senki nem szid. A kényes dolgokat nem adom senki szájába. Inkább örülnek, hogy megjelent írásban is, amit tőlük tudok.

Együttese is van a falunak, őrzi dalait, táncait és viseletét. Úgy is mondhatnánk, a falu magyarságát. Átjárnak hozzánk is, és tőlünk is fogadnak vendégeket. Nagy alkalom az ilyen, ott az egész falu. Legföljebb a televízió pávás műsorai voltak hozzá hasonlók. Mi azt hittük, a páva csak nekünk röpült, kiderült, a vajdasági együttesek is utána támadtak föl. Horváth László is erről beszélt nemrég a televízióban.

Jaj, a televízió szent dolog. (Ott legalább nem szidják annyian.) Meg is kérdezik, mi van Vass Lajossal, aki képes volt az egész országot megénekelteni? És mi van Bessenyei Ferencsel? Annyifélét hallani róluk, de nem tudni, mi az igaz.

Az együtttest Gyöngyösbokrétának mondják most is. A Gellér-házaspár a vezetője, idestova 35 éve. Az egész művelődési egyesület elnöke pedig a falu orvosa, Rohacsek Sándor, aki a népi zenekarban is klarinétozik, és nem fél, hogy az aranygyűrű leesik az ujjáról. Többféle zenekart is tanít és vezet. Ráadásul olyan jól fölszerelte az orvosi rendelőt, a környéken biztosan nincsen párja.

Hazafelé jövünk már, amikor megállunk a szentkúti kéttornyú templom előtt. A legendáját akarjuk megtudni. György János a plébános, most lesz éppen a búcsú, arra készül. Egy vak gyerek azt álmodta egyszer, hogy ide hívja őt a Szűz Mária Gombosról. Megmosta a szemét, és megszólalt: Idesanyám, látok! A kút nevét egyébként a régi Bajkútból eredeztetik, de azt hiszem, rossz nyomon járnak.

Nagy újság nekem, hogy ez a kicsike pap saját kezével föstötte be a másik templom torony-gombján a keresztet, mégse esett le. Ellenben, amikor már létráról dolgozott idelent, szét-szaladt alatta a kettős létra, és egyszerre törött el mind a két keze. Nagyjából úgy járt, mint a Vilmos Mórahalmon. Mondtam is neki, akár Vilmosnak: tüzelje el a kettőslétrát, abból csak baj lehet.

Szerinte az egyház is ápolja a kintiek magyarságtudatát.

Nyelvészetünk egyik legvitathatóbb ágazata a névmagyarázat. A személyeké is, meg a falvaké is. Most belenéztem a földrajzi nevek szótárába, az meg azt mondja, pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Igaz is lehet, meg nem is. Hogy az egyenesre vágott kapáról vagy vasékról is kaphatta-e valaki személynévét, nem lehet tudni. Nevet akkor is adtak valakinek, amikor még hivatalos családnév nem volt. Ebből a jó magyar szokásból lett Arany Jánosunk szerint is a ragadványnév. Sokszor ezt törvényesítették, amikor kötelező lett a családnév. Nem mindet lehetett, persze, beírni az anyakönyvbe, a tápai Libaszar Pistát biztosan nem, pedig mindenki úgy ismerte.

Beszédükből dunántúli ízelet éreztem ki. A szederfa elnevezés ott honos, az alföldön eper-fának mondják. A földiepret meg számócának. Az idesanyám, idesapám is kiköpött dunántúli megszólítás.

Matuska Mártonról és Németh Istvánról külön is illik szólnom. Az idősebb nemzedékhez tartoztak már akkor is, akiket megilletett a főmunkatársi stallum. Magam is ezt viseltem, talán azért is sodródtunk egymás mellé. Könyves újságírók voltak már, sajnos, ajándékukat akkor még nem tudtam sajátjal viszonzni. Mutatóban vihettem csak egy példányt *A tizedik emberből*, ha jól emlékszem, a főszerkesztőnek adtam.

Matuska a bizonyos hideg napok előzményeit és utózmányait kutatta rendületlenül. Féltettem őt is, meg a többiek is mindig, amikor az ég zengeni kezdett. Fenyegetésben nem volt hiány, de úgy hallottam, megúsza.

Magyar virtus: szólj igazat, betörök a fejed.

Templomban, kocsival

Szárnyashajóval mentünk volna, de a gyér érdeklődésre való tekintettel nem járt. Gyarmati Jóska vitt el saját kocsijával. Sajnálom szegényt, 780 kilométerre ment rá egyetlen nap alatt, éjjel talán az ágy is ingott a sok kanyartól, de innen fönről, illetve hol fönről, hol lentről még ő se látta a természet szentegyházát.

Átsuhanunk Belgrád legszélén, Pozsarevácon fújunk egyet, Veliko Gradistén megállít bennünket a rendőr.

– Nem látta a táblát?

A mi Jóskánk jut eszembe. A táblát láttuk, csak magát nem! Hatvannégy kilométerrel jöttünk. Na, és? Csak ötvennel szabad. Ezer dinár ugrik érte. Tíz lángos ára. Csak lassan, okosan!

Galambócon találkozunk a Dunával. A ballada szerint itt vár a török, ne várjon hiába. Most nem vár, csak a vár vár. Sziklára ragasztották, mintha tojáshéjon ülne. Lépcső nincsen, meg akarjuk rohamozni, de visszafordulunk. Ki megy végig a szépségek völgyén, ha mi már itt kitörjük a nyakunkat? Török aga lakott egyszer a várban, rengeteg fehércseléddel. A legszebbikkel akart frigyre lépni, de a lány megszökött. Halászok segítették, az aga mégis megfogta, és ahhoz a sziklához kötötte, amelyik kiáll most is a vízből. Inkább meghalt, de nem bánta meg a tettét. Innen a szikla neve: Babakaj. A Baba mint a Gülbaba, a -kaj pedig annyi, hogy bánd meg. Sok a legszebb lány a mondáinkban, de szép.

Szorosba rándul a folyó, csak négy kölkön kell átjutnunk, hogy lássuk. Hej, Duna, Duna, de meg kell szenvednek minden lépésedért! Akár az emberiségnek. Halászcsonakok ketyegnek odalenn, zászlóval. Ha kicsit is lassítanak, megpördíti őket a víz. Annyi volt itt a szikla azelőtt, szinte át lehetett volna ugrálni rajtuk egyik partról a másikra. Megritkította őket a szabályozás – a sziklák meg a szabályozókat –, és teljesen eltüntette a maradékot a mostani duzzasztás. Már az egykori szabályozók is a duzzasztást tartották végleges megoldásnak, de az erőmű csak nemrég készült el. Jócai itt álmodta meg Az arany ember hajójának viszontagságait, az átvádolással, a gugarozással együtt. Most kéne a hátizsák, és a három hónap, hogy mindent jól megnézhezzünk. Csak egy napunk van. Két bottal járó vénember jön szembe velünk, ágakból van kazal a hátára kötve. Rőzsehordó bácsi! Minden emberben van egy riport legalább, benne egész sorozat lehet.

Megint magasodnak a hegyek. Ezer hegy, egy folyó. Na, öreg, most találj meg, merre lehet innen kijutni! Megtalálta. Könnyű neki, ő itt az őslakó. Állj meg, Jóska! Eltereltek minket! Mehetünk be az erdőbe, olyan kanyarokat szedni, amilyent hajtúkhöz szokott hasonlítani a jámbor utas. Csak az első ötnek a táblájából hiányzik a tükör, a többi száz megvan. Tehenes fogat jön, kolomppal. Tehenet is láttam, szekeret is, kolompot is, de a három együtt sok. Persze, persze, a kanyarok miatt. Hátha meghallja az autós a kolomp szavát. Aki meghallja, megmarad. Karóba húzott szénaboglyák jelzik, falu következik. Az egyik boglyából eleven fa nyársa bújik elő. Kontyos boglyák is vannak. Úgy állnak, mint az öreg juhász, subában, kucsmában, karót nyelve. Lenézünk, mintha Budvából mennénk föl Cetinjébe. Ha rajtam múlna, az adriások felét ide csalogatnám üdülni, végig a Duna partjára. Ide, ide, emberek, ilyet még nem láttatok! Háromnegyed tizenegy, megint előtűnik a folyó. A víz menti utat építik, azért tereltek el bennünket. Lehet, hogy a legszebb szakadékok árán? Fejfa áll a szikla sarkán. Jobb intés, mint a radar: tartsd a féked!

Öreg dél is elmúlt már, mire ebédhez ülhetünk. Akkora szálloda ez, és annyira új, külön fejezetet is megérne kontrának, hogy mégis van fantáziájuk az építészeknek. Minden lépésre egy erőmű és egy szálloda lehetne!

– Abba a cérnavékony szorosba hogyan férünk be?

– Beférünk!

– Ebéd után is?

– Ha a Duna befért, nekünk is maradt hely.

Odaérünk, pardon, ez csak a bejárata a még keskenyebbnek. A búcsújárók teszik meg néha térden járva az utat. Ezt kellene nekünk is cselekednünk, olyan szép. Félúton vagyunk a víz és az ég között. Lenézni szédület, fölfelé meg sziklákkal van kirakva a magasságos ég. Ha csak egy kavics is meg talál indulni, palacsintát csinál belőlünk. Pedig látszik, hogy meg szokott indulni. Hiába, vízzel szép a szikla. Szinte ránk telepszik, mégis könnyűnek érezzük magunkat. Még egy szoros, még hegyesebbek a hegyek. Meddig lehet ezt fokozni? Pedig mi csak a felét látjuk. Amelyiken megyünk, azt nem.

Lapozgatom fejemben a legszebb szavak szótárát, de mindegyiket szegénynek, ágrólszakadtnak, földhözragadtnak érzem. Az, hogy gyönyörű, hogy fölséges, hogy tündéri, ide rettenetesen kevés. Álljunk meg inkább. Ahol a szó elakad, hátha jó még a fénykép. Gyere, csotrogány masinám, ilyen szépet még úgyse mutattam neked, pedig nem fukarkodtam veled eddig se. Itt a párkány, itt álljunk meg! Akkora a csönd, hogy harapni lehet. A folyó ilyen magasra nem zúg föl, a szelek meg följebb járnak. Itt van a csontszáraz fa, befelé dőlni készül, ezüstben fürdeti a délutáni napsütés, előttünk a szikla két szája, lent a nagy víz keskenyebbre fogva, és éppen megy benne fölfelé egy hajó. Várjunk még két pillanatot, mindjárt süti a hajót is napocska, és fényesen belehasít a hullám is. A fényt húzza maga után a hajó. Ne olyan sokat, emberke, kell még a film később is! Hátha elakad megint a szó.

Traianus két táblája közül keressük az egyiket már Tekija mellett, a víz színénél, de nem találjuk. Egy asszonyka horgászik ott apró gyermekével, ő mondja, csak hajóról látni, vagy csónakot kell bérelnünk hozzá. Bérelnénk is, ha időnk lenne. Elcserélem inkább a táblát az asszony kicsattanó fia fényképére. Ilyen szépet se láttam még. Vagy csak belelkesedtem? Megint megyünk, a szemközti parton Orsova piros tetejű házai, csokorra kötve. Utána betonnal erősített műpart következik, és el is tart a nagy műig, az erőműig. Fele jugoszláv, fele román. Jó lenne ide is benézni, de kinek van arra ideje? A gyerdapi szálloda tövében állunk meg egy kicsit. Gyerdap = Vaskapu. Alulról nézve valóban itt kezdődik, de mi fölülről jöttünk.

Gyerünk, forduljunk meg, vissza is kell érnünk még!

Tele van olyan kövekkel az út, amelyek idejövet még nem voltak a földön. Vedlenek a sziklák? Rövidítünk valamit, ha balra kanyarodunk, be az erdőbe. Végre egy tábla: Bor 48 kilométer. Aki Radnótit ismeri, mostantól kezdve egy szál virággal kellene lépegetnie, egészen Abdáig. Novemberre talán oda is érne.

Majdanpeket még látjuk. Nyitott fejtéssel bányásszák itt az aranyat és a rezet. Vadonatúj aranyváros, tele aranyemberekkel, aranyiffakkal is. Még három város elférne a bánya területén. A Pek folyócskát is látjuk kicsike szakaszán. Ő adta hírül állítólag legelőször, hogy arany van a hegyben. Mikor? Ki tudja? Aztán besötétedik. Fél órával múlt éjjel, amikor visszaérkezünk. Nagy hajítás volt! Az útjelző táblákon sorban ugrottak fejest az autók a folyóba. Jóskának hála, megúsztuk.

Ha hatszor okosabb lennék is, mint vagyok, akkor is nehéz lenne bármit is hozzá fűznöm. A fejemben, a lelkemben színes filmek forognak, és álló képek sorjáznak, ahogy újra olvasom. Hej, ha az élet nem sajnálta volna tőlem a hátizsákot meg a botot!

De az autó se kutya!

A kőkorszak küszöbén

Lebukhattam volna, ha valaki jól figyel. Azt írtam a minap, a Vaskapuhoz menet, hogy háromnegyed tizenegykor láttuk megint meg a Dunát, és öreg dél is elmúlt, mire ebédhez ülhattünk. Hát közben? Bekirándultunk egy kicsit a kőkorszak legelejébe. Aki bírja, tartson még ki egy kicsit.

Réteges hegyet találunk szemközt, el is nevezem mindjárt Réteshegynek. Kis folyó szökik bele a nagy folyamba, de szokott az nagyobb is lenni, mert a rétegek éleit mind simára mosta. Mit is keresünk? Lepenszki virt? Az meg micsoda? A Lépa – úgy írom, ahogy kimondják – szerb női név, eredetileg talán szépet, szépséget jelent, a lepenszki belőle képzett melléknév, a vir pedig kilátó. Nem néztem utána, Jóska mondta, és én elhittem. Állítólag itt fulladt bele a Dunába a szerencsétlen szépség. Mennyire táplálja a vadregényes tájék a romantikát! Múzeumot jelez egy kicsike nyíl.

A Duna párkányán, hátul, hegyektől védve, itt telepedett le az ősember a kőkorszak legelején, körülbelül nyolcezer évvel ezelőtt. Hírből jól ismerem a régészet kormeghatározó eszközeit, hasznosnak is tartom őket, de félek is tőlük. Ha valaki csak ezer évet téved is, meg se nagyon kottyan neki, pedig az ezer év majdnem annyi, amennyi Árpád apánktól mostanáig eltelt. És hol vagyunk azóta! Akkori nyelvünket se értenénk meg nyelvészek magyarázata nélkül, ha egyáltalán maradt volna leírva belőle valami. A Tihanyi alapítólevél százötven évvel későbbi. Ennyi rizikót, persze, vállalnunk kell, főleg akkor, ha nagyobb is lehetne. Időnként átértékelik őseink történelmét is.

Amikor kitűzték a vaskapu első erőművének helyét, kutatni kezdték azt a partvidéket, amelyik víz alá kerül. Így akadtak rá a talán legkülönösebb ősember telepére is. Sámuel óta nevet szoktak adni az ősöknek, az ősz Duna-parti embert elnevezem mindjárt Bagolyszemű Rétes Jankónak. A társait egyelőre semminek. A Jankó azért, mert férfinak adtam a nevet, a Rétes meg azért, mert a Réteshegy alatt lakott, a Bagolyszemű pedig azért, mert ránk maradt fejszobrain a szemek a bagolyéhoz hasonlíthatók. Mások szerint a haléra. Nem örök használatra szántam a nevet, elnézést kérek ezért is a régészekről. Meg azért is, hogy Patkófalvának mondom a települést. Olyanra épült, amilyenre a hegy engedte.

Hogy miért volt különös ember? Azért például, mert már szobrokat faragott. Ami a legrégibbnek látszik – csalóka a látszat, vigyázzunk vele! – olyan csak, mintha krumpliból nagyolták volna ki. Szűk a szeme, és tátva a szája. A nagy kerek szemeket föltehetően csak a későbbi ember fedezte föl a szobrászat számára, a szája pedig azért is maradhatott tátva, mert így könnyebben kifaragható. A többi is ilyen. Azért is különös, mert átlagos magassága 182 centi körül volt. Csontozata erős. Fényképen látható egy csontváz – a hatvankilencedik – törökülésben(?) eltemetve. Arányait tekintve is nagy a feje, és magas a homloka. Igaz, győzködnék később, hogy nem nagyobb, csak nyúltabb lehetett, de az is különös. Zsugorított temetés nyomai is látszanak, és ez a beavatkozás föltehetően arra való volt, hogy ne császkáljon vissza a halott az élőket riogatni. A legérdekesebb azonban az, hogy ez az ember már értett a mértanhoz.

A telepen hét réteget találtak egymás fölött, és egymás után mind a hetet lakták. Mai ésszel úgy képzeljük el legkönnyebben, hogy időnként mégis kijött a Duna, és elmosta, illetve iszappal betakarta. Ha azonban ennyi lett volna csupán, a régi kunyhókat hozhatták volna helyre, és nem lettek volna rétegek. A kőkemény padlók fedték egymást, tehát föltehetően elköltöztek, és csak akkor térhettek vissza, amikor elfelejtették, hogy őseik már lakták azt a partot. A lényeg azonban így is érdekesebb: mind a hét rétegben ugyanolyan alaprajzú

„házak” nyomaira bukkantak. Ma úgy mondanánk, a vérükben volt a forma. Ugyanolyan, de nem akármilyen.

Képzeljünk magunk elé egy egyenlő oldalú háromszöget. Tudjuk jól, minden szöge hatvanfokos. Osszuk föl a szárát négy-négy egyenlő részre, de alulról számítva a harmadiknál nyessük le. Akkor lesz a trapézzá alakult idom felső széle, mint a levágott szár volt. Mintha ezt az oldalt rakták volna föl háromszor a trapéz két oldalára, és ugyanez a méret megy rá négyszer az alapra is. A trapéz alapja, persze, csak fiktív valami, az igazi alap ugyanis körcikkbe záródik. Igen szigorú lehetett az akkori városi főmérnök, ha ennyire pontosan megkövetelte hét rétegen – ezer éven! – keresztül is. A méretek változtak, voltak egészen kicsi építmények is, némelyikbe legföljebb egy gyerek fért volna bele, de az arányok mindnél változatlanok. Hogy mire használták a kicsiket, még nem tudja senki. Középen piacszerű tér.

Folytassuk. Az összes építmény a Duna felé nézett. Nyilván azért is, mert halásztak is, és a halat a folyam adta, de különös, hogy valamennyi ennyire ragaszkodott a pontos tájoláshoz. A kicsik is, a nagyok is. És a belsejük? Föltehetően középen volt a bejárat, kövekből kirakva. Ugyancsak kővel kerített tűzhely következett utána, hosszan befelé nyúlva. Talán nem tudták még rövidre vágni a fát? Arányait tekintve a zárókő az első harmadnál lehetett. A tűzhelyek két oldalán kiemelt személyiségű öregek csontvázát találták meg.

Azért gondolható, hogy nem akármik voltak, mert máshová is temetkeztek. Akikre a családi tűzhelyet bízták holtukban is, fontosnak kellett lenniük életükben már. Laposra csiszolt kő következett befelé haladva, biztosra vehető, áldozati oltár gyanánt szolgált. Mögötte találták a különös szobrokat, és a gyermekcsontvázakat. Sok gyerek halt meg kicsi korában. Nyilván nem tudták még, ha csak a padló alá temetik az öregeket, és melegíti őket a tűz, hamarabb halnak a gyerekek. Ezt csak én gondolom így, őstörténeti orvos kellene ide.

A tolmácsul szolgáló Gyarmati Jóska azt olvassa le a múzeumi lapról, hogy 136 lakás helyét őrizte meg a telep, és időszámításunk előtti időkre, hatezer-ötszázról ötezer-ötszázig tehető a kora. Arra is találtak példát, hogy a halottat egyszerűen kitették, a vadak és a madarak lerágták a húsát, és a kopasz csontvázat temették csak el. A padló, ami alá bedugták halottaik javát, vörös homokkő és mészkődarabokból volt agyaggal összegyúrva, és kiégetve. Sima és kemény mindegyik.

Eddig csak az alapról beszéltünk. Megpróbálták összerakni a maradékból a fölötte lévő építményt is. Legvalószínűbbnek az látszik, hogy kemény dorongokból rakták meg a sátor vázát, de azt nem lehet tudni, mivel borították. Talán állatbőrökkel már. Csonttükkkel varrták egymáshoz a bőroket, kőpengéket és kőbaltákat használtak, hatalmas agyagedényeik és kicsike bögréik is voltak. Tehát már tárolták is az élelmet.

A telep majdnem eredetiben látható. Azért teszem hozzá, hogy majdnem, mert víz alatt lenne már, ha följebb nem költözötték volna. A méretekre, az összeillesztésekre természetesen nagyon ügyeltek. Hallom a múzeum őrétől, amíg nem duzzasztották föl a vizet, hó azon a területen soha nem esett, és a növényzet között ma is láthatók mediterrán fák. Hol van az Al-Duna a mediterrán tengerparttól! És ma sem tudják, milyen mértéket használtak.

Ha már a telep megmozdulhat egyszer, nyugodtan tehetik jó messzire a róla elnevezett csodaszállók sorát is. Vétlen vagy szándékos, nem tudom, de a lámpák burája nagyon formázza az egyik talpas köcsögöt, csak üvegből van, és fordítva lóg.

Itthon olyan vélekedést is hallok hozzáértő szájából, hogy az egész telep szentély is lehetett. Miért ne lehetett volna? Csak az a gyanús, hogy a régészet mindig a túlvilágba menekül, ha valamire nem tud pontos feleletet adni. Ahogy a körzeti orvos a vírusokhoz.

Körülkeríthet a vád, miért kell nekem mindenbe beleütnöm az orromat? Ha a tudomány ezt mondja, meg azt, tessék elhinni. A kíváncsiság alapja a kételkedés, erre termettem. Olyan nagyon nincsen is hottentottául mondván, amit a régészet vall, tanultam is, és ahogy lehetőségeim engedték, igyekeztem is lépést tartani vele.

Előjön azonban nyomban a legerősebb kontra. Ha mindenki belebeszélhet az eredményekbe, akkor miért kárhozzátjuk például a sumerológusok világmagyarságot hirdető hóbortját? Már-már a bolíviai folyóneveket is ősmagyar szavakból eredeztetik. Rovásírásunk itt-ott fönnmaradt emlékeiből is arra következtetnek, hogy az akkori világ nagyobbik részén ismerős volt, és a legtermészetesebb, hogy tanítanunk kellene újra. Az, hogy a dunántúli fűvócsövön fönnmaradt rovást hányféleképpen olvassák, belemennünk se érdemes, de kijelentik azt is, akár kétkötetes regényt is lehetne írni rovásírással. Hozza a hírt a rádió, hogy talán Sátoraljaújhely polgármestere elrendelte volna, az apparátus minden dolgozója köteles megtanulni rovásul.

Közben hozza a másik hírt a @-posta, hogy Dél-Amerika őserdeiben az egyik misszionárius olyan törzsekre akadt, amelyek alig lépték át a kőkorszak határát. Ahogy „föl lettek fedezve”, rájuk tört a számítógép. Hatalmas az ugrás, a kőkorszakból a számítógép-korszakba. Mi pedig visszafelé szeretnénk ugrani ekkorákat?

Ha még meg nem bolondult teljesen ez a világ, közel áll hozzá.

Ötven évvel ezelőtt támadt barátság jussán Marci szokta elküldeni nyelvtörténeti fejtegetéseit. Kezd kikötni ő is ott, hogy valamikor valóban egy nyelv volt, de a bábeli nyelvvzavarodás betette a lábát. És egymás után fejt meg szavainkat úgy, mintha a konyhában a fűszeres polc előtt állna, és egyik dobozból is elővesz egy szép gyököt, a másiktól egészen másikat, és szépen egyberagasztja őket. Van hasznos hozadéka is munkálkodásának, ráirányítja a figyelmet például a köztünk élő cigányság nyelvi leleményeire, azon keresztül eljutunk a legkeletibb népek szavaihoz.

Hirtelen megszakadt ezeréves kapcsolatunk, mert megírtam neki, az ősnyelv teóriáját ökörségnek tartom. Hogyan lehetne elképzelni, hogy a földgolyón él egy embercsoport, és természetesen szót ért egymással, ha kezdetleges nyelven is, és tőle fél világrésznyire egy másik, de ugyanazt a nyelvet használja? Madarászok kimutatták, hegyvidékek egyik öblében otthonos madarak nem értik a másik öblözet ugyanazon fajtajába tartozó társaik vészrikoltásait se. Mi, emberek viszont annyira nagyszerűek voltunk, hogy a legkisebb nehézségek se merültek volna föl közöttünk?

Legtöbbször nem is tudtak őseink a többiekről.

Oka van, persze, ha ennyire hirtelen akarunk tiszta vizet önteni a fejekbe. Kínok-keservek árán fogadták el annakidején tudósaink a halzsíros finn-ugor nyelvrokonságot, most ezt akarják lesöpörni a térképről. Elhiszem, hogy vannak rajta javítani valók, de úgy félresöpörni az egészet, hangmegfeleléseket is, hogy a legelemibb racionalitást is bárgyúsággal akarjuk kiütni a helyéből?

Nem hozzájuk tartozom tehát, amikor kimondom, hogy a régészet futva rohan a másvilági magyarázatokhoz, ha elakad valahol a szekere.

Tagadnám, hogy lettek volna másvilági képzetek? A legkisebb szikrányit se. El tudom képzelni a Duna partján rémüldöző őünket, amikor a mennydörgést annyira magára vette, hogy azt hitte, kizárólag neki üzennek az istenek a villámok és a gurgulázások útján. Ki másnak üzentek volna, ha ő csak a maga-fajtájúakról tudott? Nyilván földöntúli haragot érzett ki belőlük, a simogatás és dicséret nem ilyen hangfekvésben élt már akkor se.

Az al-dunai régészet hajszálra olyan volt, mint napjainkban az autópálya-régészet. Menteni, ami menthető. Avval a különbséggel, hogy napjainkban mindent igyekeznek begyűjteni, és majd az utókor vagy földolgozza, vagy ömlesztve adja tovább, az akkori pedig képes volt az egész telepet kinos pontossággal följobb szállítani. Jó játék lett volna gyerekeknek őseibert játszani, a tudós urak azonban felelős pontossággal cselekedtek. Maradt a víz közelsége, a hegy hátsó védelme. És megmenekült a csoda, a párja-nincsen fejszobrok sorozata is. Nem utánzatban, eredetiben.

Nehéz elhinnem, hogy szentély lett volna az egész. Eleven telepnek tudom csak elképzelni, ezerféle leleménnyel. Mindjárt 136 áldozati helyre lett volna szükség egymás mellett?

Optimistává tesz visszafelé tekintve is az agy lehetséges térfogata.

Hogy madarak és vadak prédájává tették volna az elhaltakat? Erről a korról szeretik azt is hirdetni a régészek, a korai húsfogyasztás bázisai az elhullott állat-tetemek lettek volna. És a kannibalizmusról is szívesen beszélnek. A vadakat inkább vadászták vagy szelídítették. Talán azóta sikerült tisztázni már, póre csontvázként kerültek a kemény padló alá, akik ott nyugosznak, vagy a hús is rajtuk maradt. Nem lehet túl nehéz kimutatnunk ezt is, azt is.

Minden gondolkodás alapja azonban a kételkedés.

Az ősmértan, amivel itt találkoztam, megintcsak becses érv amellet, hogy akkor is tudott ősünk precíz lenni, ha nem piramisokba kellett is beleölnie tudományát. A bagolyszemű vagy halszemű tátott szájú emberből ezt se néztem volna ki, az biztos. Csak a gyerekméretű kis kalyibák titkát tudnám!

Biztosan nem játékból építették.

A kormeghatározás, a körülbelüli nyolcezer esztendő ugyan tág fogalom, de remélem, ha nem is hónapra és napra, de eljut majd oda is a tudomány, hogy sokkal pontosabban hajigálja az évszámokat.

Semmi tudományossághoz nincsen köze, de hol sütném el egyik régi viccünket, ha nem itt. Ha nem is ókori. Német, amerikai és szovjet tudósok elé kerül egy múmia. Hány éves lehet? Megvizsgálják a németek, és azt mondják, nem tudják. Az amerikaiak is, és mintha összebeszéltek volna, ők se tudják. Átadják az oroszoknak, az kiszól Ivánnak. Negyedóra múlva csapzottan, megizzadva, fölgyűrt ingujjban jön be Iván, és katonásan jelenti: négyezer-ötszázhatvanhét éves, két hónapos, négy napos, és három órás. Ámuldoznak a németek is, az amerikaiak is.

– Honnan tudja?

– Bevallotta.

Majdnem láttam...

Víz, víz, víz! Kerget a balszerencse a Tiszával. Annyi szépet írtam már róla, ő is ludas, hogy ötvennégy nyarán ide jöttem fölvetelizni. Az éjszakai vonat hozott, első utam a hídhoz vezetett. Lehet, hogy fölvesznek, lehet, hogy nem, legalább lássam. Majdnem át is mentem rajta, de magállított a rendőr. Akkor még ki volt írva, melyik oldalon lehetett menni Újszegedre, és melyiken jönni, én pedig ide-oda ugráltam. Annyira gyanús lettem, meg is indult velem. Be is kísért abba a házba, ahol most a szerkesztőség lakik, de útközben erőt vett rajta a segítő-készség. Meg akarta tudni, hol lehet a Táncsics Mihály utca. Nem sikerült megtudnia. Ott volt az egyetem.

Itt maradtam, és alig volt nap, hogy meg ne néztem volna. Ha most kinézek az ablakon, ott látom karnyújtásnyira tőlem. Hogyne szerettem volna megnézni egyszer a forrását is. Majdnem láttam, de mégse. Nem baj, most legalább meglátom, hogyan változik Dunává. Bekapja a nagy víz a kisebbet, vagy csak hozzá édesedik? Kértem tehát, vigyenek el Titelre. Igaz, magyarul Tétel lehetett az, de a németek elferdítették. Ott is úgy tudta mindenki. Titelnél találkozik a két nagy folyó.

Pap Endre áldozza föl idejét és kocsiját a nagy útra. Indulásnál legalább háromszor fordulunk vissza, pedig azt mondja, úgy ismeri a környéket, mint a tenyerét. Ismerheti is, harminchat éve újságíró, csak azt nem vette észre, hogy mostanában gyorsabban épülnek az utak. Óvatosan megyünk, minden vasúti kereszteződésben megállunk. Inkább lassan, de egészben – ez a jelszavam itthon is.

Takaros kis falu a várossá lett Titel, biztosan van temploma is, de két értelmes szót nem tudnék róla mondani. Én a Tiszáért mentem, nem a faluért. Két híd a vízen, egyik a vasúté, a másik a miénk, át is megyünk rajta. Nem baj, majd visszajövünk, mert a töltés sorompóra van zárva. Mondta mindjárt Bandi, elrontottuk mi a mai napot. Motorcsónakot kellett volna kiudvarolnunk a révkapitányságtól, nem kocsival indulni. Semmi baj, azt tudjuk, hogy lefelé folyik a Tisza, addig megyünk a jobb partján, amíg el nem jutunk a Dunához. Jó is az innenső töltés, aszfalt borítja, és minden sorompó nyitva.

Nagy utat tettünk meg, minden lépésnél azt várom, ott a Duna, itt a Tisza, de nem akar előjönni a kettő. Vége a műútnak, forduljunk vissza! Édes komám, fél életet vártam erre a találkozóra, én nem megyek. Várj meg itt, mindjárt visszajövök. Beálltunk a gátórház vén diófája alá, és elindult ő is, gyalog. Itt megy az út, favágók használják, addig megyünk, amíg vízhez nem érünk. Mentünk is legalább fél órát, víz még mindig nincsen, csak fejszés legény jön szembe velünk. Azt mondja, ne menjünk. Félúton lehetünk most, az út elfogy alólunk, csak bozótot találunk. Fél óra vissza, a semmiért! Ritkán lát az ember ilyen szép ártéri erdőt. Erre is lehetne idegenforgalmat szervezni. Kimondottan makacs embereknek.

Hatásos lehetett könnyörgő szavam. A töltés ugyan lakatra zárva, de alatta jó út vezet. Megyünk tovább. Autót látunk fönn a gáton, ha az ott van, embernek is lennie kell. Biztosan horgászik. Vagy a Tiszában, vagy a Dunában, vagy egyszerre mindkettőben. Köböző erdész jön egy pótkocsis traktor után, és azt mondja, jól elnéztük. Dehogy Titelnél ömlik össze a két folyó! Sokkal lejjebb. Most lehetünk fele úton, de jobban jártunk volna, ha a Duna jobb partján megyünk.

Bajnak baj, de ha a fele utat már annyira megtettük, hogy ötpercenként erősítik bennünk, mégse forduljunk vissza, mert arra se rövidebb. Az út hol elromlik, hol megjavul alattunk, el is jutunk a következő őrházig. Azt mondja a gátőr, tíz éve szolgál azon a helyen, egyszer elő is fordult, hogy bement a torkolathoz. Legalább hat kilométer befelé, csupa mocsár, és inget-gatyát leszedett róla a bozót.

Ha így állunk, módosítanom kell az előbbit. Nudistáknak lehetne idegenforgalmat szervezni, ők úgylis ruha nélkül szeretnek járni.

Erős, vállas ember, és tíz év alatt ő is csak egyszer volt kíváncsi rá? A partján szolgál, és nem látja kenyéradó gazdáját? Miféle emberek laknak errefelé? De kár, hogy egy ruhát hoztam csak magammal. Ha azt letépetem, vissza se engednek a határon. Fölmegyek a gátra, megnézem a bozótost, és elbúcsúzom gondolatban a Tisza torkolatától. Távollétében.

Majdnem láttam ezt is.

Avval vigasztalom magamat, úgyis írja Tóth Béla a Tiszát, Titelig nem jutott még el, ha majd elindul, eljövök vele. Itthon mondja, volt már, és neki is dűl mindjárt, hogy meséljen róla. Ne fájdítsd a szívemet! Ő hajóval ment, középről látta. A torkolat után kilométerekre elhat még a székesége, benne a Dunában.

A Vasárnapi Újság 1889-ből való második számából küld utánam egy kimásolt cikket Kalapis Zoltán. Ballagi Aladár írta, és szerinte ő tudósított először a helyszínről képen és szóban. Mindjárt a legelején mellbe vág a szöveg. Annyi mindent elmond, nekem a tizede is főnyeremény lett volna. Hadd idézzek a terjedelmes írás vége tájáról egy kurta bekezdést. „Nem tudom, honnan vették földrajzíróink, hogy a Tisza Titelnél szakad a Dunába, amikor nyilvánvaló, hogy épen szemközt Zalánkeménél. Tételtől a Tiszatorokig még jó másfél mérföldnyi utat tesz meg a hajó.” Ha magyar mérföldben számolt, hajszáll híján tizenhárom kilométer. Vele tehetném föl én is ugyanazt a kérdést: honnan veszik földrajzíróink? Mert az az egyetlen bajom nekem is megvan, hogy nagyon megtanultam annakidején, és azóta se felejtettem el. Kinti kollégáim ugyanúgy tanulták. Gyermekeim is. Könnyű, persze, kitalálnom, ha az utolsó gátör tíz év alatt csak egyszer látta, pedig – megint mondom – neki az a kenyere, akkor a földrajzkönyvet írók nyilván egyszer se. Egyikből egyszerűen átírták a másikba.

Látni ugyan én se láttam, de azt igen, hogy nem Titel alatt van a torkolat, bár Titelhez valamivel közelebb van, mint Szegedhez. Bátran kiigazítom tehát az apróra megtanult, és azóta is önmaga tévedését ismétlő tételt. Tételhez-Titlehez csak annyi köze van, hogy átfolyik rajta. Akkor még nem bozotos a partja, és nem mocsaras a vize. És valóban alatta ömlik a Dunába. Sokkal alatta. Zalánkemént kellene inkább tanítanunk, mert avval szemben van a nagy találkozás. Félig szerbül Ószlankamen most a falu neve.

Ahogy végigolvasom a vasárnapi cikket, látom magam előtt, a gátörnek szóról szóra igaza van. Titelnél a Béga-csatorna „szakad” a Tiszába. Kicsit idézek még belőle: „Mi a mocsarak tengerének nevezhetnők a Tisza torkolatát, mert annak nincs pihenője, az örökösen átalakul, s átalakít.” Később pedig: „Itt a vadászt megállítja a süppedékes semlyék, a csónakost a százlábú hínár, a sárvizek harasztja. Itt a fertő az úr; s az a háborítatlan tenyészetnek nyitja meg szűz ölet minden teremtetett lény számára, egyedül az ember és házi állatai kivételével.”

Nyugtasson az a belátás, hogy ilyen szépen úgyse tudtam volna befejezni. Kötelező olvasmányként adnám földrajzíróknak is. Itthon látom, olyan a Tisza, mint régen volt. Pedig régóta nem a régi már itt se. A szűz öle se.

Így tanul a gyerek. Mindig mondom, a mi szakmánkban kárba veszett idő nincsen. Nyeresség viszont óriási. Odaúton is, visszafelé is átmegyünk azokon a falvakon, amelyek lakói a szégyellni való magyar történelemnek elhallgatott elszenvetők voltak. És tömegesen pusztultak el benne, ideológiai megfontolások miatt. Matuska Márton barázdáit szántanám, ha ebbe is belegabalyodnék. A még hidegebb napokét.

Hadd tisztuljon a hordaléka.

Kicsit se kéne csodálkoznom, hogy generációkon át él a Tétel – Titel alatti beömlés alapos tévedése. Fél évtizedig biztosan talpalt az után Hemmert Jani, hogy összegyűjtse a bizonyítékait, miszerint a Nagyvízkor Szegedre nem ott törtek rá a folyó hullámparipái, ahová az emlékművet állították. Régtől fogva nyugdíjas rajztanár, kollázsokban jeleskedő festőművész, ezer mást is végezhetett volna. Ráadásul Szekszárd szülötte, itt csak gyűttmönt, akár a máshonnan érkező magam, és sokan mások. Szekérderéknyi bizonyítékát azonban mostanáig nem képes kazalba rakni, noha folyóiratok kapadoznának érte.

Aki csak tollára vette városunk gyászos napjait, mind tévedett? Dehogy! Csak az első. A többi követte.

Törvényszerűen így jár, aki *hozott anyagból* dolgozik, mint az úri szabó, akár kis tudós, akár nagy. Többek között azért is nagyra becsültem Bálint Sándort, mert egyetlen kétes adat tisztázására együtt kutyaoltunk Kutanyakon, hogy Kis-Zerben megtudjuk az igazságot.

Tamás apostol is hitetlenségével írta be nevét az Újszövetségbe.

Ha mertem volna én is hitetlen lenni apró kölök korom óta egyfolytában, és azok még, akik nem figyeltek Ballagi Aladár Vasárnapi újságjára se, akkor rájöhettem volna, hogy az a sok hordalék, amelyik „megszőkíti” Tiszánkat, valahol kicsapódik. Ha máshol nem maradt rá ideje, az utolsó kilométereken. Mit hagyhat a torkolat-táj partjain? Süppedős talajt, mocsarat, és nagy bozótot.

És egy balga vándort, aki mégis látni akarta.

A Telepen

Egyetlen leckém van már csak hátra. Magam kértem, és örömmel megyek. Az ötödik napon, pénteken reggel buszra ülünk, és elmegyünk a Telepre. Ne sűrűre szervezett lakótelepet tessék érteni rajta, inkább a mi Petőfitelepünkre gondoljanak. A házak családiasak-kertesek, némelyik kertben dolgozik is valaki. Úgy adódott, hogy szinte minden lakója magyar. A Petőfitelep viszont azért jutott eszembe, mert a város egyetlen magyar művelődési háza itt van, és Petőfi nevét viseli.

A földszinti belépőnél két lista, az egyik magyarul, a másik szerbül kínálja javait. Van itt néptánc, népiegyüttes, tamburazenekar, citerazenekar, harmonika-zenekar, énekkar, asszonykórus, férfikórus, színjátszó csoport – külön a magyarul, külön a szerbül játszó –, a gyermek-színjátszók ugyanúgy külön a két csoportban, most indul a dzsesszbalett, jönnek a kézimunkázók, a hangszer- és énekszólisták is, és ismét két csoportban a szavalók. Először hirdetik a fotóklubot.

Nálunk társadalmi vezetőségnek hívják azt, ami itt elnökség. Nálunk erőltetve se akar működni, itt viszont ténylegesen irányít. Magyarázat kellene hozzá, de nem nagyon találok érveket. Talán azért nem működik nálunk több évtizedes erőlködés után sem, mert tényleges vezető szerepet mi csak papiroson szánunk neki, és mert fölülről szervezzük. És a művelődési házainknak elszámolniuk is fölfelé kell, az itteninek viszont az elnökségnek csupán. Annak se úgy, mint testületnek, hanem úgy, mint mindenhol jelenlévő, minden munkába bekapcsolódó kicsike gyülekezetnek. Ács József iskolaigazgató, az elnökség mostani feje, Kaszás Károly, Olajos Mihály és Dani Sándor vállalkozott egy rövid beszélgetésre, szavaikból szűröm le az összehasonlítás tételeit. Hamarosan az újvidéki rádió magyar adásainak fiatal riportere is megjelenik.

A csoportokat szakosztályoknak hívják, tagjaik díjat fizetnek. Nem sokat, kétszáz dinárt csak. A korábbi mérték szerint mindössze két lángos árát. A hangszeresek ezért a pénzért gyakorolhatnak is az egyesületben. A szakosztályvezetőket megfizetik, de nem mindet.

Egy-két tagjuk két-három évig marad, az örökös tag ritka. Elsodorja az élet, fölsőbb iskolába megy, vagy behívják katonának. Egyetemisták is járnak ide, leginkább későbbi pályájukra készülve.

Ebben az évben körülbelül hatszáz tagra számítanak. Létszámnak elég, fizetésnek kevés. (Tessék szorozni! Nem is ebből él a ház, hanem az előadásokból.) Támogatást a szemléken való szereplések után kapnak csak. Aki tovább jut a községi – körzetnek fordítanám, leginkább városi központtal – szintről, az mehet a vajdaságira, aki ott is kiemelkedik, az akár a köztársaságit is megcélozhatja.

Itt, persze, meg kell állnunk egy szóra. Ha egy szavaló magyar verset mond, ki tudja érdemben elbírálni a köztársasági szemlén? Hátha csak külsődleges jelek alapján döntenek? Aki gesztikulálva, hangját hol megeresztve, hol meg visszafogva szaval, kedves lehet a zsűrinek, de nem biztos, hogy a lelkét mondja a versnek. Egyszerre igyekszik meggyőzni a kilenctagú elnökség jelenlévő négy tagja: mindig van olyan a bírálók között, aki magyarul is, versül is ért. Hátrányt tehát senki nem szenvedhet, és részrehajlás se lehet.

Most is azt tervezik, minden kedden más-más szakosztály rendez társadalmi estet. Bemutakozás ez, és kapcsolattartás a többiekkel. Amatőrök napja is szerepel a tervükben, mert eddig is volt ilyen. Petőfihez akarták kötni, de rosszkor született és rosszkor halt is meg. Szilveszterkor-újévkor zárva kell tartaniuk a házat, mert hideg van, és nem tudják fűteni – téli szünet! –, amikor viszont elérte szerencsétlen végzete az Ispánkútnál, ahhoz se igazodhatnak, mert nyár van, meleg, és megint szünet. Kénytelenek a Petőfi-brigád napjához kötni. Arról a magyar brigádról van szó, amelyik harcolt a németek ellen, együtt a többi nemzetiségiekkel, és elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A „nagyközönség” 400-ig terjedhet, annyian férnek be a nagyterembe. Amikor a gombosiak jöttek szerepelni, akkor is teltházuk volt, ha magyar együttes jön, akkor is az van. Október végén a jászsági kamaraegyüttest várják, a pécsiekkel kétévenként van cserekapcsolatuk. Akik kívülről jönnek, máshová is elmennek, ha már itt vannak. Járják ők is a Vajdaságot is, elsődleges szempontjuk a hagyományápolás. Öltözetben is, műsorban is. Más nemzetiségűekkel is összekötik kirajzásaikat. Csereműsoraikkal a szlavóniai magyarság hagyományait is szeretnék ápolni. Van ugyan olyan vélemény, jobb lenne, ha csak a magukét ápolnák, a lehető legjobban, de sokan nem értenek egyet vele. Ápolni, és segíteni ápolni! – ez a ki nem mondott jelszavuk. Ha önrendelkezési jogot kaptak a nemzetiségiék, élni is tudniuk kell vele. Ahol viszont ennyire a hagyományokra épül az egész esztendő munkája, veszély is fenyeget. Hátha előjönnek például a színjátszóknál a népszínműnek nevezett silányságok is? Hajthatja ugyanaz az igyekezet, mégis egészen más lesz az eredmény. Hamar meggyőznek, aggodalmamnak semmi alapja nincsen. Inkább agyonmodernizált újak akarnak lenni. A kísérleti stúdió például a legmeredekebb ellenpontot műveli.

Telepi esték címmel, a házban működő könyvtárral közösen irodalmi esteket, író-olvasó találkozókat szoktak szervezni. Mindig népesek, mert mindig érdekesek ezek az estek. Jeles írók évfordulóit is meg szokták így ülni. Most az egész egyesület fönállásának harmincötödik fordulójára készülnek. Büszkén mondják, a többi nemzetiségnek nincsen külön háza, csak a magyaroknak. Némi rágódás után: pedig jó lenne, ha nekik is lenne. Érdekes jelenség: a hejehujás esteket jobban szereti a közönség, mint a nagyon komolyakat, de egy író-olvasó találkozó éjfél után egy óráig is el szokott tartani.

Az őszinte szándék és a gazdasági kényszer együtt követeli, hogy a munkaszervezetekkel (= vállalatokkal) is szoros kapcsolat legyen. Műsort adnak, a cipőgyáriak pedig megtalpalják a táncosok csizmáit. Előfordul, persze, hogy pénzt is kapnak támogatásként.

A pénzért is, de az együttlét öröméért is rendezik szívesen a halvacsorákat, az almabálákat, és a szőlőbálákat. A mi népművelésünk mostanában kezdi újra fölfedezni ezeket a lehetőségeket, szintén az együttlét öröméért.

A hazai népművelésben elköltött kilenc kemény évem vitt rá, hogy ide is eljőjjenek. Kíváncsi voltam, van-e még valami, ahol meg lehet mutatni magyarságukat, és ahol egyúttal igényt is támasztanak. Pótolhatatlan alkalmak ezek egytől-egyig az összetartozásnak, a magyarságtudat kialakulásának és ápolásának. Ezer csáppal kapcsolódnak más együttesekhez, anyaországi és más országbeli csoportokhoz. Hazai példákából tudom, azelőtt szinte csak a háborúk, vagy a

békeidős katonaság vitte a férfiakat országot-világot látni, igen egyoldali kapcsolatok maradtak meg emlékezetekben, ez a békés hódítás a kölcsönösségből hajtja lombjait. Becsüljük egymást? Szeressük egymást?

Előbb ismerjük meg!

Egy kis kirándulás

Belénk esett a szomszédolás, kedvet kaptunk rá, hogy családirag is nekivágjunk. Szó se volt már semmiféle csereberéről, saját zsebre ment az egész. Gondoltuk, ha gyermekeink apró korában beléjük oltjuk az érdeklődést a világ dolgai iránt, talán nem lógnak ki annyira belőle. Befizettünk egy turistaútra, átugrottunk Jugoszláviába, onnan egy napra Olaszországba, kicsit később meg Ausztriába. Öt cikkből álló sorozatot ebből is írhattam. Íme:

1. Az autók

Itthonról beszél, aki külföldről szól. Aki nagy útra megy, haza gondol. Lát valamit, hazaihoz hasonlítja. Nálunk ez jobb – örül, ha ezt mondhatja. Jó lenne nálunk is így – ez van a szava mögött, ha szépet lát, vagy jót. Néha türelmetlenebb fejében a gondolat: ezt azért mi is csinálhatnánk legalább ennyire. Külföldön jártam, haza gondoltam.

Jól be van szóva az emberiség. Az jut eszembe, hogy öregapáink legénykorában, amikor kosztot-kvartélyt a császár adott, és minden szép kilátó magaslatot parancsszóra meg kellett mászniuk, nem lódultak neki annyian az útnak, ahányan most elporoznak Doberdo alatt.

A közutak rádióbéli „vízállásjelentése” a tanú rá – ha valaki nem látná –, hogy özönlünk itthon mi, magyarok is, ha ránk jön a hétvége, sokszor gyorsabban, mint kéne, hebehurgyában néha, de ha valamelyik út víznek fut – most éppen a tenger felé –, a gyöngébben olajozott, jámborabb elme elkezd megállni: van ennyi autó a világon? És ennek mindnek itt van dolga?

Vackolódáskor sajnálgattak autós barátaim. Ilyeneket mondtak: szegény gyerek, legalább egy Trabantot vettél volna! Ha kocsival mész, ott állsz meg, ahol akarsz. Nem fogott rajtam a sajnálat, mert kocsim ettől még nem lett, de a megálláshoz nem is kellene nekem autó. Ha szépet látok, mindig megállok. Legszívesebben gyalog mennék, akkor még többet állhatnék. Ilyen filozófiákkal meg lehet spórolni a kocsni árát, be lehet fizetni belőle, ami marad, egy IBUSZ-útra.

Nézem az agyonmotorizált emberiséget a nagy busz farából, és viisszasajnálom itthoni barátaimat: szegény gyerekek, ezek sehol sem állnak meg! Itt is szép, ott is szép, ez a világ elképzelhető legrsőbb Földje, és csak rohanunk? Nem a vidéket nézi egy sem, az előtte járó hátsó lámpájára ragad a szeme, és azért villog egész nap, miként tudná megelőzni. Már teljes két perce ugyanazt a kocsit látja maga előtt, unja. Tisztelettel bocsánatot kérek minden ismerős és ismeretlen autóstól, de az idevetődött gyerekek, akik a valóságos élet valóságos összefüggéseit a televíziótól tanulják, és akik mindenkinek integetnek a busz ablakából, flúgos futamnak kezdik nevezni a füstös áradatot. Természetesen benne vagyunk mi is, negyven jámbor utas. Első napi nekifutás: 650 kilométer.

Zágráb? Átverekedjük magunkat a szélén. Milyen lehet belül, nem tudjuk. Ljubljana? Még annyit se látunk belőle elsőre. Látjuk viszont, hogy az autós hadak útjává vált országutak mellett csöndes a táj, és nagyon szép. Fotósoktól veszem a szót, amikor azt mondom, tájképre van érzékenyítve a turista, keresi, fölfogja és megőrzi a szépet. Nagykanizsáig még alszunk egyet a buszban, hogy annál jobb legyen a föloldóképességünk odakint.

Minden hegycsúcson van egy templomocska. Hadjárta időkben toronyról toronyra kongatták a hírt, hogy jön a veszedelem. Most acéltornyok is állnak mellettük, kézről kézre adván a képet. Igen sokat áldozhat Jugoszlávia arra, hogy a televízió a hegyek közé szorult kis házakba is üzenetet vihessen.

Gyermekeim a sztrádavárók és sztrádaimádók szektájához csatlakoznak, örülnek tehát a vágtnak. Rugalmas az új nemzedék, ahhoz idomul, ami van. Volt idő, amikor én is arra vágytam, jó lenne bejárni a földet, most szívesen módosítok: szeretném meglátni, jól megnézni. A sztráda nem erre való.

Látni azért így is lehet valamit a buszból, van időnk bámészkodni. Épül a világ! Szépen épül. Ennyi új ház. Mennyi rossz lehetett még nemrég? Szépek az új házak, futtában is úgy látszik, szebbek jóval, mint nálunk. A családi házak is emeletesek, majdnem mind, némelyik kétszeresen is az. (Az olasz tanyák is.) Jó módot jelent a szép ház, vagy csak természetes szükséglet? Reggel hatkor indultunk Pestről, és alkonyodik már, a nyugvó napot nem, csak sápadt fényét láthatjuk, amikor Trieszt alatt végre a tenger mutatja magát messziről.

Koperban ömlik ránk a zajos fogadtatás. Akkora vihart rittyent ránk az Adria, amelyet egyszer láttam csak, akkor is a kék színű tengernél. Szállásunk természetes van, vízre néz az ablaka. Akkora ajándék ez, ki se lehet talán fizetni. Elsiettük a lelkendezést, mert autót szorult a tenger és a szálló közé. Elmaradt tehát a tenger mormolása, lesz helyette motorok éjjeli és nappali bőgetése. A szerencsésebbeknek másfelé néz az ablaka, az ő fülükbe a gépesített zenekar recsegteti a ricsajt. Ebből aztán megtudjuk, hogy mai, modern világban élünk. Eddig az eső hasznát úgy mértem csak, jót tesz a búzának, vagy elveri a gyümölcsöt, most át kell váltanom: ez a töméntelen sok ember elindul pihenni, rááldozza idejét-idegét, autóját, benzinét és nyugalma, rájön az eső, kiönti a kempingből, mintha ürge lenne. Mind hiába volt. Elemi kár, valóságos istencsapás. Vesztett csaták a hét végén.

Nem mondhatom, hogy sokat aludtam, de arra ébredtem egyszer, hogy csönd van. Kiáradt a tenger? Elsüllyedt az út? Ennyire azért nem átkoztam az autókat! Annyian voltak éjjel után kettőkor, mozdulni se tudtak. Előbb-utóbb a gázkitörés is eloltja önmagát. Ne vegye tőlem senki rossznéven, de kettőtől hatig olyan nyugodtan aludtam, mint itthon. És folytattam nappal a parton, a tenger szintje fölött húsz centivel.

*Zsörtölődünk, zsörtölődünk? Frontos idő lehetett az egész úton, és akkor öntötte ki mérgét a természet, amikor megérkeztünk. Észre kell vennem, negyedszázaddal később, hogy akkor még tetszettek az emeletes családi házak. Nem vettem észre, hogy a flúgos futam hordalékára, a turistaözönlésre rendelkeztek be már? Sajnos, itt-ott-amott utánozták ezt a divatot itthon is, és csúnyán rá is fizettek. Tágas házak épültek, hadd legyen helye minden gyereknek, sőt ha majd házasodik-párosodik, akkor is legyen hol lehajtania fejét. Ahogy ősanyáink idejében, legalább három generáció együtt. És mi lett belőle? A gyerek alig várja, hogy kiröpülhessen, a nagy-nagy pénzeket fölépített palotákban csak az öreg szülék maradnak. URH-rádió keres-
hetik egymást.*

Hogy a gyerekek élvezték a rohanást? Mostanában kezdik észrevenni, hogy jártunk ugyan itt is, ott is, de semmi emléküket nem maradt. Ha innen nézzük a világot, mégiscsak a hátizsákos gyaloglás volt az igazi.

Lassan járj, tovább érsz! Legalább ezt az igazságot saját tapasztalatból tudják.

2. Más a hangulatunk

Oka lehetett az emberiségnek, hogy föltalálta az autópályát: ha haladni akar, ezen aztán mehet, és mivel futás közben úgyszincs ideje nézelődni, nincsen is semmi, amit nézni lehetne. Ha majd robotpilóták vezetik a kocsikat, itt ásitának legnagyobbakat az autósok.

Egy napra átugrottunk Olaszországba, tisztelgni az Adria királynője előtt. Sok a tisztelgő, még tűri Velence, ezt mondhatnánk summázként, de előtte essen néhány szó arról, amit

idejövet nem láthattunk, vagy éppen csak megpillanthattunk. Ahogy kanyarodik a part a „csizma” szegélyén, úgy ragad hozzá Trieszt. Valóságos görbe város: földrajzi szépségét irigyeljük, mert evvel együtt szép, de görbe útjai voltak a történelemben. Számon tartani elég, hányszor cserélt gazdát a századok rengetegében. Kelendő fehérccseléd volt, sok volt a kérő, és ha nem ment, vitte az erősebb. Akármelyik országhoz tartozott, nehezebb esett, védeni is nehéz lehetett, húzták-vonták tehát. Szép város, nagy város, oda-visszaúton ez maradt meg emlékezetemben. Nagyságára mértékem van: valamire való kisvárosnak egy autótemetője van, a nagyobbaknak legalább kettő. Bejövet-kijövet, szomorú sorsuk végén, pályájukat befutván halmozódnak a roncsautók. Az itthoni „fekete hétvége” jut eszembe, amikor a rozsdának adott márkás kocsit látom: autóknál sok az erőszakos halál. És akik benne ültek?

Táblák ugranak elénk futás közben: Fiume Isonzo, Fiume Tagliamento, aztán Piave Canal és Fiume Piave. Legalább egy kattintás erejéig jó lenne megállni a partokon, hogy fényképet hozzassunk, és nagyapáinkra emlékezzünk. A sztrádának törvényei vannak, nagyapáink kínjaival nem törődnek, az emlékezés gubancait hamar elvágják tehát. Nem üzenhetek jó öreg Kotormán Imrének Domaszékre, csak azt, voltam valahol Doberdo alatt, láttam az Isonzót, már régen nem fahídja van a Tagliamentónak, és valóban hitványka kis folyó a Piave. Nem láttam, hogy szobrot állítottak volna a partjára Zitának. Meg azt, hogy bolond ugyan, aki ennyi pénzért háborog, amikor nyugodtan kirándulhatna, kedvére pihenhetne, de némely háborgás olyan, mint a folyó: nem lehet megkerülni, át kell jutnunk rajta. Az Isonzo bal partján látunk valamit, nagy lépcsőekkel, néhány ciprusfenyővel, meg is kérdezzük az idegenvezetőt, mi lenne az. Gáláns cég az IBUSZ, rossz szót egyet se érdemel, adott szavát mindig betartotta, szervezésébe egy hajszál bele nem esett, de az idegenvezetőnkkel nem jártunk jól. Néha-néha megmondja ugyan, hány méterre járunk a tenger szintje fölött, hányan lakják azt vagy ezt a várost, de a mikrofont keveset koptatja. Az isonzói lépcsőkről ő se tudott, kereste tehát a sillabuszait, hátha mondanak valamit, de kiderült, irományai nem is erre az útvonalra szólnak. Lapozgattuk, nyálazgattuk, végre a Monfalcone és Gorizia közötti területet meg Udinét is beleértve tapogatva találunk valamit: talán itt lehetünk. Azt mondja az írás – hevenyészett tolmácmunka szaga érzik a szavakból, gyorsfordítása lehet egy olasz útikönyv passzusainak –, hogy hangulatos katonatemető, és az olaszok áttörési kísérleteinek emlékét idézi. Ezt kellene most megérteni Imre bácsival, meg a még éldegelő többi nagypapával, hogy amit ők a hibbant monarchia nagyobb dicsőségére pergőtűzben vagy szuronyrohammal véghez vittek, avval nem tettek többet, csak hangulatos katonatemetőt csináltak. Ők énekelték itt: Csillagos ég, merre van a magyar haza... Ez jut eszünkbe, későbbi nemzedékeknek, hatvan évvel később, meg az, hogy nekünk más a hangulatunk, ha katonatemetőt látunk.

Beszélgünk inkább Velencéről. Jött velünk egy öreg anyóka, egész úton azt mondta, gyönyörű lesz, meglátjuk. Kedves és megboldogult élete párjával nászúton volt itt annakidején, hogyne mondaná szépnek. Egy éjszakát töltöttek csak itt, akkor is zuhogott az eső, amit látott, ablakon keresztül látta, de szép volt még az üvegen kopogó eső is. Most? Az az érzésem, ezt a várost úgy eszi meg az idegenforgalom, mint óriáskígyó a vadmalacot: beveszi a szájába, és szinte ráhúzza magát. Botra kötött baboskendők, zsebkendők és más libegő-fityegő tábori jelvények az idegenvezetők zászlai, ezek alatt ostromolják sok tízezren napról napra. Ha valaki másik kendő alá sodródik, talán csak otthon veszi észre, hogy eltévedt. Hallottam valamikor, mennyi a galamb a Szent Márk téren. Boldog idő emléke lehet, mint öreganyó nászútja. Megpróbálkozik leszállni néha egy-két özvegy madár, de annyi az ember, nem fér ide a galamb. Ha valóban süllyed ez a szép város, az csak a turistáktól lehet.

Megállni, nézni nincs idő, csak fényképezni, futtában. A világhódító turistacsapatok rendszerített fegyvere a fényképezőgép, és a sorozatlövő filmfölvető. A vízibuszon többen vagyunk, mint a tarjáni tízesen reggelente, mégis fényképez mindenki. Szomszédom feje tetejéig nyújtóz-

kodom, fönn a gép, és a hóna alól lesem, mikor érdemes elsütnöm. Int, tegyem rá nyugodtan a gépet. Jó fejnek látom, jó is lenne, mert el nem mozdulna a gép, de jó fejet alantas munkára külföldön is vétek befogni, nyújtózkodom inkább tovább.

A kalmár-Velence? Két kedves arccal találkozunk a kereskedők között, a többi fagyos, mintha jeges barlangban ringatták volna bölcsőjüket. Az egyik ott áll már a piacon, a buszunk ajtajában, amikor megállunk, és ordítja torkaszakadtából: magyar penzo! Húsz forinto tizenketto kepeslap. Végre nemcsak elfogadják, de kérik tőlünk valahol a magyar pénzt! Itthon is drágábban adnák, kérünk tehát három tucatot, és kiáltjuk vele: magyar penzo. A másik? Encsembencsemeket veszünk a gyerekeknek, annyit számol a talján a papírján, lelóg róla a vége. Olvashat az én ábrázatomról is, a gyerekekre nevet, és leüt a sor végéről ötszáz lírát. Hatalmas summa, eldugottabb helyen kétszer is elmehet érte a család a dolgára.

A gondolatát ne felejtjük! Úgy kiabálják, mint régen a dorozsmaiak a széksót. Aprócska pénzünk elfogyott, mire bátorságom támad megkérdezni, mennyi a tarifa. Tízezer líra – és már tuszkolna is befelé, nehogy lekéssük. „Ószólemió” lesz? – állítom le a péklapátos, pörgekalapos révészlegényt a lendületben. Fejemre int, hogy beteg vagyok, így aztán tőle is megszabadultunk szerencsésen. Különben is lukas volt a fekete gondola.

Itthon nézem a fényképeket. Velence azért nagyon szép. Jó lenne még egyszer látni, sok galambbal.

Földszintes észjárásra vall ez az egész útleírás, nem tudom, érdemes-e komolyan venni. Pénzköltésre való hely Velence, miért akarom én kiforgatni átok fífikával a maga valóságából? Többször is eljutottunk ide később is, már-már magunktól is eltaláltunk volna az utcák labirintusában, de gondoskodott róla mindig állam bácsi, hogy kedvünk ne legyen beleédesedni ebbe a forgatagba. Konzumdolgaikból ha netán megfogta volna valami a fantáziánkat, előbb át kellett morzsolgatnunk forintjainkat.

Szoktam mondani, a nyugati világ szemetét a magyarok veszik meg. Komoly dologra nem jut pénzünk, valamit pedig mindenképpen vennünk kell, ha már ott vagyunk. Ezért jöttek be seregestől a világítós-giccses gondolák, a kalapra kitűzhető hőmérők, meg más egyebek.

Így mulat egy magyar úr.

Nagy üzletet csaptunk így is. Korall-nyakláncot vettünk a feleségemnek. Líránk nem volt egy szál se, magyar pénzünk is csak annyi, hogy hazaúton, ha netán előadná magát valami, legyen mi után kotorásznunk, a jugoszlávok pénzét számolta át hivatalos sillabusz szerint az árus. Nagy öröm volt a nyaklánc is, meg az a valutabéli önállóság is, amit láttunk. Azt hiszem, ha ki tudtam volna mondani a valutaüzér szót, akkor se értette volna meg a boltos. Anyanyelvi jártassággal kereskedett a népek pénzein. És jól járt vele.

Idegenvezetőnket gyermekeink elnevezték *Dumcsettónak*. Ha az olasz képeslapárus *penzonak* mondta a pénzt, és *forintonak* a forintot, akkor ez teljes nyelvi lelemény. Csak dumált, csak dumált, de mindig mindennek mellébeszélt. Egyáltalán nem is volt idegenvezetői tapasztalata, asztal mellett üldögélő hivatalnoka lehetett az IBUSZ-nak. Umbulda révén juthatott hozzánk, és rajtunk keresztül egy kis idegenjáráshoz. Azt se tudta szegény, hogy a *Doberdót* valahol itt kellene keresnünk, és talán azt se, mit jelent nekünk, magyaroknak, a Piave.

A külföldre szóló kiküldetési napidíjat így is megkapta.

Rászorítottam a gép lencséjét a buszablakra, amikor átmentünk a Piave hídján. Legalább egy képen legyen róla. Lett is, elég jó. Csak azt nem tudhatom, éppen ennek a helynek volt-e valami szerepe a világháborúban. Az elsőben.

3. Mindig fölfelé

Hat nap az Adrián, jó meleg nyárban. Annyit áztunk és pácolódtunk a vízben, attól tartottunk, már leltárba valónak vesznek bennünket a tengeri sünök, kagylók, csigák, moszatok, sósvízi saláták, és telepet létesítenek fürdőruhánk egyik felén. Dagályok múlásával mértük az időt, és sajnáltuk is, amikor ki kellett billentenünk nyugalmából az IKARUST. Itt biztosan jó, de mi lesz odaát? Megint kalapot kell emelnünk az előtt, aki ezt a körutazást kitalálta, mert hamar kiderült, ettől a hat naptól is érdemes volt megválnunk.

A szomszéd rétje mindig zöldebb – ezt mondja a közszájra tapadt bölcselet, tartózkodom tehát minden mozdulattól, ami el akarná hitetni, hogy én aztán jól beleláttam Ausztriába. Csak azt láttam be, a turistaút nem arra való, hogy lényeges összefüggéseket és ellentmondásokat tárjon föl, bár mindent megfigyeltem, amit két szem sugarába be lehet terelni. Maradjunk csak abban, hogy a szomszéd rétje valóban zöldebb, mert azt cáfolhatatlanul láttuk. Nyár közepén, amikor nálunk már tövestül kiég a fű, itt olyan zöld, mint május első hetében. A negyven utasból ki leheveredni szeretne bele, minden kanyar után, ki pedig legszívesebben házhelyet venne magának, egy tehénnel. A buszból úgy látszik, ennyi éppen elég lenne a földi boldogsághoz. Azt is látjuk, sok a tehén, és nincsen villanypásztor. Lajttal viszi a traktor a vizet a legelő sarkába. Zománcozott fürdőkád a lajt végében, az a vályú. Egy hét múlva azt se tudtuk eldönteni, a tehén a több, vagy a kolomp a boltokban. Talán inkább a kolomp, hadd vegyen magának a nyájas turista kicsit is, nagyot is, kedve szerint, és rázza, ahogyan akarja.

Kolompos tehenet viszont egyet se láttam. Azt is megfigyeltük, kerítésre igen keveset költenek az osztrákok. Kitaláltuk, nem azért, mert méregdrága lenne a sodronyfonat, inkább azért, mert az enyém-tied-övé kevesebb lármát szüle. Már éppen megkeményedne bennem ez a jó ítélet, amikor látom az egyik városban, hogy ez se lehet igaz. A cipőbolt előtt kis asztalka, mustra-bakancsokkal jól megrakva. Fél pár a mustra, de akkora lánc köti mindegyiket az asztalhoz, várfoglyokra verhetek ekkorát. Hegymászó bakancsok nehogy elmászkáljanak? Vagy féllábú turisták martalékvá legyenek? Forog a jámbor utas esze kereke, megint kigondol valamit, ahogy a tizedik-huszedik falut is elhagyja. Mondtam már, tájképre van érzékenyítve, azt mondja tehát, szépek ezek a falvak, vagy falucskák. Nyugodt szívvel mondja, legalább nem szól rá senki, hogy mondjon inkább községet helyette, mert a falu olyan ódon, és épülő-szépülő „településeinkhez” sehogy se illik. Mitől szépek ezek? Mert hegy van mögöttük? Mert ott csörög a folyó a házak mellett? Mert szép zöld veszi körül? Mert fából csinálják, ami fából csinálható? Azt mondja valaki, ha csak egy hétre kerülne ide egy magyar mérnök, karikás ostorral terelné be a szép falut egy nyílegyenes utcába, ötméteres előkerttel, és előírná, hogy ide csak sátortetővel, oda meg nyeregtetővel lehet építkezni. Tovább forog a kerék, azt is kimondja, mit sem érve az építészeti-inzsenyéri tudományokhoz, meglehet, hogy a monarchiától örököltük a kincstári észjárást – volt időnk rá, hogy eltanuljuk –, de tovább őrizzük az örökséget, mint a szomszédok. Belefér az ilyen beszéd a másik hat napba, nem muszáj komolyan venni. Annyi biztos, ez az ország a Zimmerből él, és minden falusi házon ott a tábla.

Beszéljünk inkább arról, hogy reggel még a vak meleg szorongatott bennünket Koperban, délután pedig mást sem látunk a heiligenbluti utcán, csak kabátos-bakancsos embereket. Ránk is ráncs jön a fázhatnék, ahogy kilépünk a buszból. A kirakatok meleg pulóverekkel vannak tömve nyár közepén is. Mindenestre ma az a győztes, aki előbb lát havat a hegyoldalban. Másnap reggelig sopánkodhatunk, ahová mi megyünk, oda mindig jön az eső. Itt vannak a havasok, nézhetjük, mint Velencét nézte nászutas öreganyó, üvegen keresztül. Másnapra sem oszlik a bánat, mert ahogy ablakot nyitunk, besétál rajta a felhő. Idő kell, amíg fölfogjuk, hogy ebben ez a valami: ott jön a felleg, csúszik-mászik a hegyoldalon, aztán bejön az

erkélyre, és ráül a karfájára. Otthon ilyet úgyse láttunk: alul felhő, fölül hegy. Búcsúzkodnánk a hegyektől, amikor kiderül, átmegyünk rajtuk, busszal. Fényképezőgép fölporozva, mert amit most látunk, csak fényképezni lehet, írni nem. Egyik kanyarnál tábla: 2055 méter. Mintha két Kékest egymás fölé raktak volna. Szivárványos hegyek korán reggel, tele habokkal a völgy, mintha borotválkozna. Másik kanyar, 2099 méter. Lábunknál a hó. Itthon télen se láttak még ennyi havat a gyermekeink. A hegy tetejéről zuhatagban ömlik a víz, régen abbahagytuk a számlálást, hány ágon. Aztán kiderül, az csak a hegy öccsének a teteje, mögötte másik csúcs van, azon is hó, azon is vízesés, de még az sem a tető. Nagyot léptünk, 2282 méter. Lefelé nézünk, ha havat keresünk, és sóhajtottunk egyet az ismeretlen nyakaszegettek emlékére, akik alpinistaként itt veszítették életüket. Kis házikó, 2336 méternél. Menedékház, vagy hétvégi vityilló? Négy oldalán tizenkét drótkötéllel kötötték meg, jó erős szorítókkal, hogy a szél meg ne tanítsa röpdülni. A Grossglockneren járunk, eltűntek szemünk elől a szálfák, semmilyen fa sincsen, csak elkorcsosult csúszómászó gyalogfenyő, aztán az sincsen, csak fű, patak és hó. Jegyezzük meg: 2462 méter.

A fehér folt szélén, ahogy lecsöppen az olvadó víz, már bújik ki alóla, és virágzik a sápadt arcú nefelejcs, vagy afféle. Olyat eddig is láttunk már, hogy az alagút egyik végénél még sütött a nap, a másiknál esett, most, ha balra nézünk, esőt látunk, ha jobbra, napsütést. Mit cselekedne itt egy virtigli meteorológus? Az orránál nem merne előre jövedőlni. Nincs már fű sem, csak szikla meg kő. Bemegyünk az alagútba 2506 méternél, a másik végén magasabb a hófal, mint a busz. Innen már csak lefelé megyünk, semmit nem látunk, eső ver bennünket két oldalról. Számláljuk azért a kanyarokat, már csak 1850 méteren látjuk az első büszke fenyőt, magányosan, de téhen már itt is van. Találkoztunk ellentétes irányból támadó buszokkal is, cipőkanál kellett, hogy elférjünk egymás mellett. Jöttek utánunk autók százával, jámboran, mint a bárányok. Előzni senki nem akart. Aki belefáradt a természet csodálásába, az is azt mondta, nagyot erőlködhetett a föld, amikor ezt a sok szépet kiizzadta magából. Ha az egész út garast se ért volna, ez a látvány akkor is éri a taksát. Itt értettük meg a külföldiek naivságát. Képesek eljönni hozzánk, ha azt ígéri a program: Puszta. Mit esznek rajta? Mi is eljöttünk volna, ha csak ennyit tudunk is: Havasok. Nekünk az a valami, hogyan lehetett ennyi sziklát egymásra gyűrt, nekik meg az, hogyan lehetett simára vasalni. Harminckilencen gratuláltunk Tauer Lászlónak, olyan szépen vezette hegynek föl, völgynek le a buszt, de azt mondta, nem az a valami, hanem az, hogy annyira fázott a lába, attól félt, görcsöt kap a pedálon, és elkezdjük kiegyenesíteni a serpentin.

Génjeinkbe van belekódolva az aggodás. Most nagyon jó, de mi lesz holnap? A cigány is azt mondja, sok napsütés után eső szokott lenni. A tenger mellett annyira jól ment a sorunk, attól féltünk, bőjtje lesz majd.

Hogy nem akartunk itt befizetni családi házra? Áldott jó gondoskodó államunk van nekünk, még cipőfűzőt se tudtunk volna venni. Amikor a tehenek föltűntek a sziklák között, sőt 1850 méteren is láthattunk, nagy szeg ütődött a fejünkbe. Nálunk már akkor kezdődtek a mizériák a tejek átvétele körül. Innen hogyan jut el akár fél liternyi is a völgybe? Gleccserzuhatagok szárnyán nem lehet, az biztos. Aranyos dolgok történtek velünk akkor is, amikor bementünk a két országot elválasztó alagútba, meg akkor is, amikor kijöttünk belőle. Középen egy csik, az volt a határ. Ez is szenzáció, és ott éppen se katona sincsen, se vámos. Mielőtt bementünk volna, jött a jugoszláv határőr, végig a buszon, és csak a leghátsó ülésen utazó kisházi plébánost, bizonyos Sándor bácsit ellenőrizte. Paptárs is volt, csak Sanyókámnak hívta. Hergeltük is utána jó kedvvel: ennyire gyanúsak itt még a papok?

Se vége, se hossza az alagútnak, de csak kiértünk belőle egyszer. Két sávon ment a forgalom, illetve egyiken ment, a másikon jött. Jó szellőzőket szerelhettek bele, mert füstöt annyit se

éreztek, mint a szabad ég alatt, kereszteződésben. Az érdekesség azonban kint fogadott bennünket. A felezővonal közepén, legalább kétszáz méterrel a föld szájától, rozoga asztal állt, és mellette olyan öreg szék, Ferenc Jóska idejében is vén lehetett már. Osztrák határőr ült a széken, mondom, özönlött a sok autó, ő meg csak integetett: menjenek már! Ha kicsit is megpihent, mindjárt megállt a forgalom. A még bent lévők nem láthatták, hogy integetett, illendően megálltak tehát. És odaértünk mi, Dumcsettóval fölszerelve. Böhömnagy buszunk minden forgalmat eldugított, a határőr meg int, hogy menjenek már! Csakhogy mi nem hagytuk magunkat! Új ország, nekünk pöcsét kell az útlevelünkbe, ha a fene fenét eszik, akkor is. Kötekedik vele Dumcsettó, haragosan parancsot int: álljunk félre! Kiszállt, átverekedte magát a forgalmon, odament hozzá, és rábírta, hajlandó pecsételni, ha összeszedi az összes útlevelet. Ministráns nem dolgozott kegyesebben, ahogy Sanyókámék útlevele is a kezébe került. Megint átevic kélt a flúgos futamon, egyenként rakta a határőr elé a dokumentumokat, az meg pecsételő-géppé változva ütogette beléjük az átlépési tényálladékokat. Igen ám, de amíg ütogette, megállt az integetése, és meg-megállt a forgalom is. Olyan az óriáskígyó, ha a feje megáll, a farka se megy tovább. Benn, az alagút belsejében is eldugul az áramlás. Az addig jámbor arcú határtiszt arca kezd haragosra váltani, és talán káromkodik is nagyokat: menjenek a bűdös francba!

Hősiességünk jutalma: mégiscsak volt pecsétünk. Dumcsettó megtermékenyítette az osztrák fölületességet: rendnek muszáj lenni, ha mindnyájan belepusztulunk is. Sanyókám környezete is úgy vélekedett, megszolgált a kisebbik Kossuth-díjat.

4. Ruppe úr szállodája

Vagy az utca szűk Bad Aussében, vagy a mi buszunk hosszú, sehogy nem tudunk befordulni a szállodához. Egy hentes-kötényes férfi int a forgalomnak, hogy nyughasson egy kicsit, aztán Laci bácsinak, hogy még tolathat legalább ötven centit, messze még a kirakat. Lám csak, milyen kedvesek az osztrákok, mondjuk bent, a buszban. Odahagyta a húst a hentes, csakhogy rajtunk segítsen. Előkerült végre egy rendőr is, esze ágában se volt fölírni bennünket, amiért már kerek öt perce miattunk áll a város fele forgalma, némileg nagyobb gyakorlattal addig taszigáltak előre-hátra bennünket, amíg befértünk valahogy.

A szállodában ugyanaz a „henteslegény” osztja a kulcsokat a portán. Mindenkinek köszön, és mindenkinek mond valamit. Kezdett gyanús lenni. Este a konyhaasztalnál láttuk, főtt sonkát szeletelt, aztán zakót rántott magára, köszöntőt mondott, térképeket, prospektusokat osztott saját kezével. Megint mondott mellé mindenkinek valamit, pedig tudta, úgyse értjük. A köszöntőből derült ki, ő a Hotel Sonne igazgatója, és fele tulajdonosa. Amikor a levest is ő hozta, meg a felesége, meg a sógornője, akkor a magyarok már csak arról beszélgettek, itthon nem láttak szállodaigazgatót hentes-kötényben buszt taszigálni. Lili néni, társunk az utazásban, elvállalta a tolmács szerepét, interjút kértem tehát Ruppe úrtól. Megint letette a konyhakést, fölvette a zakót, és készséggel válaszolt mindenre. Közelről nézve látszott, igen fáradt. Feje kopaszodik, maradék haja őszül.

– Férfiaknál nem titok a kor: hány éves? – Harminc. Összenézünk Lilikével. Többnek gondoltuk. Ötvenesnek is elment volna.

– Mennyit dolgozik naponta a szálloda igazgatója?

– Reggel tízkor jövök be, és gyakran megesik, hogy éjjel 2-3-ig itt vagyok.

Nem mertem megkérdezni, mit szól ehhez a szakszervezet.

– Vette a szállodát, vagy kapta?

- Szüleimtől örököltük, testvéremmel közös.
 - Mindig szállodás akart lenni? *Se focista, se professzor?*
 - Abban a környezetben, amiben én fölnttem, természetes volt, hogy szállodás leszek.
 - Mit tanult?
 - Hármat: a pincérséget, a konyhavezetést, és a cukrászatot. Bármelyik elég lenne önmagában is, hogy megéljek belőle.
 - Elégedett a sorsával? Az eleve elrendeléssel?
 - Igen. Jól megy az üzlet.
 - Meddig akar dolgozni ilyen tempóban?
 - Hatvan-hatvanöt éves koromig mindenképpen, aztán nyugodtan szeretném élvezni a hasznát.
- Megint összenézünk, mondván, a 65 éves Ruppe semmiképpen nem tudja élvezni azt, amit a harmincéves elmulasztott.*
- Megtudtuk még azt is, hogy négy év óta nem vette ki a szabadságát. Hét Mercedes-busza is van a cégnek, utazásokat szerveznek külföldre – testvérével osztoznak ott is –, de ő még nem volt egyszer se külföldön. Most rászánta magát, idén Magyarországra jön. A Balaton érdekli, és egy kicsit Pestre kíváncsi.*
- A szállodában 54 ágy van, 14 alkalmazott, ide értve a konyhát, a két éttermet, a sörözőt, és a cukrászdát is. A familiából itt dolgozik ő, a felesége, sógornője, és annak testvére is. Láttuk a feleséget, kötenye alatt szíjjal odaerősítet valami van, hogy a sörrel rakott tálcát dereka tartsa inkább. A velünk utazó feleségek azt mondják, nem vállalnák ezt a strapát.*
- Bevétel?
 - Köszönöm, jól megy az üzlet. Elég magas.
 - Adó?
 - Az a nagyon sok. A sör árának 48 százaléka például adóba megy.
 - A haszon?
- Nem szívesen válaszol rá. Végül annyit mond, ha számítási alapul egymillió schillinget veszünk, 250 ezer megmarad.*
- Munkaerő?
 - Nagy gondjaink vannak. Itt nincs vasárnap, ide nehéz embert kapni.
 - Aki tehát jelentkezik, az jöhet?
 - Szó sincs róla! Egyetlen ember, aki rosszul végzi munkáját, igen sokat árthat. Jó híre van a cégnek, nem teheti kockára. Aki nem felel meg, természetesen elküldöm.
- Sűrög az étteremben két kislány, mosolygósak, kedvesek, fürgék. Találgatjuk, tizenhét évesek lehetnek. Az egyiknek fáslizva van a lába.*
- Pillanatra magunkra hagy bennünket Ruppe úr. Új doboz cigarettát hoz, rágyújt. Biztosan látszik rajtam, hogy nem dohányzom, azért nem kínál. Sört is hozat, de csak egyet. Sörből is elég volt az a fél liter, amit a vacsorához adtak, nem kívánjuk, de megállapítjuk, valóban nagy lehet a sör adója, és minálunk mások a szokások.*
- A család?

- *Két gyermekünk van, két kislány, egyik hét éves, a másik öt.*
- *Ha megnőnek?*
- *Természetesen a szakmában maradnak.*
- *És ha az egyiknek eszébe jutna, hogy tanárnő szeretne lenni?*
- *Remélem, nem jut eszébe.*

Nem tehetek róla, sajnálni kezdem a biztos örökségű Ruppe-lányokat. Mi lenne, ha valamelyik mégis úgy gondolná, nem hagyja tizenhét éves korában befáslizni a lábát, inkább elmegy egy szállodaigazgatóhoz titkárnőnek. Harmadnap rájöttem, nem kell tartania ettől sem a boldog apának. Neki sincsen titkárnője, sőt irodája sincsen. Egy szálloda – iroda nélkül? Ha a portásfülkében ott lóg zöld kalapja, oldalán a zergetoll, mintha borotvapamacs lenne, akkor mindenki tudja, hogy bent van, csak meg kell keresni. Amikor hivatali ügyeit intézi, ott hagyja a konyhát, beül szépen a fülkébe, a kalap alá, oszt, szoroz, és számlát ír. SK. Sajátkezűleg.

Talán kéri mindenki ebből a kicsi szövegből, hogy itt a szocialista tábor embere találkozott össze a kapitalizmus egyik emberével. Mikor is jártunk ott? 1977 augusztusában. Huszonnyolc évvel ezelőtt. Azóta ennyivel közelebb van már Ruppe úr az áhított és nagyon jól megdolgozott nyugdíjhoz, és unokáit is igazgatja, nemcsak a szállodáját, éttermeit, sörözőjét. Azt oltja beléjük, ennek a világnak így kell mennie.

Nem hiszem mégsem, hogy epedne a nyugdíj után.

Később történt, hogy egyik kolléganőm disszidált. Akkor még így mondtuk. Lelépett, megpattant. Megbecsült újságíró volt itthon. Fél év telhetett el, legföljebb egy, amikor valaki látta Bécsben. Nadrágszíjat árult valami kirakodó piacon.

Tátva maradt a szánk. Most már nem marad tátva. Begyűrűzött hozzánk a kapitalizmus, befáslizott lábbal is, és a diplomás ember is munkánélküli lehet, sőt lett is, csodálkoznunk se érdemes rajta. Nagyszerű matematikatanár asztalos lett például. Azelőtt meg-megesett, hogy valaki fölállt a suszterszékből, és beleült a megyei művelődésügyi osztályvezető székébe. Béla szerint úgy állt föl, hogy az a bizonyos szék az ülepén maradt. Most inkább fordítva mozog a lift. A művelődésügyi osztály vezetője is lehetne suszter, ha kellene még egyáltalán cipőt találni, rá foltot vetni. Már-már azt gondolja az ember, a klasszikus értelemben vett pályaválasztásnak az égarda világon semmi értelme nincsen. Örüljön, aki legalább nadrágszíjat árulhat.

Láttam, tanárnők vesszőből font kerti bútorokat kínálgattak nyaranta.

Koromfekete afrikaiakkal is volt alkalmam beszélgetni egyszer. Útmenti illemhely előcsarnokában – tiszta volt egyébként, akár a patika – futottunk össze. Öltre való nadrágszíjat és zsákszámba szóló kvarcórát kínálgatott. Azért vágott neki a vakvilágnak, mert orvos akart lenni. Pénzbe került a diploma, meg kellett keresnie valahogy a rávalót.

Azóta eltanultuk ezt is a külföldtől. Fizetős egyetemeink is vannak már.

Sajnálom mégis az osztrákokat azóta is. Ilyen egyszerű kérdésre se tudnak felelni: mi lesz, ha nagy lesz? A szállodásból szállodás lesz.

Egy nagyon fontos dolgot még el ne felejtsek. Augusztusban, amikor nálunk még a nyár közepe dühöngött, és Koperban is majdnem fölforrta a tenger, itt az egész szállodában fűteni kellett.

És fűtöttek!

5. Rólunk szólva

Amikor turistautakról hazatérő hazánkfiti előadják nagy kalandjaikat, zárófejezetként többnyire ezt mondják: és rólunk, magyarokról legjobb nem beszélni. Nagy kalandokat ugyan nem sikerült átélnem, csöndes folyású ember ritkán megy éppen ott, amikor mások a harmadik emeletről potyognak, vagy autósok csapnak össze, megvadult vehemenciával. Hid nem szakadt le alattunk, alagút nem görbült el, és nem is egyenesedett ki előttünk, még defektet se kaptunk. Vadak se támadtak ránk, tömegverekedést se láttunk, de azt első naptól az utolsóig nagyon figyeltem, milyenek vagyunk mi, magyarok, idekint. Jöttünk az ország más-más tájairól, mit követünk el más országok más-más tájain? Szükszavú följegyzéseim legsoványabb fejezete következik most. Nem követtünk el semmi olyat, ami szót érdemelne, megszólásokban pedig gyakorlatlan vagyok.

Jött velünk három gyerek – kettő a mi családukból adódott –, és egy-két húsz év körüli leány, vagy elvált asszony. A néhány középkorúról azt is hézagosan tudom, gyermekeiket otthon hagyták, vagy meg sem szülték. Nem beszéltek róluk. A nagymamák viszont második szavukban már unokájukat emlegették, és nekik vásároltak. Három orvosról is tudok, nevük elé ragasztva leghamarabb derül ki a foglalkozás, két papról – Leningrádtól Taskentig ismerik az utazási irodák szolgáltatásait, és ha alkalmuk adódik, nyugatra is ellátogatnak –, néhány pedagógusról – Bajáról, Kisújszállásról és Szegedről jöttek –, és ott volt velünk egyik rangos városunk tanácselnöke is, feleségestől. Róla utunk utolsó két órájában, már magyar földön tudtam meg, kicsoda. Úgy tett, mint a többi.

Ötven fölött többen jöttek, hatvan fölöttiek is voltak, évente többször is utaznak ők is hol erre, hol arra, a legidősebb társunk azonban 76. évét taposta. Szó szerint kell értenünk a taposást: le nem maradt volna sehol, minden érdekelte, mindenhova velünk jött. Ősszel még elmegy valamelyik országba, de addig is fölkeresi Zircet, Porvát, Cseszket és Sopront is.

– Barátnőim vannak az IBUSZ-nál, ők segítenek utakat választani.

– Drága az út, bírja a nyugdíj?

– Egyedül maradtam, nincsen nekem senkim. Szép házunk volt, eladtam, igen jó emberek vették meg, benne lakhatom én is. Mit csináljak a pénzzel? Ráfeküdjek? Inkább fölülök a buszra, és oda megyek, ahol még nem voltam.

Különös hangulata van azért egy ilyen busznak. Megállunk Letenyén, a határon, odamenet még, látjuk, jön ki egy férfi az ajtón, és gombolkozik. Ott már vetkőztetnek! – ereszti ki valaki a foga közül. Nem tudom, hány évet túlélő tapasztalat vagy hiedelem csapott át a jelenbe, de kegyetlenül rossz volt belegondolni is. Aztán mi is bementünk azon az ajtón, gombolkozásra való hely volt mögötte, két nullával ékesítve. Ingyen! Simán jutottunk át a határon, csinos pénzügyőrlány köszönt el tőlünk, és jó utat kívánt. Jólesett, hogy köszönt.

Több oldalról is léptünk át országhatárokat, mind érdekes volt, és mindenhol ilyen kedvesek voltak hozzánk. Meg is fogalmaztuk magunknak: az idegen előtt hazáját képviseli az egyenruhás, legyen tehát udvarias. Következetesség és közvetlenség egyébként is megfér egymás mellett. Azért mondom ezt, mert visszatértünk Hegyeshalomnál kellemetlen meglepetés várt ránk. Se jónapot, se üdvözlés, pedig készültünk rá, hogy kórusban köszönünk vissza. Helyette a vámok szigorú őre háromszor dörgött ránk egymásután, minden bevezetés nélkül, hogy most még bevallhatjuk, mit akartunk illegálisan behozni, mert különben meglátjuk, és megemlegetjük a következményeket valamennyien.

Mintha vasvillával hányták volna el az anyja alól! A kollektív gyanúsítgatás először fagyos dermedtséget, aztán zajos fölháborodást váltott ki. A sokat utazók egybehangzóan mondták,

ilyen fenyegető kiállást még sehol nem tapasztaltak, a magyar határállomásokra se ez jellemző. Valaki kisiklott a hivatalos udvariasság vágányán.

Azt már sokan leírták, a közgazdaságtan utazó zsenije lesz mindenki, aki külföldre megy. Pillanatok alatt átszámítottunk mindent, kicsit nagyolva, nem tévedve. Itt derült ki, egy hazai nagyáruház minden árcédulája a fejünkben motoz, ha zoknit, gatyát, kombinét, kalapot vagy sétabotot látunk a kirakatban. Az olaszok lírájával azonban nem tudtunk mit kezdeni. Hogy az a tízezer, amit a gondolás kért, magyar pénzben mennyit tesz, még máig nem tudom.

Nekünk annyi se volt.

Magyar szóval találkoztunk Koperban, bácskai magyarok ültek ott, aztán a Klagenfurt – Villach – Spittal a. d. Drau – Heiligenblut – Zell am See – Bad Aussee útvonalon talán két magyar kocsit láttunk összesen. Látszott a bennülőkön, ők is örültek, amikor az IBUSZ fölírást észrevették. Erről jut eszembe, a végtelenül nyugodt pilótánk kétszer dudált a két hét alatt. Egyszer egy minket megelőző magyar kocsit üdvözölt vele, a második kúrtszó már haragból szaladt ki a buszból. Győr után, mert valami tyúkászkocsi elibénk vágott, és megállt.

Hallgatni is, szólni is nehéz Jóskáról. Én neveztem el így kapásból, de hallgatott rá. Salzburgban danolt nekikeseredett üvöltéssel, utcahosszat. Öreg templomot nézni mentünk éppen, amikor észrevett bennünket, azonnal meg akarta rohamozni szemünk láttára a ferencesek fészket. Ordította, hogy földig lerombolja, és kő kövön nem marad. Amikor kijöttünk a templomból, már a temetőkapuban ült, kalap a lába előtt, és szájharmonikával könnyörögte a garasokat. Körülbelül fél órai összes keresete két ötvengarasos alumínium pénz volt. Most szólítottam meg:

– Hát te, Jóska?

– Mi közöd hozzá?

– Csak nézem, hogy szépen keresel.

– Ahhoz sincsen semmi közöd. Azt hiszed, amiért lefénnyképeztél, már szóba is állok veled?

– Mióta vagy kinn?

– Huszonegy éve.

– Honnan jöttél?

– Kispestről.

Ha netán kiveszni akarna az ősi magyar káromkodás, Jóska több kötetes lexikonra valót fél óra alatt elzengene, címszavak szerint. Fél kötetet magam hallottam, nekem szólt mind. Keze fején minden bütyök leerve, arcán is sebek hegednek. Látszott rajta, annyi pénze csak egyszer lehetett a huszonegy év alatt, hogy tisztességesen berúgjon. Azóta csak arra vigyáz, véletlenül ki ne találjon józanodni. Az előbbi templomromboló rohamából arra következtettem, oka van borgőzös, szilaj indulatának is. Megfogadhatta, addig iszik, amíg a kapitalizmus le nem esik a lábáról.

Két kapuja van a temetőnek, a másikban is ül valaki, de hátat fordított nekünk. Megkérdeztem őt is, a változatosság kedvéért Jánosnak szólítva, ért-e magyarul. Ingatta a fejét, és azt mondta: Nem. Ő is alatta lehet a negyvennek. Amikor kiment, suhanc lehetett még.

Szó sincs róla, nem azt akarja a példa mondani, hogy idegenbe szakadt hazánkfiai közül mindenki így tengeti életét, sőt azt se mondanám, ha Jóska és János itthon marad, nem ordítogna fölvégtől az alvégig. Az elsilányult ember fájdalmas látvány akkor is, ha idegen; ha magyarul szólal meg, temető kapujában, belénk vág a szó.

A bécsi magyarok közül számunkra Pannika városképi jelentőségű. Idegenvezető, ő mutatta be Bécset. Első szavaira megrémültem, mert avval kezdte, megmutatja, hol lehet szép ruhákat, olcsó szoknyákat venni. Ilyenek lennénk mi, hogy Bécsben is csak ez a mi gondunk? Öt percen belül azonban olyan förgetegesen ügyes kalauzunkká változott, amit ő csinál, azt tanítani kellene növendék-idegenvezetőknak.

„Ragadt rá” a negyven ember, soha nem kellett mondania, ne maradjon el senki. A Habsburgok palotájában sem, mert mindenki hallani akarta, amit mond. Kedves volt, közvetlen, sziporkázóan szellemes, csak azt nem mondta egyszer sem, hogy nekünk is volt valami közünk a Burghoz. A „sajnos”-t mi majd hozzá tettük volna.

Tombol az emberiségben a vágy, szeretné bejárni a földet. Megteheti, módja van benne. A nagy rohanás, nem tudom, mit ér; nem bejárni, de meglátni, megfigyelni lenne jó. Legalább azt, ahová eljutunk. Most szedegetem elő a fényképeket, vetítgetem diákat, és bogarászom, mit lehetne tudni róluk.

Ennyi tellett tőlem. Vagy a szerkesztőségtől. Hozzáfűzni valóm már nem is maradt, de volt egy jelenet, amiről akkor nem szólhattam. Pannikával mentünk már Bécs utcáin, a bécsi Ivánt is láttuk, többszörös életnagyságú szoborba emelve. Régen kinyilvánította már semlegességét Ausztria, ezt mégis meghagyták. Viccet mesélt Pannika.

Bemegy a háború alatt az igazi Iván a bécsi óráshoz. Javítatni a karórát, egyet a sok közül, mert megállt. Fölrakja nagyítóját a mester, kinyitja, és finom csipeszével egy döglött poloskát csippent ki belőle. Meglátja Iván, és elkáromkodja magát: Japtfajumaty! Masiniszt kaput? Tegyen bele másikat.

Az orkánkabát, a kvarcóra, később a kalkulátornak nevezett zsebszámológép volt a sláger. Lefogadom, nem dőlt volna romjaiba akkor még a szocializmus, ha országunk lakói nem kényszerültek volna bőrig ázni, és azt is tudhatták volna, pontosan mennyi az idő. Humoristáink akkor már azon viccelődtek, hogy odakint kilóra mérik a kvarcórát, mint a cseresznyét.

Dánia

Itt sem volt szó cseremalackodásról, noha nem családi kirándulás volt ez se. Valakinek eszébe jutottunk, talán a megyeházán, vagy máshol, hogy Dániába kellene elküldeni bennünket. Mezőgazdasági szakemberek mentek teljes busszal, de valahogy belekeveredett az előkészületekbe az is, hogy szállásunk az egyik ottani népfőiskolán lesz. Tizenkét éve működött akkor már a mi zsombói népfőiskolánk, a Rektor úrnak elkeresztelt Sípos Mihállyal csatlakoztunk hozzájuk. Miska érettségizett ugyan, de megmaradt a kapanyél mellett, magam pedig elég sokat írogattam paraszti dolgokról, olyan nagyon föl se tűnt, hogy közibük keveredtünk. Egy makai hagymakertész, Halasi Imre is ott volt, a vállalkozó szellemű csongrádi Szabó Jóska is, és az állami gazdaságok megyei központjából ismerős Takács Feri is.

Lapunk nyereségnek vette, hogy engem is elvittek, sorozat lett ebből az utazásból is. A címe ez lett: **Fejtágítón, Dániában.** Hazai íze van, itthon volt használatos mindenféle továbbképzésre.

Lássunk egyenként.

1. A nyugalom országa

Fejtágítóra hívtak bennünket Dániába. Mi a legkényesebbet adtuk hozzá, ők a tágítót. Annyiféle hasonlón estünk át már, fejünk belseje legjobban ahhoz a kötözött birkához hasonlíthat – egyik kutatóintézetben láttuk, kísérleti alanyként –, amelybe összesen négy megtermékenyített petesejtet ültettek be. Idétlen jószág lett szerencsétlen pára, leginkább kockás hordóra hasonlított a hasa tájéka, és azt se tudtuk elképzelni, hogyan fekszik le, ha pipaszár lábai nem bírják már négyszeres vemhét. A mi fejünk, béranyaként, talán több terhet cipel ennél is, de vállaltuk. Most megint helyét keresi az ország, meg kell ragadnunk a fölkinált lehetőséget.

Divatos lett mostanában az a keleti bölcsesség, amely szerint ha valaki éhezik, ne halat adj neki, hanem hálót, és tanítsd meg halat fogni. A dán külügyminisztérium nagy summákat költ a keleti országok segítésére, képletesen szólva a háló kezelésének megtanítására. A Kecskeméten székelő Dán Kulturális Intézet szervezte meg, hogy a skívei Európa Népfőiskola kéthetes kurzusára tolmácsokkal jól fölszerelt negyvenöt magyar induljon. Valahogy mindenki kötődött a mezőgazdasághoz, de ahányan voltunk, annyiféleképpen. A kecskemétiiek élvezték helyzeti előnyüket, Bács-Kiskun megye küldte a legtöbbet. Illik tudnunk, hogy Dánia a világ legdrágább tíz országának az egyike, a mi fogalmaink szerint iszonyatos költségeket emésztettünk föl. Hadd írjam mindjárt mellé azt a nem lebecsülendő tényt, hogy a mienknek csupán felét kitevő ország lakossága is fele a mi tízmilliónknak, de a nemzeti jövedelem nem fele, hanem közel tízszerese(!) a magyarnak. Bízhatnak is bennünk, mert bár jóval több a pénzük, mint nekünk, nem szeretik az ablakon kiszórni. Nyugodt, okos, józan ország, hadd előlegezzünk ennyit az elején.

Busszal mentünk, busszal jöttünk. Huszonhat óras út oda, ugyanannyi vissza, önsanyargatónak kell lennie, aki azt mondja, mindig erre vágyott. Végig a sztrádán – Kecskeméttől számítva –, de odakint egyetlen baleset nyomával sem találkoztunk. Itthon még inkább rémüldözve hallgatjuk baleseti jelentéseinket, és ki is egészítjük személyes tapasztalattal: alig tértünk rá hazai útjainkra, förtelmes esetek nyomait láttuk mindjárt. Amikor megtudtuk, hogy február elején indulunk, hólancok és másfajta rémképek fészkelődtek belénk, de tavaszias időben mentünk, és ott is azt találtunk. A dán méretek szerint azonban a tél is tavaszias, csak a szele vág.

Arra a legelső éjszaka rájöttünk, hogy a Szokol – közismert keleti gyártmány – sokkal messzebbre hord, mint amennyire az Ikarus, mert hazai gyártmányú busszal végig nem találkoztunk, a rádióból viszont minden este hallottuk, milyen időjárás készülődik idehaza. Az ottani meteorológia is ígért hetet-havat, mínusz tíz fokokat, de az se akart beválni, ennél fogva leginkább az itthoni telefonok igazítottak el bennünket, megintcsak rémséges havazások képével. Hazafelé jövet, nyugati szelek útját követve ha az összes havat összesöpörtük volna, akkor se tette volna ki negyedét se annak, amit Hegyeshalomtól Budapestig láthattunk, a Duna-Tisza közti nagy havazásnak meg talán a századrészét se. Ebből aztán tovább erősödött bennünk az a meggyőződés, hogy a legtöbb előrejelző zöldbeka mind egyforma. Időjárás ott is mindig várható, de tévedéseikért ott se nagyon kérnek utólag elnézést.

A készülődés első tervezgetésében még három szekció szerepelt, amikor elindultunk, már tudtuk, csak egy lesz, de az az egy, szemmel láthatóan, mind a háromnál többet ígért. Történt változás, talán kettő is, de ez leginkább abból adódott, hogy a szigorú egészségügyi előírások nem engedték meg, hogy mindenféle pestisveszélyben meg szalmonella-veszedelemben a csirkeneveldebe és a tejfeldolgozóba is ellátogassunk.

Említettem már, mezőgazdasági érdeklődésűeknek szolt ez a kéthetes kurzus. Azt viszont hozzá kell tennem azonnal, bár a mezőgazdaságból élők száma arányaiban is jóval kevesebb a mienknél, senki nem szégyellte, hogy parasztnak született. Az ottani szónak nincsen is az a mellékíze, ami a miénknak most is megvan. Bár farmokon gazdálkodnak, nem veszik szívesen, ha farmernak mondják őket, jó nekik a paraszt is. De micsoda paraszt!

Gépesített gazdasága elámitott mindenkit, noha voltak közöttünk is, akik lépten-nyomon bizonygatták, mi ezt is jobban csináljuk, meg azt is. Aki hetven hektáron gazdálkodik, egyedül – mert felesége tanárnő, vagy a városban hivatalnok –, és segítségként legföljebb egy tanulót foglalkoztat, viszont négyszáz anyakoca teljes szaporulatát is neveli – tessék kilenccel vagy tízzel beszorozni –, annál is megesik, hogy reggel hatkor kezdődik az etetés, noha ő csak hétkor ébred. Tíz óra körül szinte kötelező a kávészünet mindenhol, délben az ebédidő, délután három tájban megint kávé, és hatkor mindenképpen fájront paraszitéknál is. Télen persze, mert nyáron azért ott is mások a viszonyok.

Panaszokat is hallottunk, mert az adóra ott is panaszodik mindenki. A birtokot például nem érdemes örökölni, akkora az örökösödési adó, célszerűbb inkább megvenni apától, nagyapától. Irigységi adónak szeretik inkább nevezni. A fizetésből élők bérük felét adóba adják, de külön társadalombiztosítás nincsen. Aki nem tudja a mi rendszerünket, jól teszi, ha megkérdezi legalább saját cégétől. Azt az egyet azonban nem hallottuk, hogy nem érdemes gazdálkodni. Percre pontosan, fillérre kiszámított haszonnal dolgoznak, de megéri.

Hallottuk az egyik tanyán, nem sokkal előttünk ott járt a mezőgazdasági miniszterünk, szakértői és hivatali kísérettel. Ha az ottani biztonságot tanulmányozta, és azt akarná itthon is meghonosítani, akkor nem járt itt hiába.

Kiegészítő gondolat szükségeltetik ide is. Mondtam, iszonyatos sok pénzbe kerültünk mi is a két hét alatt, és az előttünk járók vagy utánunk jövők szintűgy, de józan számítás azért itt se hiányzott. Legnemesebb szándékaik mellett is kidobott, vagy kétséges kiadás lett volna az egész, ha a keleti országok megsegítésére szánt összeget kiadták volna az országból. Akkor volt ez leginkább gyümölcsöző számukra, ha az idegeneket hozták ide, és fogyasztóként a hazai termékekből éltek.

Úgy támogattak, hogy maguk is jól járjanak.

Hogy a nemzeti vagyonból mennyit éltünk így föl, nem tudhatom, de leleménynek a legjobb. A hazai gazdaság gyarapodott velünk is.

Más. Mondtam, hogy egészségügyi biztosítás nem létezik, arra senki nem fizet adót. Az orvoslás teljesen ingyenes, a körzeti- vagy háziorvostól a legmodernebb kórházakig. És hálapénz nélkül. Szerencsére nem tapasztaltuk, csak hallottuk. Ugyanennyire ingyenes a teljes iskolai oktatás, az óvodáktól indulva az egyetemekig. Irkákig, könyvekig, utazással, kollégiumokkal, mindennel együtt.

Nálunk a szocializmus teljes győzelme utánra mertek megközelítően hasonló viszonyokat álmodni a hivatásos álmodók. Soha nem jött el.

Ahogy a mostani állapotokat figyelem, sikerült ugyan átcserélnünk a szocializmus minden ködös álmát a kapitalizmus valóságára, de indulásként – vagy újrakezdésként – annak is a legvadabb változatára kényszerültünk. Amikor lelkendezett az országunk a váltás fölött, ötven esztendő tő jövendőlgettem a teljes kicserélődésre, de azt nem tudhatom, hogy addigra sikerül-e ehhez az észjáráshoz is fölzárkóznunk. Hogy akkor viszont hol járnak már a dánok? Azt kellene pedig csak figyelembe vennünk, hogy a tanításra fordított pénzek térülnek meg leg hamarabb, és kamatostól számítódnak.

Mi még csak ott tartunk, hogy mindenhol pénzét követelünk.

Rögös út áll előttünk változatlanul. Tíz év telt el azóta, az öregátkost több fiaátkos követte, de az csalhatatlanul látszik, ha sokat tanult is az akkori mezőgazdasági miniszterünk odakint, kevés ötletet vett át az ország. A jobboldalibb kormányok – szeretik magukat nemzetinek nevezni – inkább elprivatizálni akarták a javát, sőt sokszor meg is cselekedték, a baloldaliak pedig egy darabig a hajdani kolhoz-típusú szövetkezetek sebeit nyalogatták, aztán rákapcsoltak ők is. A gazdálkodóknak pedig, akiket annakidején az ankétpofonnal vertek be a téeszcsékbe, borsókázott a hátuk, ha csak meghallották a szövetkezet szót is.

Ahogy lenni szokott, most is megtörtént. A jelenlegi kormányzat már annyira szeretné eladogatni a maradékot, hogy a jobboldali ellenzék kénytelen fölvenni egészen baloldali nézete ket, csak azért, hogy ellene mondjon. Megkezdődött viszont a földviasszaosztást követően újratermelődött nadrágszíjparcellák egyberagasztása, néminemű farmergazdálkodási igyekezettel, újra bizonyítván, hogy nálunk minden eddigi földosztás csak méz volt a madzagon.

2. Áldott körülményeink

Az Európa Népfőiskola nem annak épült, ami, hanem sportközpontnak, bár alapjai nem süllyedtek meg, mint a szegedinek. Amikor azonban készen lett, kiderült, a sportolóknak nincsen szükségük bennlakásos edzésekre, erre azt gondolták ki, legyen belőle helyi hasznosítású népfőiskola. Általános ott ez a képzési forma, el is kezdték szervezni, de rájöttek, akkor éppen nem akartak annyian népfőiskolába beiratkozni, amennyire ez a kétágyas hálótermekkel megrakott épület lehetőséget adna. Mentséggént lett tehát belőle nemzetközi intézmény.

Előttünk két magyar csoport járt már ott, annyi hasznukat láttuk, hogy bár a dánok se levesesek, nekünk már főztek delente levesporos étkeket, és kihirdették az elején mindjárt, ők ugyan szabad országnak vallják magukat, de nagyon nem szeretik, ha a drága pénzen odautazó magyarok szívesebben járnak uszodába, mint előadásokra. Mert a sportolási és kulturális központhoz nagyszerű fürdő is társul, ahová nekünk is szabad bejárásunk volt. Talán tizen se voltunk, akik szaunázással, úszással, és mindenféle rázatóval fölbuborékoztatott áztatóval kezdtük a napot, és csak utána mentünk reggelizni. A napirendből tehát semmit nem csíptünk el. Patyolattisztaság volt itt is, pedig reggel csak a pénztárost láttuk, őt is eljövételünk alkalmával csupán, és rajta kívül napközben se nagyon lehetett több egyetlen kiségitőnél. Ruhátáros? Minek? Nem lop ott senki.

*Svédasztalos volt a reggeli is, akár az ebéd és a vacsora, bár ők jobban szeretik dánasztalnak nevezni. Nem vállalkozom rá, hogy elsoroljam, mi mindent tálaltak ott föl, mert megtudtuk, az átlag-dánnál hírül sincsen ilyen gazdag teríték, de fölvágtak, húсок, saláták és mindenféle müzlik minden mennyiségben kínálták magukat. Magam azonnal elhatároztam, két hétre müzlipárti dánná leszek, bár első napon még szalámival ettem a tejbe áztatott, legalább hatféle alapanyagból kevert mindenféle magvakat, hogy az átmenet békés legyen. Mazsolát is adtam hozzá később, és eperlekvárt, mert az is jó volt. Szénásszekeret nem lehet jobban meg-
rakni, mint ahogy én teleszedtem tányéromat, és később is jólesően tapasztaltam, hogyan dagad bennem a müzli. Úgy voltam vele, itthon úgyis drága lenne, előre is töltekeztem.*

*Délben náluk is a szendvicsebéd a divat, a mi kedvünkért azonban a szokott teríték, most már müzlik nélkül, néhány húsféleséggel kiegészítve, és a már említett Knorr-leves. A vacsora ott a főétkezés, bőségében hasonló a többihez, de valami desszertet mindig adtak kiegészítés-képpen. Megesett, hogy csak narancsot vagy kivit, de mindenféle déligyümölcsből és almából összevágott gezemicét is, és egyszer palacsintát is kaptunk, jéghideg krémmel megtöltve. Ha-
mar kitaláltuk, a palacsintát is le kellett hűteniük, hogy el ne olvadjon a jégkrém, de annyira ízlett, hogy Miska barátom azonnal kijelentette, felesége cukrászdájába is meghonosítja majd. Zsombóiak, ha ilyet esztek, gondolatok Dániára!*

*Szállásunk legjobban az itthoni üdülőkire emlékeztetett. Minden szobában volt két ágy, két fotel, egy asztal, az előszobában szekrény, vele szemben fürdőszoba, vécével. Zuhanycsap volt csak benne, de tálca nélkül. A rücskös padlón áll csak az atyafi vagy anyalány, alatta az el-
vezető nyílása, így aztán nem kell utána se csutakolni a tálcát. Senkit nem zavart, hogy ott van az illemhely is, mert itt a vízbepotyogtatós változat honosodott meg, ami a szagot azonnal elnyeli. Mi ketten a zuhanyozót csak akkor használtuk, ha a fürdőbe mégse juthattunk el.*

Az alagsorban mosókonyha van automata mosógépekkel, mellette szárító, és spriccelős vasaló. Lent van a játéktér is, két biliárdasztallal. A sokgolyós, lukbakergetős játékot játsszák, de nem nagyon tömegeltünk az asztalok körül. Magam úgy voltam evvel is, itthon még kipróbálni se volt időm, ott belevágtam. Legalább annyit tudjak, hogyan kell megfogni a dákót. Esténként a magyarok szívesebben beszélgetnek egymással, mások az ördögbibliával incselkednek rendületlenül. Ki így, ki úgy ismerkedett hazánk más tájain élő társaival.

*Említettem már, a kávéra is kávét isznak odakint? Legföljebb a teával cserélgetik, de arra a magam tapasztalatával jöttem rá, hogy a tea sokkal erősebb, mint a kávé. A kilenc tájban fölkínált esti, akár dupla adagban is, semmi komplikációt nem okozott az éjszakai nyugó-
vásban. Úgy voltunk vele is, mint a müzlivel: szokja meg szervezetünk az élet viszonyosságait. A méregerős hazai kávét azonban senkinek nem ajánlanám ilyenkor már, legföljebb annak, csökkentett adagban, aki sehogy se tud elaludni.*

Bár a legszolidabb népfőiskolát se lehet idekint koszt nélkül végig csinálni, be kell látnunk, ez csak föltétel, az igazi cél a fejtágítás. Hallottunk sok jóról, dicsekvés szándéka nélkül, de őszintének látszottak akkor is, amikor gubancaikat tárták elénk. Mert például a válás ott is általános, noha terjedelmes próbaházasságok történnek, alkalmanként több gyerekkel, és az öngyilkosság terén is élen járnak, bár nem voltak soha a monarchia része. Mi szeretjük itthon monarchikus örökségnek elkönyvelni ezt a förtelmet. Ivók is sokan vannak, kábítósok is, az infarktus is ismerős, meg az agyvérzés is. Étkezési új szokásaikkal ezt a két utóbbit szeretnék csökkenteni, a másik kettőt törvénnyel, ha bűnnel párosul, átsegítővel, ha enyhébb a fokozat.

Még valami, ami ott hagyomány. A napi munkát énekkel kezdtük. Egyetlen dán dalocskát tanulgattunk végig, leginkább azonban a dallama maradt meg legtöbbünkben. Megtudtuk, még lakodalmakban is könyvből danolnak, mert ők megtanulni nem tudják, és eltettek ámu-

lattal, hogyan győzzük mi akár a fél éjszakát is fejből végigrepeszteni. Iskolavezetőnk minden reggel ismertette a legújabb híreket, és a várható időjárásról is szólt. Külföldi eseményként Bosznia szerepelt akkoriban, belföldiként meg az egyik miniszter botrányos lecserélése. Az volt a botrány benne, hogy családi üdülője szomszédos az egyik szociális otthonnal, és nem nagyon tetszett öminiszterségének, hogy mindenféle rokkantak látványa szomorítja pihenését, ezért át akarta telepíteni – nem az üdülőjét, hanem az otthonát. Sakálok nem esnek neki jobban elpusztult áldozatuknak, mint ahogy róla leszedték a húst is az újságírók.

A megsüllyedt sportközpont a párhuzam elmaradása miatt említődött. Amit nálunk Újszedgen építettek, a tervekben még uszodának rajzolták meg, és az emeleten lett volna a medence. Átokrossz agyrémnek mondogattuk már előre, mert azt ugyan nem tudtuk, mennyit nyom egy vízzel megtelt medence, de azt igen, hogy a családias egyszerűséggel fosóhomoknak nevezett talaj el nem bírja. Először bivalyerős betongyámokat raktak minden tetőborda alá, aztán egyszerűen kirakták a medencét az udvarra. Az épületből meg sportközpont lett.

Ebből a szempontból itt sokkal könnyebb építkezni. Akár a bibliai példázat is itt születhetett volna: erre a kösziklára építem anyaszentegyházamat.

Az esteli kávézásra, a hazaira, a mi zombói népőiskolánkon hallottunk tanulságos magyarázatot. Van az úgy, annyira kikészül az ember a napi hajtásban, akkor se tud elaludni, amikor már alhatna. Egyik idegprofesszorunk mondta, úgy vagyunk ezzel, mint a túlterheléses ajtóval, ha alászáll. Meg kell egy kicsit emelni, hogy a nyelve beletaláljon a helyébe. Ezt teszi a kávé.

Az egyetlen dalocska dallama pedig azért érdekes, mert a rádió egyházi műsoraiban hallottuk itthon, valamelyik reformált felekezet templomi éneke is erre a kottára jár. Azt azonban a napokban láttam, nyugdíjas találkozón éppen, hogy az előénekes szerepét vállaló főnyugdíjas itthon is daloskönyvet vett elő. Abból nyálazta elő a következő strofedliket, de nem lettünk volna idehaza, ha kontraként, csak azért is alapon ne kezdtek volna másikat a többiek.

Átmeneti korban élünk. Kezdünk ebben is csatlakozni nyugathoz?

Újdonság volt nekünk akkor még, hogy a minisztert áztatják az újságok. Annyira begyűrűzött azóta ez a szokás is hozzánk, már bakinak se kell történnie, hogy szapulni lehessen. Perzsavásárhoz fogható zshivajgás folyik a parlamentben, és képviselők sajtópöreeivel vannak tele a bíróságok is.

A vízbepotyogtatós angolvécéről még valamit. Tartok tőle, előadódhat, hogy éppen soraim miatt ilyet választ valaki legközelebbi lakásfölvújításához. Orvosprofesszor mondta, szintén Zsombón, sokkal jobb az, amelyikben láthatja a terméket az elkövető. Mert észreveheti azonnal, ha belső baj gyötri szervezetét.

3. Tanyáikról

Mivel tágitották fejeinket? Két hét nagy idő, elősorolni is nehéz lenne. Egyszer se mondták, felejtjük el régi beidegződéseinket, és tanuljuk meg az övékét, mert láthatjuk, az a jobb, ezzel szemben mindent igyekeztek megmutatni, amiről sejtthették, hasznunkra lehet. Átfutottunk történelmükön. Egyetlen királyi dinasztia uralkodik kezdetektől mostanáig, és a demokrácia királyi keretek között fejlődött ki igen hamar. Protokolláris szerepe van csupán a mostani királynőnek, a napi politika a parlament és a kormány dolga. Mégse akarnám, hogy bárki is a dán példát követve imádkozná vissza a királyságot nálunk. A vikingek ugyan leginkább vándorló és kalandozó magyarjainkhoz lehettek hasonlóak, de igen hamar megnyugodtak, és

forradalmak se nagyon tarkították az írott történelmet. A napóleoni háborúkra ráfizettek, mert Napóleon mellé cövekeltek, ezért az angolok ripityára verték hajóhadukat, de erőre kaptak megint; az első világháborúból úgy kerültek ki győztesen, hogy ők csak szállították hozzá az élelmet, konjunkturális viszonyok között.

A másodikban ugyan lerohanta őket is Hitler, de harcba nem keveredtek, a csöndes szállító szerepe jutott nekik most is. Az igaz, hogy tiltakozásuk jeléül mindenhová kitűzték a dán zászlót – a mai zászlókultusz is innen ered –, és amikor elrendelték a zsidók sárga csillagát, a király is föltűzte, és vele talán az egész ország, de háborús veszteségek helyett mégiscsak háborús nyereséggel számolhattak. A mienkkel összevetve náluk elmaradtak a személyi kultusznak becézett országrontó rémségek, nem volt ötvenhat, megtorlásokkal, és nem volt a mostani tapogatózó le-föl, hideg-meleg játék se, politikának álcázva. Hihetetlen biztonságot ad ez az egyenes vonalú fejlődés az egész gazdaságnak, és élvezik is hasznát.

Az előadásokon túl alkalmunk volt ellátogatni néhány farmra is. Tanyát jelent a farm, de másfélét, mint nálunk. Közös a mienkkel, hogy a szomszéd legtöbbször itt is messze lakik, de különbség több van, mint hasonlóság. Léteznek ugyan harminchektáros gazdaságok is, de egyre inkább a nagyobbak jönnek divatba. Mi a hetventől százig terjedőknél jártunk. Búzát, árpát, borsót, repcét termelnek leginkább, és krumplit, szédítő rekordokkal tarkázva. Félek számokat írni, mert kitűnő tolmácsaink voltak ugyan, de a szakmai dolgok elferdülhetnek az oda-vissza fordításban, és nem is biztos, hogy amit mondtak, úgy kell értenünk, de kilenc-tonnás búzatermést is emlegettek. El is hittük volna, ha nem láttuk volna vetéseiket. Csak növénytermesztő tanya azonban kevés lehet, mi mindenütt találkoztunk állattenyésztéssel is. A mienk se méreteiben, se minőségében nem hasonlítható ehhez az ágazathoz.

Tizenvalahány évvel ezelőtt Kígyóson hallottam a panaszt, hogy patikamérlegen nem lehet disznót hizlalni. Akkoriban akarták nálunk bevezetni a százhusz kilós leadási súlyt. Dániában többféle határ van, mindig az a szövetkezeti vágóhíd határozza meg, amelyikkel kapcsolatban van a termelő, de van olyan is, amelyben hetvenöt kiló a punctum. Ha egy kilóval több, már kevesebbet fizetnek érte. Halakban nem látni egyformábbakat, mint disznóban! Állítólag így lesz vékonyabb a szalonnája, és eddig a súlyig húzik leggyorsabban. Jártunk egy húsföldolgozóban is, el is ámultunk szervezettségén, de most az a fontos, hogy láthattuk a minősítés módszerét is. Mire a levágott állat végigmegy a szalagon, villámgyorsan, már öntik a számítógépek a különböző testrészek adatait a disznó kódjele alatt, és ezek a számok azonnal leolvashatók a mezőgazdasági egyesület számítógépein is. Amit csütörtökön levágtak, annak az árát már kedden ráírják a paraszt számlájára. Boltok polcain is találkoztunk az előre csomagolt húsokkal, nálunk még elképzelhetetlenül gusztusos kivitelben.

Elgondolni is rossz, de mi azért elgondoltuk. Ha egyetlen földolgozó szövetkezet elkezdene nem átvenni a percnyi pontosságú program szerint érkező állatokat, akkor azonnal másikhöz pártolna a termelő, ha viszont az egész országban támadnának értékesítési nehézségek, ahogy nálunk támadtak nem is olyan régen, akkor a különben gazdaságilag nagyon erős dán állam akár öt perc alatt is összeroppanhatna. Annyi állatot tartanak tanyákon.

Marháik is bőven vannak. Fejősök is, meg olyanok is, amelyeket húsukért nevelnek. A holstein-fríz terjedt el a fejős változatból, húzóként viszont láthattunk piemonti fajtát is. Nem mertünk hinni a fülünknek: hetvenszázalékos húskihozataalt emlegettek. Olyan ez a marha, a tomporán mintha keményre tömött két nagypárna lenne, és zsír benne szinte semmi. Itt is igaz, hogy a gazda szeme hizlalja a jószágot, de egy kicsit másként. Ha az egyetlen férfi mást se tenne munkaidejében, csak nézné, akkor se győzné, az egyik konyhában tehát képernyőt láttunk. Kamera közvetíti az egyik istálló képét, ha éjjel megébred a gazda, ezen látja, hogyan viselkednek az istállóbéliek. Még kimennie sem kell.

Szoltunk az elöb a húsföldolgozó és az egyesület számítógépeiről. Tanyát se láttunk számítógép nélkül. Legtöbbször külön irodája van a gazdának, telefonnal, telefaxszal, gyorsmásolóval felszerelve, hálózatba kapcsolva, így minden szükséges adatot azonnal megkaphat. Szüksége is van rá, mert számunkra ugyan furcsa, de ott tény, hogy azt se tudja, mi van a takarmányban, meg azt se, mivel permetezget. Az egyesület keretein belül működő tanácsadók dolga mindez, minek gyötörné ő vele az agyát? Minden tanácsért fizetnie kell, az igaz, de jövedelmének egy százalékát se haladja az ilyen kiadás.

Tanácsadóink felelősségéről magam is többször írtam már. Sorra pusztultak ki gyümölcsösök, sorra bebizonyosodott, nem azt a fajtát kellett volna elterjeszteni, de soha nem lehetett őket felelősségre vonni. Megkérdeztem tehát, mi van, ha mégiscsak kiderül, hogy rossz volt a tanács? Nem hízott a disznó, vagy nem ölte a férget a vegyszer. Nagyon furcsán néztek rám. Ilyen nem fordulhat elő! És ha mégis? Akkor biztosra vehető, hogy még egyszer nem megy oda tanácsért a parasztember. Jó, de mi lesz a tanácsadóval? Elmegy az ország túlsó felébe, ahol semmit nem tudnak róla? Ezt se nagyon értették. Az egyesület, amelyik alkalmazza, köteles garanciát vállalni érte. Tudnia kell, ha megbízhatatlan, tehát föl se veszi. Honnan tudja? Nehéz a kérdés, mert példát se tudnak rá, de legföljebb megkérdezi attól az egyesülettől, ahonnan jött.

Vegyük újra a lényegesebb gondolatokat! Megúsztta Dánia a napóleoni háborúkat is, meg a világháborúkat is avval, hogy nem hadakozott, csak szállított. Élelmet. Ezt a gyökeres gondolatot véltem fölfedezni abban is, hogy ad ugyan nagy pénzeket arra, hogy előbbre jussanak a keleti államok, de gondoskodik róla mindjárt, hogy az ő emberei lássák a hasznát. A sok idegen sok jót megeszik, kár lenne másnak engedni.

Mi lenne, ha egyszer csak elkezdené nem átvenni a földolgozó az állatokat? Állna a hosszú sor a kapu előtt, ahogy az alagútban torlódott a forgalom, amikor az osztrák határvádsz Dumcsettóval hadakozva nem tudott integetni a haladóknak.

Meg vagyok én hibbanva? A szállodás Ruppe úrnál azért lelkesedtem, hogy irodája sincsen, ha hivatali ügyeit intézi, beül a zergetoll alá, a portásfülkébe, és aláirogat. Most meg az virágoztatja ki lelkem csücskét, hogy a tanyai parasztnak is külön irodája van?

Messze jár a valóságtól, aki ezen képes fönnakadni. Ruppe úr tökéletesen megvan iroda nélkül is, a farmer viszont nem lehet meg nélküle. Azért van számítógépe, gyorsmásolója, telefaxa, miegymása, mert szüksége van rá. Egyébként elképzelhetetlennek tartom, hogy az osztrák szállodásnak is ne lennének azóta hasonlóan korszerű, és hasonlóan nélkülözhetetlen irodai kellékei.

Sokat értetlenkedtem a tanácsadók felelőssége körül. Röghöz kötött hazai tökéletlenségeim hajtottak a tisztánlátás igényével. Kénytelen voltam megtapasztalni, hogy itt nem *a mi kutyánk kölke* szisztéma szerint emelnek be embereket gallérjuknál fogva a nagy székbe, hanem alkalmasság szerint választanak. Mondom, választanak, és nemcsak szavaznak. Kötözni való bolond lenne, aki valójában eltartója a szövetkezetnek, ha nem követne el azonnal mindent a nem oda való ember kisöprűzéséhez. Minden nap késedelem az ő zsebére megy. Nagyon megnézi tehát, kire költi a pénzét. Mindenképpen olyanra akarja, aki gyarapodást hozhat.

Erről meg a múlt század harmincas éveiben divatos hazai tanítóválasztások jutnak az eszembe. Honnan tudta volna az iskolaszéki tag, mi a fortély a tanításnak, és miről ismerhető föl az emberszelidítés? Honnan tudja a dán paraszt, milyennek kell lennie a permetnek? Az eredményt látja, és ha nem olyan, akkor kiadja a központi főokos útlevelét.

Láthattam egynehány olyan új-típusú szövetkezetet idehaza is, ahol szembetűnő volt első látásra, ez vagy az a koma nem szakember, csak annak hazudja magát. Nagy tehetetlenség-

gével, telhetetlenségével és hozzá nem értésével évekig eltökéletlenkedett. Leghamarabb a fociedzőknél jöttek rá, ha képtelen gólt rúgni a csapat, begyűjteni a másokét pedig nagyszerűen tudja, akkor valami hiba a pályaedzőben lehet. Nem sikerült a bajnokság? Köszönjük, jó éjszakát!

Sok-sok állami támogatással hatalmas hűtőházat épített az egyik őszibarackos szövetkezet. A kötelező saját rész is olyan magas volt, hajszáll híján belerokkantak, akik belevágtak. Ráadásul akkora szárazság volt éveken keresztül, a vendég vitte magával a barackot, hogy azt is lásson a termelő. Azt a nagyon keveset, ami mégis megtermett, most már nem a gazda, hanem a vezetőség kótyavetyélte el. Száz szónak is egy a vége, jól bevásároltak az új vezetővel, mégis évekbe tellett, amíg meg tudtak szabadulni tőle.

Nem is kell nekem mindenáron paraszti példához ragaszkodnom. Hallottam lakásszövetkezet-ről, akkorára sikeredett, határait három tenger mossa. Az elnöke pedig kiköpött Dumcsettő. Amikor föltűnt bizonyos nagy elvtársak hóna alatt, azonnal kiderült, nem nagyon ért semmi-hez. Túlélte minden változást, mégis megvan, sőt, közelítvén a nyugdíjhoz, állítólag fiúgyer-meke örökösödési jogát készíti elő az elnöki szék érdekében.

Az a meggyőződésemmé támadt, a dánoknál ilyen otrombaságok el nem képzelhetők. Annyira senki nem ellensége a saját zsebének.

4. Valami bűzlik

Összes előítéletét magával viszi ekkora útra az ember. Játékos szófordulattal igyekszik ugyan elütni a régi szólás életét, és inkább így mondja: valami műzlik Dániában. Sokáig hiszi is, való-ban a múlté már a régi megállapítás, de egyszer csak azt hallja, később pedig érzi is, valóban bűzlik valami. Nem a sajtógyárak körül – oda el se juthattunk –, hanem a tanyák tájékán.

Statisztikák sorát hallhattuk arról, hogy minden grafikon hanyatlak mostanában. Huszonnyolc év alatt 175 ezerről 75 ezerre csökkent a parasztgazdaságok száma, 135 ezerről 18 ezerre a tejszövetkezetek taglétszáma, ezernégyszázról egyetlenegyre a tojástermelő egyesületeké, és ez ránézésre is aggasztó. Téveszt azonban a látszat, nem ez bűzlik, mert mindezekkel szemben nőtt maga a termelés. Koncentrálódnak tehát a gazdaságok, és ez sok megrázkódtatással jár ott is.

Az egyik üzemben mondták, megvették a konkurens céget, mert az tönkremenőben volt, és ennyi meg ennyi munkást azonnal elbocsátottak. Azért, hogy a saját munkásaik helyzete továbbra is biztonságos maradjon. Könnyörtelen a kapitalizmus, mondanánk hazai ásatag szóhasználatlaltal, de mi már tudjuk, az élet ilyen, ha nem fösti magát. Sok más dolgot ide sorakoztatva viszont elmondhatjuk, azok a szociális célok, amelyeket a mi elmúlt rendszerünk elérendőnek ígért, itt megvalósult.

Csalafintasággal úgy is mondhatnánk, a szocializmus a kapitalizmus méhében testesül meg.

A látszاتفoglalkoztatás ott mindig életveszélyes volt, tehát mindent elkövetnek ellene. A főkönyvelői tehén, amely közgazdasági fogalom lett nálunk, állatra és emberre is alkalmazva, soha nem létezett ott. A létszámcsökkentés tovább, azt hiszem, már nehezen fokozható – faramuci dolog az ilyen csavart fogalmazás –, mert ha egyetlen ember elkormányoz egy hatalmas gazdaságot, az az egy már semmiképpen nem felelhető. Gépekkel, automatikával pótolják az emberi erőt, és józan ésszel egyszerűsítik a legnehezebb munkát is. Célokra szabott gépeik vannak, ahová elég a kicsi traktor, oda elő se veszik a nagyobbakat, de vannak, megélnék, sőt kellene a gépállomások is.

Nálunk a szocializmus hajnalán voltak ilyenek, és talán ezek haltak el leghamarabb. Igyekszik ugyan minden paraszt beszerezni minden gépet, de lehetetlen mindet berakni a gondosan földött gépszínekbe. Amire nem futotta még pénzéből, vagy nem éri meg a rövid használhatóság miatt befektetnie, azt a gépállomástól kölcsönzi. Jó, ha előre tudatja, mikor mire lesz szüksége, de a rugalmasság nemzeti erény lett, sokszor az is elég, ha csak egy-két nappal szól előre. Mert a gépkölcsönzőnek az a legfőbb érdeke, hogy a legtöbb gépe dolgozzon. Sőt: hogy jól dolgozzon! Mert ha legközelebb nem tőle kérnek, hanem a másiktól, akkor becsukhatja a boltot. A minőség ebben az országban elsőrendű követelmény lett.

Nem többet akarnak termelni, mert a meglévők értékesítése is elég nehéz, inkább jobbat, mert egyedül a jobb állja a szilajnagy versenyt. Termékeinek kétharmadát exportálja ez az ország, mindenben a világpiac szava dönt tehát. Ha a piac azt kívánja, hogy minden sárgarépa egyforma legyen, akkor tökegyformát termelnek. Párolásra a kisujjamnál nem nagyobb, salátának a nálunk legföljebb közepes méretűt.

Mi bűzlik akkor? A hatalmas állattartó tanyák tájékaról árad a szag. A szalma akkora érték, inkább takarmánynak használják, nem almózásra, ennél fogva sokasodik mindenhol a hígtrágya. Mivel Isten szeme mindent lát a végtelenül pontos nyilvántartás révén, hajszálpontosan tudják, melyik tanyában mennyi az állat, szabályozzák tehát azt is, mennyi lehet. Ha van legalább kilenc hónapra elég trágyatároló, akkor többet, ha szerződés van, mondjuk a szomszéd paraszttal, hogy ennyi meg ennyi trágyát az ő földjén hasznosítanak, akkor is többet. De meghatározzák, mikor kell kiszórni, mert ha nem a legoptimálisabb időben jut ki a földekre, akkor csak szennyezi a környezetet, haszon nélkül. Mivel Dánia vízüblítési ország, tengerekkel van körülvéve, a legkisebb vétség azonnal a tengervizek romlásához vezetne. A környezetszennyezés tehát közvetlen öngyilkossághoz vezetne.

Elmentünk buszunkkal a mi szippantó kocsinknál legalább háromszor nagyobb trágyaszóró mellett, amikor az éppen dolgozott. Érezhettük becsukott ablakok mellett is, valóban bűzlik valami. Iszonyatos szagok terjengtek.

A legkisebb faluban is tisztítják azonban a háztartások szennyvizeit. Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, itt is megtalálták a legegyszerűbb, a legolcsóbb, és a legcélravezetőbb megoldást. A főgyűjtő csatorna leve ülepítő betontartályokba jut, aztán egy műanyagfóliával bélelt gödörbe. A műanyag fölé azonban nádat telepítettek, legalább hetven centis gyökérzete révén ez a növény annyira megtisztítja minden szennytől, hogy utána akár öntözésre is használható. Tapasztalhattuk, a nád körül már semmi sem bűzlik. Hallottuk, ha nagyon erős mérgek kerülnek a szennyvízbe, legföljebb egy-két méteres körben ölik ki a nádat, de utána már teljes a növényzet, és teljes a tisztulás. Semmi külön levegőztetés, semmi külön gépesítés nem szükséges hozzá.

Inkább a találékony észet fizetik meg, és nem az energiát. Mert akármilyen gépet használnának, energiát fogyasztana mind. Igaz, kéznél van a széleenergiából nyert elektromos áram, de az se arra való, hogy olyasmire herdálják, ami másként is megoldható.

Ismételnem kell: a mezőgazdaság fő területe itt a tanya. Mi, balga fejjelezt akartuk leradírozni a földtekéről, és nagyrészt sikerült is. És mindent, ami az agyonzsúfolt belterületeket mérgezne, sorozatban taszigáltuk ki a tanyákra. A mórahalmi Kraller-iskola a legszemléletesebb példa előttem. Megszüntették, bekörzetesítették, és csináltak belőle börcserző telepet. Ott a homok, elnyel mindent. Nagyszerű érv is volt mellette: munkahelyek létesültek. Magam is írhattam, mire képes egy ilyen munkahely. Aki dolgozni ment, vihette magával a tojást, és eladhatta annak, akinek már tyúkjai se voltak otthon.

Jött a rendszerváltásnak csúfolt nyögvenyelős fordulat, bedöglött a bőrcserző, de azt a területet még most se lehet használni semmire. És még mindig nem jajdul föl senki miatta. A homok mindent elnyel.

A főkönyvelői tehenet akkor is kevesen értették, amikor még szokásban volt. A látszatfoglalkoztatás közgazdasági fogalma volt: ha többet tartottak nyilván, mint amennyire egyébként szükség vagy lehetőség volt, akkor az arra számított minden költségből több jutott a valóban létezőkre. A begyűrűző kegyetlen kapitalizmus bimbójában ölte el ezt az idétlen leleményt is.

Rozsdatemetőnek nevezték el a termelőszövetkezetek gépparkjait. Nem tudták föld alá rakni a masinákat, kinn álltak hóban, fagyban, esőben. Amikor szétszedték a gazdaságokat, a nagy rozsdatemetőből sok kicsi rozsdatemető lett. Régen megette már a fene a gépeket, de az udvarok tele vannak még most is velük. Igaz, valami használhatót mindig találnak rajtuk, hihetetlen leleménnyel innen pótolják, ami a jón elromlik.

Isten szeme mindent lát, elmondtuk ezt már az előbb. A számítógépes rendszer ott már akkor tökéletes nyilvántartást eredményezett, beleláttak tehát a legkisebb gazdaság trágyadombjába is, bár gödör volt az már, nem is domb. És ha beleláttak, tudták, ami ott áporodik, az előbb vagy utóbb a földekre kerül, és árthat. Agyonszabályozott mezőgazdaságot láthattunk tehát. Amit a szocializmus nálunk a legkeményebb eszközökkel se tudott megvalósítani, vagy nem is akart, az itt kijátszhatatlan törvény lett.

De csak akkor, ha a többség javát szolgálta. Senki nem mondhatta, enyém a föld, enyém a hígrágya, akkor szórom ki, amikor nekem legjobban tetszik. Az én orrom alá te pedig ne trágyázz! – ez a pofonegyszerű törvény győzött.

Időközben nálunk is belátták, a községek-városok csatornázása elkerülhetetlen. Csatlakozási föltétel is volt az unióba lépésüknél, hogy legalább belekezdjünk. A csatorna összegyűjti ugyan a lakások szennyvizét, de valahová csak el kell vezetni. Őskövületként megmaradt nálunk azonban, hogy a teljes csatornázás összköltségének bizonyos százalékát viszi a tervező, a lehető legdrágább víztisztító-berendezéseket tervezte tehát. Karattyolhattunk mi éveken át, hogy sokkal egyszerűbb az a náddal bélelt megoldás, amelyiket idekint láttunk, és szinte fillérekekbe kerül, a fülük botját se mozdították rá. Mostanában kezdik fölfedezni ezt a módozatot, egyelőre csak az újságok. Mintha a gravitációt is újra föl kellene találni hozzá.

A fényképezőgép velem volt, el is sütöttem rendre. Ami képet ehhez a cikkhez tehettem, külön tanulsággal szolgál. Nagyjából abban az időben zajlott le náluk az ősi ugar föltörése, amikor nálunk a legelőket szántogatták föl, és a futóhomok megkötésére tettek korszakokat eltemető, és újabb korokat virágba borító erőfeszítéseket. Meghagytak ott egy nagy darabot az ősi ugarból, hadd lássa az utókor, honnan számítódik a jó, megmutatták nekünk is. Hatalmas laposköveken ott láthatók azok nevei, akik a föltörésben a legtöbbet tették.

Volt ehhez fogható jó törekvés nálunk is. A szegedi erdők atyjának elnevezett Kiss Ferencnek fejszobra van Szegeden, és iskolát is neveztek el róla. Olyan rettenetesen pocsekul össze van azonban fűjkálva a környéke is, szellemi trágyadombunk reklámja lehetne inkább. Emléktáblát tettek 1987 nyarán Kamenszky Bélának a szatymazi művelődési ház falára, mert ő tette a legtöbbet az őszibarack meghonosításáért. Hagyománynak is a legszebb, minden tavasszal tanácskozást tartanak az őszibarack-termelők, eddig meg is koszorúzták az emléktáblát, idén valahogy elfelejtődött ez is. Balástyán is volt gazdasági iskola, Torontáli János üdvös működése alatt. Az almatermesztés elterjedésében szerzett ő hasonlóan múlhatatlan érdemeket. Nem tudok róla, hogy nevét bármi is őrizzé. A mórahalmiak Benke Ferencnek, a gazdasági iskola igazgatójának is köszönhetik pöndülésüket, és az ott tanító nagyszerű embereknek. Évente 250-260 növendéke volt ennek az iskolának.

Ott, a kövek között bókászván, és betűzgetvén a számunkra szinte semmit nem mondó neveket, erősödött az a gondolatom, hogy a mi homokvidékünk fölvirágoztatása az iskolákkal kezdődött. A futóhomok megkötésével szinte egy időben a fejekben lévő futóhomokot is meg kellett kötni. Állítanunk kellene minden faluban legalább valamilyen szobrot a tanítóknak, a tanításnak. Mórahalom elkezdte, egy szépen ápolt száraz fa törzsére és ágaira fölrakta azoknak a pedagógusoknak réztáblácskára írott neveit, akik öt évnél hosszabb időt töltöttek el ott. Újságban történő többszöri hangoskodásom után a polgármester azt súgta egyszer a fülembbe, már megrendelték a szobrot, de előbb még ennek, meg annak kell emléket állítaniuk.

Istenem, de jó lenne, ha termő példa lehetne belőle.

5. A jereváni szélkerék

Célzatosan említettük előző írásunkban a széllel nyert elektromos áramot. Egész mostani folytatásunkat ennek akarjuk szentelni. A szélmalomok régen kimentek már a divatból, skanzenokban lehet látni csak néhányat, Don Quijote, és hű segédje nélkül természetesen. A szél azonban megmaradt, teljes szélcsönd talán egyszer akadt a két hét alatt, de az se volt akkora, hogy a szélkerekek leálltak volna. Lehet, hogy följobb más az áramlás.

Vészesen emelkedő áramszámláink, és az erőművek tájékaról érkező ugyancsak vészes környezetszennyezések egyre erősebben vetik föl a gondolatot, hogy tennünk kellene valamit. Sokáig a vízierőműveket tartottuk a leginkább környezetbarátnak, amíg rá nem jöttünk, hogy a duzzasztás micsoda következményekkel jár. Még javában dúlt a vita Bős-Nagymaros körül, maikor Zsombón vetődött föl a másfajta dinamók gondolata, célzatosan kértük tehát a kurzus legelején, láthassunk közlelöl is szélkereket. Ígéretet is kaptunk, majd vasárnap, amikor a tengerpartra megyünk, megállunk egynél. A Jylland (Jülland) félszigetnek általunk bebócor-gott része különösen bőven termi a szélkereket, gond tehát nem lehet.

Eljutottunk a tengerpartra, és majdnem belefagyunk, annyira hideg szél fűjt. Még ujjunk hegyével se érintettük meg a vizet, csak éppen gépeinket kattintgattuk el, és szinte pucoltunk vissza a buszba. Visszaúton betértünk az egyik templomba, a látogatás végén még egyszer fölhívtam a figyelmet a szélkerekekre, és megint fejbólintás volt rá a felelet. El is poroztunk legalább ötven mellett, de nem álltunk meg. Titkolják előttünk a legszenzációsabb energia-forrásukat?

Másnap, amikor új portyára készültünk, fölálltam, és megkérdeztem, tudják-e mi a jereváni rádió. Azt felelték, nem tudják. Az a csodálatos találmány, amelyik a legnagyobb ökörségeket válaszolja a hozzá fordulóknak. Kedves mosoly jött rá, most már tudják. Folytattam tovább: azt mondja a jereváni rádió, Dánia összes szélkerekeit hadrendbe akarja állítani a NATO, mert titkos rakétakilövők vannak elrejtve ott, azért nem állunk meg egynél se. Keményen talált célba a tréfa, elpirulva megnyugtattak, természetesen kacska az egész, és ma föltétlenül megállunk egynél. Száz ágra sültött a nap, fűjt a szél, szélkerék fényképezésére jobb időt kitalálni se lehetne. Kaptunk rá összesen öt percet.

Befutottunk, tüzeltünk, és futottunk is vissza. Csak azért hoztam magammal ötszöröző len-csémet, hogy szélkereket fényképezsek vele. Ha úgy sikerülne, ahogy futtomban beleálmodtam a gépbe, hej, de jó lenne! Azt azonban előrebocsátották, még reggel, mondani róla semmi adatot nem tudnak, mert nem készültek ilyen kérdésre. Nem baj, így is jó.

Megfigyelhettük, a legtöbb kerék az óramutató járásával egyezően forgott, de volt néhány, amelyik ezt a rendet is megszegte, és fordítva csinált mindent. Kitaláltuk, a dinamónak mindegy lehet, merre forog. Fönnakadtunk azon, hogy itthon mindenféle házdiszként használt szélkeréknek – vagy kicsike repülőnek – farka van, hogy a szélirányba magától beálljon,

ezeknek a hatalmas jószágoknak pedig nincsen, mégis beáll mindegyik az egyedül üdvözítő irányba. Ezt hogyan csinálja? És némelyike a legnagyobb szélben is áll.

Külön irodát bíztak meg kéthetes programunk összeállításával, aki tehát a mi utunkat egyengette, az nem volt jelen, az ott lévők viszont nem tudhatták, hány olyan tanyába megyünk még, ahol szélkerekek is vannak, ezért sokszorosan kielégítődött később minden kíváncsiságunk. Mert nemcsak a hazulról hozott nátha terjedt közöttünk rendületlenül, hanem az érdeklődésünk is. A gépállomások tanyásgazda azt is vállalta, kinyitja előttünk a torony hasát, hogy beleláthassunk. És adatokat is szolgáltatott, jelezve, hogy titkosságról szó se lehet.

Saccolgattunk rendre, hány méteres egy-egy lapát. Volt, aki a négyig is elment. Majdnem elsédültünk, amikor megtudtuk, a torony magassága harminc méter, a lapátkör átmérője pedig huszonhét. Háromágú, akár a Mercedes emblémája, sugara – a lapát hossza – tehát tizenhárom és fél méter. Forgató energia bőven van jelen, könnyű volt tehát úgy megcsinálni, hogy automatika állítsa be a szélirányba is, és a lapátok nekifeszülését is szabályozza. Mert a kerék akkor is nyugalmasan ballagott csak, amikor döngették a szelek. Egyetlen gomb megnyomásával meg lehetett állítani, de nem ám úgy, hogy valami erős vasreteszt tolnak be a fogaskerekek közé, hanem úgy, hogy egyenként minden lapátot úgy fordítottak.

Drága a szélkerék, darabja kétmillió korona, de leírható az adóból. Gépes emberünknel az egyik a feleség jogán termel, a másik a sajátján, de tervezik a harmadikat is, mert a cégnek is jussa van egyre. Az a harmadik már nagyobb lesz, dupla teljesítménnyel, de csak 3,4 millióba kerül. Szabályok rögzítik, mennyi lehet egyáltalán, mert ha nyakló nélkül szaporodnának, a legfőbb erőművesek mennének tönkre.

Két éve van az a kettő, de még nem kellett hozzányúlniuk sem, annyira önműködő. A gyártók huszonöt évet garanzálnak. A központi ellátó vezetékbe folyik bele minden keréknek az árama, darabonként háromszázezer koronát hoz évente a konyhára, üzemelési költségek nélkül.

Hogy nálunk megérné vagy nem, nem tudhatom, mindenesetre a csongrádi Szabó Jóska följajánlotta, hogy referencia-szélkerék céljára saját földjéből áldozna föl egy darabot. Mi neveltünk rajta, de a dánok nem tartották elképzelhetetlennek. Előbb-utóbb gondolniuk kell szélkerekek exportjára is, piacszerzés viszont nem lehet néhány kerék mustraként való beállítása nélkül. Engem mindenesetre más érdekelt a dologban. Ha nem a leghatalmasabb vízierőműveket álmodnánk mindig, hanem beérnénk a szélkerék dinamójához hasonló, gyalogjáró kis áramfejlesztőkkel, vízre telepítve, és egybe futtatnánk mindnek az áramát, akkor talán sok jó energiát nyerhetnénk, különösebb állami befektetés nélkül. Mert a turbinahajócskák is lehetnének magánkézben, csak a pénzügyi szabályozás kerekeit kellene okos ésszel a sodorvonalba fordítani.

Hej, de sokat rágódtam én már ezen előtte is, utána is. Ha a szélmalomok kárában előfordult is, hogy némelyik szelet hevert, megélt mindegyik a maga kenyérére, és a szél erőssége ritkán szűnik meg véglegesen. Akármilyen sánta vagy tökéletes járásúra akadtam eddig, el nem mulasztottam, hogy ne írtam volna róla. Mátyáshalmon valaki világháborús tank dinamójából meg biciklikerekből eszkábált össze egyet, és még az udvari budiba is jutott egy lámpácska, benn a szobában pedig tévét is elhajtott, mégse követte senki. Homokpusztán a tanya melletti öntözőtő vizét szivattyúzzák szélenergiával, pedig igazi áram is rendelkezésre állna. Az a legolcsóbb, ami ingyen van. Üllésen a házak közé beékelve találtam olyat, amelyik egyetlen kar átállításával egyszer vizet húzott, máskor pedig darálót forgatott. Mindenféle hulladékokból tákolnak össze jónéhányat ebben a kertben, akár műszaki próbának is tekinthető valamennyi. Száztízezer forintért árulta a kitalálója a legnagyobbat, nem tudom, akadt-e rá vevő.

Mostanában hallani már hatalmas takubakuzások után, kísérletképpen mégis fölállítanának néhányat az országban. Úgy vagyunk ezzel is, mint a szennyvíztisztítással. Minek akarnánk olcsóbbat, amikor drágább is lehet?

Az elmaradt hasznót nem szokás nálunk számításba venni.

A szélmalomoknak reneszánsza lett időközben. Sorra fölújítják a régieket, elsősorban dácsai szerepben, de újak is épülnek. A tönkrement régi helyén is, és ott is, ahol azelőtt nem volt. Balástyán például Kőrös László emelt egyet, mert külföldre szakadt egyik hazánkfia azt találta mondani, nem élhet szélmalom nélkül. Molnárivadék létemre is elámultam extrákkal felszerelt sokféle leleményén.

6. Innen-onnan, apróban

Meglehetősen vegyes társaság volt a mienk, bár a mezőgazdaság iránti érdeklődés közös volt bennünk. Vagy inkább a mezőgazdaságiak iránti? A többség agrár-végzettségű ugyan, de az ország különböző vidékeiről verődtünk egybe, és zsigereiben hozta mindenki a legutóbbi idők változásait. (1994.) Volt egészen friss tévesz-elnök is, sok vállalkozó magángazda, néhány vállalkozó magánkereskedő, és olyan is, aki még csak papirosos vállalkozó, mert földje még mindig csak ígéret. Talajukat vesztett, nagyon értelmes agrármérnökök is voltak velünk, akik talán a szaktanácsadói állás valamelyikén kapaszkodnak meg, bizonyára nagy hasznára a bizonytalankodó új gazdaságnak. Sokan jöttek az agrárkamarák révén, volt közöttünk gépészmérnök, iskolaigazgató, és akadt két kapa-kaszakerülő újságíró is, kakukktójásként.

Összetételünkben a dánok nem nagyon találhattak kivetni valót. Lépten-nyomon hangoztatták is, az eddigi három magyar csoportból velünk voltak legjobban megelégedve. Érdeklődésünk változatlan vehemenciával kitartott két hétig, és a mienknél lelkileg is hűvösebb környezetben is azonnal tudtunk emberi kapcsolatokat teremteni. Dicséretképpen mondhatjuk mi is, a dánokkal lehet is, mert nem harsányak ugyan, de nyíltszívűek.

Tanyaellenes talán egy se volt közöttünk, és ez önmagában nagy szó. Mert ha lett volna, itt át kellett volna állítódnia, hiszen az itteni mezőgazdaság, ismétlem, a tanyákra épült, és naponta bizonyította életképességét. Már útközben megállapítottuk, ide nem ért el a magyar Tanyai Tanács keze, és hogy ezeknek a szövetkezeteknek az életképességét kellett volna hirdetnie, nem a diktatúraszülte kolhozokét. Lehet, hogy néhány főkolomposunkat kizárták volna miatta a pártból, de legalább a jövő előtt tisztán álltak volna.

Elhittük, amikor azt hallottuk, itt férfi és nő egyformán 67 éves korában lép be a nyugdíjasok körébe. Kaptuk magunkat néhányan, és azonnal elmentünk temetői látogatásra. Sorban bön-gesztük az egyébként példásan gondozott sírok fejtől való köveit, és sajnálattal kell közölnöm, keveset találtunk, aki túlélte volna a nyugdíjba lépés évét. Könnyű volt levonnunk a szomorú következtetést: itt is leginkább a nyugdíjintézet jár jól a biztosítással, mert mire fizetnie kellene, nincsen kinek. Azon is elgondolkodtunk, a mi természeti adottságaink jobbak, fejben pedig semmivel nem vagyunk gyöngébbek, mégis hátrább vagyunk. A rendszerünkben lehet még mindig a hiba. Ha nem is másolni – hiszen eddig is az volt a baj, hogy fejtellenül másoltunk –, de legalább tanulmányoznunk kellene az idegen példákat. Kívülről nézve minden áll, az utcán senki se jár, mégis megy a verkli. Nem takarít senki, mégis tiszta minden. Jó, ha nem jár senki az utcán, inkább dolgozik, nincs is, aki szemeteljen. Nem kell attól tartanunk, hogy kihalt volna a kapitalizmus, inkább azt kell mondanunk, lehet ilyen is a kapitalizmus. Egyéb-ként könnyörtelenül kemény, és emberien lágy is tud lenni. A szociális hálójá, az elesettekről való gondoskodás például példás.

A közös piac kemény szabályaiba naponta beleütköztünk. A számítógépes precíz adatszolgáltatás bármikor bárhová eljuthat, és érezni is lehet, hogy használják. Az Isten szeme is számítógépekből van összerakva. A közös piacra hivatkozva történnek a legkeményebb korlátozások. A termőföld tizenöt százalékát például parlagon kell hagyniuk, mert túltermelés van. És mi ezeknek akarunk eladni? Hej, de jó lett volna megtartanunk a keleti piacokat! Mert ahonnan mi kényszerűségünkben vagy rátartiságunkban kivonultunk, azonnal betette a lábát a kapitalizmus. Könnyen teszi, őt nem fenyegeti a korábbi eladósodásokból fakadó semmiféle következmény.

Iskolarendszerükről is kellene szólnunk, de éppen téli szünet volt, nem nagyon láthattunk bele. A mi poroszos oktatásunk elbújhat mögötte, de eredményeink, úgy tűnik, sokkal jobbak. Az egyik mezőgazdasági iskolában azt hallottuk, hogy fölvételi követelmény nincs is, tehát akármilyen győnge eredménnyel lehet valaki képzett paraszt, és a gyakorlat többet nyom a latban, mint az elmélet. Ott vannak a szaktanácsadók, minek terhelnék fejüket mindenféle tudománnyal? Matekot vagy kémiát nem is nagyon tanítanak. Megegett az is, hogy többen jelentkeztek, mint ahányan befértek volna. Természetesen nem vették föl a fölösleget, gondoltuk magunkban, de tévedtünk. Megtoldották az iskolát. Nem a falakat tágították, hanem konténer-osztályokat raktak ki a före.

Megint ismétlem, meglehetősen vegyes társasággal jártunk odakint. Legtöbben hazai türelmetlenségüket is magukkal hozták. Volt, aki lépten-nyomon harsogta, mi ezt is jobban csináljuk otthon, meg azt is, de baj nem lett belőle, mert a tolmács ritkán hallotta meg. Annyira a mieink akarták vinni néha a prímet, azonnal letorkoltuk, ha valaki valamit kérdezett: még ezt se tudod? Aztán meglepődöttünk szépen, mert a hivatalos válasz egészen mást mondott. Sérteni senkit nem akarok, de ha a tehén faránál valaki tovább látott kérdéseivel, mondjuk a szarváig, akkor már rásütötték, hogy ez nem szakmai kérdés, ne is feleljenek rá. Szerencsénkre feleltek, és egészen mást, mint amire számítani lehetett.

Régen megegett, hogy kint járó magyar Hegyeshalomnál megérezte már a KGST-szagot. Vélhetnénk, ez is a múlté már, de ne véljük, mert nem igaz. Egész úton nem láttunk vécés nénit, találtunk viszont mindenhol patyolat tisztaságot. A határ innenső felén van vécés néni, de nem ér rá takarítani, mert pénzt kell szednie. A legutolsó falusi árnyékszék is püspöki palota lehetne ehhez a vadonatúj épülethez képest. Az új hatalom új hatalmasságokat fejlesztett ki, a vécés néninél és a vécés bácsinál – vele Pesten találkoztunk – nagyobb személyi hatalom nem létezik. A leggonoszabb kanászgyerek hozzájuk képest virágnyelven beszél a kandisznájával, ha nagyon haragszik rá, akkor is. Illene idéznem őket bizonyosságul, de a dolgok természetére tekintettel ne várják most ezt tőlem. Sajnos, ilyen alávaló helyeken kell megtudnunk, hogy néhány dologban erősen kilógunk még Európából.

Többször tapasztalhattuk, hogy nem segínyt, hanem esélyt akarnak adni annak, aki egymagában nem boldogul. Láttuk, a fejben gyöngéknek is volt továbbképző iskolájuk, de eljutottunk egy olyan szociális otthonba – a mi terminológiánkat használjuk most –, ahol testi fogyatékosok, lelki sérültek és drogosok egyaránt voltak, és akik foglalkoztatására ezer leleménnyel találtak ki dolgokat. Tudván tudjuk, nálunk is vannak ilyen intézmények, de a dánok mintha jobban munkaalkalmakkal akarták volna segíteni őket. Testreszabott munkákat kerestek mindenkinek. Régi kastélyainkra, és terjedelmes kertjeikre emlékeztetett az egyik, ahová ellátogathattunk, és ott tartott előadást a kecskeméti intézet igazgatója is.

Zsombó minket meglehetősen elkényeztetett, az itteni előadások közül leginkább ő közelítette meg népfőiskolai színvonalunkat, oda is pördültünk elé mindjárt, és meghívtuk hozzánk. Összel el is jött, aztán megint, végül rendszeres közreműködőnk lett. Szakmabeli lévén, az iskolai nevelés számos területén vitáink is támadtak. Ő a dán oktatás oldottabb változata

mellett kardoskodott, és joggal kárhoztatta a mienk vadhajtasait, de itt járván középiskolában gyermeke is, készséggel elismerte, a mi iskoláink tudásban többet nyújtanak. Érettségi előtt azonban hazaküldte lányát, mert fontosnak tartotta, hogy dán bizonyítványa legyen.

Gondolom csak, játszva bizonyított.

Dánia, Zsombón

Kicsike ország Dánia, feleakkora csak, mint Magyarország. Feleannyian is vannak, mint mi. Gazdasága azonban duplája a miénknek!

Lenne mit tanulnunk tehát tőlük.

A zsombói népfőiskola hallgatói a napokban a kecskeméti központú Dán Kulturális Intézet igazgatóját, Thomas Berntsont látták vendégül. Föltehetően máshol is kíséri ekkora érdeklődés előadását, de itt előzményei is vannak a látogatásnak: két hallgatójuk tavaly kéthetes dániai tanulmányúton vett részt. A most hallottakat lépten-nyomon helyszíni tapasztalatokkal egészíthették ki.

Történelmünk hasonlóságaiból indult ki az előadó, aztán kulturális életünk párhuzamait említette, és hozzátette: ami most nálunk van, néhány évtizeddel ezelőtt náluk is volt. Ő néhány évtizednyi különbséget említett tehát csupán, mi annakidején többre taksáltuk, a mostani véleményt pedig besoroltuk a diplomáciai udvariasságok fordulataiba. A királynői „állás” náluk, és a köztársasági elnöki nálunk, ha nem is formában, de lelkületben szintén kínálta a párhuzamot. Talán hasznosabb most, ha gazdasági vonásokról beszélünk.

Közel duplája tehát nemzeti jövedelmük a miénknek, és ez a fizetésben is tükröződik. Az állami alkalmazottak évi bére 200 ezer dán korona – most 18 forinttal szorzandó, ha átszámítjuk –, de ennek fele majdnem adóba megy el ott is. Egészen pontosan 50 ezer nem adózik belőle, a maradéknak a felére értendő, hogy megkéri belőle a maga adóját az önkormányzat is (20 százalék), a megye is (10 százalék), és az ország is (progresszív adó). Lényeges különbség azonban a miénkhez viszonyítva: ebben a társadalombiztosítás is benne foglaltatik! Teljesen ingyenes az oktatás, minden szinten, és a betegellátás is, szintén minden állomásán.

Szívesen cserélnénk velük.

Mások a viszonyok. Ha ott az orvos hálapénzt fogadna el, egészen biztos, hogy nem maradhatna orvos tovább. Ha nálunk is bevezetnék, mondták a hallgatók, nálunk se maradna orvos.

Nincs is rászorulva odakint, hogy külön adományokat gyűjtsön.

Az árak igen magasak odakint, de ezt nem biztatásként mondjuk a hazaiaknak. Ahhoz a fizetéshez elfogadhatóbb, mint a hazai a mienkhez. Luxusadójuk példás keménységű: a 7,5 decis pálinka 150 korona! Tessék ezt is 18 forinttal beszorozni! Az importcikkék vámja is iszonyatosan magas: sehol nem olyan drága például az autó, mint náluk. De van miből megvenniük ezt is.

A munkanélküliek száma 300 ezerre tehető. Az arány itt is közelíti a hazait. A munkanélküli segély azonban évi 120 ezer korona! Majdnem ennyi marad az állami fizetésből, ha levonjuk belőle az adókat, de itt ez is ugyanúgy adózik! Nagy gondnak érzik, elsősorban azért, mert akik beleesnek, azoknak égeti a bőrét. Úgy érzik, őket kiszuperálta a társadalom. Lelki rombolása nagyobb inkább, és nem az anyagi. Ezen is próbálnak segíteni, úgy például, hogy talán egy-egy évre „munkanélküli szabadságra” mehet valaki, ha helyette munkanélküli áll munkába. Egy év múlva visszaáll a régi rend, hacsak elő nem áll az a cifra eset, hogy bebizo-

nyosodik, az a jobb munkaerő, aki eddig munkanélküli volt. Mert akkor könnyörtelenül váltanak.

Egy pillanatra se akarta rózsaszínűre festeni előttünk hazáját az előadó, elmondta azt is, az alkoholizmus, a kábítószer, a terrorizmus, a vandalizmus, és a különböző lelki betegségek ott is sok fejtörést okoznak, és alkalmanként kemény beavatkozást követelnek. A halálbüntetést 1870-ben – 125 éve – eltörölték már, és csak egy évre hozták vissza a háború után, hogy a háborús bűnösöket megbüntethessék. Nincsenek is hangos törekvések a visszaállítására.

Szabad lehetőségek vannak a meggazdagodásra, de sikerült annyira olajozottan szervezniük mindent, hogy a kiugróan gazdag lényegesen kevesebb ott, mint nálunk, és igazándiból szegényük sincsen. Nem tagadják, sőt büszkén hirdetik, hogy a mezőgazdaság tartja el az országot, a paraszti gazdaságokban azonban nagyon gyakori eset, hogy állami hivatalt vállal a feleség, vagy csak kiegészítésképpen gazdálkodik az állami alkalmazott. Példaként említette azt a parasztgazdát, aki mindenféle társadalmi funkciót is vállal, ennél fogva az is megesik, nagy fiát kénytelen megkérni, hogy helyettesítse a tanyában. A családi összefogás ritka: a gazdálkodás legtöbbször a családfő dolga, aki alkalmanként egy vagy két alkalmazottat is tarthat.

De a gépesítés is olyan, hogy megteheti, meg a kisegítő ágazatok is az ő munkáját könnyítik.

Érdeklődéssel hallgattuk az oktatási rendszerükről szóló szavait. Az általános iskolában ott nem osztályoznak. Földbeverő rémségnek tartják, ha a gyerekek között kicsi korban már különbséget tennének képességeik szerint. A mi porosz rendszerű oktatásunk másként gondolkodik, és mivel Thomas két gyereke nálunk tanul, hajdani tanárként előnyét is látja, de hátrányait sajnálja.

Abban maradtunk, földrajzilag lenne legjobb közelítenünk, hogy kiegészíthessük egymást, de mivel ez lehetetlen, gazdálkodásunkat, fölfogásunkat kellene kereszteznünk egymással. Nem átvenni szinte semmit, csak beoltani az egyikbe a másikat.

Dánia ege alatt

(Nagy tanulsággal szolgált dániai utazásunk, 1999-ben is írhattam egy sorozatot róla. Sok az ismétlés benne, elismerem, mégis fontosnak tartom, hogy azt is ide tegyem. Olvasva kiderül, miért.)

1. Egy tag, egy szavazat

Még ma is föláll sokak hátán a szőr, ha a szövetkezet szót meghallják. Nem számíthatok tehát rá, hogy hetenkénti sorozatos elmélkedésemet tapsolva olvassák, akiknek amott kellemetlen emlékeik maradtak. Elhinném ugyan azt is, amit a régi hazai szövetkezetek szószólói még mindig szajkóznak, miszerint kár volt szétverni az élenjárókat, mert romhalmaz maradt utánuk, ha nem látnám éppen a népakarat megtestesülését megszüntetésükben. Az más lapra tartozik, hogy ésszerű módosításokkal annak is lehet folytatása. A kisparcellás tengődés azonban nem a jövő útja. Öt évvel ezelőtt két hetet tölthettem Dániában, az ott szerzett belekóstoló tapasztalataimat szeretném elővenni ismét, megerősítve Erik Thrane zombói előadásán hallottakkal.

Igen egyszerűen hangzik a dán szövetkezeti mozgalom egyik saroktétele: egy tag, egy szavazat. Akkor is, ha a mondat töménységét föloldjuk, hogy teljes értelmét jobban kifejezhessük: minden tagnak van egy szavazata, illetve minden tagnak csak egy szavazata van. Szóba se jöhet tehát az aki pénzes, legyen kényes teóriája. Fontos hozzátennünk mindjárt: és ezzel az

egy szavazattal élnek is a tagok! Nem fordulhat elő, hogy pártszempontok ülik meg a kimondottan gazdasági szerveződés vezetői székeit. Ha kiderül, hogy valaki a tagok érdekei ellen cselekszik, azonnal leváltják. A mulasztás is cselekedet. Aki tehát nem tesz meg minden pillanatban mindent, amire akkor éppen kedvező alkalom kínálkozik, az nem maradhat vezetői beosztásban. A mi kutyánk kölke szoba se jöhet se indoklásként, se mentségként. És az se, hogy Tóth elvtárs nem rossz elvtárs, tehát maradjon. A nem rossz, és a kimondottan jó között hatalmas a különbség. Avval az egy szavazatával mindenki a lehető legjobbat akarja támogatni. Vagy inkább megbízni? Mert a verseny óriási, és abban kolomprázónak lenni még nagyobb felelősség.

A föld Dániában magántulajdonban van, és művelése is magánügy. Lényeges szempont azonban, hogy ott a hazánk népességének mindössze felét kitevő lakosság négy százaléka dolgozik csak a mezőgazdaságban. Egy gazdára most negyven hektár esik – átlagszám ez, tehát a több is, a kevesebb is benne van –, és ezt a gazda egyedül műveli. A birtokok együtödében alkalmaznak kisegítőt, de szintén csak egyet. Az évtizedekig belénk vert kapitalista kizsákmányolás itt tehát nem érhető tetten. A mi eszköztelenségbe visszapottyant gazdaságainkhoz képest azonban szinte elképzelhetetlenül magas fokú a gépesítés. Szegényes és gürcölős viszonyaink nyomatékával tehát azt se mondhatjuk, magát szipolyozza ki az a bizonyos négy százalék, bár nagyon meg kell dolgoznia a kenyéréért.

2. A trágya mint tényező

Ki az az Erik Thrane, akit erősítésként említettem öt évvel korábbi tapasztalataim földidézéséhez? Kecskeméten működik a Dán Kulturális Intézet, annak a gazdasági tanácsadója. Eleve nehéz megértenünk, mit keres a kulturális intézetben gazdasági szakember, de jó, hogy ott van. Az is nehezen érthető, miért nem Budapestre telepedett maga az intézet, hiszen az összes többi, ami a világon hasonló földadattal létezik, mind fővárosban működik. Azért, mert Bács-Kiskun megyének már volt testvérmegyei kapcsolata Viborg megyével. Jó lenne, ha Csongrád megye is követné példáját, elég bizonyíték van rá, hogy érdemes. És Dánia készsége is megvan hozzá. Viborg megye fizeti Erik Thrane-t is.

Nem meglepetés szándékával írtuk bele a címbe tényezőként a trágyát. Dániában sok az állattartó telep, leginkább híg trágyát hagy maga után valamennyi, és még nem találták föl a trágyapasztilázó üzemeltetést, hogy elegánsan csomagolva exportálni tudják. Ami ott termelődik, azt ott kell fölhasználni. A föld trágyázására természetesen, de ennek is határt szab az ésszerűség meg a környezetvédelem. Amikor kint jártunk, mi hökkentünk meg, milyen szigorú előírások rögzítik – és ellenőrzik! –, ki mennyit szór ki a földjére. A szocialistának hirdetett tervgazdálkodás ahhoz képest kismiska volt.

Említettük múlt heti írásunkban, hogy 40 hektár körül van az egy gazdaságra eső földterület. Huszonöt évvel korábban csak 23 hektár volt. A tendencia tehát emelkedő. Mit tehet az a farmer, akinek több a trágyája, mint a földje? Bérel hozzá. Akikhez mi eljutottunk, a nyolcvan hektár körül jártak. Többnyire takarmányt termeltek, hiszen a rengeteg jószágnak ennie kell. A lényeg, hogy az állattartó teleppel kiegészített farmokon is az az egyetlen ember végezte az összes munkát, akiről már szoltunk. Ismételjük, nagyszerű gépesítéssel.

Érdekes visszaidéznünk akkori egyik beszélgetésünk részletét. Többezer disznó nevelkedett a farmon, és mi februárban jártunk ott. Megkérdeztük a gazdát, ma mikor kelt? Hétkor. Ember, az a sok disznó addig szétrágta a berendezést! Miért rágtak volna? Óraütésre hatkor megkapta mind a maga adagját. A teljesen automata berendezés minden állatnak kimérve, megmelegítve tálalta. A disznó pedig, belső órájához igazodva, pontosan hatra várta. Nyugodtan alhatott a gazda.

Marhákat hizlaló telepen is jártunk. Ott is automatizálva minden. Éjszaka az istállóban történhetnek skandalumok, de a gazdának nem kell mindig kimennie. A konyha sarkában a képernyő, az istállóban meg ipari kamera, amikor úgyis megébred, rátekint a monitorra, és láthatja, szépen kérődzik valamennyi.

3. Kié a haszon?

Elérhetne a vád, hogy könnyű nekem Dánia mellett letennem a voksomat, hiszen ott jártam. Láttam ezt is, azt is, mind jó volt. Régen is így történt: elment állampénzen a népes delegáció Amerikába, mutattak neki hatalmas betonerődítményeket. Hazajött, és elkezdte támogatni a monsturmistállók építését. Másik delegáció is ment, annak meg olyat mutattak, hogy négy nyárfát vettek körül drótkötéssel, és pótkocsiról hányták be a marháknak a takarmányt. Ő meg a szabadtartásos állattenyésztést szorgalmazta. Azért hívom segítségül most is Erik Thranet gazdasági tanácsadói minőségében, és kétes bátorságot önt belém az a tudat, hogy rajtam úgy se múlik semmi.

Egyre több helyen ismerik föl újra, hogy a magát agyonnyomorgató kisgazdaságnak nincsen jövője. Itt is, ott is alakulnak újítusú szövetkezetek. Mondhatnám, érik a gyümölcs, ha nem ez lenne John Steinbeck híres könyvének a címe, amely éppen az amerikai kisgazdaságok tragikus tönkremenését írja le megrázó erővel. Lehet, hogy mindegyik társaság máshonnan veszi a mintát, de többször hallani a dánokra való hivatkozást. Ahogy kiolvasom a tudósításokból, és ahogy a személyes beszélgetésekből kiértem, van egy hatalmas baj: mintha keresztezni akarnák a bár elmagyarosított, de gyökereiben mégis sztalin kolhozokat a nyugati példákkal.

Hallom azt is, könnyű volt Dániának. Akkor alakultak ott az első szövetkezetek, valóban alulról jövő kezdeményezéssel, minden állami támogatás nélkül, amikor a piacok szerveződtek. Könnyen egymásra találtak. Ha nálunk most akarná megszervezni valaki például az őszi-barack-termesztők értékesítő szövetkezetét, rájönne, zsákutcába fut legjobb igyekezete is. Aki termeli, nem tud elszakadni a sokszorosan kizsákmányoló, az árakat akár háromszorosára is fölszorzó magánkereskedelemtől, mert az azonnal fizet. Ha keveset is.

Magam is írogattam, akkor még, amikor legjobban süttött a téma, hogy jobb lenne, ha a harmadik átkos nem az önmaguk gravitációjába beleszedült téeszeket akarná életre támogatni, inkább a valóban új kezdeményezésekre költhetné pénzét. Nehéz a járt útról letérni, mostanáig semmit nem értem el vele. Marad a régi átok, ha kevés őszi-barack terem, az egeket veri az ára, ha viszont sok, abba fullad bele a termelő. Dániában ugyan nem él meg az őszi-barack – ezért is lenne érdemes oda eljuttatni tájunk híres gyümölcsét –, de például a disznóhúst Japánba is elszállítják. Mindig oda, ahol legtöbbet kaphatnak érte. És a jövedelem nem a kereskedőé, hanem a termelőé. Szövetkezet szervezi a földolgozást is, az értékesítést is. Visszajut minden haszon az állattartó telepek tulajdonosaihoz.

Nálunk? Hatalmas nyereséggel dolgoznak a vágóhidak – és vegetálnak a termelők. A háziasszony pedig kénytelen dekára venni a csirkefarhátat, mert picinyke nyugdíjából többre nem futja.

4. A fejőgép esete

Ismételjünk egy kicsit. Dánia területe fele annyi, mint Magyarorszáké. Lakossága is fele a mienknek. Tény azonban, a fele területen, a fele lakosság a mi nemzeti jövedelmünk dupláját állítja elő. Ha jól számolunk, négyszeresen jobban élnek az ottaniak. Azt is mondtuk, a lakoságnak csupán négy százaléka foglalkozik mezőgazdasággal. Ez a négy százalék 21 millió disznót hizlal évente, 111 millió csirkét nevel az asztalra, 200 ezer tonna marhahúst, öt millió kiló tejet (ezt is kilóval mérik) termel, többnyire alkalmazott nélkül, és 50 millió kiló vaját, 300

millió kiló sajtot adnak piacra. Nem főbűn, ha dán példán akarnának némely gazdák elindulni. A tejfeldolgozás mellékterméke az a magyar mondás, hogy bűzlik valami Dániában. Kicsit se csodálkoztunk, amikor Erik Thrane szájából azt hallottuk, hogy dán gyártmányú fejőgépre keresett egyszer magyar piacot. Csodaketyere az a mi viszonyaink között, nem csupán kifeji, és tartályba juttatja a tejet, nemcsak lehűti, de azonnal elemzi is minden elképzelhető alkatrészre, és az eredményt számítógéppel a földolgozóba továbbítja. Egyedül mi nem csodálkoztunk, hogy egyet se tudott eladni. Ki költene arra, ami a tisztességtelen manipulációkat leplezné le? Időnként pancsol a begyűjtő, és igen sokszor pancsolja a termelő is. A csodálatos tejszaporítás igen régi találmány nálunk.

Azt is mondta a gazdasági tanácsadó, először nyolc hónapra szóló megbízatással érkezett hazánkba, azt hosszabbították kétszer, és végül itt maradt. Jó is, hogy maradhatott, fűzte tovább gondolatait, mert akkor tud eredményesen dolgozni, ha a magyarok mentalitását is megismeri. Mi szeretünk szemtől szembe találkozni ügyfeleinkkel, a dánoknál akár egy telexes üzenetváltás is elegendő. Szervezi tehát a személyes kapcsolatokat rendületlenül.

Egy gondolat erejéig maradjunk még a tejnél. Öt évvel ezelőtt, ha jól emlékszem, tizenhét földolgozó vállalat működött az országban. Ma összesen kettő van. Addig egyesültek, amíg elfogyott a konkurencia. Sajnos, arra már nem emlékszem, hány húsfeldolgozó volt akkor, ugyanúgy szövetkezeti tulajdonban, mint minden földolgozó üzem, de ebből is csak kettő van már. Igaz, hogy időközben nőtt az egy farmra jutó földterület is, de a lényeg mégis az, hogy a kis gazdaságok termékeit mamutcégek dolgozzák föl, de azok is szövetkezeti tulajdonban vannak. Már akkor tele lettünk ámulattal, amikor láttuk, hogy a sok kisgazdaságból érkező portéka percre pontosan, várakozás nélkül, folyamatosan érkezett a gyárkapuba. Tessék csak összevetni ezt a nálunk paradicsomérés idején szinte napokig várakozó kocsisorokkal. Elfolyik a paradicsom leve, mire átveszik. És mi újra még a kicsike földolgozóért lelkesedünk, mert legalább munkalehetőséget adnak. A múltkor olvastam, hogy az egyik savanyító üzemünk évente 2,5 tonna terméket dolgoz föl. Ha egyetlen ember gyalulja és tapossa benne a káposztát, a huszonöt mázsa akkor is hihetetlenül csekély. Lehet, hogy elírták csak?

5. A szövetkezet ott egészen más

Amikor odakint jártunk, nem vettük észre, hogy előre megfontolt szándékkal, tendenciózusan etettek volna bennünket bármivel is. Biztosan megfontolták, mit mutassanak, hiszen a két hétbe csak tizennégy nap fér bele, az utazást is ide számítva, mi úgy könyveltük el mégis, inkább keresztmetszetet akarnak adni. Mezőgazdasági mérnökök voltak közöttünk legtöbben, a mezőgazdaságból láthattunk legtöbbet. A mi embereink abból a másik fajta szövetkezetből szerezték tapasztalataikat, a dánok a magukéval hozakodtak elő.

Azzal kezdtük sorozatunkat, hogy minden tagnak egy szavazata van a szövetkezetben, függetlenül attól, mennyi földet művel, és hány állatot nevel. Mivel ott az az egy szavazat is a tag jövőjét viszi vásárra, kizárt dolog, hogy huzamosabb ideig az ő költségén érdekei ellen dolgozhasson – vagy henyélhessen – valaki. Azt is mondtuk, a termőföld is magánhasználatban van, és az állattenyésztő telepek is. Azt most mondjuk, hogy egy gazdálkodó akár tizenhét szövetkezetnek is tagja lehet. Vagy lehetett? Mert időközben nem csak a birtokok koncentráálódtak, de a termékszerkezet is egyszerűsödött. Akkor még láttunk olyan gazdaságot, amelyben a föld megművelése mellett, a megtermelt takarmányra is számítva még disznóhizlalda is, szarvasmarhatelep is működött. Ma már, úgy hallottuk, egyre inkább a kétszakos gazdaságok léteznek: termelnek a földön, és hizlalnak az istállóban. Ez a második tétel is változóban van, a gyors növekedés érdekében agyonsanyargatott állatok is kimennek a divatból, az egészségesebb tartásé már a jelen is, de még inkább a jövő.

A szövetkezeti központokba is beleláthattunk. Már akkor számítógép mellett dolgoztak az alkalmazottak, és olyan pontos kimutatásokat vezettek, amelyek napra készen rögzítették, mennyi trágya termelődött akármelyik farmon. Körömpiszkáló, kávéfőző, csevegő munkatársakat viszont nem láttunk. Nálunk akkoriban zajlottak a veszélyesebb mérgek használatára jogosító növényvédelmi vizsgák, nagyon oda figyeltünk, amikor az ő szokásaikról beszéltek. Ott nem bíbelődik a farmer azzal, hogy mivel permetezzen. A szövetkezet szakembere erre való, ő tart kapcsolatot a vegyszergyárakkal, ő szerzi be a szereket, ő írja elő a keverési arányokat, és ő gondoskodik róla, hogy a legmegfelelőbb időben ki is jusson minden védekező anyag. A legkockázatosabb foglalkozás, mondtuk, ha megperzselődik a növény, még egyszer nem veszi igénybe szövetkezete szolgáltatását a termelő. Azt hallottuk, ha valaki slendriánul végezné a munkáját, a vezetőség azonnal fölmond neki. Sebaj, mondtuk mi, átmegy az ország túlsó sarkába, és ott folytatja. Ahogy Zala megyében is boldogulhatott a mi kutyánk kölke, ha nálunk rondított rá a hámfára. Nagyon furcsán néztek ránk, és nem a képzavar miatt. Annyi összetartás van az ország ezernyi szövetkezetében, hogy az előző munkahelyről mindig megkérlik az illető minősítését. Magyar módszert erre is tudtunk mondani: dicsérd el, magasztald föl, ha meg akarsz szabadulni tőle.

Nem nagyon értettek bennünket, noha a tolmácsok most is kitűnően fordítottak.

Dánia közelebb jött

(Csak azért teszem ide ezt is, mert Dániáról van szó megint.)

Volt már alkalmunk rá, hogy néhány sorban csemegézzünk a Kecskeméten székelő Dán Kulturális Intézet egy-egy esztendejének dicsérendő teljesítményeiben. Könnyű a szomszéd megyének, mondtuk mindig, nagyszerű előrelátással ingyen adott födelet az intézetnek, természetesen tehát, hogy erősödnek a kapcsolatok. Váltig hangoztattuk mindig, a mi megyénknek is érdemes lenne ráhangolódnia erre a hullámhosszra, hiszen sokszor még mindig újdonság számunkra, ami ott már időtlen idők óta föl van találva. Mostanában kaptuk meg az elmúlt esztendő összefoglalóját, örömmel fedezzük föl benne, hogy valamivel közelebb került hozzánk is Dánia, illetve mi kerültünk közelebb Dániához.

Összesen ketten dolgoznak az intézetben, Thomas Bertsen és Erik Thrane, egy titkárral, és néhány tolmáccsal. Évtizedünk elején telepedtek le Kecskeméten, régen „hivatallá” válhattak volna, aminek magyar módi szerint látszattervekenységek töltik ki napjait. Tudjuk ugyan, hogy a számok elszállnak, néhányat mégis idézünk, hogy a méreteket mindenki megtapasztalja. Tizenhárom kiállítást rendeztek, ami minden hónapra egyet mindenképpen jelent. Csak a megnyitókon 1400-an vettek részt. Huszonöt tanfolyam illetve konferencia szervezésében vettek részt, tizennyolc zajlott itthon, és hét Dániában. Ezer dán érkezett hozzánk hosszabb-rövidebb látogatásra, és megszámlálhatatlanul sokan indultak tapasztalatokat szerezni hozzánk. Mindkét oldalon erősödik az érdeklődés egymás hazája iránt, és ez a vállalkozásokra is értendő. Alig múlt el nap úgy, hogy ne tárgyaltak volna valakikkel, mint ahogy azzal is tele lenne az újság, ha felsorolnánk a megtartott előadásokat. Nyelviskola is működik, könyvtárunk is látogatott, mégse folytatjuk a listát, inkább a gyarapodó Csongrád megyei kapcsolatokra hívjuk föl a figyelmet. Annyira gyümölcsöző lett a csongrádi Aranysziget otthon iránti érdeklődés, talán mondhatom, Szabó József öt évvel ezelőtti utazása nyomán, hogy egyéb vonatkozásokban is ez a városunk jutott legközelebb Dániához. A zsombói népfőiskola is ápolja rendületlenül a kapcsolatokat, és a megyénkben működő könyvtárosok is. Persze, ha kulturális intézetről van szó, ez a természetes, de mivel Kecskeméten a gazdaságot is, ezen belül a mezőgazdaságot is a kultúra édes gyermekének tekintik, sokasodnak az összekötő szálak ezen a téren is. Bízunk benne, folytatása következik.

Alkalmam nyílt megnyitni egy kiállítást Szeged egyik fiókkönyvtárában. Hadd hozzam ide azt is.

Kedves hallgatóim!

Többszörös szentségtörést akarok most elkövetni, ne kövezzenek meg érte. Amikor Molnár Mária túlon túl nagy alázatossággal megkérdezte, nem akarnám-e megnyitni ezt a kiállítást, szinte pofátlan közvetlenséggel azt feleltem, nem. Ritkán esik meg, hogy bármit is visszatudasítanék, ezt szeretném most kibeszélni.

Dán képeslapok kiállításáról volt szó. Én Dániát nem képeslapokról ismertem meg, hanem személyesen. Elmentem, kemény huszonhatórás buszozással, amikor is, tudva lévő, tyúkszemű ül az ember az alfelére, és minden lappangó nyavalya előtör benne. Régtől fogva sok jót hallottam erről a valahai világbirodalom összezsugorodott népéről, amelynek viking ősei legalább annyira körbekalandozták Európát, mint a mi honfoglalóink. Azt is hallottam, területük és népességük körülbelül fele a mienknek, de a nemzeti jövedelem a duplája. Tessék csak szorozni, mennyi akkor területegységre vonatkoztatva az a bizonyos és varázsos GDP náluk? És lakosságegységre, arra a bizonyos egy főre eső termelékenység, amit statisztikáink minduntalan emlegetnek? Azt is hallottam, náluk a szövetkezeti mozgalom annyira virágzik, hogy virágba borította a nemzetet, nálunk viszont úgy sorvadozik mindenféle tángálástámogatás ellenére, maholnap sirba eresztő kötelünké válik. Hej, ha én ezt megnézhetném egyszer!

Egyszer már megnézhettem, de jó lenne még egyszer.

Ezt tehát, azt hiszem, képeslapokkal pótolni nem lehet.

Magukkal a képeslapokkal is bajban vagyok. Mániákus fényképező voltam valamikor, szerénytelenség mondanom, de fele nyomtatékot veszítenék az elhallgatással: kiállítási célzattal nyomtam a gombot, és a gép utánam jött, ha otthon hagytam. A képeslapot én az agyafűrt fényképezés gyöngéjének tartottam. Ha virtigli fotós képére azt mondta valaki, olyan, mint egy képeslap, az elmehetett a víz alá bugyborékolni.

Ráadásom is volt erre még. Amerre mi jártunk, még csak hegyek se voltak. Dombok legfőljebb. Mit lehet ebből képeslapra vinni? Köröskörül gyönyörű tenger, el is neveztem vízöblítéses országnak. Csúfondáros jelző lenne ez, ha nem tenném hozzá, ami mocskot beleengednének a tengerbe, leghamarabb maguk éreznék kárát. Körülölelve megfojtaná őket. A gyönyörűn van tehát a hangsúly. Kénytelenek voltak tehát igen hamar kitalálni, hogy az összes szennyvizet tisztítaniuk kell, és erre pofonegyszerű módszert találtak ki. Ásnak egy nagy gödröt a legkisebb falu leglegtősebb végében is, beborítják az alját fóliával, visszatemetik, és beültetik náddal. Lehet, hogy ültetni se kell, a nád annyira vehemensen pofátlan növény, mindenütt megterem, ahol elég vizet kap. Elébe teremtenek két mélyebb gödröt, kibetonozzák, hogy a szennyeződés vastagja leülepedhessen, aztán ráeresztik a levelet a nádra. Áldozati báránynak is nevezhetnék ezt a növényt, de nem az, nem pusztul ki tőle. Mire a túlsó végén kicsorog a víz, olyan tiszta, öntözni lehet vele. Akárhányszor elmondtam is idehaza, miután horribilis összegekkel számolnak mindenütt a víztisztító berendezések távlati terveiben, eddig sehol se hittek nekem, pedig Isten bizony, nem én találtam ki. Azt hiszem, a tervezőknek annyira olcsó megoldás lenne, a százalékos részesedésük bagót se érne, ezért az ezerszer drágább megoldásokat választják.

Azért mondom, Dániát szemtől szemben kell megismerni. De szép képeslapot még így se várhatunk senkitől.

A szövetkezetek pedig? Annyi van belőlük, mint égen a csillag. És egyikbe se emelnek be gallérjánál fogva megbízható elvtársakat, mondván, hogy ő is a mi kutyánk kölke. A tagok választják a vezetőket, és van annyi eszük, ha fél szikrányit zsebük ellen dolgoznak, azonnal leváltják őket. A sokféle szövetkezetnek egyformán kötelessége minden megtermelt portékát, tejet és húst a létező legjobb áron értékesíteni, és ennek felső határa a földkerekség túlsó széle közepe, de a haszonból nemcsak részesedik a termelő, hanem az övé lesz. A szövetkezetnek alkalmazottjai vannak, és nem azt osztják szét, ami az ő jövedelmük fölött még megmarad, hanem őket fizeti a szövetkezet. Erre mondaná talán a viccbéli kis rabbi is: mecsoda különbség!

Örülök, hogy ezt is megtapasztalhattam.

Nálunk meghizlalja a disznót a gazda, és eladja a húskombinátnak annyiért, amennyit az kegyeskedik adni érte. Ott? Mire a levágott disznó húsa végigmegy a tökéletes gépsoron, számítógépre kerül összes jellemzője, és otthon, a gazda azonnal leolvashatja a maga ketyeréjéről, mennyit ér. Amit csütörtökön lead, annak az árát már hétfőn fölveheti, ha rá van utalva. Ha nincsen, akkor kamatozik. És utána jön az értékesítésből származó haszon. Nálunk pedig?

Nem egészen így van.

És a hizlalás is. Kérdeztem az egyik gazdát, mikor kel. Télen voltunk, arra értettem. Azt mondja, hétkor. És egyesegyedül gondozza disznait, legalább nyolcvan hektár föld úgyszintén egyszemélyes megművelése mellett. Négyszáz anyakoca összes szaporulata reggel hétig szét döngöti a teljes berendezést! Miért döngötné szét? Hatkor, óramű pontossággal a gépek tálalják valamennyinek a meleg moslét!

Ja, így könnyű. Mondjam erre is: és nálunk?

Örülök, hogy ebbe is belelálhattam.

Marhát is nevelnek, nem is akármilyet. Nagy az istálló, sok elfér benne, de a marha néha kötekedő természet, akármilyen történhet vele. Éjszaka, ha fölébred a gazda, nem az istállóba megy, csak a konyhába, és rápislant a képernyőre. Onnan látja, rendben van-e minden.

Mondjam megint: és nálunk?

De a négyszáz anyakoca minden szaporulata, és a legmustrább marhaistálló se való képeslapra. Ezért mondtam kapásból Molnár Máriának, hogy nem vállalom.

És miért vontam vissza húsz perc múlva? Hogy legalább ezt elmondhassam. Meg amit még láttam. Mert azóta egyfolytában hirdetem, Dánia sok mindenben megelőzött bennünket. Sajnos, iskolarendszerükről nem szerezhettem közvetlen tapasztalást, mert éppen szünet volt akkor. Sok vitánk volt már Zsombón, a Wesselényi Népfőiskolán Thomas Berntsennel, a Kecskeméti székelő Dán Kulturális Intézet igazgatójával ebben a tekintetben, azt még szeretném megnézni. Azt kérem tehát, tessék megtekinteni ezt a szép kis kiállítást, és tessék elmenni, megnézni, személyesen, ha lehet. Huszonhat óra oda, huszonhat vissza.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Mórahalom dán mintája

(Mondhatják, legyen elég végre Dániából. Amikor kint járhattunk, illetve amikor hazajöttünk, győzködtünk Thomas-szal, hogy mi másként szerveztük volna a kirándulást. Összejöttünk ugyan az ország területéről, de egy-egy helyről kevesen ahhoz, hogy a legkisebb fordulatot is végrehajtsuk akár a gazdaságban, akár a járulékos ágazatokban. Kicsike közünk lehet abban, hogy Mórahalom mégis kapcsolatokat keresett.)

Sokan jósolgatták annakidején, a mindenáron való téeszszervezésnek meglesz a böjtje. A meggyőzésbe, emlékeztünk még rá, az agitálók sáskajárása mellett alkalmanként, kellő nyomatékka, az „ankétpofon” is belefért. Intő példa lehetett volna ugyan, hogy 1953-ban seregestül bomlottak föl a különböző típusú téeszcsék, de alig erősödött meg később a Kádárral fémjelzett rendszer, megint kötelező lett a nagy szovjet példa. Igaz, Németh László is elismerte, az idegen minták többségéből mégiscsak magyar változat lett évek múltán, de az öregátkosból, a nádfődeles szocializmusból a fiatalabb átkosba való átmenet így is a termelő-szövetkezetek összeomlásával jött el. Akár svábbogarat lehetett volna irtani a téesz pusztá emlegetésével is.

Mondanom is fölösleges, ennek is meglett a böjtje. Seregestül támadtak, akik ebből is hasznót húztak, és addig fizették a fölszámolással megbízott vezetőket, amíg minden pénzük el nem fogyott. Mostanában már hallani olyan beszédet is, jobb lett volna meghagyni belőle valamit.

Summázata ennek is van: magyar ember előbb cselekszik, azután gondolkodik. Más vágányon járó szövetkezetre gondolni se mertek.

Sokan eljutottak már korábban hivatalosan szervezett külföldi utakon Nyugatra, tanulmányozták a szövetkezeti mozgalmat is, jól föl is töltődtek újdonságokkal, de az ott szerzett másféle tapasztalatokat legföljebb az itthoni kőkemény kaptafa csiszolására merték használni. Ahogy a pattintott kőkorszakot a csiszolt kőkorszak követte, úgy jött el a csiszolt kaptafák kora. Mórahalomról többek között Dániába is elmentek, és talán itt lesz leghamarabb fogamatja a kinti tapasztalatoknak.

Nógrádi Zoltán volt az első, aki azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy a kint látottakból a lehető legtöbbet hasznosítania kell városának. Időközben polgármesterré választották, kellő önkormányzati súlyt tudott tehát adni homokra honosított elképzeléseinek. Hódi Pál állt mellé, a dán típusú szövetkezet tehát két jó motorral dolgozik. Hódi Pállal beszélgetünk most.

– Hogyan is kezdődött?

– Mezőgazdasági egyesületet szerveződött először, 1994 januárjában, 35 taggal. Ma számban közel járunk a százhoz. A szövetkezés összetartó ereje tűnt ki leghamarabb, elsősorban a beszerzéseket szerveztük közösen. Nagykereskedelmi áron lényegesen olcsóbban juthattunk a legtöbb anyaghoz, vetőmaghoz, vegyszerekhez. Közel hatszázezer forint maradhatott a tagok zsebében egy év alatt, anyagi érdek vezette tehát ide a tagokat. Nem szabad megütköznünk a szón, itt végre az anyagi érdek a hajtóerő, és nem az ideológia. Hamar beláttuk azonban, hiába segítjük a termelést, ha eladni nem tudunk.

– A következő lépés?

– Tavaly, tehát 1995 áprilisában az egyesületből új szövetkezet alakult. Szerveztük természetesen a termelést is. Krumplit, paradicsomot és káposztát, kevéske őszibarackot, almát és szőlőt termelnek ezen a tájon, de az árakat senki nem tudta előre. Igaz, hogy bruttó beszerzésünk meghaladta a tízmilliót, és ez továbbra is kemény hajtóerő, de arra nem lehet sokat építeni, hogy majd meglátjuk, milyenek lesznek az árak. A krumpli bizonyította legjobban, hogy semmire nem juthatunk, ha a legjobb termés is a nyakunkon marad.

– Ráadásul, az egykori tervgazdálkodás ellenpéldájaként, mégiscsak behozták az import-burgonyát, 17 forint körüli áron, de mire a piacra került, az is fölötte járt a harmincnak.

– A kezdő lépéseket tesszük még mindig, olyan cégekkel kötünk egyelőre szerződéseket, amelyek garantált árakkal dolgoznak. Paprikára, paradicsomra, uborkára, fóliás primőrökre. Piackutatásunk érzi legjobban a tétova lépéseket, és azt hiszem, ez az, amit egyetlen város nem is tud megszervezni. A dánoknál kialakult az a hálózat, amely kötelezőnek érzi, hogy a lehető legelőnyösebben adjon el minden portékát szerte a világban, és a befolyt ár mindig oda kerüljön vissza, ahonnan az áru ered.

– Föltétel lenne, hogy sokat termeljenek, kiemelkedő minőségben.

– Kis tételekért nem jön ide a kereskedő, és máshová elvinni se éri meg. Jó úton járunk abban is, hogy nem az apparátus megszervezésével kezdtük, mert akkor menthetetlenül beleestünk volna minden korábbi kelepcébe. Egyetlen ügyvezető igazgatónk van csupán, alkalmazotti minőségben, és ha netán nem felelne meg, biztosan keresünk helyette mást. Háromtagú az igazgatóságunk, és ugyancsak háromtagú felügyelő bizottságunk van, de egységesen lemondunk a tiszteletdíjunktól valamennyien. Hasznunkat a szövetkezet jó működésétől reméljük, így nem fordulhat elő, hogy csak a magunk zsebe lenne a fontos.

Aki testközelből ismeri a régit, és látja a mostanit, az érzi igazán a különbséget. Hírük mostanában kezd terjedni, kezdenek figyelni rájuk a szomszédos községekben is. Ugyanaz a cipő szorítja mindegyikük lábát. Kis lépésekkel haladnak, a sikertelen negyven esztendő minden kolonca is őket húzza, de legalább ők reménykednek megint.

Hatalmas hajtóereje lehet a reménynek.

Erdély

1. Nagyszentmiklós kincsei

Ez még nem Erdély, de tőlünk indulva oda vezet.

Van egy saját gyártmányú találós kérdésem. Négy városból raktam össze: Bécs, Pécs, Debrecen, Szeged – és Bartók. Zenei valamire gondoltak eddig. A megfejtés: Nagyszentmiklós. Arról az aranyeletről beszél, amelyet 1791-ben egy oda való ember kerítésoszlop-állítás közben talált, és amelyet az akkori illetékesség szerint Bécsbe szállítottak, de amelynek egyik darabjáról a pécsi Zsolnai-kút csészéit, meg a debreceni hamvasztó tetődíszét formázták, és amelynek hiteles másolatát a szegedi múzeum őrzi. Ahol majdnem száz évvel később a nagy zenész és népdalkutató megszületett.

Senki nem hívott, nem is küldött, de nem is tiltotta, hogy megint Erdélybe menjünk. Négyen vágtunk neki a nagy útnak, és mivel a kiszombori határt még egyikünk se lépte át, erre kanyarodtunk. Célunk is volt vele, látni akartuk Bartók szülőházát.

Vehetjük teljes kudarcnak is, hogy nem találtuk meg, de sorozatos tanulságokat is levonhatunk belőle.

Eljutottunk a hirtelenjében szárnyas Bartóknak elnevezett szoborig, és Gyenes Kálmán le is fényképezte. Balga fejünkben azonnal megfordult, hogy készületlenül indultunk. Pataki Sándortól kellett volna itthon útbaigazítást kérnünk, de mivel nem sikerült összefutnunk vele, intelmei nélkül vágtunk neki. Az első tanulság: mindenképpen beszélünk kellett volna vele.

A második meg az, amit sokszor, nagyon sokszor saját szememre vettem már: tejtéstvéreinknek nevezte valaki közvetlen szomszédainkat, és mi még csak a nyelvüket se értjük. Viceverza is igaz, egyre többen vannak odaát is, akik nem akarnak érteni bennünket. Többen is megpróbálkoztak volna az angol szóval, korunk legmesszebb tekintő divatja szerint, de ez csak fokozta fájdalmunkat: a közvetlen kapcsolat ezerszer többet érne.

A harmadik tanulság a legfontosabb. Ha nem ez a falu adta volna nekünk Bartókot, föltehetően szegényebbek lennénk a magyar és a román népzene egymásba keveredésének boldog tudatával. A román táncokkal, és a gyönyörűségével is velőt rázó Cantata profanával is. Mert az együttélés hozta magával zeneóriásunknál a román, a szlovák, az ukrán, a bolgár, sőt a távolabb tekintő török és arab dallamokat is. Ami nekünk még most is megoldhatatlan nagy gondunk, azt ő okos pedagógusként élénk muzsikálta.

Sajnáljuk balgaságunkat. Áldassék a neve.

2. Nagyenyed, a tudomány tornya

Hogyne igyekeztünk volna Nagyenyedre! Jókai furfangos írása két fűzfájáról már gyerekkorunkban ide rántotta figyelmünket, aztán az a fölismerés, hogy Kőrösi Csoma Sándor, Kemény Zsigmond, Misztótfalusi Kis Miklós, Pápai-Páriz Ferenc, Dávid Ferenc, Áprily Lajos, meg a többi nagyság is ittak, sőt inni adnak szellemi forrásaikból a szomjazóknak, szinte parancsolta, ide is el kell még mennünk.

Takács Lóránt rohan át az ősi kollégium udvarán. Kézilabda-meccsre menne, ha jámbor kérdésünkkel útját nem állnánk: Mi lesz, ha nagy lesz? Szabadidő-tervező és iskola-pedagógus. Szokatlan nekünk még ez a szak, újnak számít itt is. Lelkesen magyarázza, román

és magyar óvoda is működik az épületben, általános iskola is, óvónőképző és tanítóképző. Mindent magyarul tanulnak a magyar iskolában, még Románia történelmét is. A magyarok történelmét azonban csak annyira, mint Európa többi országáét. Múltunk nagy üstökös csillagát, 1848-49-et is érintőlegesen csak.

Álnok szándék lehet mögötte.

A városban laknak Lóri szülei, ő mégis bentlakó, pedig ez fizető intézet. Nem fér a fejembe.

– Mit nem lehet ezen érteni? A Bethlen-kollégiumban?

Kedves barátom, azonnal meggyőztél. Isteni adottság Erdélyben a Bethlen-kollégium.

A legfőbb emeletre is fölbócorogtam, de vissza is curikkoltam, amikor észrevettem, lányok kollégiuma az. Tündéri kedvességgel szólt utánam Bernád Ilona nevelői minőségben, és meg is mutatta, amire időnkől futotta. Ő is említette a napokban lezajlott tanítóképzős világtalálkozót, amikor a bútorokra kérdeztem. Azt mondta, amikor még diák volt itt, harminc évvel ezelőtt is ugyanezek a szekrények voltak, és a találkozóra hazajött másik tanítónő emlékezése szerint negyven évvel ezelőtt is. Ajtóra is, ablakra is elkelne az újrafestés legalább.

Patinás épület!

Tizennégyen-tizenötven alszanak egy teremben. A mi korosztályunknak nem újság, mi is voltunk tizenhatan is, de a mai generáció, nálunk legalábbis, a kisebb méretűeket szorgalmazza. Minden ágy fölött a hazulról hozott falvédő és díszpárna. Hozzáértő leolvashatja róla, hányféle ereztű a néprajzi hagyomány. A lányok vannak többségben, százhuszan, a fiúk pedig ötvenen. Református a kollégium lelkülete ma is, de más vallásúak is vannak, és ez már semmi violenciához nem vezet. Gergely Tünde például Gyimesbükkből jött, és csángó. Gyimesi csángó.

Idegenvezetőnk most tudta meg, hogy többféle csángó létezik, és a legszomorúbb állapotban a moldvaiak élnek.

Gyimesbükkről szólunk még.

3. Torockó, a varázsos falu

Aki még nem járt Torockón, annak el kell ide jönnie. Beszélni lehet róla, de ezt látni kell. Mintha virágos kedvében pötytyintette volna ide a teremő.

Stájerországból jöttek a vasbányászok és a vasművesek, ők hozták magukkal a szászos építkezést is, meg a minden korosztályra nagyon figyelő népviseletet is. A népetimológia a tarackból származtatja a falu nevét, de ez itt nem elsősorban a kiirthatatlan perjét jelenti, nem is a várvédésre használt ágyút, hanem a vaskenyérből visszamaradt salakot. Ne higgyünk neki, a Torockó patak vízének zúgását hallja ki belőle a nyelvgyökereket kereső tudós.

Külszíni fejtéssel bányászták a vasat. Fakasztották. A vaskenyér az az olvadt adag volt, ami a hámorból kijött. Azonnal verni kezdték, a verőt is a patak hajtotta. Amit igyekezettel és furfanggal csinálni lehet vasból, mind itt készült. A lakóházak elején utcára nyíló vasajtájú pince van. Most már inkább csak zöldségfélét, krumplit, ezt-azt tartanak benne, de valaha arra való volt, hogy a vásárra váró vaskészítményeket innen rakodhassák kocsira. Ide kellett a furfang, és a szépérezék. Zárjai, kilincsei messzi földön keresettek voltak.

Elődeink nagyon tudták, a jó és a szép kézen fogva jár.

Félelmetesen csupasz hegy a falu egyik oldalán, Székelykő a neve. Ennek is népetimológiai íze van. Többen úgy tudják, a tatárjárás alatt háromszéki székelyek védték a várat, és mivel meg is védték, IV. Béla nekik is adta.

Népibb gyökerek is vannak itt. A legenda szerint onnan föntről való Tündér Ilona. Óriáslány volt, merthogy óriások lakták a várat. Lejött egyszer a játékos leányka, fölcsípett egy szántóvetőt, és fölvitte magával. Meglátta az apja, hogy játszik vele, ráparancsolt, de a legjámborabb kéréssel. Óriások tudnak csak ennyire gyengédek lenni.

– Vidd vissza, kislányom, mert ha ez nem szánt, nem vet és nem arat, akkor az óriások éhen maradnak.

Érdekóriások ma is figyelhetnének rá. Érdeklődtem mindenkitől, kutatja-e valaki a falu múltját. Hogyan kutathatná, amikor még most is gyanús, aki a magyar gyökereket keresi? A stájer vidékről jöttek szépen elmagyarosodtak mind egy szálig. Pedig érdemes lenne fölkereskednie valakinek, és elmennie oda, ahonnan ők jöttek. Megnézhetné, az itteni házak mintájából maradt-e valami odaát.

Majdnem elfelejtettem. Torockón kétszer kel föl a Nap. Először rendesen, hajnalban, ahogy illik, aztán elmegy szundítani még egy verset a Székelykő mögé, és csak később dörgöli ki szeméből az álmot.

Ezt is látni kell.

4. A torockói kecskék pásztora

Emlékszem a korábbi hírekre: eleven parazsat gyűjtött, rendőrségi piszkálódást hozott a fejére, aki idegen állampolgárokat fogadott be otthonába. Meghalt a cselszövő, szűnőben a rút viszály, aki teheti, vendégfogadásra rendezkedik be. Torockónak nagy a vonzása, talán itt díszleg a legtöbb házon a falusi turizmus margarétás táblája. Ahogy a szállodák csillaggal jelzik a fokozatot, ők margarétával.

Nekünk, anyaországi magyaroknak már kuriózum a csorda és a kecskenyáj reggeli kihajtása, és esti hazaeresztése.

Szégyen a koldulás, de egy pohár tejért mentem esti behajtáskor a kecskepásztor után. Gyerekkorom óta nem ittam kecsketejet. Borbély Béla bádogcsuprot vett elő, kétszer is elmosta, pedig tisztának látszott, előkapta egyik anyakecskéjét, telefejte, és még habzó állapotában elém nyújtotta. Fél évszázadnál is nagyobb idők ízei buzogtak elő a csuporból, és hajdani kecskepásztori emlékek is. Igaz, én csak két anyát őriztem, és tavaszonként négy gidát.

Kora reggel gyűjti össze nyáját a pásztor éppen a szállásunk előtti téren. A gidák mintha óvodába mennének, és kicsit se hallgatnak anyjuk intő szavára, elkezdenek ütikost játszani tegnapi pajtásaikkal. Nem tartják idegenforgalmi nevezetességnek a nyáját, sőt némelyek ki is finomkodnák a faluból a csordával együtt, de annak is vehetné mindenki. Juhász ugyan itt nincsen, de másfelé a hegyeken és völgyekben birkanyájak váltják egymást a marhacsordákkal. Pontos adattal szolgálhatok, mert rendre kikérdeztem a kecskepásztort.

Százhetvenet bíznak vigyázó szemeire minden reggel, és éppen annyit enged haza esténként. Újévtől újévig tart a szerződése. Darabonként hetvenezer lej a bére, meg egy véka gabona, fél kiló szalonna, és egy kiló kenyér. Az utóbbit nyilván programozzák, mert mit is kezdene egyszerre százhetven kilóval?

Sajátja is van, huszonhat anyakecske és kilenc gida. Az egyik csöppségnek piros bojt van a fülébe fűzve. Balga fejfel az azt hiszem, ahogy a lovakat rontás ellen védték hajdanában a

bojtokkal, és mostanra csupán dísz lett belőle, ez a szokás gyűrűzött be a pásztorkodásba is, de nagyot tévedtem. Nehéz korszak a gida és az anya életében az elválasztás, egyszerűen kölcsönadják a szomszéd faluba rövid időre a növendéket. Megszopna itt is minden anyát, de csak azt próbálná meg! Úgy elrúgják, arrébb döfik, jó, ha le nem esik a lábáról. A vendégállományságot jelzi a bojt.

Ahogy besirül a saját nyáj a pásztor udvarába, bátortalan gidasírás indul az egyik ólból. Nyílik az ajtó, mintha puskából lőnék ki a kettőt, úgy rohan bele a tömegbe, és mindjárt szopna is. Mintha vesszőfutáson kellene átesniük, mogorva másanyák taszigálják tovább őket, amíg végre a sajátjuk kedves mekegessel maga alá nem fogadja mindegyiket.

Huszonöt éve pásztor a falunak Borbély Béla, és mindennap kihajt. Ha nem nagy a hó, télen is. A kecsketejet némely családok a jószágokkal itatják meg, mások sajtot készítenek belőle. A recept nagyon egyszerű. Fölforralják a tejet, lehűlni hagyják, aztán beoltják, és tíz perc múlva sajttá rándul össze.

Hazai mintának ajánlom. Sokan fejnek itthon is, és nem tudnak mit kezdeni a tejjel.

5. A meteorológus és az infarktus

Itthon is megesik, hogy nem esik Újszegeden, amikor a szegedi oldalt eső áztatja, mert a Tiszának öröktől fogva árumegállítója joga van. Ahol hegyek és völgyek váltják egymást, az ördög is gyakrabban veri a feleségét, pásztaiban esik. Az egyik hegytetőn meteorológiai állomásra bukkanunk, a legtermészetesebb, hogy bekéredzkedünk ide is. Az állomásfőnök felesége jön elénk – nála kedvesebb asszonyt ritkán hordoznak hegyek –, és azt kéri, jönnénk vissza inkább később, mert férjének most aludnia kell.

Kerültünk egyet-kettőt a hegyen. Nagyszerű kirándulóhely lehet, de szezon előtt vagyunk még, ritkán forog az idegen. A levegő itt is ingyen van, pedig aranyat ér. Teli tüdővel szívjuk, aztán csak visszatérünk az időjárások szentelt műhelyéhez. Helyet és nevet kellene most mondanunk, de nem mondunk. Meg kell elégednünk azzal, hogy születési hiba révén az egyetlen magyar állomásfőnök itt van az egész országban. Kedvessége, és általunk fölfogható szakértelme figyelmet érdemel.

Kutya is, macska is szerepel létszámfölként a háztáji munkatársak között. Aki elindul leolvasni a műszereket, kettős kíséretet kap. Amikor a macska még annyira kiscica volt, hogy nem győzte az iramot, a meláknagy kutya a szájába kapta, csak a farka látszott ki, és úgy vitte. Szolgálat alatt ne kényeskedjen!

Szokatlan nyugalomban, gyönyörű fenyvek árnyékában halljuk, nyugdíjas meteorológust nehézzé lenne találnunk. Legtöbbjét az infarktus viszi el, az pedig az állandó stressz szinte kötelező hajtása. A legnyugodtabb állásnak gondoltuk. Senki nem írhatja elő, mennyi esőt, mennyi szelet, mennyi napsütést kell jelentenie. A központban, ahol az észleléseket gyűjtik, számítógépes nyilvántartás van, ha tíz percet késne a leolvasás, már nem lenne érvényes. Ha kétszer nem jelent, a harmadiknál már itt vannak a kolozsvári kollégák, mert akkor már valami katasztrófának kellett történnie.

Legalább ketten vannak mindig a telepen, egyikük alszik, a másikuk mér. Ha két jelentés között háromszor ásná föl a telepet, vagy körülfutná mindig, talán edzettebb lenne minden nyavalyákkal szemben, de az önkéntes embernyúzás nem szokott szerepelni a repertoárban. Az pedig, hogy telenként a szoba melegéből óránként kirohangál a hegyi zimankóba, aztán vissza, a reumák legjobb ágya.

Illendőségből nem szólunk a régi, ám praktikus műszerekről, de egy olyan piszkálódó mondást ide írunk, ami föltétlenül a szakmában jártasok száján teremhetett. Ha olyan magas lennél, amilyen hülye vagy, a hónod alól sütné a nap.

6. A Tatros csücskében

Ez is lehetne a világ valahányadik csodája. A Tatros kanyarog itt, Moldvában is meghatározó tényező, itt viszont arról nevezetes, hogy a jobb partja majdnem összeér – a jobbal. Kimondva ökörség, a valóságban tünemény. Akkora kunkort tesz, majdnem-majdnem saját medrébe folyik vissza. Ha út lenne, szerpentinnek mondanánk. Közben van a Rákóczi-vár hült helye, 95 lépcsőt számoltunk, mire fölértünk, de mindegyik meghaladja a normál méretűt. Kiadós szuszogásra való. Egyik oldalon magyar temető látszik, gyimesbükki katolikusok temetkeznek bele, a másikon láthatóba palánkai román ortodoxok. Valamikor itt volt a határ. A folyó ölelésében tüzelőállás jelzi, vér is folyhatott itt bőséggel.

Dombra indultunk, hegyre jöttünk. Friss építésű kemping látszik a völgyben. Antal Péter egykori vasúti állomásfőnök a mozdatója. Az örökölt földön szabvány faépületek sorakoznak, de sátrazók is megállhatnak majd.

Nyelvészkedünk egy kicsinkét. Itt is csángók vannak, gyimesi csángók. Miből lett a csángó? Amiből a Gyimes. Volt az egykori postásnak egy lova, elnevezték Mesnek. Induláskor elhangzott a gyí, mes!, ebből lett a Gyimes. Az ő nyelvérzéke szerint a palánk is átjárót jelent, és nem kerítést. Egymás mellé verték a deszkát a földbe, de szeg nem lévén, guzszával kötötték össze a tetejét. Szótáraink a vár előretolt védelmére kiépített rendszert értik rajta. Kicsike töltés öleli a folyót, de a neve itt dugás. Nem a mostanában fölkapott pajzán jelentésben, talán a víz útjának az eldugítását jelenti.

A népetimológiában az a legszebb, hogy egyszerű, mint a pofon.

Vonat dübörög át a hídon, az egykori állomásfőnök már nem szalutál neki. Idegesíti, hogy minden tönkrement, amit aktív korában megvédett. A többi állomás mind őrzi a régi dicsfényt, csak a gyimesbükki ment tönkre. Kimondatlanul is jelszó lett, jobb a koszos, mint a tiszta. Hiába a NATO, hiába az Unió, az boldogul, aki a zavarosat szereti, mert abban halászni lehet. Bizony-bizony el kell menni az erdő fenekébe, hogy csöndet találjon valaki. A nagy zajban gondolkodni se lehet.

Gyivecs (vegyes) itt minden. A lelkek földgyaluja ezen a vidéken is dolgozott. Kiadták parancsba annakidején, hogy a lakosság görög-katolikus részének ortodox románná kell lennie. A papjukat győzték meg kemény erőszakkal a lépés elkerülhetetlenségéről, a híveknek kötelező volt követni. Akkor is ortodox románok lettek, ha csak mekegnek románul.

Maradjunk annyiban, hogy tájképileg a legszebb helyeken járunk.

7. Mozdonyvezető volt, vállalkozó lett

Tavaly járt már Gyenes Kálmán a gyimesbükki Antal András portáján. Az akkor száznégyszázöt éves öregapót fényképezte le, most a képeket akarta csak beadni neki. Egy évvel idősebb lett közben ő is, de megvan, szellemi frissességben. Unokája és dédunokája segíti kijönni a házból, nehogy megsikuljon közben. Arról is nevezetes, hogy kérte a magyar-igazolványt, és meg is kapta. Meg arról is, hogy dédunokájának kezdi elmesélni, hogy az olasz frontot megjárva olasz leányt is közelről ismert az első világháborúban.

Mindkét szálon elindulva fölfűzhetnénk élete szálait, de elkanyarodtunk az unoka-András felé. Óriási meglepetést mondott: mozdonyvezető volt, és pék lett. Miféle gének dolgoztak benne akkor, és milyenek most?

Az itteni pékek előtt le a kalappal. Ők még nem gyártanak fölpuffasztott és agyonmorzsált kenyeret. A kenyérhez liszt kell, az a legjobb, ha malmot is szervez hozzá. Villanymotor működteti, fehér lisztet, kenyérlisztet, és barna lisztet őrl. Mindegyiknek közös tulajdonsága, hogy korpá maradt utána.

Mi legyen a korpával? Száz disznó megeszi. Hizlaldába fogott száz disznót. És a száz disznóval mi lesz? Nem nagyon vacakol vágóhidakkal, vendéglőt nyitott rá. Létezhet annyi betérő vendég, amennyi ennyit meg tud enni? Minden héten lakodalmat tartanak a vendéglőben.

A fineszes japánok jutottak eszembe róla. Nem tudtak mit kezdeni a rizs szalmájával, alomnak használták. A trágyába kukacot oltottak, a kukac kitűnő komposztot hagyott hátra, és munkája végeztével föl lehetett etetni a csirkével. Nálunk ebből is gazdasági katasztrófa lett. Antaléknál újabb és újabb emelet. Mozdonyvezető, pék, molnár, hizlaldás, vendéglős, lakodalmas. Melyik iskolában tanulta ki mindezt? Az Élet Iskolájában. Uramisten, hányféle adót fizet az ilyen ember?

Pedig a mozdonyt is szerette. A pontosságot és a szigort leginkább, ami vele járt. Egy korty pálinkára invitál bennünket, de hirtelen-terített asztallal vár. Szép kislánya is itt van, Gyöngyvirágnak szólítom. Hogy eltaláltam! Antal Virág Éva, de már Tímár a vezetékeve. Jogi egyetemre jár, jegyzőként (nálunk fogalmazónak mondják) már dolgozik is. Férje is itt van. Gyimesfelsőlokon öt évig tanított, igazgató is lett belőle, most mégis tanul. Jogot végez ő is, de közben három megyében francia motorkerékpárok képviselte is az övé, és autókereskedéssel is foglalkozik.

Apósa szereti a mozdonyt, ő a tanítást is szerette. Ketten vallják, a megélhetéshez kevés a pusztá rokonszenv. Motor is, autó is kell hozzá.

A legidősebb Andrást határtalan szeretet veszi körül. A szép háznak abban a részében lakik, amelyikben született.

Tovább fűzöm a gondolatot. Panziójuk mikor lesz?

Jövőre.

8. Tamási Áron ítélete

Eddig akárhányszor jártunk Erdélyben, Korondot és Farkaslakát el nem kerültük. Ambrus Lajos a korondi ismerős, jó egészségnek örvend, noha szívgondjaival orvosi gyanúba keveredett, Farkaslakára pedig a tisztelgés visz bennünket: Itt nyugszik Tamási Áron, aki „Törzsében székel volt, / Fia Hunniának, / Hűséges szolgálja / Bomlott hazájának...” Most menet is, jövet is tisztelegtünk nála.

A magyar szíveket megdobogtatja, a szomszédok közül a nacionalistákét megcsikorgatja a látvány: magyar nemzeti színű szalagokkal övezett kicsi koszorúkkal van körülrakva a sír. Áron az egyetemes magyar irodalom klasszikusa volt, és az is maradt. Az ellene ágálók ezt az egyszerű, de dicsőséges tényt még mindig nem tudják fölfogni.

Visszaúton váratlan eseménybe csöppentünk bele. Nekünk volt váratlan, akik szervezték, azoknak természetesen nem. Harminchét évvel ezelőtt halt meg a mítoszteremtő realizmus legnagyobbja, rá emlékeztek a helybéliek, és az anyaországból valók. Vasárnapi mise után, templomi zászló alatt vonultak át az emlékezők. Mivel nem tudósítanom kell az eseményről,

hadd emeljek kalapot csupán Balázs Imre plébános úr műsorvezetése előtt, és említsem a legszebben szóló Sütő Andrást.

Okos és szép beszédet mondott most is.

Mintha világháború tört volna ki, olyan villámgyorsasággal terjedt a hír 1966 májusában: meghalt Áron. Csak így egyszerűen: Áron. Az anyaország-bélieket egyesítette a határon túl élőkkel, és egyesíti ma is. Nem csupán a legnagyobb székely volt, de a legnagyobb magyar is. És itt úszott át a tőle sokszor, de nem elégyszer, és nem elég nyomatékkal idézett gondolatra: „Aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan.”

Visszaidézte a koporsó megsétáltatását is. Hétfőn indult el vele Pestről a vonat, és pénteken érkezett meg. Háromszor is ide érhetett volna, ha nem találták volna ki a hatalmasságok, hogy a temetésen várakozó tizenötezer embertől úgy lehet megszabadulniuk, ha „tévedésből” máshová térítik el. Tizenötezen várták, de csak két és fél ezren temették. Szemrehányással fölerő nehezteléssel szólt arról is, hogy most annál is kevesebben jöttek el.

Többször föltekintett a kérdést hangosan is: mit szólna a mostani állapotokhoz? Amit Áron nem érhetett meg, a szabad szólást, azt eszmei lehetőségként tapasztalhatjuk – mondta. De haraggal töltené el a mostanában tapasztalható egyet nem értés, a széthúzás.

Ennyire fájdalmas igazságokat temetőben emlékezve lehet lehangosabban kimondani. Akiknek leginkább meghallaniuk kellene, azok hiányoztak.

Romániai belső anyaországnak nevezte Székelyföldet.

9. Bátyafalva kősziklái

Talán emlékeznek még rá, erdélyi utazásunk legelején szoltunk arról a fájdalomkról, hogy a kárpátmedencei tejtetstvéreink nyelvét csak ritkán ismerjük. Bartókra hivatkozva jutott eszünkbe. Segesvár szélén pedig, amikor Petőfi kismilliószor arcul csapott szobrától a kicsike múzeumba igyekeztünk, találkoztunk egy suhancsal, aki tökéletes magyarsággal mondta ránk: MOCSKOK!

Csak annyi bűnünk volt, hogy éppen ott voltunk.

Végig autóztuk Erdélyt, itthon ritkán látott borzalmas utakon, észnél kellett lennie Miklósnak, aki a kocsit vezette, mert akkora gödröket is kellett kerülgetnie, amelyek családi fürdőkádnak is elmennének, de megúsztuk. Amikor már hazafelé jöttünk, Erdély talán legjobb műútján ért bennünket az egyetlen baleset.

A segesvári kölkök jutott eszembe rögtön.

Bátyafalva mellett jöttünk, útkanyarban. Ide írom a falu román nevét is: Bătuta. Óriások vacsoráján lehet, hogy galuska lenne csak az a kőszikla, ami elénk bukkant a kanyarban, de hazai méretekben nagyüzemi káposztáskő is lehetne. Mi mást tehetett volna Miklós, megköszönt. Akkorát koppan kocsink alja, automatikusan megemelkedtünk, mint huszár a nyeregben. Még magunkhoz se tértünk a réműlettől, ott volt a másik káposztáskő. Ezt már ki tudtuk kerülni.

Két egymásba kapcsolódó kanyar után végre megállhattunk. Árulkodik a romániai benzin szaga, azonnal éreztük, a benzincső lukadt ki. Mellettiünk állt meg egy utánfutós Dácia is, mintha géppuskát szereltek volna bele, úgy kattogott, a masiniszta pedig úgy káromkodott, istenáldotta román nyelven, mint a záporoső. Ő ráfutott, és tengelye törött.

Mintha kamioneresztés lett volna, zúgtak el mellettünk a teherszállítók. Jött egy másik Dácia is, fapados kivitelben, és meg is állt első intésünkre. Ketten voltak benne, mi nem értettük az ő nyelvüket, ők testvériesen a mienket, de azt villámgyorsan fölfogták, mi történt velünk. Segíthetett az is, a kősziklákat nekik is látniuk kellett, és a benzinszag is beszédes volt. Csöppentett jó szívvel – és kézzel-lábbal – azt ígérték, mindjárt visszajönnek.

Munkaidőmből kitelvéen visszakocogtam a sziklák elhárítására. Ahogy közeledtem a másodikhoz – sötét volt már –, hallhattam, sorra koppantak a később jövők is. A korpusz delikti viszont átsodródott már a kamionok segedelmével a másik sáv közepére. Most vettem észre, a Maros is ott kanyarodik egy nagyot. Árok van a másik oldalon is, ha a hegyről gurult volna le a szikla, akkor abban találta volna magát. Elvileg túlrakott teherkocsiról is leeshetett mind a kettő, de vasárnap délután talán mégse jártak kőszállító fuvarosok.

Jámbor eszünkkel csak emberi ármányra gyanakodhattunk.

Tartotta a szavát a két atyafi, visszajött. Ajándék az öreg kocsi, szervátültetést hajtottak végre, immár hozzá való szerszámokkal felszerelve. Kivettek belőle két bilincset, és műanyag csővel szakszerűen áthidalták a mi szakadásunkat.

Ide írom a nevüket, hogy a segesvári kölök idétlen ellenszenvét ellensúlyozzam. Popa Marian és Buci Adrel. Amilyen igyekezettel ők mentettek meg bennünket az idegenben éjszakázástól, a két nép ezerszálú testvéri kapcsolatára szolgáltatnak példát.

Köszönjük szépen.

Rómában minden más

Tanárokkal jártam Rómában is. Ha minden út oda vezet a hajdani nagy birodalom óta, legjobb, ha mi is eljutunk oda is. És ha már ott járunk, átmenve olyan tájakon is, ahol jártunk már, írtam erről az útról is. Nekem érdemes volt újraolvasnom.

1. Schengen kapujában

A világpolitikának megint határeseteké lettünk. Délnek indulva lényegesen rövidebb lenne az út Rómába, de a Tito által kovácsolta frigy rétestészta lemezeire esett szét, arra mennünk még mindig kockázatos lehetne, azért inkább a rábafüzesi határátkelőt választjuk. Mondhatnánk, csöbörből-vödörbe léptünk, mert a vasfüggönyök hosszabb életűek. Hogy melyikünk siettette jobban fölrakását, egyre bizonytalanabbul merjük mondani, mert egyre többször hasonlóan veszedelmes intézkedésekre derül fény a másik oldalról is. Világrendszerek között is amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten, de hogy melyik mondta az elsőt, nehéz lenne kitalálnunk. Az tény, azelőtt a mieink rakták meg aknákkal is a nyugati határt, és később is őrizték olyan keményen, hogy vakondlelkek juthattak csak át rajta, most viszont odaátról erősködnek hatalmas pénzekért, miközben csalogató szavak intéződnék hozzánk. Világjelenség lett időközben a menekülés, elcsordul a lelkem, amikor bangladesi, pakisztáni, vietnami szerencsétleneket látok a tévében, itthoni táborokba tessékelve. Hol van ide Banglades! Aztán belátom, mindenki úgy védekezik minden népességi áramlat ellen, ahogy tud. Még hazai földeken fölkészítenek tehát bennünket, mi a teendőnk, ha jön az osztrák határőr.

Április 1-jétől hivatalosan is életbe lépett a schengeni egyezmény, most másodika van. Ez pedig azt jelenti, hogy a határ túlsó oldalán ki kell szállnunk a buszból. Fogjuk meg útlevelünket, tömegeljünk az első ajtóhoz, szálljunk le, adjuk át az ott posztoló őrizeti szervnek anélkül, hogy pofákat vágnánk, és álljunk félre illedelmesen. A legkisebbet se érezzük magunkat megalázva, ezentúl ez így lesz egy darabig.

Tudtunk illemet, nem eresztgettünk el kacskaringós pusztai káromkodásokat, de erő szükségeltetik ide, hogy legalább csöndben ne lázadozzon a magyar. Jóval elmúlt már éjfél, egy verset aludtunk is a buszon, jószerivel azt se tudjuk, melyik oldalon állunk. Nemzetietlen jószág a sátorlapból varrott komiszgönc, azt se tudjuk hirtelen, osztrák lakik-e belül, vagy még magyar, csak azt sejtjük, álcázási célok itt szóba se jöhetnek. Ő meg, az istenadta, meg nem szólalna! Sapka nélkül van, ekkora lezserséget a korábbi regula meg nem engedett volna. Belenéz minden útlevélbe, biztosan észrevenné, ha konkoly került volna a tisztabúzába. Pöcsétjét vagy nem is hozta, vagy jól eldugta, mert vadonatúj passzusunkat érintetlenül kapjuk vissza.

– Na, majd most! – int bennünket az idegenvezetői éberség. És lélekben már ott sorakozunk az ajtó előtt, úti okmányunkkal jobb kezünkben, szende lányok alázatosságával, amikor újabb seszínű egyenruhát látunk föltűnni az ajtóban. Az előénekesi buzgalom mindenesetre megretülál, szólván: maradjunk mégis a helyünkön.

És jön az osztrák, szintúgy seszínű hangulatban. Éjfél után csak az vigad, aki beiszik. Űrgeti-forgatja könyvecskénket, és mindegyiket megtiszteli sorozatlövő pecsételőjével. Hatalmas zseb van felső kabátján, és ez az első, ami istenigazából föltűnik. Minden ötödik-hatodik passzus ebbe csusszan bele, de szó egy mukk se. A határszéli sógorság ebben testesülne meg?

Nem titkolom, de a nyolcadik áldozat én lettem. Kiszállt aztán, szintén megmukkanás nélkül, és bement az ügyeleti konténerbe. Járatosak vagyunk annyira a számítógépek világában,

mondatlanul is kitaláljuk, megkérdezi odabent a ketyerét, tapadhat-e gyanú nevünkhöz és pofalemezünkhöz. Azt hiszem, ezt nevezik ha nem is megtizedelt, de megötödölt-meghatodolt szűrőpróbának.

Lehet, hogy kínos lett volna szemtől-szemben bevallania, hogy unió-kompatibilesek vagyunk valahányan, lehet, hogy csak a gyorsítás szándéka vezérelte, de többet nem is láttuk. A nyolc kicsi könyvecskét idegenvezetőnk osztotta vissza, de akkor már pörkölt a buszunk a gráci országúton. Alhatott tovább, aki tudott. Aki alvatlanul utazott, annak is művészet volt észrevennie, amikor az osztrák-olasz határt is átléptük. Ez lenne a nagy játék haszna: unión belül már nincsen mit ellenőrizni.

Ide törekszünk éppen, noha nekünk előbb NATO kell.

2. Belenéztünk az Unióba

Égig érő hegyek tövében ért el bennünket a reggel, nem győztük tekergetni a nyakunkat. Csodák földjének is mondja időtlen idők óta minden hazánkfia. Amikor nagyapáink az első világháború előtt, alatt és után erre is eljutottak, hasonlóan ámuldozhattak. Apró nekifutással akár a templomtornyot is átugorhatnánk. Ne tessék Hány János egyenesági utódlásával vádolni, nem fülleneti akarok, és a nagyotmondás szándéka is távol áll tőlem. Szikla párkányán fut az út, és tövében mindjárt templom emelkedik. Magasabban vagyunk, mint rajta a kereszt.

Folyók nevei is hadi krónikákból köszönnek vissza ránk. Itt folyik a Tagliamento, tábla is jelzi. Folyik? Csörgedezik csak. Igaz, hosszú percekbe telik, amíg a medrén átfut a buszunk, először hatalmas kövek sorakoznak benne, később apróbb kavicsfélék már, de víz akkora csak benne, a torony után apró nekifutással azt is átugorhatnánk.

Pedig tavasz van, a vizet árasztás ideje. Kontinentális szárazság tanúi vagyunk még mindig, ahogy ősszel is azok voltunk, legutóbbi erre járásunk szeptemberében. Lehet, hogy itt meg se kottyan az ilyesmi, mert a kőhegyek tetején legföljebb tíz centis a termő réteg, sok nedvességet úgyse tudna őrizni, de lentebb, ahol már síksággá öblösödik a határ, kontinentális katasztrófa szele érződik. Ámbár itt is igaz lehet a hazai kádencia: amit az időjárás elront, azt neki kell helyreigazítania. Virágzik a cseresznye, a virág pedig a jövő legszebb ígérete. Otthon még csak bimbózott, amikor elindultunk.

Idegenvezetőnk szóban előre jár, már a ránk várható nagyheti római eseményekről beszél. Nekem, éppen április 4-én, az a vicc jutott eszembe, amikor Lázár György járt a pápánál, kibékülni. Az egyházfő mondta volna a kormány fejének, hogy egyházi ünnepé nyilvánítja április 4-ét. Annyira köszönte a magyar miniszterelnök, hogy bejelentette: hálából egész évünket nagybőjté nyilvánítja.

Elmúla rólunk ez az ünnep, de a legnagyobb böjt még mindig tart.

Egyik vicc adja a kilincset a másiknak. Brezsnyev is járt a Vatikánban, és lelkendezett, amikor valamit fölismert benne. – Medve! – kiáltott, amikor medvét látott. – Oroszlán! – és helyeselt most is a kísérője. – Gorilla! – lelkendezett megint. – Nyet, nyet, velencei tükör! – mondá kegyes kísérője.

A folyóknál hagytuk abba, illetve az uniónál. Indulás előtt sokat beszélt otthon a rádiónk arról, hogy csatlakozás előtt mennyi forintba rúghat természetünk fölzárkóztatása az áhított Nyugathoz. Gondoljunk csak a Holt-Marosra! Szó, ami szó, láttunk egypár kristálytisza patakot is, akár inni is kedvünk támadt volna belőle, de olyan mocskosokat is, hogy kimondani is vétek. És ők ilyen vizekkel is csatlakozhattak? Tüneményesen szépen ápolt szőlőtáblák

mellett is elmegyünk, meg olyanok mellett is, leginkább a mi kertünkhöz hasonlítottak, ahol a gaz őslakosnak számít, és előjogait kímélettel háborgatom. Ennyi erővel akár az unió mintakertje is lehet a miénk? Na, erre rálesünk, mint dorozsmai ember a varjúra.

Ideáig nem ért el a festékfűjók piaca? Tünneményszép tiszta falak sorakoznak, hídlábak és egyebek, pöttynyi ráfújás nélkül. Vagy normalisabbak az emberek, vagy drága a festék? És annyi díszfaiskola, cserepes csemetékkal megrakva, amennyi talán a világon sincsen. Szoborerdő is, arra szánva, hogy ne kerti törpéket kelljen kiraknia bárkinek a kertjébe. Ha egy előtt megállnánk, talán továbbmennünk se kellene, kicsiben mind megvan, ami egész Itáliában szóba jöhet.

A főstéssel elsiettem a dolgot. Már Pisában járunk, amikor észreveszem, az aluljáró falát úgy kipingálták, húsvéti tojásfestő versenyre is elmehetnének, akik művelték, de ezt csak a cirkuszművészek mértékére értem. Elöttem szintiszta borzadály, akár a szegedi partfal. Akkor is az, ha vannak tudálékos egyének, akik korunk népművészetét vélik fölfedezni az igyekezetben. Minden művészet szent dolog előttem, a népművészet még inkább, de még csak lelki rokonságot se tudok érezni egyetlennel a látásán se. Lehet, hogy a hiba bennem van, de az is lehet, hogy a tudálékosok futottak előre. Az ókori hieroglifák kecses alkotások ezekhez képest, és megfejteni való értelmük van. Aki ezeket is olvasni akarná, akár kedvezményes belépőt válthatna bármelyik aranykettőrebe.

Pisáról azonban holnap

3. Pisai ferdeségek

A hajszálpontos tudnivalókat derék idegenvezetőnk előre elmondta már. A híres-neves pisai ferde torony négy méterrel lóg ki a függőlegestől. Észre vehette ezt az építőmester is kilencszáz évvel ezelőtt, mert az emeleteket úgy rakatta, hogy a legteteje így is majdnem vízszintes lett. Eszembe is jutott, szintén előre már, lenni akart nekünk is egészen újkori ferdeségünk, az újszegedi víztorony képében, de amikor az készült, föltalálták már a vasbeton talpfákat, és gyorsan oda raktak egy kazalra valót, ahol engedni készült a föld. Nehogy kiloccsanjon belőle a vízszint.

Ötvenöt évig épült a bazilika, ezt is idegenvezetőnk mondta. Istenem, hogy nem felejtették el időközben, mi akart lenni? Aki az első rajzot meghúzta, aggastyánná érett, mire elkészült, ha egyáltalán megérte. Stílusok keveredését is magával szokta hozni minden hosszú építkezés.

Piacra futott be a buszunk. Mi néger piacnak neveztük el azonnal, úgy megrohantak bennünket a kézből áruuló fekete bőrű legények. Nadrágszíjat, dzsekit, napszemüveget, ezt-azt kínáltak rendületlen vehemenciával. Valaki elfeledte, hogy külföldön van, meg merte egyiket kérdezni, mennyiért adná. Kétezer márkával indult az alku, de a végén százért is adta volna. Jött utánunk, alig tudta meggyőzni derék magyar társunk, nem is akart bőrdzsekit venni.

Nekem elszorult a szívem, akárhányszor rájuk néztem. Szerencsétlen hontalanok, jobb sorsra érdemes férfiak, erősek, sokat tűrők, micsoda országból jöttetek, hogy huncutságot kitanulva nadrágszíjat áruljatok? Akár az a kollégánk, aki disszidált annakidején, és évek múltán szabad emberként is ezt művelte?

És megláttuk a ferde tornyot, ahogy beléptünk a még óvárosibb részbe. Szép lenne egyenes állásban is, dicsérré alkotóját a legkisebb culágerig, de elferdülve elhül az emberben az egyenesre szabott lélek. Aztán elkezd spekulálni, mint mindenben, amit első nekifutásra meg nem ért. Ha azért ferdült el, mert talpa alatt laza volt a talaj, akkor miért nem ferdült el a majdnem tövébe épített hatalmas bazilika egyetlen fala se? (Az azért tisztázandó lenne, melyik

épült a másik tövébe? Ha jól sejtem, a bazilika volt előbb.) És a keresztelendők kápolnája? Vagy a lazaság csak arra az egy pontra értendő? A torony másik fele se süllyedt annyira, ebből lett az építészeti kalamajka, ami a látványbéli csodához elvezetett.

Alkalmi magyarázatot találtam rá, de nem tudom, van-e köze az igazsághoz. Elő kellene keresnem valamelyik útikönyvből az építési dátumokat, azonnal kiderülne, mennyit ferdültem, de minden utazóra érvényes: rizikó nélkül igazi a tévedés. Egy biztos: vasbeton talpfák még nem voltak akkoriban, hogy a szenzációs elferdülést megakadályozzák.

A szocializmus építőipara mégiscsak más volt.

A keresztelő kápolna elnevezése se mindennapi. Nálunk a kápolna a templomnál is kisebb, ez viszont akkora, kicsi helyen kupolára szabott dóm is lehetne.

Micsoda gazdagság kellett ide, hogy a bazilika 55 évig épüljön, aztán(?) a ferde torony, és vele együtt a kápolna? Ja, így könnyű, mondanánk ma, csak a szaracénokat kellett tengeri csatában legyőzni, és hat kincses gályájuk minden tartalmát erre szánni. Csakhogy a könnyen jött pénz könnyen vész, ez viszont ötvenöt év múltán is úgy kitartott, hogy másik két csodára is futotta. Ennyi idő alatt se volt infláció? Hány szaracén gyilkosság kellett a kincses gályák megtöltéséhez, és hány a megszerzéséhez, nem hiszem, hogy számon tartaná bárki is. Volt mit leimádkozni a templomokban.

Tüneményes a tér, ránézni is gyönyörűség. Tábla mondja mindenkinek, a fűre lépni tilos. Csak addig lépnek rá a turisták, amíg elhevernek rajta. Tömve van fiatallal, mind vidám, és mind hangos. Csak nem ide szervezték át a szegedi ifjúsági találkozókat? Vagy a hajógyári szigeten ismétlődőket? Biztosan nem, mert piszok se marad utánuk. A kalmárok hada kívül nyüzsg, bódé hátán sátor, van is benne mindenféle bolondító. Aki a bazilikában már megfordult, sorra itt járkal, de ilyen lett a világ. Minden eladó.

Kóbor lelkek hangulatát semmiképpen nem akarom kelekótya irányokba csavarni, csak tényként mondom, ennyi idő után mellékhelység után kellett néznünk. Kifelé jövet vettem észre az ajtó fölött a feszületet. Idebent is a keresztre feszített Megváltó vigyázott ránk.

4. Firenze képei

Aki Firenzében akar szállást, jól teszi, ha be se teszi a lábát. Külön szállóvárosa van, tessék itt nyugovóra hajtani a fejet. Fáradtak vagyunk, nyűgösek is már, lábunk térdig lejárva, húzna is az ágy, hiszen eddig csak a buszban háltunk, de nézzük meg előbb, hol vagyunk. Hatalmas élmény, mindjárt bókorgásunk elején. Gondoljanak bele: sötét este, néger férfi, napszemüveget árul! Minden sötét, de iskolások hada kotorássza és próbálgatja. Ezt teszi az üzleti szellem! Benéztünk az állomásra is, hogy legalább lássunk olasz vasutat. Jött egy szerelvény, az orra hegyétől a farka végéig volt csak fújóval kifestve.

Muszáj nekünk elalvás előtt minden illúziónkat elveszítenünk?

Másnap aztán belevetettük magunkat a múzeumokba. Középkori palotákból sorra képtárak lettek, úgy megrakva világhíres festményekkel, és világsok látogatóval, meg kell azokat nézni. Akkor még nem vasútra kenték a festéket? Itt értettem meg igazán az olasz filmek tömegjeleneteit is. Az a szerencsétlen rendező, aki egész gyermekkorát ekkora nyüzsgésben éli le, természetes elemét rendezi a filmvászonra is.

Ne várja tőlem senki, hogy tárlatvezetéssé fajuljon írásom. Nem is győzném, és senki nem menne velem semmire. Minden teremben teremőr van, és mind le is ülhet. Raffaello Fátyolos hölgye előtt is ült egy, és kaparós sorjegyen vakargatta a szerencsáját. Festeni való arcjátékkal figyelte, mi bújik elő. Nem nyert, le is lombozódott szegény.

Nincsen festő a közelben, aki vászonra vihetné?

Itthon is szoltam már róla, szobrokról leginkább azt török le, ami törhető. Szerencsétlen mitológiai pucér férfiak, mindnek legérzékenyebb vesseje hiányzik, de a helye mindnek lukas. Csak nem feministák jártak erre is? Sodor bennünket az áradat, ha nem is vágóban, de lépésben megyünk el világnagyságok örök alkotásai előtt. Érdemes volt ilyen száguldásért életeket és tehetségeket áldozni? Bajuszos-szakállas főpapok, Madonnák. Mennyi szerelem tiszta lelke költözött bele egy-egy női szentbe, itt-ott hamvas kebelét is fölfedve! Aztán itt van Szent Sebestyén képe. Nyíllal átlőve nyaka, és két nyílvevő is a fában. Ez lehetett a gyönyörűség szegénynek, amikor mellé találtak, így viccel valaki előtte. Nyakavágós horrorfilmek őseit is a képtárakban kellene keresnünk?

Itt a nyíl, mibe löjem? – kérdezte Petőfi Sándor. Az előbbi nyilazásról jut eszembe, amikor királyi trónszék áll előttem. Bizony-bizony, jól megkopott az ülepe, itt-ott feslik is már. Bízom benne, nincsen már, akinek a kedvéért restaurálni illene. Kinézünk az ablakon, azonnal átlátjuk, a középkori város díszei vonultak be a falak közé, és őrződnek századoktól fogva. Mennyezetes ágy az egyik szobában, Tápén supéllátosnak mondanák. Ahogy elnézem, abban is megfájulhatott valakinek a dereka. Bezzeg, negyven évvel ezelőtt nem ez jutott volna eszembe!

A Pitti palota után a Vecchio palota következik. Ide is elhívtam volna a panelépítőket. Itt még tudtak olyan félmagas lépcsőket rakni, a fáradt ember is vígan lépked rajta. Otthon minden évben magasabb az emelet. Megnéztük a kis és a nagy tanácstermet, mellette mindjárt kápolna van. Azonnal meg is gyónták, ha rosszul döntöttek? Vagy előtte fohászkodtak tanácsos uramék, hogy ne az ördög játsszon velük?

Rendületlenül járjuk a képtárakat és a templomokat. Az már természetes, hogy órákig tartó sor árán jutunk be szinte mindenhová. Dávid látására álltunk be az Accademia előtt tekerőbe. Megvigasztal bennünket, hogy itt járt Dani is, Rebeccával. Ki van írva. Végestelen végig csupa tacepao a fal, ha csak annyian jártak volna benne, ahányan ide kiírták nevüket, akkor is világrekorder lehetne ez a képtár. Álljunk meg egy polgári szóra! Félhülyék is jártak itt! Horogkereszt, nyilaskereszt, sarló-kalapács is van, és a Duce is, de ő föltehetően nem állt be a sorba. És Mórnicka is járt itt, akinek, tudjuk, mindig az jut az eszébe. Rendre föl is rajzolta a falra.

Bent, a képtárban, kötömbökbe faragott, félbemaradt nagy alkotások között vezet az út Dávidhoz. Vázlatnak mondja ezeket a művészettörténet, én inkább elabortált műveknek mondanám. Ember legyen a talpán, aki ki tudná bogozni, milyen hibát vétett a szobrász, hogy újat kellett kezdenie. Dávid viszont olyan csoda, érdemes volt érte sorkígyóvá változnunk.

Hagyjunk valamit holnapra is!

5. Még mindig Firenze

A dóm kívül legalább olyan díszes, mint többi olasz párja, de belülről egyszerűen főséges. A hangsúlyt az egyszerűre tettem! Gyöngye a szó ott, ahol vésők és ecsetek alól kerültek ki mennyei alkotások, hiú ábránd lenne bele is fognom. Aki még nem látta, és teheti, menjen el, nézze meg. Lehet, hogy akkora káosz teremődik először a fejében, amekkora a mienkben is megtermett, de idővel talán tisztul ez is.

Mondtam az előbb, hagyjunk holnapra is, de a tegnappal kell folytatnom. Elmentünk a panteonná lett templomba is, illő hódolattal adóztunk Dante sírja előtt, miközben lábbal tapostuk más nagyságok köveit, de ezt senki ne vegye tőlünk gyalázatnak. A szegény ferencesek úgy építették ezt a templomot, hogy gazdagoknak árulták benne a nyugvóhelyet.

Este aztán meglepetés várt bennünket. Iszákunkért indultunk, buszunkat azonban kitelepítették, csak a sofőrök vártak bennünket az állomás mellett. Nem baj, úgylis fáradtak vagyunk, néhány kilométer még, nem nagy áldozat. Mégis baj, mert szintisza magyarok vagyunk idekint is, ennélfogva induláskor mindjárt bejelentették alkalmi elszakadásukat tőlünk, akiknek csak azért se jó, amit a többinek elterveztek. Hogyan találunk meg bennünket 9-kor az önálló, a mindentől mindig függetlenek? Ráleltünk végre lépcsős fölüljárón is átkecmeregve a parkolóra, meg is ettük elemőzsiánkat, aztán visszaindultunk busszal, de úgy, hogy egy órát még eltölthet a városban, aki akar. Mi nem akartunk, így aztán mi nyertünk. Mert a tömött forgalomban annyit kóvályogtunk, megálló helyet keresve, megláthattuk a mai Firenzét is.

És most jöjjön a másnap. Tegnap azért nem mentünk be az Uffizi képtárba, mert sorba kellett volna állnunk, ezért a mai napot itt kezdtük. Ha lehet, még nagyobb sor várt ránk, tacepao, horogkereszt, sarló-kalapács és Duce kíséretében. Szórakoztatásunkról a néger árusok és a rendőrök gondoskodtak. Aki járt már ott, tudja, oszlopos kerengő béleli a palotát, és középen átriuma van. Ide telepedtek a néger vándorok, de nem akárhogyan. Portékáikat hatalmas hullámpapirosra szerelték, és másik dobozból fabrikált lábazatra rakták. Jöttek a rendőrök, valami őrgébics előre pisszenhetett, összekapkodtak mindent, a bizsutériát árulók egyszerűen összehajtották lepedőjüket, és félreálltak. Pár lépéssel haladtak csak el a rend őrei, szépen, lépcsőzetesen vissza is szivárogtak azonnal. Újra rendőrök, újra pakoltak, és újra visszaszívódtak. Árusítási engedély nélkül nem működhetnek, de a rendőrök csak annyiban tartják föladatuknak a hiábavaló törvény őrzését, hogy föl-föltűnésükkel zaklatják őket.

Portré-rajzoló is kipakoltak közben. Egyelőre nem nagyon megy az üzlet nekik, pedig őket nem háborgatja senki. Sokan vannak, látható, ebben a szakmában itt se lehet éhen halni. Az már föltűnt korábban, hogy most nincsen annyi japán a látogatók között, mint egy évvel ezelőtt Párizsban volt, és az is, a nagy forgatagban se látunk itt a piros, hol a piros játékot. (Előre futok a cáfolattal: később a japánok is előkerültek, és a tiltott játék is, de a kettőnek nincsen köze egymáshoz.)

Mi szerény fogadásokat kötöttünk, hány órára érünk el a kapuig. Jött egy csoport, zárt rendben, és az idegenvezető nem a Mókus őrs zászlaját vitte, csak a szál liliomot pótlendő kálát. Be is engedték, soron kívül. Bizony mondom, kedvünk lett volna eltörni a liliomot, noha eredetileg mi is a soronkívüliségért folyamodtunk. Nyitáskor álltunk be, és déli harangszókor át is léphettük a küszöböt. Fél kettőig kellett körbefutnunk az egész nagy palotát, de akkor már nagyon kívántak kívülre bennünket.

Megérte? Hogyne érte volna meg, hiszen ezért jöttünk. Mit is láttunk? Majd ha letisztul minden, talán arra is emlékezünk.

Délután nekivágtunk Rómának, de ha már útba esik, megálltunk Sienában is. A határ átlépése óta egyfolytában mondogatjuk, ennek a népnek az a szerencséje, hogy alig hasonlít ránk. Mi azt a kevés emléket is, amit a török pusztítás meghagyott, többnyire politikai megfontolatlan-ságból dózer alá ítéltük, itt mindennek becsülete van, ami régi. De sokszor csúfondároskodtam: micsoda jó panelházak épülhettek volna ide is!

Siena is a patinájából él.

San Gimignano-ban esett az eső, amikor kiszálltunk a buszból. Minden apró boltocskát ajtajába azonnal kirakták az esernyőket. Láttunk egy atyafit, vett is akkorát, itthon a Virág cukrászda napernyőjeként is elment volna. Fösteni való diadal ült orcájára, amikor kinyitotta. És szilaj harag is mindjárt, mert azon minutában elállt az eső.

Az április itt is bolondos tud lenni.

6. Végre itt

Fővárosokról általában külön véleményen vagyok. Nem lelkesítenek, nagy a tolongás, füst, por, piszok, és latrok, minden mennyiségben. Nem mondhatnám, hogy Róma mégis a szívemhez nőtt, de első benyomásomat fogalmaztam meg a sorozat címében: Róma egészen más.

Öreg este, mire a szállásunkra érünk. Nem bent, csak a szállodavárosban. Bele is omlottunk az ágyba, ahogy megláttuk. Egész úton kísért bennünket az autósztádák állandó morgása, de mi morog itt hajnalok hajnalán? Kinyitom az ablakot, és csodát látok: hármastarajokban tenger nyaldossa a partot. És benzinszag árad befelé.

Máskor is elmeditáltam rajta, de itt se értettem. Már a mi Balatonunkra is érvényes, hogy akármelyik partját nézzük, a hullám mindig kifelé ver. Akkor is, ha a szél befelé fúj.

A kontinentális szót eddig csak a szárazság jelzőjeként használtam, ideje kiterjesztenem. Kontinentális reggelit is kaptunk. A kontinentális zárlat ismerős még Napóleon korából, de az szintén a terjedelmesség értelmét hordozza. A kontinentális reggeli vendéglátóipari szakszó lett, és a lehető legkisebbet jelenti. Késhegynyi vaj, ugyanannyi dzsem, egy csenevész zsömle, és tej, kávé, de jól kimérve az is. Valamelyik asztalnál azt hitték, elszámolta magát a vendéglős, megették a gazdátlanul maradt csöppnyi adagot is, de kalamajka lett belőle.

A lateráni bazilikában kezdtük a napot, közel egyórás bebusozás után. Nem azért, mert ez a pápa kedvelt bazilikája, de Rómában a pápa még gondolatban se hagyható ki. Amikor pár évvel ezelőtt átröpültük, és bemondta a pilóta, hogy alattunk Róma van, elszóltam magam: ott a pápa. Majdnem félrebillent a gép, úgy rohant mindenki látására. Persze, tizenvalahány ezer méter magasságból semmit nem láhattunk, csak tudtuk, itt lakik.

Idegenvezetőnk bevallása szerint 314-ben szentelték föl a bazilikát. Boldog idők! Akkor még ilyen épületsodák minden aprósága gyökerezhetett teremő fejükben, és nem elfuserált panelházak sokasága. Suttogó sarok is van a bazilikában, erről meg itthoni kollégám örökön suttogó városa jutott eszembe, noha tudom, az új könyv címe már Űvölt a város akar lenni.

A Szent Lépcső következett. A hagyomány szerint ezen is vitte Krisztus a keresztfét, amikor a Golgotára ment. Római önzés hozatta át ide, ezrek járják ma is, térden. Volt, aki közülünk is végig bírta. A Havas Boldogasszony bazilika névről nagyon ismerős nekünk. Idegenvezetőnk nem szegedi, nem tudhatta, hogy az alsóvárosi templom is ennek a legendának a lángjánál kapta nevét. Először csodálkoztunk, amikor megláttuk a bal oldali mellékoltár kegyképét, annyira hasonlít a szegedi Fekete Máriához, de aztán megszoktuk, annyira általános megfogalmazása ez anyának és gyermekének.

A Szent Péter bazilikát negyediknek hagytuk, de többször is visszatértünk. Az összes eddigi 265 pápa képe ott látható a legfelső körben, és még nyolcra van üresen váró karika. II. János Pál az utolsó, de újra az első abban, hogy neki nincsen hermelinből való palástja. Lengyel származása lehet a magyarázat rá, hogy minden hivalkodó körítést nélkülözni szeret. Külön szorgalommal visszafelé mentem, VII. Sándortól kezdve borotválkoztak a pápák. Az előtte lévők mind szakállasok.

Bilincses Szent Pétert is útba ejtettük, hogy a Mózes szobrot is közelről láthassuk. Meg is néztük illő tisztelettel, és a felhőnézésben járatosak el is hitték, hogy pofacsontjába II. Gyula pápa vonásait faragta bele a szobrász, szakállába pedig női aktot rejtett. Rendőrségből lett a templom, és ez önmagában polgárbarát rendőrségre enged következtetni. Láttuk is lépten-nyomon, mindenütt ott a rendőr, de első paragrafusuk nem a megtorlás, inkább a segítség. Csöndes szóval is hatalmas a tekintélyük.

A bejáratnál nyüzsögtek itt is az árusok, és a piaci nyelvlecke újabb fejezetének tanúi lehettünk. Hegyezték fülüket, azonnal kiértették szavainkból, honnan jöttünk, és magyar nyelvű könyveket kínáltak mindjárt. Magyarul mondták az árát is. Mégiscsak világnyelv a mienk? Valaki elejtette a szót: új kiadás. Főlkapta az első árus, és azonnal kiabálta: új kiadás. Föltehetően nem tudta értelmét, de miért ne mondaná, ha a magyaroknak így kedves? A fél-áronból is filáron lesz hamarosan. Filáron, új kiadás!

Vörösmarty szavait kezdem vallani: az „egész világ nem a mi birtokunk; Amennyit a szív fölfoghat magába, Sajátunknak csak annyit mondhatunk.” Az enyém annyit fölfogott már, kóválygok tőle.

7. Pápai audiencián

Kedd reggel arra ébredtünk, hogy nincsen villany a szobánkban. Kimentem a folyosóra, biztosítékot keresni, de nem találtam. Lementem az idegenvezetőhöz, segítsen, mert borotválkoznom kéne. Azt mondja, várjuk meg inkább a napkeltét, akkor úgyis kivilágosodik. Álmából fölzavart ember ennél bölcsebbet nem is mondhat. A szobánkban azonban nemcsak villany nincsen, de víz van. Annyira megcsodáltam tegnap reggel a tengert, eljött volna viszont-üdvözlésünkre a második emeletre? Megint kimentem, hátha találnék bárkát, kompot vagy tutajt, mert özönvízben ilyen jár az embernek. Fölmosó vödört találtam csak, nyeles ronggyal. Elkezdtem fölszedni az ázalékot, bár sehogy nem értettem, hogyan kerülhetett ide.

Reggelinél oldódott meg a titok. A szemközti szobában esti zuhanyozás közben jött a csőtörés. Onnan szökött ki, és be a mi ajtónk alatt. Állítólag olaszos temperamentum szerint akkora zajjal járt a közvetlen veszély elhárítása, már az is csoda, hogy semmit nem vettünk észre belőle. A villanyt is óvatosságból kapcsolták ki.

Legalább az alsóvárosi sekrestye ajtaját elhozhattuk volna. Arra ki van írva: A víz it vot...

Megtanultam annakidején Janus Pannonius verseit, ismerem a Galeotto Marzióhoz szólót is, tudom róla, hogy pécsi püspök léte re miként vélekedett a zarándokokról, de a pápai audienciát ki nem hagyhattuk. Nem akarok álszent lenni, kíváncsi is voltam rá. Rokonszenves ez az örökké utazó derék lengyel öreg, világegyház feje, beültünk tehát a nekünk rendelt ötödik-hatodik sorba. Ennél közelebből talán soha nem láthatom.

Ne kérdezzék, hányan voltunk, mert nem tudom. A hatalmas terem a mi kongresszusi palotánkat mindenestül úgy elnyelné, ahogy a Szent Péter bazilika nyelné be az esztergomit. De hogyan kerültünk mi ennyire előkelő helyre? Csak nem azért, mert mi nyilvánítottuk először nagybőjtje az egész évet? Persze, hogy nem, jól szervezték az utunkat, azért. Mögöttünk a finnek, előttünk talán az oroszok.

Tíz óra múlt tíz perccel, amikor bejött a pápa. Hatalmas ováció, taps, ujjongás fogadta, és ő jóságosan integetett, ahogy képernyőről ismerős már a körítés. Jóval többen voltak a fiatalok, ők kiáltották lehangosabban örömeiket. Harmónium szól közben, de nem lehetett kihallani belőle semmit. Amikor beletottyant székébe – bocsánat a profán kifejezésért, de térdei is fájhatnak –, latinul olvastak föl valamit. Hajdanában az egész misét kívülről tudtam, de erre

nem ismertem rá. A ceremónia fontos részeként nyolc pap ült a pápától jobbra, egyenként álltak föl, a maguk nyelvén köszöntötték, és katalógust olvastak. Amikor a csoportok nevüket hallották, nem jelen szóval válaszoltak, hanem kitörő hurrázással, vagy gyönyörű kórusmível. Azon a nyelven olvasta föl köszöntőjét a pápa, amelyen hozzá szóltak. Nem hiszem, hogy lett volna olyan nemzetnek fahitű fia a teremben, akit meg ne érintett volna a saját nyelvén hozzá szóló szózat. Úgy tűnt, ez az ember képes szeretni az egész világot. És viszontszereti a világ.

Amikor az ungarézeket köszöntötte, nekünk is megbizsergett a szívünk, noha leginkább a veszprémi egyházmegyéből érkezetteknek szólt. „Szeretettel köszöntelek benneteket, a szent liturgia szerint, Urunk, Jézus Krisztus föltámadásának nagy titkában. Segítsen bennünket az Úr, ezt kívánom szeretettel nektek és szeretteiteknek. Dicsértesszék a Jézus Krisztusz”. Ennyit sikerült leírnom ötölve-hatolva szavaiból, bár hosszabban szólt. Utánunk a horvátok következtek. Tüntetésszámba is elment volna otthon, olyan hangos viszonzást kapott: őt kezdték éltetni. Nem szeretheti a személyi kultuszt, mondanám itthoni politikai zsargonnal, mert azonnal közbevágott. A lengyelek tovább éltették mégis, és az olaszok is. A legvégén ő kezdte énekelni a Miatyánkot, latinul, és a hatalmas terem minden embere folytatta.

A diplomáciai sorokból mentek föl hozzá, a gyerekeket megsimogatta, megáldotta, és meg is csókolta. Két menyasszony-vőlegény is beállt a sor végére, náluk tovább időzött, szólt hozzájuk, és megáldotta őket is. Tolókocsisok sokasága következett, és legeslegvégül ismét gyerekek köszöntötték. Amikor kifelé ment, akkor zendített rá megint a zenekar. Azt a talán amerikai valamit játszotta, amit ilyen profán magyar szöveggel ismerek: Napsütötte prérin át egy cowboy lovagol... Folytatni magamban se mertem, a pávatoll helyét kiejteni is szentségtörés lenne.

Odakint szirénázó autók rikácsolása fogadott bennünket. Visszatértünk a világváros hétköznapijaiba.

8. Kereskedők, figyeljetek

Gyarló tollam tovább is győzné, de ideje úti beszámolómat befejeznem. Illene szólnom a szobortünemény Pietáról, és annak a lökött magyarnak az örületéről, aki kalapáccsal akarta állítólagos álombéli parancsra megsemmisíteni ezt a szerinte „förmédvényt”; elidőzhetnék azon is, hogy a Szent Péter tér cigarettacsikkokkal van kikövezve – igaz, bazalt is akad a sok csikk között –; kellene szólnom arról a guberálóról is, aki a szemetes vödrök tartalmából etette a galambokat, aztán jólfészült zarándokként távozott őt-hat zacskójával; a Forum Romanumról, a vatikáni múzeumról, a Sixtusi kápolnáról, a Colosseumról, a köztéri szobrokról, a történelmi múlt fölbecsülhetetlen becsületéről is, de mindent úgyse lehet elmondanom.

Hazafelé tartunk már, csak hat óra buszozásba telik, amíg San Marinoba érkezünk. Annyira városállam ez ma is, amennyire valaha volt, de kapujában meg se állítanak bennünket. A hegy tetején van a főváros, minden más fővárostól erősen elütve. Hozzászokhattunk az apró boltok sokaságához, de itt még annál is több van. Tábla az egyik előtt: Magyarok, itt hazaérkeztetek. És már kint is áll az egyik eladó az utcán, hangosan kínálva a Jézus-Mária likőrt. Talán zarándoknak néztek bennünket is?

A város egyik titka az – véletlenül se tévesszük össze az egyház szóhasználatában szereplő titokkal –, hogy itt minden olcsóbb tíz százalékkal, mint Olaszország bármely részén. Ne kövessen meg érte Szeged kereskedelme, de azonnal elgondoltam, micsoda üzleti fogás lenne nálunk is, ha mindent elkezdenénk tíz százalékkal olcsóbban adni. Egykettőre az ország leggazdagabb városa lennénk.

Ha bármi is múlna rajtam itthon, minden szegedi kereskedőt elküldenék ide. A javát jutalomból, legalább két hétre, a leendőket tanulásra, egy hónapra. Részletesebben kell szólnom erről, viseljék el.

Ha csak megáll az ember, nem is az üveges kirakat előtt, mert ilyenből van a legkevesebb, hanem a kirakott holmik tömege előtt, és rámutat egyre, már kint van az eladó, kézbe teszi azonnal, és hív be a boltba, további választásra. Nekem, itthon, még mindig az a boltos az ismerősebb, aki legalább két méterrel a fejem fölött mondja, hogy nincsen, kérem! Majdnem bocsánatot kérek mindig, hogy érdeklődni bátorkodtam. Ezek meg? Mint a mézes puszelli, olyanok.

Fő sláger a likőr, barátok receptje szerint. Fáradhatatlanul kínálják, de úgy, hogy megkóstoltatják. Ha ötven félét van kedved végignyalni, akkor ötvenet. Úgyse hagyod ott addig, amíg kedvedre valót nem találsz. Hogy közben meginog benned a vízmérték? Annál könnyebb a vásár, bár alkudni szinte kötelező. Aki annyira mafla, hogy az első kínált áron vesz meg valamit, megérdemli a sorsát. Azt ugyan nem tudom, a bizonyos tíz százalék a kikiáltási árra vonatkozik-e, vagy az eladásra, de szórakoztató. Ha egy nem győzi a kínálást, terem mellé másik, ha ketten se, jön a harmadik, negyedik.

Nem merem mondani, hogy a likőrök alapanyaga Kecelről származna, de hogy finom mind, azt kicsike tapasztalattal is állítom. Érték és bóvli egyaránt kapható, a kereskedelem nem válogatós. Valamikor elsütöttem már, hogy a külföldi bóvlisok magyar turisták pénzén élnek, most már nem merem ezt se mondani. Kezd hozzánk igazodni az egész világ. Mindenestre a tanulni kiküldöttek fejéből ezt az ágazatot valahogy kiostálnám. A legtöbb boltban a világ minden pénzét elfogadják, egyben bankszakember is a boltos. Forintért is vettünk, nem is hitványságot.

Ha csak minden tizedik tanuló hozna haza magával életre szóló tapasztalatot, és ha csak minden tizedikben erősödne meg a megátalkodott kereskedelmi szellem a jutalomból ide látogatók közül, akkor is kimondhatatlan haszna lenne Szegednek.

Itt nem is találkoztunk kézből áruló négerekkel. A velencei tankoló állomáson azonban láttunk még egyet, éjfélkor. Nadrágszíjat árult, csörgőórát, mindent, ami árulható. Harmincezer líráért kínálta a nadrágszíjat, a végén tízezerét is adta volna. Utolsó lehetőség nekem, hogy szóra bírjam: honnan jött? Tolmácsul kértem kolléganőmet, ő fordított oda és vissza. Szene-gálból indult a szerencsétlen, hat éve jött el. Hat év alatt annyira vitte, hogy WC-tornácán árulhatja a más portékáját?

Orvos akar lenni.

Szabad nekem egyáltalán külföldre mennem? Hányan lehetnek ebben a szomorú sorban!

Kipipáltuk Párizst

Virágba borult Párizs a tiszteletünkre. Itthon még csak mozdult a vadgesztenye rügye, amikor elindultunk, ott már virágzott. Az alma is!

Húsvétkor mentünk, és ennek haszna is van, meg kára is. Haszna, hogy a tisztességes párizsi elhagyja otthonát ünnepeken, tehát elmarad a nagyvárosi nyüzsgés. Kára viszont, hogy igazi párizsit talán nem is látunk. A szerelem tündérei importcikként kínálják bájaikat fekete, sárga, vietnami, kínai kiadásban – magyar közöttük a csemege –, és bevándorlók adják ételeinket is, italainkat is. Ott nem kidobó legények, inkább bedobálók vannak: az utcáról akarják mindenáron beterelni a férfinépet a kéjek barlangjaiba.

Barátilag intettek induláskor, Clemenceaut ki ne hagyjuk. Állítólagos atyai sértettsége miatt állt bosszút az egész magyar nemzeten a trianoni első döntéssel. Sokan írják be nevüket úgy egy ország gyászkönyvébe, hogy egyetlen emberére haragszanak csak olthatatlanul. Szobra útba esett jövet-menet, de világos nappal senki nem merte elővenni méretes haragját. Képes volt két fa közül az egyiket kinevezni békeficamító francia miniszterelnöknek, és gondoskodott róla, szárazon ne maradjon. Versaillesben, a kis-Trianon némaságában vettük észre, mennyire sír ennyi idő után is mindnyájunk cipőtalpa. A magyarok siratófalát rendszeresen takarítják, mert a honfiúi buzgalom mindig teleírkálja.

Hamar eljutunk arra a fölismerésre is, hogy annyi kifícamodott eszű embere talán az egész világnak nincsen, amennyi itt összezsúfolódott. Építészetre, szobrászokra és főstőkre gondolunk elsősorban, de az irodalmat se szabad kihagynunk. Az építészetet akkor mentjük csak föl, amikor a szuperpéldák láttán eszünkbe jut, ez az a művészet, amelynek kísérleti terepe is az utca. Kiegészítjük hazai bölcselkedőnk szavaival is: minden rendszer rajta hagyja ujjlenyomatát a városon. A legkiáltóbb hóbort maga az Eiffel-torony, de azért hősiezen megmásszuk azt is.

A múzeummérgezés első nap elért bennünket. Térdig lejárunk a lábunkat napestig, és másnap újra kezdjük. Idegenvezetőnk azt mondta, két és félmillió csapszeget vertek bele az öreg hölgybe – családiasan így becézik az Eiffel-tornyot –, de úgy tűnik, legalább ennyi múzeuma is van. Elismeréssel adózunk a nagy tervezőnek, mert az a sok csapszeg előbb az ő fejében termett meg, és utána ment át megtermékenyítőleg a hölgybe, de a múzeumszaporításról csak az jut eszünkbe, még mindig nem jutottak el a mi színvonalunkra. Pénzhiány miatt még mindig nem akarják korlátozni láthatásukat. Fogadott bennünket személyesen Mona Lisa – bájosan mosolygott le ránk az előtte nyüzsgő áramlásban – és a Milói Vénus is, Napóleon már csak csúfos ráadás volt tengernyi kínokat hozó világuralmi hóbortjával.

Megérte? Régtől látni akartam, tehát meg. Öröm kimondanom, hogy Párizs tiszta Szeged. Szépségében is. Ha a kivezető táblát is észrevettük volna, megkértem volna buszunk vezetőjét, addig álljon csak meg, amíg kipipálom. Erre se maradt időnk, fejben cselekedtük csak meg, jelezve: ide is eljutottunk

Párizs szemete

Szeméttel ugyan annyira jól el vagyunk látva, még a szomszédba se kell mennünk érte, nem-hogy Párizsba, de ha már ott jár az ember, megakad rajta a szeme. Mondtam az előbb, Párizs tiszta Szeged. Városépítési szempontból annyira rokonok vagyunk, akár testvérvárosunkká is fogadhatnánk, noha tudjuk, ő volt a mi példánk, és nem mi az övé, mégse gondoltam volna, hogy a rokonság a szemétre is értendő.

Mentünk, mendegéltünk a Champs Élysées-n, és nem voltunk egyedül. Ha azt mondom, félpercenként képes volt elszakadni akárki az egyébként szorosan összetartó hazai csoporttól, és azzal se, hogy fél órába is beletellett, amíg megtaláltuk a nyájtól elbitangolót, talán újdonságot se mondok vele. Pedig ez csak az egyik járdán volt kipróbálva. A „lúkorzó” – most már autóút – megszámlálhatatlan kocsija csak ráadás. Majszol valamit mindig ez a sok ember, annak pedig maradéka szokott lenni. Ha más nem, a csomagolója.

Keresem a szemetest, itthoni reflexek szerint, és meg is találom, csak áramlási sávot kell váltanom. Ilyenkor fenyeget legjobban az elbitangolás veszélye. Ennyire könnyen ráakadtam? Párizs mégiscsak Párizs. Arról vettem észre az elsőt, és utána a többi, hogy szemétkupac van mindegyik körül. Nem benne, mellette. Mindegyik gyalogkuka erőszakkal van betetejezve. Hogy bele ne essen az eső? Csöndes járású járdasöprő csodagép keresi az egérutat az özönlő tömegben, két nagyobb tartályt is visz magával, és ünnep ide, ünnep oda, formás bevándorló leányka szállogat le róla, és tulajdon kezével rakosgatja a szeméthyűjtők mellékletét a magáéba. Lépjünk párat, jön a másik, az is ugyanezt teszi.

Dehogy az esőtől védik! Robbantottak egyszer, és a szemétre való hitvány emberek a szeméttartóba rakták bele bombájukat. Meg is dermedtem mindjárt: ha ebben az áradatban csak egy pukkanás is történne ismét, százakat vihetne el a mentő, vagy a temetkezési vállalkozó. Bölcs intézkedés tehát, meg kell akadályozni, hogy bomba jusson beléjük.

Más utcákon is jártunk, a dupla ünnep legelső tapasztalata, hogy szemét hátán szemét ott is. Ahogy itthon Főlsővárosból Alsóvárosba kergeti szél, kisodorván a nagy kotlákból is, ott kotla nélkül is megteszi. Annyi azért Párizs javára szól, hogy ott vízöblítésesek az utcák. A járda mellé sodort hulladékot egyszerűen elmossák. Ki fizeti ezt? Mintha ott még nem találták volna föl a vízórát.

Ide jutottunk, kedves szemetes robbantók! A világot tudjátok már szemétben fetrengővé tenni.

Plakátot nem láttunk csak, ami a tisztaságra intene. Talán azért, mert a szemét és a szemét a franciában szójátékként se jön elő: Nem bántja a szemét? Szemét!

Ott nagyon bántja.

Szanaszét görögtünk

Bocsánatot kell kérnünk Arany Jánostól, hogy veretes szavait vesszük kölcsön a *Családi körből*. Van áthallás az irodalomban, évszázadok múltán is, Arany pedig itt van szinte a kertek alatt. Azért meg minden tisztelőjétől kérünk bocsánatot, hogy csavarunk is rajta. Nem *lomha földi békákat* akarunk idézni, csak azt szeretnénk mondani, szanaszét jártunk Görögországban. Napkeletről mentünk napnyugatra, aztán egy kicsit délre, onnan keletre, utána megint keletre, úgy összefirkáltuk a térképet, mint az ökörpisilés. Előjön ez a prasnyaság akkor is, ráadásul vastagon aláhúзва, amikor a majdnem a nyugati parton lévő *Olimpiából* vádoltunk át a keleti oldalon fekvő hajdani kis halászfaluba, *Tolóba*, de ezt csak azért mondom, hogy el ne felejtsem. Meg azért is, hadd derüljön ki mindjárt az elején, nem úgy készült ez az írás se, hogy vittem magammal a számítógépet, és abba pötyögtem bele útszéli motyogásaimat.

Hazatérve írónak ezek a sorok, de követni szeretném legalább az ökör útját.

Hírét vettük, még tavaly talán (2004-ben), hogy feleségem kolléganője újabb kirándulást szervez, ráadásul ugyanavval a miskolci utazási céggel szövetkezve, amelyik eddig is szállított bennünket szerte Európában, és még egyszer se fordult elő, hogy otthagyt volna valakit is, ahogy ez meg-megesik mostanában másoknál. Ráadásul az is számításba jön, hogy eddig is kitűnő idegenvezetőt adott mellénk. Az már régen kiderült, a legkiválóbb kínálatokat is tönkre tudja tenni a botcsinálta vezető.

Ahogy az életben mindenhol.

Harmadik ráadás is van. Eddig konok következetességgel elutasítottam minden olyan családi kezdeményezést, amelyik Görögországot célozta meg. Elég nekem a hazai dögmeleg nyár is, minek mennék fulákolni éppen oda? Csak azért, mert az a divat? Ez a mostani húsvét hetére volt szabva, talán még az előszezon se kezdődik el. Nem tud olyan meleg lenni, ami a hazai fagyos napokban jól ne jönne.

És a negyedik? Ha annyira megelőztük a hazai meg nem hazai általános örületet, akkor talán nem fordul elő, hogy egyik idegen a másik idegen sarkát tapossa, és talán az ősi kövek isteneit se sértjük meg azzal, hogy az első tavaszi ébresztgetők közé állunk be, még ha sereghajtónak is.

A legnagyobb érvet még nem mondtam.

Vannak még adósságaim, azért jelentkeztem az útra. Ötven éve is elmúlt már, hogy az ókori görög irodalmat tanultuk *Pósa Pétertől*. Akkor lett volna jó bejárnunk ezt a vidéket. Az ókori világ történetét pedig *Szádeczky-Kardoss Samutól*, benne a görög demokráciát és a poliszokat. Ki mert volna akkor csak gondolni is rá, hogy elmenjünk, és megnézzük? Most csak a köveit láttuk annak, amit elevenként közvetítettek nekünk.

Repülővel mentünk *Thesszalonikibe*. Vagy Thesszalonikiba? (Egyébként is bajban vagyok az útikönyvek átírásával, általában a nyugati nyelvekre szabott kaptafákra ragadnak, fittyet hányva az ide vonatkozó kemény szabályokra.) Ottani busz várt bennünket, a világ eleven csodájának számító sofőrrel, *Nikosszal*. Könnyebb a tevének átmennie a tú fokán, mint nekünk becsusszannunk böhöm nagy járgányunkkal egynémely szűk utcába, vagy bevennünk a hajtókanyarokat kilométeres szakadékok fölött. Először azt hittem, ilyenbe betévedni lehet csak. És várt bennünket a másik főnyeremény, *Zoé*, az idegenvezető. Szülei sorsverte menekültként érkeztek hozzánk. Magyar iskolázottsággal, anyanyelvi szinten beszélve a görögöt, úgy kísért végig bennünket, segítőkészebb, fölkészültebb, talpraesettebb vezetővel

eddig még nem sikerült találkoznom. Magyar fejvel, görög szívvel? Vagy fordítva? Voltunk elegenden, de a kettőt elválasztania talán senkinek se sikerült.

Indulás előtt még belenéztünk a teletex időjárásába. Esőt mondott, és 13 fokot. Minek hinnénk el, amikor a hazai se szokott beválni? Sajnos, úgy bejött, másnap is dideregtünk. Még szerencse, hogy szigorúbb időkre szóló hacukát is vittünk. Harmadnapon azonban – jól lent jártunk már a déli vidékeken – kezdte megemberelni magát a tavasz. És kitartott az utolsó pillanatig.

Itthon még nem is mozdult a természet, ott teljes virágzásban fogadtak bennünket az őszi-barackosok, és virítottak a szilvafák. A rózsának öt centis hajtása volt akkor, tíz lett, amikor eljöttünk. Gyorsvágóban fut a tavasz. És érett a narancs! Párja nincsen látvány az is.

Ez okozta az első fejtörést. Odalenn, délen, a tél nem olyan, mint nálunk, de lehullatta levelét a szőlő is, az őszi-barack is. Mikor virágzott a narancs, ha most érik? A téli hónapokban? Jár-nának akkor méhek? Teljesen nem sikerült megfejtenünk, de kiderült, háromszor szüretelik, március végén, augusztusban és novemberben. Más-más fajtát természetesen, így mindig van friss portéka a piacon. Nálunk az őszi-barackot virágzásban metszik, ott egyetlen táblában se láttuk friss munkák nyomát. A zöldmetszés terjedt volna el? És pipacs az Akropoliszon! A kutyatej is hasig érő bokor!

Olajfaligetet is láttunk annyit, el se tudtunk volna képzelni ennyit. Majdnem teljes óráig rohantunk az egyikben. Állítólag négyszáz évig is képes teremni, némelyiknek a hasa olyan üres már, mint a mártélyi öreg fűzfáké. Van, ahol kapálják az alját, máshol birkák legelik, de talán az van többségben, amelyiknek a talajával semmit nem tesznek. A narancserdők is hajszálra ilyenek. Akár a mi kertünk Újszegeden.

Miből van legtöbb Görögországban? Vízpartból és hegyből. És a hegyben? Kőszikla. És márvány. Mit kezdetett volna a sok kővel már az ókor embere? Humanizálta. Emberformára faragta. Máig őrzi ez a föld az ókori szobrászat és építészet fölülmúlhatatlan remeklését.

A piramisokról hallva elámulunk, hogyan rakták egymásra a kőköveket. Csodálkoztunk a hatalmas oszlopoknál is. Soktonnás kőkarikákat egymásra, mindenféle kötőanyag nélkül. Hogyan tették föl a legfölsőket? Vagy az alatta lévőket. És az átkötő gerendákat? A földön mérték ki, itt faragták méretre, de ott fönny kellett pontosnak lennie.

Szentélyekből és agorákból is van annyi, ember legyen, aki számon tudja tartani. Ha a piramisoknál külön falujuk volt a kőfaragóknak, és azt kutatja is a régészet, akkor itt minden szent hely mellett lennie kellett, és talán népesebb volt a mesteremberek telepe, mint amott. A rabszolga a legembertelenebb sorban tartott pária, így tanultuk. Ezeket a kolosszusokat nem patrícusok alkották, az biztos. Rabságban a test, és szárnyal a szellem? Egyelőre nem tudom elképzelni, hogy ostorcsapkodásra dolgozott volna milliméter pontossággal a véső és a kalapács.

Milliók tételben.

Még akkor se hihetem, ha esetleg a másik kéz kalácsot tartott volna.

Most nem annyira a templomokat bújtuk, inkább múzeumokba jártunk. Fejetlen hősökkel, lábatlan hadfiakkal találkoztunk leginkább. Némelyik múzeum olyan volt, mintha megkövesedett mészárszék lenne, lőalkatrészekkel megrakva. És kőből való emberi testrészekkel. Az egyik nagyszerű paripának csak az eleje van meg. Olyan gyorsan futott volna, hogy a hátulját is elhagyta? Itt erősödött meg az a régi gyanúm, leginkább a férfiaktokat szánalommal látva, ami miatt le szokták verni Dankó Pista hegedűjének a csigáját. Mert kiáll.

A lefejezett szobrokban talán a török hódítók keze és butasága is benne van?

Az emberiség teljes történelme valóságos mészárszék volt. Bárha változna mostanában! Remény szól belőlünk, miközben tudomásul kell vennünk, embernek ember a legnagyobb ellensége most is.

Érdemes nekünk egyáltalán múzeumokba mennünk? Boltjaik tele vannak másolatokkal. Kifizeted, elviszed. (Időtlen idők óta siránkozom, Szeged is elkezdhetné a magáét terjeszteni. Az ottaniakat már árulják, a magunkét mintha szégyellnénk.) Számomra az a legnagyobb meglepetés, hogy ez az ország is rájött a legnagyobb igazságra: *az idegenforgalomból meg lehet élni!* És jól megél belőle. Üdülőfalvak, üdülővárosok, tenger mellett, és tenger nélkül.

Új múzeumokban is voltunk. Nem akarom elhamarkodni az ítéletemet, de nem tudnék hirtelen hasonlót mondani hazánkban. Órákig elbócoroghat egyikben-másikban az ember. A kerekesszékekkel közlekedők is! Régtől fogva beszélünk mi is a közintézmények „akadálymentesítéséről”, de alig jutunk előbbre benne. Itt láthattuk, egyáltalán nem csodabogár, megoldható. Néha csak annyi kell hozzá, hogy deszkából építik meg a rámpát, máshol meg egyszerű kis szerkezet emeli föl a székéhez kötött embert. Tisztaság, precizitás és jó szándék mindenütt. A Balkánról nem ez szokott az eszünkbe jutni. A kapitalizmusról se ezt tanultuk.

Márványból való lépcsőt se jártam annyit máshol, mint itt. Vadonatúj üdülők is, márványból. Zöld márvány is van, kék is, sőt szivárványszínű is.

Márványkő-országban jártunk. Emberi melegséggel kiegészítve.

Noteszból tudnám csak felsorolni, hol voltunk egyáltalán. Egyik ámulatból a másik csodálatba esve. *Epidauruszban*, Aszklépiosz szentélyében értettem meg *Engi Tüdő Vince* szegedi gyógyító tanyáját például. *Hüdra* szigetén autó se jár, csak öszvér, voltunk a *Meteoráknál*, és az *Olimposzon* is. Igaz, csak a harmadáig jutottunk föl. Följebb már csupa hó minden. Így bírták volna a hideget az ősi istenségek? Az ambrózia és a nektár fűtötte őket? Mi leginkább csak kutyatejet találtunk. Reggel még ott voltunk, este viszont Szegeden. Félisteni teljesítmény.

Itthon elkezdtem újraolvasni Homéroszt, és előveszem megint az ókori világ történetét.

Nagy balek lennék, ha a kutyatejről nem jutnának eszembe a kutyák, bár tudom, növény az egyik, állat a másik, és a nyelvi leleményen kívül még csak kapcsolatuk sincsen egymással. Akárhol álltunk is meg, három, négy, öt vagy hat kutya mindenütt fogadott bennünket. Még csak vakkantás se hangzott el, jöttek szótlanul. Közkutyáknak is mondhatnám őket. Ha nem kellene attól tartanom, hogy a mindenkori közjogi méltóságok személyes sértésnek veszik, közkutyajogi méltóságnak is mondhatnám őket. Kolduló kedvesség volt ábrázatukra írva, amelyek sorbavizitáltak bennünket, egykedvűség azoknak, amelyek aznap már részesültek közadakozásban.

Tudom, semmi különlegesség nem lenne benne, ha... Akármelyik falunk központi buszállomásán találhatunk hasonlókat. Itt is volt sánta kutya is. Ugyanúgy oda jött hozzánk, mint a többi, de ha nekiindultunk, lóhosszal megelőzött bennünket, megerősítvén azt a közszólást, hogy a hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát, de ezzel megint nem akarok emberekre célozni. Mint idestova hetven esztendő s kutyabarátnak, először, mondom, az ütött szeget a fejembe, hogy el se vakkantották magukat, másodszor pedig az, hogy egyik se csóválta a farkát. A kutyai udvariasság legelemibb kelléke ez, ha elmarad, anélkül, hogy haragra váltana, súlyos oka van annak. Vicsorítás? Szóba se jöhetett.

Először csak szeget ütött a fejembe, utána céltudatosan figyeltem. Nemzeti jelleg lenne ez náluk? Akármilyen kedvességgel szóltak is hozzájuk, némelyek meg is dögönyözték őket, vagy maguk kezdtek hanyatt fekvé hamperegni előttünk, ez az össznépi visszajelzés mindig elmaradt. Kani volt a legtöbb, észre kellett vennem legsúlyosabb hiányukat.

Bocsánat, ez így rosszul hangzik. A szemrevételezés mellett közvetlenebb módszerrel is meg kellett volna győződnöm gyöngé fejem következtetéseinek törzskönyvezése előtt, hogy jó nyomon járok-e, vagy nemzetközi gyanúsítgatás lábra-keltésében segédkezem. Kimondom, és legfőljebb a később arra járok hitelesítésére bízom: egytől-egyig ivartalanítva vannak.

Hazai kutyatartóink is ismerik ezt az eljárást, leginkább másokéra áhítozva, de ritkán szánják rá magukat a végrehajtásra. Tudok olyan esetről is – hogyne tudnék, itt vannak a szomszédban –, két szuka önti az utódokat kilencesével, mindnek szomorú lesz a sorsa, elemésztődik valamennyi. Állítólag vannak jól bevált módszerek, mégis.

Az egyik, a hagyományos: be kell zárni a szukát valahová, egészen addig, amíg a belső tüze el nem múlik. Gyuluci például autójába csukta addig. Kínos affér ez minden kutya ellen, a föld túlsó felére is átkaparná magát a szuka is, meg a kan is, annyira erős ilyenkor bennük az egymásra találás kényszere. Kutyasors. Ha azonban idős a házigazda, megvan a maga baja anélkül is, hogy kutyája hátsó fertályát vizslatná. Leghamarabb arról veszi észre, hogy csuklanak.

Állítólag az antibébi-tabletta is megoldás. Mondjuk, kolbászba foglalva úgy bekapja akár-melyikük, mint *kutya a legyet*.

Tessék csak belegondolni! Beállít a nőorvoshoz a hetvenöt esztendő kutyás szomszéd, és tablettát irat magának. Aztán beállít a patikába, helyre leánkák előtt tovább szégyenkezve. Elképzelni is borzalom.

Írja ki magára, tüntetéshez való nagy betűkkel, hogy a kutyáimnak lesz? Talán ki se adná a patika. Maradna tehát a kés.

Az meg azért nem marad, illetve elmarad, mert csekélyke kódisnyugdiját teljesen mégse áldozhatja állatorvosra.

Most ugorjunk vissza akár az akropolisz, akár más szentélyek szent közkutyáihoz. Kapitalizmus van Görögországban is, föltehetően az állatorvosok is munkájukból élnek. Ki fizeti meg őket, ha utcakutyákkal töltik drága idejüket? Azt is nehéz lenne elképzelnünk, hogy ők hajkurásszák össze a műtéti gyalázatra ítélt egyedeket, a láthatóan gazdátlan ebeknek láthatatlan gazdáik lehetnek.

Pedig de benépesítenék az országot a négylábúak!

Ja, és veszettség ellen is oltania kell valakinek valamennyit. Ezt a gyógyszurit se szokták köszönömért adogatni.

Szobatisztább dolog lenne a kutyatejről írnom, de arról csak annyit tudok, hogy ott is van, ráadásul nagyra megnő. Valóságos bokor. Ha időm lett volna, kipróbáltam volna gyerekkori játszásunkat, de futtában belekezdeni se volt érdemes. Ha egy fűszálat visszahajtottunk, a hurokban megmaradt a nyálunk. Rápötytyintettünk a kutyatej levéből, és elkezdtük a mondókát: *Gyere elő, angyal, kékben, zöldben, fehér lepedőben!* Napsütésben a szivárvány minden színe megjelent benne.

Ha ennyit időztünk a kutyáknál, és nem a legépületesebb szavakat szoltunk róluk, itt az alkalom, hogy az emberi természet letagadhatatlan vonzatáról is beszéljünk, ha csak röviden is. Azt már mondtam, hogy a szervezett idegenforgalom szellemi föltétele a kitűnő idegenvezető, de van tárgyi föltétel is. Itt kezdődik az igazi idegenforgalom akkor is, ha nem a legszalonképebb is említenünk. Van, aki kitalálta: az illemhelyekről is szólanunk kell.

Gondos készülődéseink közben itthon összeraktuk már innen-onnan visszamaradt fémpénzeinket, euróban számolva. Ha úgy hozza a szükség, oldja szorult helyzetünket. Abból

indultunk ki, nálunk valóságos válságba került az utcai üzemág, hogy furmányosan fejezzem ki magamat. Szurkolja le obulusait, aki el akarja végezni a dolgát, ha éppen talál arra alkalmas helyet. Ha talál, vegyen jó nagy lélegzetet, még odakint, mert ami bent fogadja, az balkáni. (Könyvből ismeri a Balkánt, aki ezt mondja.) Leginkább pénzbeszedő, aki takarításra lenne rendelve, és úgy kioktatja minden vendégét, hogy arról koldul, ha úgy hozza a kedve. Itthon még csak ott tartanak az illetékesek, hogy a pénznek sincsen szaga. Nem lealázó tehát azért tartania valakinek a markát, hogy a forintokat bele potyogtassák. Tessék megkapaszkodni, hazai népek! Odakint az illemhelynek sincsen szaga.

Mivel így se gazdaságos nálunk ez az üzem, sorra elkezdték bezárni őket. Átalakítást mímelve plakátilag tiltják el a sürgős dologra kárhozott hazai és idegen vendégeiket, mert, ugye, ami ráfizetéses, azt nem szabad folytatni. Úgy vagyunk megalkotva, haza nem vihetjük, ami kikívánczik belőlünk – na ezt az ágát a történetnek nem folytatom.

Legnagyobb meglepetésünk az volt, hogy egyetlen olyan „ürítőállomást” se találtunk, ahol fizetnünk kellett volna. Hogy balkáni lett volna? Be kell vallanom, láttunk guggoldát is, középen a lukkal, az egyik sziklatemplom távoli kellékeként, de a többség olyan tiszta volt – mint a patika. Hogy miből tartják fenn, meg nem fejtettük, de a kapitalizmus nem ingott meg bele.

Elküldeném ide is tapasztalatcserére az illetékeseket.

Most hallom a rádió egyik nagyhírű műsorában, központi téma lett a köztéri vécék ügye. Szegedi író barátom háborog benne, hivatkozván arra, az öregemberben sűrűbben dolgozik a vízvezeték. WC nincs, ami van, az is zárva, mi mást tehetne, usgyi be a bokorba. Körkapsolással beleszól az ország több nagyvárosának, sőt a székesfővárosnak is az illetékesé, és mindenáron arról akarja meggyőzni a hallgatóságot, mennyire bonyolult probléma ez, de már irányt vettek a megoldások keresésére.

Botrány – most nem a Clochemerleben, ahogy Gabriel Chvallier regénye, és a belőle készült film mondja, hanem Szegeden, sőt az egész országban. A mocskosság hungarikuma is lehetne.

A pénzre és haszonra utazó kapitalizmus mindenestre nem rokkant bele, hogy odakint mindez ingyenes, és tiszta. Dániában tapasztaltam, ahol pedig soha nem volt győztes szocializmus, bizonyos szociális dolgokban évszázadokkal megelőzték bennünket.

Mondanak azonban rettenetes dolgokat is a rádióműsor vége felé. Hiábavaló az összes igyekezet, itt vannak a vandálok, és ripityára vernek mindent, ami verhető. Szobrokat mocskolnak, sírköveket döntögetnek, autókat borigatnak. Szakálla nőtt már évtizedekkel ezelőtt megfogant javaslatomnak, amit a fűjók mocsokra áhító kedvének egy csapásra történő visszaszorítására időnként újra meg újra fölhozok, elmondom most is.

Igen kicsinke grafológiai tudással is kideríthető, kik rajzolják így a betűket, és kik úgy. Ha tollal írnak, ha ceruzával, ha fűjóval, egyre megy. Elcsípnék egyet vagy kettőt, vödröt és csutakot adnék a kezükbe, és rendőri kíséret alatt arra kényszeríteném, a város valamennyi rokonvonású graffitijét csutakolja le. Ha egy nap kevés, holnap folytatjuk, ha egy hét kell rá, akkor addig. Világos nappal, hogy mindenki láthassa. Megkeresném a másikat is, és vele is ugyanazt cselekedném. A végén pedig benn tartanám egy kis pihenőre. Egészen addig folytatnám, amíg végleg meg nem utálnák a füstékfűjót. És köddé nem válna az a hóbortos magyarázat, hogy a falfirka a XX. század népművészete.

Hogy olyan ez, mint amikor a kiskutya orrát verik bele saját piszkába? Bizony olyan. Maga a borzalom. Ennél már csak az a nagyobb, ha mindenki abban a piszokban tapiskol, ő meg röhög a markába. Annyira meg akarta valószínűsíteni önmagát.

Ja, nincsen rá törvény? Vannak viszont személyiségi jogok?

Ezen lenne a legegyszerűbb változtatni.

A köztudatba befészkelte már magát a nulla-tolerancia elve. Állítólag Amerikában bevált. Vagy csak be akarják vezetni ott is? Akármilyen kicsit vagy nagyot botlasz, méltó büntetésed el nem marad. Emlegetik sokan, azért akarunk betagozódni Európába, hogy utolérjük Amerikát. Mi még csak ott tartunk, ha netántán, mégis, esetleg annyira szemet szúr a rendőrnek egyik-másik disznóság, hogy elő is állítja, esetleg bíróságig is eljut a dolog, biztosan fölmentik. Mintha csak megsimogatnák őket: vandálkodjál csak, édes fiam, majd mi megvédünk. Szenvedheti ökörködéseidet az egész nemzet, de hogy lelked hímpora el ne szálljon, ne is törődj vele.

Hadakoztunk évtizedekig a *mi kutyánk kölke* megkülönböztetés ellen, most már mindenki a mi kutyánk kölke lett? Jaj Istenem, csak a harmatos lelke meg ne sérüljön!

Térjünk vissza írásos történelmünk elejére? Amikor szent királyaink hozták törvényeiket? Loptál? Levágták a jobb kezedet. Kiszúrták a szemedet, forró ólmot öntöttek a füledbe. Nem a kegyetlenséget akarom én visszahozni, a spanyolcsizmát se, a hüvelykszorítót se, a gerinc-egyensítő-nyújtogató csigát se, a keréketörést és karóbahúzást se, és a Spielberg egyetlen kízószerszámát és patkányát se, csak a méltó büntetést szorgalmaznám. Mindenképpen nyugtáznám: vigyázz, fiam, mert nem vagy egyedül. Ott vagyunk, ahol te jársz.

Újrafestenek egy falat, mert már ki se látszik a firkálmányoktól? Még meg se szárad rajta a festék, már ott terem a rondítás. Mondtam már, többször is, egyetlen házat látok csak a sugárúton, amelyiket nem illettek még ilyen disznósággal. Kénytelen vagyok föltételezni, ott laknak a fűjók.

Szóltam már róla, megesett az is, ugyancsak Szegeden, hogy csapatostól érkeztek Pestről a főstékesek, hátizsákjukban a teljes muníció, és szépen, kényelmesen nekiláttak volna kipingálni – a rendőrség épületét. Ha a telefont föl nem találták volna, észre se vették volna őket. Kinti járőrök szoltak be, legyenek egy kicsit éberek, mert azonnal teletermelik falaikat.

Nagyon nyitva tartottam most is mindkét szememet, de be is csukhattam volna, ha egyéb látni valókra nem tartogattam volna minden pillantásomat. Való igaz, láttam összemocskolt falakat ott is, még a fővárosban is, de az kizárólag romház volt mind. Lehet, hogy megesett ez a szegény újakkal is, csak nem vettem észre. Azt nem mondom, hogy az újkori építészet előállt volna annyi variációval, mint az ókori, de az biztos, hogy áradatként nőttek ki a földből a nagyon-nagyon új házak. Tiszták, többnyire fehérek. Egyetlen pötty szeplő nélkül.

Ezután gyűrűzne be hozzájuk ez az örület? Vagy ennyire kigyűrűzött volna belőlük már?

Tanulhattunk viszont Görögországban egy új piktogramot. Olyan jelzőtáblát, amelyiket első ránézésre mindenki megért, nemre, nemzetiségre és vallásra tekintet nélkül. Zoé, szerencsénkre, előre fölhívta rá a figyelmünket. Olyan szűkre szabott a szennyvizet áteresztő kapacitása, hogy a szokatlanul finom papiros is eldugítja, ha beledobjuk. Ezt mutatja a rajzolat is, a kagyló fölött papírt tartó kéz, pirossal áthúzva.

Szokatlan volt ez nekünk, nem tagadjuk, nem is nagyon értettük, miért nem raknak bővebb csöveket, de tartottunk is tőle, hogy ez a szűk kapacitás is begyűrűzik majd hozzánk. Amikor hajóval mentünk, az ottaniban is ezt láthattuk, pedig az talán rögtön a tengerbe ürít. Vasúti

fülkében nem volt alkalmunk megnézni. Mindenestre megjegyeztük egyik útitársunk elbúcsúzó szavait: *aztán el ne felejtsetek, itthon már nem kell külön zacskóznatok lakásotok legkisebb helyiségében.*

Általánosságban beszéltem eddig, ideje, hogy részletekről is szóljak. Messzire magukra hagyva az ártatlan kutyákat, és az emberi tevékenység alávaló színhelyeit.

Szeged legszebb terén, a Széchenyi téren gyülekeztünk. Ismerősök és ismeretlenek, ki kisebb, ki nagyobb csomagokkal. Volt, aki három hajóbőröndnyi rakományt zsúfolt bele egybe. Annyi erővel a fél szekrényt is hozhatta volna. Bár többször utaztunk már ennek a társaságnak a szervezésében, számomra most derült ki, vannak törzsutasok is már, és olyanok is, akik most csatlakoztak először. Miről lehet megtudni, ki számít a törzsbe? Aki minden nehézség nélkül tegezi a másikat. Nők a férfiakat, férfiak a nőket.

Praktikus haszna tagadhatatlan. Bizonyítja azt a meg nem fogalmazott tételt is, egy-egy hosszabb út úgy összerázza az embereket, akár a családi együttlét.

Sorban álltak tehát a járdaszélen a bőröndök. Észre se nagyon vettük, hogy odakanyarodott egy majdnem új kukásautó, és ugrálnak le a végéből az adogató legények. Beszoltam a fülkébe:

– Ez a járat megy Görögországba?

Van humora az atyafinak, veszi a lapot:

– Már nyitom is a hátulját. Tessék beszállni.

Odakint is láttunk néhány szemetest, hajszálla ilyen volt, mindig megállapítottuk, mégis eljött utánunk.

Kanyarodott is be az igazi buszunk is, csomagokat be az aljába, mi fönt fészkeltek be magunkat, és irány Ferihegy. Gyuszt mi szerveztük be az útra, akivel tudtuk, összeismertettük. Özvegyiségre jutván erősen hátrányos helyzetbe került mindjárt. Társaink többsége párjával jött, akik pedig egyedül maradtak, már korábban útitársra találtak, egyedül ült tehát elejétől végig. Szobát is egyedül kapott minden alkalommal, lehetőleg a legfelsőbb emeleten. Attiláék is a mi révünkön csatlakoztak hozzánk a röptéren, házaspár lévén náluk ilyen gond nem volt.

Hosszadalmas a beszállás a repülőbe mostanában. Minden terroristavészt el akarnak hárítani, olyan alaposan átvilágítják mindenkinek a csomagját, végigvizslatják aranykapuval és kézi csipogóval legintimebb testtájait is, Ádám és Éva érezhette annyira biztonságban magát a Paradicsomban, mint mi, amikor végre helyünkre találtunk.

Talán annak is fölemlő érzés a földtől való elválás, aki naponta kénytelen röpködni. Nyikorog, döcörög az égi taliga idelelni, tekereg is egy kicsit, aztán megáll, mint a jó macska, ugrás előtt. Nyilván az elbocsátó szép üzenetre vár. Földübörög minden lökhajtás benne, pillanatok alatt eltűnik minden göröngy, már föl is röppentünk. Istennek legyen hála! Kedves költők sorai emelkednek velem. Adyé például: *Még magasról nézvést / Megvolna az ország.* Igaz, belvizek áztatják, de ezt már a buszból is láttuk, és a belvíz is magyar.

Riogatnak is bennünket az újságok, a rádiók meg a televíziók, hogy katasztrófa lesz ebből, de ez csak ezért van, mert valami mindig kell a riogatásra. A földműves ember azt mondta erre, az a jó, ha tavasszal megáll a víz a sötlyékben. Akkor mondta ezt, persze, amikor még volt marhája, és jól jött, ha egész nyáron volt mit legelnie. Ha a búzaföldön állt meg a lé, fogta a kapát, és apró csatornákon levezette.

Ma már paraszt sincsen, nemhogy marhája lenne.

Így is előfordult, hogy nagy darab hasznos (bevetett) terület állt víz alatt. Jöttek a vízügy szivattyúi, és leszívták. Ha folt maradt a búzavetésben, száznapos kukorica még beérett benne. Mai Werbőczy-utódok úgy toldozzák-foltozzák, mintha nem sokat tudnának erről. Álljanak elő a polgármesterek, és adjanak magyarázatot.

Néhány napja kezdett el olvadni a hó a hegyekben, és kiadós esők is voltak. Innen a belvíz, és ez hizlalja a folyókat is. Vágás Pista szokta mondani, akinek egyébként hivatalból is tisztai vízállásokkal van tele a feje, valami görög bölcsre hivatkozva, hogy a vizek járása kiszámíthatatlanabb, mint a csillagoké.

Éppen jó, hogy eszembe jutott. Jó lesz megnéznem a görög vizeket is.

Radnóti sorai velem jönnek. *Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj.* Szülőhazám fölött vagyunk, nekem térképnek is gyönyörű. Amikor meg túljutunk a fölhőkön is, mintha pitypang nőtte volna tele a földet. Egyszer csak hófödte csúcsok is előjönnek. Most röpülnénk a Déli-Kárpátok fölött? Vagy már lejjebb járnánk? Sötét lepedőre vált a pitypang, ebből meg azt olvassuk ki, odalent talán eső is esik. Mégis igaz lenne, amit a teletex zöldbékája jósolt? Mondja közben a pilóta, elkezdtek a leereszkedést. Két réteg felhő között akár levegőben szálló szendvics-gépembernek is érezhetjük magunkat. Csak belénk ne harapjon valami leszállási markoláb!

Megdöccen istenáldotta kerekünk, elcsattan az első taps, és fürgeteges tenyércsapkodássá fajul. Ebből látom, másban is megterem a félsz. Nagyon-nagyon jó, hogy szépen szállunk odafönn, de nincsen szebb, mint a szerencsés megérkezés.

Beözönlünk a csomagszédítő kerengetőhöz, aztán, mintha hazajöttünk volna, megyünk a buszunkhoz. A létező legbiztosabbra vettük, hogy a Széchenyi térre befutott az otthoni, és meg se fordul a fejünkbe, hogy ne várna bennünket az itteni. Hogy hány szőrszál futhatott volna bele a gépezetbe, ezeregy félreértés, például az időeltérés miatt, baleset, kisiklás, fitty-fene, minden, de a busz itt van, és minket vár. Mosolyog Nikosz, és kedvesen köszönt Zoé.

Mást még nem láttunk görög földből, de ezért már érdemes volt eljönnünk.

Pedig esik az eső, és fúj a szél. Földről esik, és ez lényeges szempont. Előkészítésül arra biztattak bennünket, ne esernyőt hozzunk, inkább esőkabátot, mert itt vízszintesen esik. November első napjaiban szokott így esni itthon. Mintha otthon lennénk! Igaz, otthon most nem esik, hanem süt a nap.

Kicsi időt mértek nekünk Thesszalonikiben. Elmegyünk a Szent Demeter bazilikába, onnan a Aghia Szophiába, aztán a Fehér toronynál találkozunk.

A bazilika azért is érdekes, mert most látjuk először, meg azért is, mert ortodox. Se mise, se istentisztelet nincsen benne, csak betérő hívek. Járnak egyik ikontól a másikhoz, vetegetik magukra a számunkra fordított keresztet háromszor, majdnem földig hajolnak az Istenanya képe előtt, és megcsókolják.

Milyen az Istenanya képe? Mint a Fekete Mária az alsóvárosi templomban. El is kezdem mondani Juhász Gyula versét. Közben eszembe jut, hogy az odacsókolt nyállal miféle nyavalyák terjedhetnek. El kell ezen gondolkodnom, mert akármerre nézek, valamelyik ikont éppen csókolja valaki. Elegáns előkelő, vagy alsóbb rétegből való. Megfordul az is a fejemben, egymást nem mindegyik csókolná meg.

De hát nálunk, a nyugati egyházban is van maradéka a csóknak. Hányan illetik ajakukkal például a pápa gyűrűjét? Nem tudom, most hogyan zajlik az úrvacsora a reformátusoknál, de amikor még láttam, ugyanabból a helyből itta mindenki a Krisztus vérének jelképező kortyot,

legfölbbe körbe forgatták, és kendővel törölték a peremét. Makacs a baktérium, gondoltam akkor, nem fertőtleníti a kendő.

Igaz, az ikonok üveg alatt vannak, nekik talán nem árt a sok csók, de az esetleges fertőzést nem tudom elhessegetni magamtól. A hívő ember cselekedetét a tudomány föltételezésével megkontrázni eleve szégyen, de nem szabadulhatok tőle. Később más templomokban is láttam, és az a figyelmesség is föltűnt, hogy időnként egy-egy leányzó fogta az ablaktisztító flakont, lespriccelte az üveget, és kendőcskével megtörölte.

Pórias gondolkodásom az oka, hogy erről is eszembe jut valami. Itthon az utóbbi években az én föladatam az ablaktisztítás. Még jobban állok a lábomon, szívesen vállalom. Húsvét hetében vagyunk, ugyanezt a szagot érezném otthon is, tulajdon kezemből. De ha csak azt az üveget kéne végigcsókolnom, amelyiket én fűjtam be tükörfénnnyel, az se lenne jó.

Bocsánat, itteni hívők, nem bántani akarlak benneteket.

Az Istenanya a kisdeddal, ez a leggyakoribb ikon. A Fekete Mária. Kénytelen vagyok odamenni az egyikhez, mert mintha a szemem káprázna. Fölteszem a szemüvegemet is, hogy jobban lássam. Lehet, hogy akadályozom a vallásos buzgalmat néhány másodpercre, de meg kell nézmem. Ekkora kisdedet még nem láttam Mária karjaiban.

Szólok Attilának, kapásból rávágja, az pedig ugyanaz. Ne bolondozz már, gyere, nézd meg! Odajön, megnézi, és még mindig nem érti, mit nem értek rajta. Föllebbviteli bírósághoz kell fordulnom, Zoét vonom kérdőre. Ő mondja, előfordul az is, hogy valami katonaféle szent van a karjaiban. Lehet, hogy nevet is tudna mondani, de nem várom meg. Nekem annyi éppen elég, hogy nem a szemüvegem hibázik.

Gyönyörű egyébként ez a bazilika. Hatalmas oszlopai között zöld márványból való is van. Zoé biztat, menjünk le az altemplomba is, mert az is érdekes. Azelőtt fürdő volt talán. Csupán a rokonhangzás kedvéért fürdős hölgyek jutnak eszembe az akkori világból, de szent helyen járunk, el is hessentem magamtól az ördög incselkedését. Oszlopok, oszlopfők vannak odalenn is, kódíszek, amforák. És a fala? Téglákat látok, jóval laposabbakat, mint az itthoniak. A kötőanyaguk (a habarcs elődje lenne) legalább olyan vastagok, mint maga a tégl.

Fürdőre bazilikát! A testi tisztálkodás helyére a lelki patyolatot. Nagy szent vagy, Demetriosz.

Bátran számolták ki az időket, szépen, lassan lesétáltunk egészen a Fehér toronyig. Aki nem járt ott, annak magyaráznom kell. Hatalmas és magas henger az, fehér kőből rakva. A velenceiek építették, eredetileg talán börtönként használták. Külsőre olyan, mintha régi várak körbástyáját akarta volna utánózni az építő vagy építtető.

Más-más levegőt szippanthatna be a múltból, aki ebben a városban sétáfkál, de kitűnő szimatkutya szaglóképesége kellene hozzá. Nagy Sándor szédületes lovas szobra emlékeztet a nagy hódítóra, de a város is testvéréről kapta nevét. A római világ is itt hagyta lenyomatát, de a legnagyobb rombolást a törökök végezték el itt is. Jelenlegi furcsaság az, hogy van *Makedónia* is, és *Mecedónia* is. Az egyik nemrég önállósult a hajdani Jugoszláviából, de nem is titkolt tulajdonjogot táplál éppen Thesszaloniki iránt is.

Egyetlen séta kevés arra, hogy hiteles képet kapjunk egy ilyen szép városról. A szépséget csak sejtjük, mert taknyos időben minden alszik, ami napsütésben szép.

Vigasztal bennünket Nikosz, a görög zöldbeka holnapra napsütést jósol, 25 fokos meleggel. Bár csak a Szentlélek szólna belőle!

El nem hallgathatom, hogy itt is láttunk sarlóval és kalapáccsal jelzett házat, és talán előre ugorhatunk annyit, hogy kimondjuk, még Athénben is van ilyen. Olyan lehet ez a mostani görög demokráciában, mint az erdélyiek türelmi rendelete volt a különböző vallások tekintetében.

Beülünk a buszba, és megyünk első szállásunkra, a sokkal délebbre fekvő Paraliába. Hosszúlábúak, reszkessetek! Nemzetközi minta lett a pigmeusi méret, az evilági zsugorítás kegyetlensége miatt szedhetitek lábaitokat akár a nyakatok köré is, mert a székekbe be nem fértek.

Üdülőváros Paralia is, tehát most szinte üres. A Hotel Stella jól járt velünk, egy éjszakára megtelik, sőt néhányan átszorulnak a szomszédba is. Vacsorájukon és reggelijükön is mérhetjük vendégfogadó igyekezetüket. Tisztesség látszik minden mozdulatukon.

Nikosz jóslata nem vált be, másnap is hideg van, és az eső is szöszmötöl. Hajszára olyan agyonnyesett fákat látunk viszont az utcákon, mint Luxenburg központjában hajdan. Ez most azért lényeges, mert a rejtett rügyek is kezdenek előre törni már. A tavasz legszebb ígérete.

Már Thesszalonikiben föltűnt, hogy majdnem minden ház tetején van egy fémhordó nagyságú henger, és alatta két napkollektor, onnan kezdve már csak arra kellett figyelnem, van-e máshol is. Ahogy délebbre mentünk, mintha szaporodtak volna. Némelyik házon kettő is van, sőt három-négy is. Kétség nem férhet hozzá, a lakás fűtéséhez, esetleg kiegészítő melegvíz-szükségletének fűdőzéséhez járul hozzá. Magán az elhelyezésen is látszik, a konstrukción meg főleg, hogy ugyanazon szabadalom alapján készült, mert valakik beláttatták, ennél olcsóbban nem nyerhető energia.

Tehát nem kókánymunka, profi a gépezet. Azért mondom gépezetnek, mert föltehetően az összes csatlakozó bigyó, föl- és levezetés ugyanúgy történik. El tudom képzelni, micsoda reklámhadjárat kellett hozzá, netán már az óriásplakátok korában, de előnye elvitathatatlan. Azt is észre kellett vennem, hogy a legtöbb henger fényes, tehát nem abban akarják már fölmelegíteni a vizet.

Nálunk, a kertben közönséges benzines-hordó van nyári zuhanyozásra kiképezve, föl is robbantunk vele Lacival együtt. Nem benzin volt benne eredetileg, valamilyen oldószer, és egyedül az én számárságom volt a baleset előidézője. A Kéziszerszámgyártól kaptam mindössze száz forintért, mint további fölhasználásra alkalmatlan „göngyöleget”. Dögmeleg volt éppen, de én, hogy a kézbe adott „dugójával” külön ne legyen gondom, visszaillesztettem a helyére, és hogy kapaszkodjon is egy kicsit, fordítottam is rajta. Egyenesen Laci kertjébe vittem, és kinn hagytam a napon. Harminchat fok volt árnyékban akkor, hogy a hordó mennyire melegedhetett föl, senki nem mérte.

Laci a hegesztés nagymestere, azért vettem igénybe szakértelmét, hogy a bemenő és kivezető csonkokat ráhegessze. Azt mondta, sokat nyerünk vele, ha előbb ráhegesztjük, utána fűrjük át a bádogot. Annyira egyetértettem vele, már pucoltam is a környékről. Ösztönösen irtózom minden ilyen beavatkozástól, de Laci szava visszacibált: addig nyomd le a végét, amíg az első pöttyöt ráteszem. Amennyire karom engedte, olyan messzire álltam tőle, de azt láttam, a villanyhegesztő ívét háromszori karcolás után se vette föl.

A negyediknél fölvette.

Minket meg elvitt a mentő. Hogyne érdekelne azóta minden hasonló.

Benne járunk már egy majdnem akkora szorosban, mint a tordai hasadék. Valamivel nagyobb folyó vájta ki ezt is, mint emezt, szélesebb is. Nyaka és dereka is megfájdul annak, aki busz ablakából tekergeti, hogy a tetejét is lássa. Van, aki azt mondja, a hexensussz nevű ágyéki izomzsába, a lumbágó csúszik föl a nyakába. A modern kor azonban áldozatokkal jár. Az

egyik pihenőben itt láttunk először virágzó őszibarackfát és szilvafát, egyelőre csak szórványként, és a hegyoldalba fölnyúló olajbogyó-ligetben itt nézhettem meg, hogyan metszik az olajfát. Mert ezt még metszették. Úri passzió, vagy kertészeti reglama írta elő, nem tudhatom, mert a későbbiekben nyomát ugyan láttuk, vastag ágak csonkolásának jeleként, itt-ott ifjításként, de friss tavaszi munkaként nem találkoztunk vele. Ezzel megint nem azt akarom mondani, hogy nincsen ilyen máshol is, a tényközlésem csak arra fordul, hogy én nem láttam.

Ezen a mustrahelyen se hasonlít a metszése egyik hazai gyümölcsfa ollózására se. Ritkították ezt is, de a termő ágakat teljes hosszúságban meghagyták. A fák alakja egyébként hasonlít a nálunk néhol divatos őszibarackfa-formára, csak éppen ritkítva is tömöttebb. Talán azért, mert sokkal inkább bőviben vannak a napsütésnek?

Tart még a taknyos idő, menet közben jelenti be Zoé, a busz mikrofonjába szólva, hogy az Olimposz nem fogad bennünket. Megkérdezték a rendőrségtől, azt a feleletet kapták, hogy a nagy köd miatt még a harmadáig se érdemes fölmenni. Vagy talán nem is lehet? Olyan nagyon nem merülünk el a sajnálkozásban, mert azt is hozzá teszi rögtön, hogy visszaúton mindenképpen szakítunk rá időt. Minden előrejelzés szerint akkor már jó idő lesz.

Bízzunk az ősi erényben! Akkor is, ha mára is huszonöt fokot jósoltak, mi pedig nem győzünk visszafutni a buszba, ha egyáltalán alkalmunk nyílik kiszállni.

Zoé ismertetője is kitér az olajfákra. Szerinte 450-500 évig is képes teremni, sőt kétezer éves is létezik. Azannyát! – mondjuk rá néhányan. Ezt lenne jó kívánnunk. Azt is tőle halljuk, hogy Pallasz Athéné adta az emberiségnek az olajfát, az élet fájának is tartják. Decemberben szüretelik a bogyót, hidegen préselik, így nyerik a szűz olajat. Sütnek is, főznek is vele, és – ezt már tapasztalatból mondhatjuk – mindenféle salátára is ráöntik. Az ecet elmaradhat a salátáról, de az olaj nem nagyon. És motorokat is hajtának vele.

Itthon is emlegetik alternatív hajtóanyagként a repceolajat is, meg a napraforgóból származót is, magam eddig nem nagyon lelkesedtem érte. Belém az a gondolat ivódott évtizedek alatt, az a jó, ha a föld ételmet terem, mert abból is kevés van. Ha elkezdjük avval hajtani az autókat, meglehet, hogy elviselhetőbb a füstje, talán a rákhalmozódás is elmarad, de többen pusztulnak éhen. Ahogy közelebb kerülünk az unióhoz, mivelhogy benne vagyunk, egyre inkább bizonyítva látom, rossz vágányra csúsztam. Annyi ennivalónk terem, eladni se tudjuk.

Egye fene, hadd jöjjön az étolajra járó autó! Legföljebb ha megéhezik a kamionsofőr, megcsapolja a „benzintankját”, amiben, ugye, már nem benzin van, hanem olaj, és a turistaláncban bundáskenyeret süt magának.

Körben-körben fehér sziklás hegyek vannak, ezek látszanak távolabbról akkor is, amikor már elhagytuk a szakadékot, a termőföld színe mégis vöröses. Nyilván bauxit adja a színét. Egészen addig birizgálja agyamat ez a különtség, amíg később nem találkozunk valamelyik hegy oldalában bauxitbányával. A sziklák közötti ereken bújik meg az alumínium féme, talán ezt mossa ki hamarabb a víz, ha moshatja. Nem földtan órán vagyunk, ne tessék első szóra elhinni mindent, csak azért mondom, mert az ember gondolkodó lénynek született.

Az egyik útszéli kiszálló-központban két útítársunk fejlődő szabadgyakorlatokat végez. Megáll a görög sofőr, nézi őket. Látszik az ámulat rajta, lerí az arcáról. Mondom neki, és mutatom is, csinálja ő is. Lefogadom, egyetlen szót nem ért belőle, de az is látszik, mindent megért. Lényeges dolgokhoz nem mindig van szükség tételes nyelvre. Legyint egyet, és az is nemzetközi nyelven van mondva. Nekem már? – ezt olvasom ki belőle.

Megyünk egy strofedlit megint, és máris megállunk. Hol is vagyunk? Hát hol lennénk, ha nem Thermopülénél? Már ugrik is be agyamba derék Szeramidész sírfölrata Ponori Thewrewk Emil fordításában:

Itt feksziünk. Vándor, vidd hírül a spártaiaknak, megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.

És ott áll az út túlsó felén ércbe öntve Leonidasz spártai király, aki Kr. e. 480-ban utolsó emberig kitartott a támadó perzsákkal szemben. A baj csak az, hogy mi meg az innenső felén vagyunk az útnak.

Eszembe jut a hazai csavaros észjárás terméke azonnal. Átkiabál az egyik atyafi a túlsó oldalra: hát te hogyan kerültél oda? Én itt születtem. Akkor a forgalom itt is, istenkísértés lenne átmenni rajta. Nagyobb kísértés is van, ott áll éppen egy rendőrautó a túlsó pihenő sávban, két vizsla rendőrrel. Na, komám, most szólalj meg! Mondja is Zoé a vigasztaló szózatot, ha visszafelé jövünk, a másik sorban leszünk, könnyen megállunk. A szó – a szoros neve – egyébként meleg kapuként fordítandó. És azt is mondja, abban az időben még szűkebb volt a szoros, mert magasabban volt a tenger vize, és a vad perzsák nem is tudtak volna győzni, ha valami agyalágyult áruló meg nem súgta volna a hódítóknak, van ám itt egy kis ösvény, gyertek velem, és máris a védők hátában leszte.

Ártatlan szövegnek senki nem értheti, véres vége lett.

Nekem aztán mondhatja Zoé, az idegenvezetők gyöngye! Megjártam én már Doberdo tövében, ezt nem hagyhatom ki csupa illendőségből. Kivárom azt a szerencsés pillanatot, amikor egyik rendőr se néz erre, meg a forgalom is hagy akkora rést, hogy éppen átsuhanhatok, és máris ott vagyok a lándzsával és pajzzsal álló ércszobor előtt. Magas fal közepén áll, a védőfal két szélén két spártai. Márványfríz fut végig, harci jelenetekkel megrakva. Babérkoszorú a két végén, bronzból.

Balról ez olvasható, megpróbálom görög ábécé szerint ide írni: ΕΥΠΩΤΑΣ. Nem tudom, mit jelent, de azt ráérek majd megtudni, ha időm engedi. A másik végén pedig ez áll: ΤΑΪΤΕΤΟΣ. Ezt ismerem, azokat a szerencsétlen újszülötteket dobálták le a szakadékba, akikből harcos ugyan nem lehetett, de világra szóló okos ember talán igen. Hogy itt mit keres, nem tudom. Hátról is megnézem az emlékművet, mert még onnan nézve se láttam, és ha már itt vagyok, egyszál törvénysértőként, akkor miért ne nézném meg? Közben döng a forgalom, rohannak az autók, mint a veszedelem, de senki meg nem áll még egy pillanatra szóló főhajtásra se.

Nesze neked, civilizáció.

Én meg közben azon meditálok, miért nem arra fordították a bronz-Leonidaszt, ahonnan a támadók jöttek? Vagy ahonnan az álnok áruló elővezette őket? „Lapjára” van fordítva, párhuzamosan áll az úttal. Egészen biztos, hogy megvolt már az út, amikor fölállították. Éppen ötven esztendővel ezelőtt. De talán már akkor is volt valami a szoroson át, amikor a csata lezajlott. Valami miatt csak őrizni kellett az átjárót.

Szeged egyik legemberibb köztéri szobra Juhász Gyuláé. Annyira az, a galambok is az ő fejét tisztelik talán legjobban, hátra hagyván bronzmaró végterméküket, sokszor az arcán is végig csurgatva. A Tisza-partra tették, mert ott szokott halkan ballagni. Csakhogy arccal a város felé fordították. Azt akarták hangsúlyozni vele talán, hogy elsősorban Szeged költője ő. Évekig hadakoztak néhányan, hogy fordítsák meg végre.

Dehogyan akarom exportálni itthoni gondolatainkat! Csak azt mondom, alig tudok már úgy lépni a világ bármelyik pontján, hogy befogadó városom eszembe ne jutna. Közről is néztem tehát a deltás és erős Leonidaszt, háromszáz odaveszett kemény harcos képviselőjét, észre

kellett vennem azt is, hogy vele semmiféle madársereglet nincsen pihentető viszonyban. Tiszta egyetlen öltözeke, a sisakja, és arca sincsen még csak megszeplősítve se. Lehet, hogy legjobb madárijesztő az autópálya? Ja, és füttyjét se ütötte le még senki.

Ahol az egyik svindli sikerül, fenyeget a lebukás visszatérőben, de a mázli velem volt most is. Megint megesett egy fél pillanat, amikor mindkét rendőr a hátát mutatta, és hirtelen foghíjas is lett az autós invázió. Szerencsésen áteveztem, és visszatértem.

Mintha anyagyilkos lennék, úgy néztek rám néhányan. Hogyan merem én kockáztatni az egész utazást? És ha észrevesznek a zsaruk? És ha megbüntetik miattam a sofőrt? És ha... és ha... és ha...

Az a legnagyobb bűn a világon, amit meg se bánunk. Boldogságom határtalan, bár erős támadás fenyegetett, nem kellett csatlakoznom az elesett spártaiakhoz.

Előre kell ugornom néhány nappal. A visszaút nem erre vitt, ha elvetemült ugrabugrálóként meg nem sértem az utak istenének törvényét, csak a túlsó partról nézhettem volna a hősök emlékművét. Akár üvegen keresztül nyálnám a mézet.

Bocsánat, volt egyáltalán istene az utaknak?

Itthon előszedtem a Pallas nagylexikont, ide írom szócikkét:

„**Leonidas** (I.), spártai hős király, Anaxandridas fia, 491. követte a trónon testvérét Kleomenest, aki fiutódok nélkül halt meg. Midőn a persa háboruban az ázsiai hordák már Tesszálián keresztül hömpölyögve közeledtek, L. 480 július havában 300 spártai harcossal magára vállalta a termopilei szoros védelmét, úgy hogy kívülők még csak 2100 helóta vett részt a védelemben. Xerxes négy napig habozott a maroknyi csapat ellen a döntő harcot megkezdeni, mikor pedig a mérkőzés megkezdődött, két napig sem birt a spártaiakkal, kinek hosszú dárdáival a támadók könnyű fegyverzete nem mérkőzhetett. Így állott a dolog, midőn egy Ephialtes nevű áruló a görögök háta mögé vezette a persa hadakat. Csakhogy L. akkor sem akart visszavonulni; szövetségesei közül azokat, akik bátorságukat elvesztették, elküldötte. A peloponneszusiak, fokiszak és lokrisziak eltávoztak, ellenben 1000 teszpiszi harcos saját jóvoltából ott maradt és hősi halált halt L.-szal egyetemben, aki társaival együtt az utolsó lehelletig védelmezte magát. Xerxes dühében fejét vétette L. hullájának, melyet keresztre feszítettett, de honfitársai dalokban dicsőítették és emlékekben örökítették a hősie királyt. L.-nak kiskoru fia maradt Gorgótól, fivérének, Kleomenesnek leányától; ez a fiú Pleistarchos volt. - 2. L. (II.) Kleonymos fia és a hirneves III. Kleomenes apja.”

Fontos tudnunk, hogy a 300 spártai harcos mellett tehát volt még 2100 helóta is. Spárta őslakói, földműves rabszolgák voltak ők, arra ítélve, hogy névtelenül meghaljanak, és harci tetteik haloványak legyenek a hősöké mellett. A csata évszáma természetesen Kr. előttre értendő. Xerxészről pedig tudni illik, hogy a bibliai Ahasverussal azonos. Eszter könyvében olvashatunk többek között róla a zsidók perzsa fogsága alóli szabadulásában, érthetően más szempontból láttatva cselekedeteit. Hogy a győzelmi mámore volt-e nagyobb, vagy a dühe, nem tudhatjuk, de a legyőzött hullájának meggyalázása, fejének levágása, maradék testének keresztre feszítése semmiképpen nem vall lovagiasságra. A helyszínen járva azt se tudtuk eldönteni, lett volna-e egyáltalán hová visszavonulnia Leonidasz csapatának. Szűk volt ahhoz a szoros. Persze, ha hihetünk az elbeszélőnek, az elküldött bátortalanoknak is el kellett valahogy menniük.

Az akkori világ uralkodója akart lenni Xerxész is, a kicsi Spárta fél fogára se volt elegendő, de a szoroson át kellett jutnia. A világhódítók pedig nem könyörületükről ismerősek.

Útirányban fordulva balról a tenger, jobbról a hegyek. Itt jutott eszembe az is, hogy kősziklából van legtöbb Görögországban, tengerből és kikötőkből, újabban pedig roncsautókból. Megemelem nemlétező kalapomat a keresztapák előtt. Biztosra veszem, minden bérznek és minden völgynek van külön neve, különben a környéken lakók nem tudnák megmondani azt se, merre ment báránykájuk. Meg kell toldanom ezt is. Vízmelegítő hordóból és napkollektorból is itt láttam legtöbbet.

Nagy esők után indultunk, mondtam már a belvizet és a duzzadó folyókat, itt viszont öntöznek. Közel a tenger, víz bőven van, de természetesen nem tengervízzel. Láttam ugyan egy-két alkalmi víztározót, de a legtöbb vízszugár tájékán semmi ilyesmi nincsen. Csókutak szolgáltatnák az éltető nedvességet? Két szárnyát kiterjesztő lépegető öntözőművet is láttam, nem olyan bazi nagy méretben, mint nálunk, és nagy hengerre csévelt locsoló-csővet is, vízágyúval.

Elhúz mellettünk egy kincstári busz, rendőrrel megrakva. Majdnem minden rendőr alszik benne. Az a kettő, amelyik az előbb a szobornál őrizte a rendet, biztosan nincsen közöttük, mert nekik az autójuk is ott volt. Hosszú úton jöhetnek, esetleg fárasztó munka után, végre egy kis nyugalom. Mi is el-elszunnyadunk időnként, és még szemrehányást se teszünk magunknak, hogy erre az időre is befizettünk, mégse látunk semmit.

Hangos sóhajtás szökik elő a mi buszunk népéből délután háromnegyed négykor. Kisütött a nap. Egyetlen pillanatra csak, de egész hétre szóló ígéret süt ki belőle. Bizakodjunk, emberek, erre fizettünk be.

És lássunk csodát! Már fél órája Athénban járunk, csak nem vettük észre. A külvárosok általában nem a leglélekmelegítőbb látképet nyújtják. Ütött-kopott vityilók, minden esztétikát elkerülő műhelyek között megyünk, de találunk azért olyasmit is, ami megmelengeti szívünket: az utcán is érik a narancs. Gyönyörű szép mindegyik. És nem szedik le? Minálunk, otthon, ami az utcán terem, az legtöbbször szabad préda. Kérdés nélkül is jön a válasz a mikrofonból: vadnarancsok ezek, ehetetlenek. Olyan, mint idehaza a kurvakörte. Nézésre olyan, eleped érte az ember, de ha beleharap, kifordul a szájából.

Nem hiszem, hogy kurvanarancsnak mondanák.

Ez itt, balra az új olimpiai csarnok, jobbról meg új kereskedelmi központ. Meg kell szoknunk az elején mindjárt, itt volt az olimpia, és az sportcsarnokokat is követelt, meg kereskedelmi központokat is. Eddig nem volt villamos a fővárosban, az olimpiára az is lett. Gyönyörű szép villamos! Egyetlen hosszú pályán jár, a kocsikon lévő számok tehát valójában neveket helyettesítenek. Pesten a járatoknak akarnak női nevet adni, itt talán még indokoltabb lenne.

Nem innen kellett volna vennünk a kocsikat nekünk is, és a szegedi két pályaudvar között közlekedtetni?

A pireuszi kikötőbe megyünk először, csupán a célszerűség kedvéért. Személyhajók sokaságát látjuk, talán Onassis hajója is itt szokott horgonyozni. Szegény, szegény világszép Jackie Kennedy! Idehozott a bohó szerelem, ki is fosztott tisztességesen. Boldogságod elúszott, hajód zátonyra futott. Kellott neked pénzeszsákhhoz menned? Jacqueline Onassisszá lenned? Gusztus dolga egyébként is. Kötelékkal körbetekert pálmát is itt látunk először. Még nem értjük a rendeltetését, de jelképpé válik bennem. A gazdagság a legnagyobb lélekvesztő, és körbefog mindent. Megfeneklik itt a boldogság ladikja is.

Még ilyet se láttunk! Laposra préselt autórongsok – az emeleten. Ezért is idáig kellett jönnünk. Megálltunk a márványstadionnál is. Hegybe ásták be annakidején, lelátóként a domboldal szolgált. Később rakták ki márvánnyal az ülőkéket. Szemre talán a legszebb stadion, de sportcélokra alig használható. Futóknak szánták elsősorban, de olyan hirtelen kanyarokat a futók se

tudnak lassítás nélkül bevenni, amilyenre a szűk hely kényszerítené őket. Világtörténeti jelentősége van mégis, ide szokott megérkezni, és innen elindulni az olimpiai láng.

Amfiteátrumként kitűnő lenne, gondolom bele a bámulásomba, ha a főváros lüktető zaja nem dübörögne annyira. Talán a zajfogó kerítés se segítene.

Az Akropoliszt kellene most leírnom, de teljesen önhatalmúlag fölmentem magamat a kötelezettség alól. Egészen újkori munkások dolgoznak az ókori maradványokon. Hatalmas oszlopokat renoválnak, szemléletesen bemutatva, hogyan nem építkezhetek akkoriban. A legmodernebb darukkal dolgoznak, mindjárt a följárónál, de evvel a technikával is látszik, milyen óriási a föladatuk. Azt hittem, itt mehetünk vissza legkönnyebben az ókorba, de itt kellett rájönnöm, az ókorba visszamenni nem lehet se egyszerűen, se bonyolultan. Minden kőnek, minden csarnoknak, minden oszlopnak letörölhetetlen története van, azt először meg kell fejtenie a visszautazni szándékozónak, de fej kell oda, hogy az összekalapálódott szálakat kibogozza.

Athén abból is megélné, hogy Akropolisza van. Most, az előszezon előtt is. Költségvetése is helyre billenne, ha végcsénit foglalkoztatna, aki pénzért árulná az egészen újkori szükségletek kielégítésének maradéktalan kielégítését. Özönlik az idegen, első útja ide vezet, de pénzt sehol nem szednek, a tisztaság pedig példátlanul példás. Pórias észjárással mondom, WC-szabad terület a főváros legforgalmasabb része is.

Az az egy furcsaság itt is él, hogy saját idegenvezetőnk bent – vagy fönn – már nem szolgálhat bennünket, mert ebben az egyben még mindig nem lépett életbe az önkiszolgáló rendszer, de Zoé előre elmondta már, hol mit láthatunk, és arról mit kell tudnunk. A többi a mi dolgunk. Megegyeztünk, hogy ekkor meg ekkor találkozunk annál a kösziklánál, amelyiknél állítólag Szent Pál is prédikált, a többi ránk van bízva.

A csodák javát úgyse lehet leírni. Azt is csak hétköznapi szavakkal, hogyan dolgozik az idő vasfoga, és hogyan dolgozott kiegészítőként az emberi pusztítás. Sorra járjuk, vagy inkább rohanjuk a nevezetességeket, de arra se marad időnk – vagy erőnk? –, hogy a régi hadfiakat is bele képzeljük. Az építők igyekezetén még csak elderengünk úgy-ahogy, de hát itt minden szögletnek funkciója volt! Embereket szolgált itt minden, de hogy miféleket, ide a szabvány-turista észjárás kevés.

Maradjunk annyiban, hogy zajos magyar csoporttal is találkozunk. Sokan vannak, és a magyar fülnek mi tűnne föl jobban, mint a magyar beszéd. Csapatvezetőjük vőfélypálcához hasonló integetővel tartja egyben őket, és hogy más pálcások el ne téríthessenek senkit, piros-fehérezöld szalagok vannak rajta.

– Honnan jöttetek, világ vándorai?

– Csak innen, Csíkszeredából. Hát ti?

– Szögedébül.

Jöjjön el, aki többet akar tudni. Bédekkerek olvasását se ajánlhatom, bár annyi van belőle, mint égen a csillag, de legföljebb emlékeztetőnek jó mindegyik. A fényképek legtöbbször valóban átlagon fölüliek, de a szöveg egyrészt tucatfogalmazvány, másrészt kiabálóan magyartalan.

Arról azonban el ne feledkezzünk, hogy tünemény jó idő van már. És pipacs virít az Akropoliszon.

Szent Pál csak az oláhokat – vagy inkább olájokat – hagyta cserben, minket a kösziklája is eltájolt szépen. Mehetünk a fellegrvár hónaljában elterülő hatalmas Agórába. Piacnak szokták fordítani ezt a szót, de mai piaci fogalmaink föltehetően messzire járnak az akkoritól. Egy élet

meg egy nap is kevés lenne, hogy minden követ legalább a fejünkben megforgassuk. Engem leginkább Héphaisztosz temploma fogott meg. A kovácsmesterség sánta istene volt, Zeusz és Héra satnya gyermeke. Istenasszonyi édesanyja úgy akart szabadulni csúfságától, hogy lehajította az Olimposzról. Átutalhatnám olvasóimat most is az útikönyvek leírásaihoz, de inkább Robert Graves *A görög mítoszok* című kétkötetes munkájába olvasok bele. (Európa Kiadó, 1970.) Tanultuk a történetet annakidején, hogyne tanultuk volna, de vázlatosan csak. Itt derül ki, a mítoszok földjén, majdnem annyi változata van ennek is, mint amennyi közsiklája. Mindenki jobban jár, ha nem emlékezetemre hagyatkozom.

A tengerbe esett bele a fiú, két jószívű istennő, Thetisz és Eurünomé megmentette, és egy tenger alatti barlangban bújtatta. Első kovácsműhelyül is ez a barlang szolgált. Hálából mindenféle filigrán ékszereket kovácsolt nekik.

Mit ad Isten, kilenc évvel később összetalálkozott a mítoszok főistennője, Héra Thetisszel. Meglátván rajta a legcsodálatosabb melltűt, a legegyszerűbb asszonyi kíváncsisággal megkérdezte, hol találta. Kivallotta az igazságot a jószívű istennő, vitte is vissza azon nyomban az Olümposzra tulajdon édesanyja a csodakovácsot, és olyan kovácsműhelyt rendezett be neki, amilyen a világon sincsen. Húszt fűjtató legény szolgáltatotta kohótüze alá éjjel-nappal a levegőt, hogy szabadon dolgozhasson. Azt is kijárta, hogy feleségül vehesse Aphroditét, aki, tudjuk, a szerelem istennője volt.

Micsoda bonyodalmak származtak abból, hogy csak a fűvel meg a fával nem csalta meg hites felesége? Fejezeteket lehetne írni erről is, de bele se kezdek. Szegény Héphaisztosz így is fogva volt a varázsöv bűvöletében. Közben Hérával annyira megbékélt, szemrehányást tett Zeusznak, amiért kiakasztotta az ég boltozatán egy szegre. Zeuszból böszült bika lett lelkületben, és másodszor is lehajította gyermekét a hegyről. Egy álló napig zuhant lefelé, és amikor a földhöz csapódott, mindkét lába eltörött. Halhatatlan isten volt ugyan, de élet alig volt már benne. Később megint kegyelmet kapott, visszatérhetett a szent hegyre, de csak aranymankóval tudott járni. (Na, az egy napos zuhanást csak az találhatta ki, akinek a szabadeségről fogalma se lehetett.)

Valóságos gépcsodákat kovácsolt azonban iszonyú erejével. Egy sor nőt kalapált például aranyból, hogy segítsenek neki a műhelyben dolgozni. Prasnya ésszel már-már azt hinnénk, szerelmi kárpótlásul kovácsolta össze őket, de lám, csak munkára kellett mindegyik. Száz szónak is egy a vége, ennek a sánta istennek is van temploma, és láthattuk is. Az épület hátsó frízein kentaurok csatáznak. A lóemberekről is lenne mit beszélnünk, ha időnk is, meg helyünk is lenne rá.

Az egészen evilági őrségváltást ha kihagynám, el se hinnék, hogy ott jártam. Nagyon nem kedvemre való az ingyen-cirkusz, ha a többiek mindenáron látni akarták, én se kerülhettem el. Két ór áll nyitott oldalú két faköponyeg előtt, mozdulatlanul, szuronyos puskával. Nálunk a csapatzászló előtt kellett annakidején ennyire nekimeredve állnia a díszörnek, meg is jártam vele. Szóval itt is szuronyos dióverővel áll a két katona, beöltözve valami hadi népviseletbe. Például pomponos tutyi a lábukon, térdszalag, hátsó bojttal, „negyvennyolcmintájú” szoknyában. Amíg gyülekezik a népség, zavartalanul folyik a galambetetés, gyerekek és felnőttek gyönyörűségére. Egyetlen szem eleségért képesek fölroppenni a kezekbe, rászállni a vállra, ennél szebbet elképzelni se lehet. Kattognak a fotómasinák. Óraütésre elkezdődik aztán az őrségváltás ceremóniája.

A két álló őr megmozdul, kifícamodott teátrális mozdulatokkal szembefordul egymással, aztán kézzel-lábbal elkezd a másik felé lépegetni. Úgy fölemeli a lépő lábát mindegyik, mintha derékszögű vonalzóval mérték volna ki a begyakorlások idején. Amikor már a legmagasabban van a láb, a cipellő orrán a pompon külön mozdul.

El nem tudom képzelni, mi lehetett ennek a hadi jelentése. Ha örökségről van szó egyáltalán. Mindenesetre az egyensúlyérzék sorozási föltétel lehet.

Hárman jöttek váltani, egyik a fölvezető. Kettő elindul az ottaniak irányába, ugyanolyan koreográfiára lépdelve. Istenem, mennyit röhögtek ezek magukban, miközben gyakorolták! Mert egyébként teljesen normálisnak látszanak. Magamban adom nekik a vezényszavakat, és ők hűségesen teljesítik.

A fölvezető a leváltottakkal hagyja el a játékteret, de ennek is kottája van. Nem úgy mennek, mint nálunk, ha díszlépést vezényel valaki, csak itt *féldíszben* lépnek. A bal lábukat verik oda a flaszterhoz, a jobbot rendesen teszik mellé.

Mintha parancsszóra bicegnének.

Előlép oldalról egy igazi katona, és amikor az új őrség már nekimeredve állja a helyét, elkezd ráncba szedni őket. Leginkább a sapka fityegő bojtja érdekli. Nehogy úgy álljon rajtuk, mint a hálósipka.

Ő már normális lépésekkel közlekedik, de vakbélkomolysággal végzi a dolgát. Gálában állsz, kedves gyermekem, húzd ki magadat!

Csemege ez is a bámész tömegnek.

Délután 3-kor van az az őrségváltás, amelynek szemlélői voltunk, napnyugtáig van még idő bőven. Be a buszba, és irány még délebbre. Poszeidón temploma Szunion csücskében éppen miránk vár. Napnyugtával a legszebb látvány. Van időnk, este 9-ig látogatható maga a sok-oszlopos hatalmas rom.

Jó, jó, de felhős időben nem sokra megyünk a napnyugtával. Azt ugyan nem tudjuk, hogyan kellene fohászzkodnunk a tengerek szigonyos istenéhez, és lenne-e kapcsolata neki a nap-istennel egy kis protekció ügyében. Felhős ég ide, borongás oda, maga az út kimondhatatlanul csodálatos. Már a félsziget partján tekergünk, amikor az egyik kanyarban bágyadtan ugyan, de ránk mosolyint a napocska. Ekkora szerencsét kívánni se lehetne.

Azt ugyan nem tudhatjuk, milyen látvány vár ránk, minden varázslatnál azt hisszük, ennél szebb már nem lehet, és mindjárt megállunk. A vízparton szinte lakótelepet látunk szobás autókból. Gyermekeink nevezték így az akkor még nagy számban futkosó lakókocsikat. Szezon előtt mit keresnek ezek itt? Ja, így könnyű. Az egyiknek téglából van a kereke. Lehet, hogy a többié is, de csak ezt az egyet látom a gazban. Nem tudom másra vélni, horgásztanya lehet ez. Mindenesetre nem Poszeidón temploma még.

Időben érkeztünk, éppen búcsúzik Phoebusz aranyos szekere. Előbújt, hogy illendően lenyugodhasson. Háttérben a hatalmas templommal. Megrendelni se lehetne jobban. Néhányszáz métert még gyalog kell megtennünk, siessünk, siessünk, hogy le ne maradjunk.

Állj az egész, ne tovább! Behúzzák előttünk a kerekeken gördülő kerítéskaput. Lélek csak kifelé jöhet, befelé már senki. Poszeidón isten korán lefekszik és „aludni vágy” márciusban.

Zoé diplomáciai közbejárására se nyílnak meg a kapuk. Tudni illene, hogy ilyenkor nem este 9-kor, hanem 7-kor van záróra. De hát nekünk nem a piaci tejes kofa mondta, nem is a vasúti fékező, fontos helyről kaptuk a fölvilágosítást. Akkor menjünk oda, és reklamáljunk ottan.

Sok-sok évvel ezelőtt a dobsinai jégbarlangnál jártunk így. Három óra után öt perccel érkezünk, záróra viszont pontban háromkor volt. Hogy Rozsnyón át mennyit buszoztunk csak ezért, természetesen senkit nem hatott meg. Ráadásul magyarok vagyunk? Akkor meg főleg.

Keserű tapasztalatunkat így fogalmaztuk meg akkor: azt nem tudják megbocsátani nekünk, hogy sok-sok évig egy ország voltunk. A rugalmasság legteljesebb hiányát jelentette így is, úgy is a délután háromkori zárás, ebbe ne keverjünk bele nemzeti vonásokat, szimpátia helyett ellenszenvet, az a modor azonban, ahogy ezt tudtunkra adták, sajnos, akkor már nagyon ismerős volt. Máshol is ezt tapasztaltuk.

Na, itt legalább ez a mellékíz elmaradt. A pusztá tény azonban maga is pusztító. Ahogy Kőmíves Kelemennét bízta kocsi – forduljunk meg vissza –, fordulhattunk mi is. Éppen kapcsolgatták már le a villanyokat a buszfordulóba telepedett vendéglőben is. Úgy búcsúztunk el Szounióntól, hogy valójában nem is láttuk.

Ha legalább ortodox-hívők lennénk, megállhatnánk akármelyik útszéli ikonnál, vethetnénk magunkra a keresztet. Náluk ugyanis nem a keresztre feszített Krisztusok állnak az utak szélén, leginkább a mi karácsonyi betlehemünkhöz hasonlító kis dobozkák állnak, néhány kicsike ikonnal megrakva. Az első benyomásom volt csak a betlehemi hasonlat, később rá kellett jönnöm, inkább a templomokat mintázza a legtöbb. A belső ikonok közepén mécses ég, mellette kicsike üvegben az olaj, tartalékban, és egy skatula gyufa. A fohászoló, ha látja, hogy intézkedésre van szükség, olajat tölt a tatarba, vagy meggyújtja, ha már el is aludt.

Nem háborgunk, talán szebbnek láttuk távolból a nagyszerű romot, mintha közelében lettünk volna. Mi mással vigasztalhattuk volna magunkat, és egymást? Valaki azért elereszti a maga töretlen szellemességét: ha már eddig eljöttünk, várjuk meg a napfölkeltét. Van, aki azon rágódik, ha nem az őrsváltást vártuk volna meg, hanem ide indultunk volna már 3-kor, akkor hej, de másként lenne a dolog. Olyan szépen ki van világítva a gyönyörű oszlopsor, gondoljuk, egész éjszaka, ahogy egy főistennek kijár.

Tovább kövessedhet, sőt oszloposodhat bennünk a meggyőződés: az ókorba nem lehet visszamenni. A múlt végtelenül hosszú – mélységes mély a múlt kútja –, a jövő talán még hosszabb, a jelen idő viszont egyetlen másodperc. Mire kimondjuk, már belevész a múlt tengerébe. A tenger pedig ki másé lenne, ha nem Poszeidóné? Aki kegyetlen szigorral szigorját szokta rázni a hitetlenekre. Még az istenségekre is, nemhogy a földi halandókra.

Most kegyes volt hozzánk, békével engedett utunkra bennünket.

Szállásunk a Hotel la Mirage-ban. Athén közepén. A bejárata előtt a metró lejárata, a fölszínen a város hatalmas autóforgalma. Jaj annak, akiknek az utcára néz az ablaka. Minket tenyerén hordoz a sors, a mi ablakaink az ellenkező oldalra nyílnak. Azt nem mondhatom, hogy az udvarra, mert egy jól méretezett lichthof az csupán, de az utcai zaj hozzánk nem szűrődik be.

Hogy boldogságunk és nyugalomunk ne lehessen teljes, az éjszaka kellős közepén akkora ricsajt csapnak a drogos vendégek az ötödik emeleten, végül a rendőrök csinálnak rendet. Nem tudtam eddig, milyen lehet Athén, de a szálloda francia nevéből, meg most a drogosok beutéseiről állandóan Franciaországhoz kezdem hasonlítani a görögök földjét. Tudom, hogy ég és föld a különbség, de föllegezzen, akinek nem tetszik.

Azért aludtunk is valamit.

Szerdán reggel a múzeumban kezdtük a napot. Hogy melyikben? Ne kövessenek meg érte, már nem tudom. Előtte három nyalka pálmafa áll, az egyik hajszálla olyan, mintha rosszul kötötték volna föl a kontyát. Vagy inkább félrecsapták volna? Méltóságos kutya hever itt is a kövön, kegyeskedik is fölemelni a fejét, amikor valaki falattal akar kedveskedni neki.

Megint todományos ábrázatomat kellene magamra öltetnem, hogy a benn lévőkről szólni tudjak. Cifrázhatnám akárhogy, tök unalmas lenne. A Dankó-effektus itt is uralkodik – ami valaha kiállt, az le van törve –, deli vitézek legnagyobb szégyenére. Kis pikszisek előtt időzöm legtovább. Füstnyomok rajtuk, az oldalak pedig áttörve. Folyadék szóba se jöhet, mert ez egyrészt kifolyt volna, másrészt a füstnyomokat se indokolná. Hoppá! Megvan! Még mondóka is van rá. Magyar ugyan, föltehetően későbbi, de ide vág. Nem biztos, hogy pontosan idézem, de aki azt mondogatta, az se ügyelt a filológiai pontosságra. Valahogy így szólt: *Tüzet viszek, ne lássátok, ha látjátok, ne mondjátok, rókacérom, pucérom*. Ha már lelopta a tüzet Prométheosz, akkor nemcsak vigyázni kellett rá, de oda kellett vinni, ahol legnagyobb szükség volt rá. Parazsat hordhattak benne.

Idegenvezetőnk itt is kívül mondta el, ami odabent várt ránk, nekünk csak hitelesítenünk kellett szavait. Szóba hozta Kerkyrát is. Beugrott gyatra fejem egyik rekeszébe azonnal Samu bácsi a maga teljes valóságában. Jött be az órára, hónaljnyi könyvvel, hatalmas térképpel, még jószerivel bele se zuttyant a székébe, már mondta is: *A „B” alpontban a kerkyrai eseményekkel kívánok foglalkozni*. Kapcsolj, kedves hallgató nyomban, mi hangozhatott el a múlt héten. Aztán jött a sokat emlegetett szavajárása is: *vörös fonalként vonult végig valami a tárgyalt fejezetben, ahogy az „A” alpontban már szintén említődött*. Pál apostol korinthusbeliekhez írott levelei is előjönnek, nekem pedig kimondhatatlan vágyam támad a korinthusi oszlopokat szülőföldjükön látnom.

Tudom, szentségtörés itt is említenem, hogy az idegenforgalom valójában az illemhelyeken dől el, de itt is ez lesz az uralkodó szempont. Leérkezett a reggeli ital, meg kell keresnünk. Bocsánat, keresnünk se kell, a legtermészetesebb, hogy föltűnő pontokon kicsike kis táblák jelzik, melyik út vezet a megkönnyebbülés felé.

Azért sem érdemes nekem szólnom a múzeumokról, mert a szabadtéri ásatások színhelyei is múzeummá válnak előttem. Akármelyikbe lépünk be, elfog az ámulat, de nem csökken a megszokás arányában, inkább fokozódik: templom templom hátán, egyéb kultikus helyekkel kiegészítve. Dolgoztak is ezek, vagy csak harcoltak és fohászkodtak? *Segíts magadon, az isten is megsegít* – szólal meg bennem a régi hang, és megnyugszom. A dolgozás legbiztosabb jegyei ott heverték előttünk, leomolva, vagy peckesen állva az idők viharát. Ismétlem, a rabszolgaság idején.

Templomok halmazatában járunk, már Apollón szentélye előtt vagyunk. Dór oszlopokból áll. Egybeoszlopokból! Az egészet egyben faragták ki, és akkor állították föl, amikor már készen volt. Tömzsi, rusztikus oszlopok, az igaz, de micsoda előrelátás kellett kihasítani valamelyik bányából a kösziklát, elhozni ide, és itt vésővel-kalapáccsal formára idomítani. Valakinek ügyelnie kellett, hogy a henger henger legyen, illendően vékonyodva, és centire akkora, amekkora éppen oda kell.

Templom templom hátán, ház ház hátán – ez a látvány kísér bennünket mindenhol, a legkisebb azonosságra törekvés nélkül.

A szemléltetés magasiskolája: az egyik bejáratnál egymás mellett állnak a dór, az ión (jón) és a korinthusi oszlopfejek. Aki itt se jegyzi meg, abból soha nem lesz se történész, se művészetkedvelő. Eszembe vágódik egyik ismerősöm kardos bizonykodása: a jón oszlopfő a papiusztetekercsekről vette a mintáját. Kontráztam ugyan nyomban, hogy hamarabb kifaraghatták azt már kőből, mint a papiusz egyáltalán kéznél lett volna, de ő erősködött. Lefogadom, most se győzném meg, ha itt lenne mellettem, akkor se, de azért jól megnéztem. Elméleteket cáfolni eleve reménytelen, formák születését hajszálpontosan meghatározni vagy megcáfolni legalább annyira, azt hiszem mégis, nem neki van igaza. Hogy a kos szarvát

akarták-e utánozni, vagy a csigavonalat, azt se tudom, de ha egyszerűen azt tételezem föl, hogy se csigáról, se kosszarvról, se papirusztekercsről nem kellett példát másolni, megtermett az a jó töltettel rendelkező kőfaragói fejben is, talán közelebb járok az igazsághoz.

Kötni való bolond vagyok. Miért kell nekem itt is cáfolatot keresnem? Azt hiszem, azért, mert még megvagyok. És éppen itt vagyok! Mikor nézném meg jobban, ha nem itt, ahol hokedli-magasságban áll előttem? Mintha tanpéldának tettek volna ki egy másikat, kicsivel arrébb. Nemcsak „csigája”, vagy „kosszarva”, netán „papirusza” volt, de a tekeredések köze is olyan finomra van faragva, mintha a sánta kovács leheletfinom, pókhálót utánzó bronzhálóját vette volna mintának a mester, amellyel az a kutyanyomba hágó hitvesét és gaz csábítóját megfogta. Vagy csak a korinthuszi finomságával akart versenyre kelni?

A görög mitológia kőbe faragva – ez az ógörög művészet.

Több mint érdekes. Leltárt ugyan nem vittem magammal, nem volt alkalmam kipipálni, mit láttam, és mit nem, de Prométheusz-szoborra nem emlékszem. Hiába nevezték ki a titánt az emberiség jótevőjének, az istenek haragja győzött volna? Igaz, szenvedése a Kaukázus szikláin történt, oda láncolták, két keselyűvel szaggattatták folyton növvő máját, de azt hiszem, volt annyira globális gondolkodású ez a mitológia, hogy ez a csekélység nem lehetett ok. Héraklész tizenkét csodatettébe is belefért megszabadítása.

Későbbi korok néhány művésze fedezte csak föl újra a témát.

Az oszlopfaragásról értekezni kell majd valamelyik szobrászunkkal. Amikor a Tömörkény gimnáziumban beindult a kőfaragó szakmunkások képzése, akkor hallottam, mustraként gömböt és tojást kellett kifaragniuk. Nyilván azért, hogy akár a kalapácsütés is bele költözzön kezükbe és agyukba. És a sokméteres oszlopok hengerformájára kellett ügyelniük? Na, ez se kutya! Nyilván nem lábihajtású esztergapadon forgatták az óriások.

Görög sakkot is látok az egyik kirakatban. Ugyanannyi figurája van, mint akármelyiknek, kockás táblája is ugyanaz, csak a bástya vette formáját az itteni bástyákról, a csikó a szoborlovakról, a futó a nem tudom milyen hírvivőkről, a király és királyné is ókori figura, a parasztok meg közönséges harcosok.

Virágzik a repce mindenfelé, amerre járunk. Gyümölcsfák alatt is, romok között is, meg önálló táblákban is. Itt az ideje, mondhatnánk. Most, amikor idáig jutottam, most derül ki, éppen egy hónappal előzte meg az ottani időjárás az itthonit. A repcevirág csak azért hozatik elő, hogy elmondhassam, szinte mindegyik mellett ott vannak a méhészek apró kaptárai. Ugyanúgy egy kaptafára készültek, mint a vízmelegítés eszközei. Sámlikaptárnak neveztem el őket, olyan alacsonyok. Gondolom, így könnyen fölpackolhatók, és arrébb szállíthatók. A teherautóra szerelt vándorméhészet talán nem jutott el ide, mert ilyet nem láttam. Mindezt pedig azért mondom, mert mézügyben meglepetést is hallok. A törökméz talán mindenki előtt ismerős, sárga, nyúlós, ragadós. Nem tudom, van-e még köze a méhek mézéhez. A görögméz azonban lehet olyan, mint a mienk, és lehet fekete is. Mondták ugyan, milyen virágról gyűjtik az apró bogárkák, de nem írtam föl, és elfelejtettem.

Itthoni méhésztől kérdeztem, azt mondja, talán a leánder virágjáról. Nem nagyon hiszem, de a hátam megborsókázik tőle. Maga a leánder tudtommal mérgező, a méze meg jó lenne?

Gyerünk inkább Korinthuszba! Egészen addig, amíg oda nem értünk, azt hittem, legfőbb nevezetessége az akantuszleveles oszlopfő, de nem az. Keskeny kis földnyelv itt kötötte össze Hellasz földjét a Peloponnészoszi félszigettel. Hogy miért írom mindezt múlt időben? Azért, mert a félsziget név ugyan máig megmaradt, de mivel a földnyelvet átvágták Iszthmiánál, igazi sziget lett belőle. Állítólag a magyaroknak is közük volt a csatornaépítéshez.

Nagyon szabályos, pontos mérnöki munka a csatorna. Fölseje 25 méter széles, az alsaja meg huszonegy. A hídtól lefelé 80 méter a víz tükre, és annak a mélysége tíz méter. Ami az ókorban a mitológia, az újkorban az a babona. Mert azt mondják, ha éppen hajó úszik el alatt, és kívánsz valamit, az teljesül. Ha nem mondd el senkinek. Éppen nem jött hajó, még babonáságból se tudtam pokolra kívánni a nem mondom meg, kiket.

Behajtottunk a szigetté vált félszigetre, és megálltunk. A híd közepe forgalmas autót, a két szélén azonban gyalogjárda van. Az egyikén átmentünk, a másikon meg vissza. Hatalmas munka lehetett így kiásni, az biztos. Kemény is lehet ott lenni a közet, hogy ennyire megőrizte a formáját a mai napig, ezt is megállapítottuk. Kattogtak a fényképezőgépek természetesen, és én, mint aki néminemű jártasságot szereztem ebben a műveletben, meg is állapítottam, szinte minden lövésért kár. Nem azt mutatja majd a kép, amit várnak tőle.

Komoly tanarak, leginkább a női nemzetségből valók, ráadásul matematika és fizikaszakosok, és másfajta népek lógó orral kászálódtak vissza a buszba. Már éppen nyomta volna a gombot Nikosz, amikor megérkezett az utolsó, rettenetes hírrel: jön a hajó! Vészriadóban nem ugrált volna ki olyan veszett igyekezettel a súlyos többség, mint most, és futott vissza a hídra, titkosat kívánni. Nyamvadt kishajó cibálta át a nagyobbbat a szoroson, ez volt a pusztá tény, de most a kívánság volt a lényeg.

Erre is lehet idegenforgalmat szervezni.

Visszaúton a daphnéi kolostor is szerepel a programunkban, de időközben kiderül, fölújítás miatt zárva van. A görög hitrege maradt csak számunkra, kívül maradván a kerítésen. Apollón isten üldözte szerelmével a szépséges szép nimfát, Daphnét, mert megsebezte szívét Érosz nyíla. Kaján fordulattal azonban a nimfa szívét meg szerelmet kioltó ólmos nyíllal lőtte meg. Szép kis futás lehetett, az biztos. Már-már beérte a messzelövő isten a szép nimfát, de az hirtelen a folyamisten posztját betöltő édesapját hívta segítségül. Más megoldás nem jutott eszébe, földbe gyökerezett menekülő lábait, és babérfává változtatta. A hoppon maradt szerelmes istenség még koszorút csinált magának a babérfa ágaiból. Ahogy az ő haja soha nem őszül meg, örökzöld a babérfa is.

Ennek, persze, a kolostorhoz csak annyi köze lehet, mint az előbbi hajóvontatásnak a varázsos kívánsághoz. Szerzetesek otthona a kolostor, talán éppen nőké, csakhogy kevesen vannak ők is, és egyébként is fölújítás alatt áll a kolostor.

Másnap reggel elköszönünk Athéntől. Ha már itt van orrunk előtt a metrólejárat, muszáj nekem oda leugranom. Nem föl szállni rá, csak egy csalfa pillantást vetni a lenti világra. Jó is, hogy lementem, mert olyat láttam, amitől az én lábam is földbe gyökerezhetett volna. Ha nem is babérfa gyökereként. El nem hiszik, akik naponta járnak a pesti alvilágban. Ez a metró olyan tiszta, mint bármi más Görögországban. Teljesen üres a nagycsarnok, csak a sietők futnak lefelé. Sehol egy hajléktalan, sehol egy bővlit áruló akárki. Időnk már nincsen kipróbálni, abban maradtam magammal, ezután mindig ide jövök, ha metrózni támad kedvem.

Vasárnap indultunk, és már csütörtöknél járunk. Nagyon figyeltem, eddig egyetlen biciklit se láttam. Most végre, a városba bevezető és kivezető autót mellett, markológépek, kamionok, emelőtargoncák között két kerekűt tekeri egy fiatalember. Csak szögbe ne lépj, komám, mert ragaszthatod a gumidat! Nem tudom, hánylövetű volt a bicaj, csak a hátsó fogaskerékgyűjtemény tűnt föl. Szemben haladtunk, megszámlálni nem volt időm. Istennek legyen hála, nem kell úgy hazatérnem, hogy biciklit se láttam.

Sok panaszom nem lehet, később találkoztam még hárommal.

Tehát csütörtök van már. Nagycsütörtök. Húsvét hete. Virágvasárnap indultunk, és benne járunk a szenvedések hetében. Vallásos embereknek az egyik legnagyobb ünnepe következik, a föltámadásé. Bennem évtizedekkel ezelőtti békemenetek is föltámadnak, és egyre jobban eluralkodnak. A föltámadási körmenetek ájtatossága fonódik össze a békemenetek követelésével.

Beszédes oka van ennek, le is hajoltam érte, föl is vettem, és haza is hoztam. Itt van előttem a számítógép billentyűje mellett. Bicskaheggyel ugyan igazítanom kellett rajta egy kicsit, mert ipari tömegtermelés áldozata lett időközben. A kitűzésre szolgáló apró biztosítótű nem kicsúszott, de be se akadt a tartójába. Úgy nyomódott be a szorítója, hogy nem volt benne semmi. Apró hitványságát a globalizáció számlájára is írhatnám, de rá kell jönnöm, a kettő összefügg. Azért lett belőle tömeggyártás, mert világméretűvé igyekeztek tenni. Futószalag se kellett hozzá, azt hiszem, gombnyomásra potyogott bele valami nagy kosárba.

Több mint negyven esztendeje találkoztam vele először a maga valóságában. Jani tűzte a gallérjára, akkor még kicsit lázadozó egyetemistaként. Németszakos volt, úgy emlékszem, és megkértük, feleségem szakdolgozatához segítsen lefordítani valamilyen németnyelvű közleményt. Rácsodálkoztam kabátja hajtokájára.

– Ez mi?

– Harc az atomháború ellen.

Nagy ember lett belőle, karrierje együtt bukkant a rendszerrel. Ez a jelvény emlékeztet egykori indulására. Biztosan van, aki kitalálta már. Talán úgy kell viselni, hogy fölül van az egyetlen szár, alul pedig a három. Négyyszer van ráírva, hogy PEACE. Az általános békeakarat jelvénye lett, úgy tudom. Nálunk még mindig nincsen elterjedve, és azt hiszem, nyugaton is csökkent a kelendősége. Nem merem állítani, hogy bármiféle jelszavakkal lehet világbékét teremteni, de akinek csak ez a lehetősége van a támogatásra, az is valami.

Hej, pedig de nagy szükség lenne rá ma is. Háborúznak, robbantanak, odavágnak, visszavágnak, gyerekek, öregek, javakorabeli férfiak, dolgozó asszonyok válnak áldozattá.

Hol is járunk most? A hibbant háborúk ókori földjén. Ahol az eleven húsból szaladó kard, a dárda, a nyílvessző, a buzogány és a rengeteg gyönyörű paripa volt a hétköznapi közkedvelt kelléke. Ahol nemcsak a háromszáz spártai esett el a helótákkal egyetemben, keveredett közejük legalább annyi perzsa is a vad és gyáva Xerxész táborából. Ahol az isteni sánta kovács is pajzsot kalapált a görög hősnek, és nem bölcsőt a kisdedeknek. Soha meg nem tudjuk, a korai hősi halál miatt meg se született gyerekből hány zseni lehetett volna, szerte a világban, az idők kezdete óta. A mélységesen mély, feneketlen kútjában a múltnak háborúk áldozatai nyugsznak.

Mondják erre, persze, meglehet, a háborúk nélkül még ma is a kőkorszakban élnénk. A technikai fejlődés legfőbb mozgatója éppen a háború volt. Neumann János számítógépe, amelynek szinte rohamléptekkel fejlesztett változatán veregetem most ezeket a sorokat, és az is meglehet, mire a végére érek, újítanom kell, az első atombomba létrejöttét segítette annakidején. Még csak vér se csöpög a múltjából, egyszerűen hamuvá váltak Hiroshima és Nagaszaki szerencsétlenjei. A mobiltelefon és a internet is egyformán szolgálja a háborút is, meg a békét is.

Az is cáfolhatatlan igazság, háború nélkül békekötés sincsen.

Való igaz, azért utaztunk most is húsvét hetében, mert iskolai szünet van. Azon a földön, ahol még csak tömegsírokról se hallottunk, hadd tekintsem mégis bócorgásunkat húsvéti békemenetnek. Senkit nem kértem csatlakozásra, lehet, hogy egyszemélyes és csöndes demonstráció volt ez is.

Béke veletek! Alleluja!

Szerencsétlen hősök! Szerencsétlen utókor! Pestisre, kolerára, fekete halálra, spanyolnáthára, ebolára, AIDS-re és abortuszra ma is kell ráadás mérgezgázból, távirányítású, pontosan célbetaláló bombából, autóba rejtett pokolgépből, öngyilkos merénylőkből. Legális és illegális halál.

Az is lehet, persze, a sebészet se állna ott, ha háborúk nem lettek volna. Az agysebészet se. A biológusok azt tartják, a táplálékláncban az ember fölött már nincsen semmi. Csak ne jussunk arra a következtetésre, az a törvényes, hogy embernek ember legyen a farkasa. Kicsiben és nagyban.

A férfiakra szeretünk beszélni, ha a háború szóba kerül. A hősöktől. És a nők? Akiket meggyaláznak, akiken akár egy szakasz férfi is átmehet? Miért süt át akkora világfájdalom Arany János sorain a walesi bárdok szájába adva: Ne szülj rabot, te szűz, ne szoptass csecsemőt! Életfogytáig tartó szegény, ítélet nélkül. És tessék szeretetben fölnevelni a gyalázatban fogant gyermekeket is. Rátok is gondolok, lányok és asszonyok.

Még inkább alleluja és békemenet. Fondorlat nélkül.

Pátrába tartunk. Óriási meglepetés az úton. Havat utoljára a repülőből láttunk, amikor hegyek fölött szálltunk, azóta úgy beleringattuk magunkat a tavaszba, hogy ki se látszottunk belőle. És egyszer csak elnyikkantja magát valaki elöl: hó! Hó, hó, hó! Hol van a hó? A hegyek tetején.

Fehérsípkás csúcsok alatt megyünk. Lent tavaszi langymeleg, fönt meg hó. Biztosan elolvad aratásig, de most ott van. Beépített szemmértékkel saccolgatom a magasságot, és nem értem. Az egyik hegy hóhatárának az aljánál jóval alacsonyabb a mellette levő, teljes borításban. Vizslatjuk többen is, aztán szépen megállapodunk abban, hogy azt láthatjuk magasabbnak, amelyik közelebb van. Megeshetett, persze, hogy az egyik hegyen esett a hó, a mellette lévő meg nem, de ez csak alkalmi kalandnak tűnhet. A természet örök szépsége és örök rúttsága jobban ismeri a magasságokat és mélységeket. És a fizika a legkeményebb törvénye.

Szép város lehet Pátra, orvosegyeteme is van, és legalább kétszázezren lakják. Azért mondom, hogy lehet, mert mi csak a tengerpartját láttuk. Az ötven évvel ezelőtti tápai sólyateret tessék elképzelni, iszonyatos nagyításban, az lenne a part egy része. Döngetik, kalapálják, köszörülik a hajókat. Hatalmas kompok jönnek-mennek, jachtkikötője is bámulásra méltó.

Voltam már egy-két tengeri kikötőben, legtöbben a rendezetlen káosz uralkodott. Itt meg? Szándékosan koptatom a szavakat: mint a patika. Födél alatt a bolt és a vendéglő. Kiköpött figyelmesség, pedig messziről kiabál rólunk, mi itt nagyon is idegenek vagyunk. Erőt vesz rajtam a bizakodás: ez is a globalizáció gyümölcse lehet. Átjutottak már azon a szakaszon, amibe mi még csak most megyünk bele.

Nehéz az út odáig.

A második bicikli itt kerül utunkba.

Látni való, sok célszerű eszköz egyszerre terjedt el. A vízmelegítőt említettem már, a sámlikaptaárakat is, a vécék szintén globalizált apró papírkosarát is, és ilyen a kémények szélkányája. Nem a szélkakas terjedt itt el, inkább valami varjúfélére emlékeztet, de szinte minden

kéményen ott van. Célszerű eszköz, arra való, hogy a szél ne fújhassa vissza a füstöt, és az eső se essen bele a kéménybe. Egyetlen önműködő szabályozója van, maga a szél. Kicsit terjedelmesebb is, mint a hazai változat. Ja, és végre akácfát is láttam az Olimpiába menő út mellett. A legtöbb szőlő csöpögtető öntözéssel „működik”, általában térdmagasságban futnak a csövek, meg is van metszve már valamennyi, de olyan táblát is láttunk, amelyiknél nem tudtuk elképzelni, mihez kötik majd az új hajtásokat. Szakembereknek mondom, ismerős a Lenz-Moser-féle termesztés is, a függőnyművelés is, meg az is, amit hajdanában Olaszországban láttam: egyforma magasra viszik föl valamennyi tőkét, és erős dróthálózatra egyszerűen ráterül. Lugas-művelésnek mondanám, biztosan praktikus is, csak azt nem tudom, hogyan permetezik a fölül nöövő hajtásokat.

Nem is lehet buszból nézve megtanulni mindent. Kétaraszos kis bakhákat is látok fóliával takarva. Nagyon széles a sortávolság, ebből következtetek arra, vagy dinnye vagy tök van alatta. Annak kell a hely, hogy futni tudjon. Gondolom, a kelését siettetik a fóliával.

Az előbb azt mondtam, föltehetően csőkútból öntöznek, de itt öntözővíz tárolására – és föltehetően langyosítására – való kis tározót is láttam. Víz is volt benne, sőt öntöztek is belőle. Fóliával volt kibélelve, hajszálla olyan volt, mint az itthoniak. Hatalmas tábla földiepret öntöztek.

Ettől fájdul meg az itthoniak feje. Visszafelé tekintve látom, több mint egy hónappal jár előbbre a természet odalent, hamarabb vannak tehát a piacon, mint a mi termelőink.

Még van valami, amit nem láttam. Gólyát se. Nem hegyi madár, mondhatja bárki, és igaza is van, de a laposokon se láttam. Se lépegetni, se fészekben. Mert fészket se láttam.

Itt vagyunk Olimpiában, és én elbátortalanodom. Többet kellene értenem mindenféle sport-hoz, hogy méltóképpen szóljak róla. Fölírtam magamnak, hogy Kr. e 776-ban tartották az első versenyeket. Ingyen koszt és adómentesség járt a győzteseknek életük végéig. Pheidiasz szobrászműhelyének a helyét is láthattuk, talán itt alkotta az ókori világ egyik csodájának számító Zeusz-szobrát is. Képen láthattuk a múzeumban. Zeusz temploma is lenyűgöző lehetett. Héra temploma is. Ez a legősibb, dór oszlopokkal. A sokistenes vallás azért is költséges volt, mert mindnek illett templomot is állítani, és azt fönn is tartani.

Csak azért mondom, hogy bizonyítsam, tudnék én pontos is lenni, mert számokkal is teleírtam a noteszomat, de nem terhelnék velük senkit. A magamfajta két másodperc alatt úgyis elfelejti, aki meg tudni akarja, azt is tudja, hol keresse. A stadion 192,27 méter hosszú, és 37 méter széles. A közönség a doboldalon foglalt helyet, és a startkövek most is megvannak. Lényeges dolog, feministák ne figyeljenek most: nők nem vehettek részt a versenyeken. Nézőként sem. Egyetlen kivétel volt, Démétér papnője.

Jól elfáradtunk, mire mindet bejártunk. Ki tudja, hány száz évig hordták ide, és faragták ki ezt a sok követ, és építették meg az épületeket. És ők gondolták-e, hogy mindabból, ami akkor gyönyörűség volt, romok lesznek, és kóbor szegediek bókásznak közöttük. Két ürge gyík is kergeti egymást, és szinte beborítja az egész kömezőt a madárcsicsergés. Tombol a tavasz.

Láttuk természetesen azt a helyet is, ahol az olimpiai láng meggyullad. Parabolatükörrel lobbantják föl, annak a fókuszában gyűlik össze úgy a napsugár, hogy tüzet tud gyújtani. A mostani olimpiák lángja is innen indul, ugyanavval a technikával születik, és fáklyákkal viszik tovább a földkerekség bármelyik pontjára.

Füttyszó kergeti ki a látogatókat, a mai napra vége az olimpiának. Látom a környék szállodáit, Hotel Hercules, Hotel Antoniusz, meg a többi. Hotel Rabszolga nincsen. És ókori szobor minden mennyiségben – a boltokban. Kicsiben és nagyban. Az egyik üzletben a mester maga festi az ókori vázákat. Fél szemmel azt figyeli, nem akarna-e valaki venni tőle.

Nagy bajban lennék, ha osztályoznom kellene utazásunk fázisait. Első látásra mindnek ötöst adnék, de az Olimpiából Tolóba átváltó útszakaszt jobban kicsillagoznám, mint ahogy az EU-zászló körbecsillagzata van. Félelmetesen gyönyörű. Cikkcakkos, hajtúkanyaros, szerpentes, és itt vannak olyan lélegzetelállító szakadékok, amelyek párkányán talán el se fér egyszerre mind a négy kerék. Nem akarom halmozni a prasnyaságokat, de jobb kifejezés erre nincsen: olyan az út, mint az ökörpisülés. Itt csukják be szemeiket némelyek, és visítogni kezdenek, noha éppen nem látják, ami félelmüket kelti. Itt mentünk be olyan szűk utcákba, ha egyáltalán találtunk lakott helyeket, ahová balhiedelmünk szerint csak betévedni lehet. Tessék megnyugodni, a törvényes úton jártunk.

Az egyik vendéglátó egység tenyérnyi teraszán napernyő van. Nem számíthatott arra Andriste-na tulaja, hogy ma még marhanagy busz is jár erre, hirtelen kellett ugrania, hogy a közlekedési akadályt elhárítsa. Nem háborgott, inkább bocsánatkérően tette arrébb, aztán vissza, amikor elhaladtunk. Mintha sorompót kezelne. Hogy hány házarak és ereszcatorna köszönheti épen maradását Nikosz ügyességének, azt se tudnánk megmondani.

Mészárszék előtt is elbuszoztunk. Kinn lógtak az ajtóban a félbirkák, csak a karunkat kellett volna kinyújtatunk, és leakasztatunk néhányat.

Mikor ugrathatnám jobban szédülős-rémüldözős útitársaimat, ha nem most. Azért fizettél ennyi pénzt, hogy becsukd a szemedet? Ennyi erővel otthon is maradtattál volna! Azt nem tudom, hogy a legnagyobb szakadék fölött járunk éppen, vagy valamivel kisebbnél, amikor hátranézek. Látom, Gyszi békésen csomagol. Mintha repülőgépen kezdene kászálódni. Rá-szólok: Gyula, kiszállsz?

Telihold van, olyan közel látszik, szinte kedvünk támad fölnyúlni hozzá, és megcsiklandozni Cicella talpát. Hogy jobban táncoljon Dávid hegedűjére.

Meg lennének löve a görögök, ha ezt a mesét is elmondanám nekik.

Körülbelül egy órája kanyargunk, keressük a térképen, hol járhatunk. Szemünk guvad ki a csodálkozástól: Toronyiránt mérve legföljebb tíz kilométerrel jutottunk előre. Olimpiai csúcsot javítottunk hajtúkanyarokban.

Esteledik, mire Megalopoliszhoz érünk. Két hatalmas kémény önti a füstöt, és a magyar szabadalomként ismert Heller-Forgó-féle torony hűti a vizet. Ez csak erőmű lehet. Az egész félszigetnek mondott szigetet ez látja el árammal. Vigyázzunk, el ne menjünk szó nélkül a világ szépségei mellett. Már Árkádiában járunk. Hotel Árkádia. Ennyit látunk csak belőle, meg egy szembejövő buszt. A hídon átkelő két kicsi kecske meséje kelne életre, ha nem vigyáznának a sofőrök. Bizony, vissza kell tolatnunk, hogy békésen elférjünk egymás mellett.

Menne be azokba az utcákba, amelyekben mi már jártunk! Pardon! Az ellenségeinknek se kívánnám, de az is lehet, neki is ez a sors jut, ráadásul sötétben.

Végre Tolo. Tengerparti város, de a félsziget másik oldalán. Ágrólszakadt halászfalu volt, most üdülőtelep. Szállni jöttünk ide, két éjszakára, vacsorázni és reggelizni. Magunk is megdermedünk, amikor összeszámoljuk: nagycsütörtökön tizennégy órája voltunk úton, és hat óráig szeltük a kanyarokat az ökörpisülésen. Egyetlen sofőrrel! Ebből a szempontból akár otthon is érezhetjük magunkat, A lentiből Gyulára menő buszút majdnem ilyen hosszú, csak észveszejtő kanyarok nincsenek benne. És itthon is egy masiniszta szolgál.

Epidauruszba megyünk másnap reggel. Mi mást is nézhetnénk, mint szentélyt. Aszklépiosz szentélyét. Ha valakinek a latin változat ismerősebb, ide írom azt is: Aesculapius. Gyógyító ember lehetett, és jól gyógyíthatott, azért emelte az emlékezet az istenek közé, és tette meg Apollón gyermekévé. Leánygyermeket is adott mellé, Hügeiát.

Erről jutott eszembe Engi Tüdő Vince gyógyító tanyája a szegedi hármashatárban. (A domaszéki, a zákányszéki és a mórakalmi határ találkozásánál.) Már Grynaeus Tamás kapcsolatba hozza „az asklepeionok, az Amphiareion, középkori kolostori kórházak” hagyományaival.) Szentembernek, orvosembörnek tartották, de csak imádsággal gyógyított.

Ha másról nem, hát a patikák jelvényéről, a kígyóról vissza kell idéznünk ebben a völgyben gyógyító Aszklépioszt. Az ő botjára tekeredett rá a kígyó. Másik szent állata a kutya volt. (Kígyóméreggel gyógyította a veszettséget is.) Odáig vetemedett, már a holtakat is föltámasztotta. Zokon vette ezt Hádész, az alvilág istene, és bepanaszolta Zeusznál. Villámmal sújtotta agyon a főisten, de csillagként fenn maradt az égen.

Semmi segédeszközzel nem gyógyított ő se, betegek a szentély körül várták a csodás álmodást, vagy magát a csodát. Reggel torna, diéta, sportversenyek, színház, ez gyógyít, és a környezet.

Na, a környezet ma is gyógyíthat. Velünk van a TAJ-kártyánk, nem lehetne legalább egy hétre beutalót szerezni? A múzeum előterében ugyan láthatók a régi idők orvosi műszerei is, azokból, köszönjük, most nem kérnénk.

A színháza a szokásos amfiteátrum. Kitűnő állapotban van, négyévenként előadásokat is tartanak benne. Hazai népdalokkal hitelesítettük kitűnő akusztikáját. Szeged híres város, Tápéval határos. Hadd tudják meg a görögök is. Pista az óriáspatkó túlsó szárnyán adja elő robbantott számait.

Megyünk körül a körre, falról falra, templomtól templomig, és látjuk itt is a rekonstrukciós igyekezet jeleit. Akárhonnan kezdjük is, mire fölépülne az egész, tönkremenne bele az egész ország. Ha csak ezt az egyet vesszük is. Most az egyik templom bejáratát lépcsőkhöz az oszlopokat újítgatják.

Március 25-e nemzeti ünnep. Azt hiszem, a török megszállás végének az emlékére. Megülik, mint mi március 15-ét. Éppen belecsöppentünk egy fölvonulásba, de még csak a gyülekezéskor tartanak. Szűk az utca, kikerülni se lehet, velük együtt várunk. Fiatalok gyűlnek, fehér ingben. Ha nyakkendőjük is van, az piros.

Kokárdájuk nincsen.

Tegnap láttuk már, hogy valami készülődik, mert házakra, kerítésekre, mindenhová kirakták a nemzeti zászlót. Kilenccsíkos a lobogójuk. Miért éppen kilenc, miért nem tíz? Azért, mondja mindentudó idegenvezetőnk, mert örökölt jelszavuk – szabadság vagy halál – görögül kilenc szótagból áll. Öt stráf rajta kék, négy meg fehér. Felső csücskében görög kereszt: minden szára egyforma.

Fiúk-lányok várakoznak az indulásra. Először még próbálkozna masinisztánk, hátha egerutat nyerne, de itt is akad mindenkit ráncba szedni akaró buzgómócsing, aki a végtelenül jámborul gyülekező diákságot ide-oda rángatva igazgatja. Ha netán tanár lett volna, véletlenül se akarnám megsérteni, de éppen a kollegialitás jegyében mondom, úgy tűnt, inkább igazolni akarta mindenáron való buzgólkodását. Amikor Nikosz megnyomta a gázpedált, de még sebességbe se volt a váltója, elénk csörtetett, és hangoskodva állta el az utunkat: csak a testemen keresztül.

A diákok jobban ismerhették, mert rá se rántottak.

Hármas oszlopokba verődve végre elindultak. Lépésben követték őket. Résen voltunk, amikor elkanyarodtak, mi hirtelen elhúztunk mellettük. Azt láttuk ballagás közben, hogy az idősebb nemzedék az utca mindkét oldalán állt vagy ült, és leginkább sörözgetett. És tapsolt is. Gyerekek is voltak közöttük, népviseletbe öltözve is. A fiúké kicsit hasonlít az őrségváltás katonáiéra. Ők is szoknyafélében, lábukon vádlibojt, fölül mellény, fejükön piros sapka.

Többségünk tanár, tehát szakmabéli, az itthoni egykori fölvonulások miatt is érdeklődéssel kísért minden fölfogható mozzanatot. A túlbuzgó atyafi azonban nem nyerte meg tetszésüket. Nem elsősorban azért, mert elénk vetette magát, inkább azt nehezményezték, ahogy mindenkit dirigált.

Pedig nálunk is vannak ilyen emberek.

Szombaton – nagyszombaton – reggel különjáratú bérelt hajóval Hydra szigetére indultunk. Mi kiültünk a felső fedélzetre, mert mindent látni akartunk. Álltuk a szelet, szerencsére jól beöltöztünk előtte. Sziget sziget hátán, van miben gyönyörködnünk. Néhányan velünk tartottak, a többség azonban egy emelettel lejjebb, a földött részen utazik. Van, aki makacs igyekezettel hátat fordít minden látványnak. Mi a fenét lehet nézni a rengeteg vízen, meg a szigeteken? Ez is sziget, az is sziget, passz. Emlékezetből és eddigi elbeszélésekből is el lehet képzelni, minek fárasztaná magát?

Az egyik sziget olyan, mintha kétpúpú óriásteve lenne. Nem érdemes egyetlen pillantással elintézni ezt se, mert kiderül, nem is egy az, hanem kettő. Eljön az a pillanat is, hogy a két púp egybemosódik. Ezt a trükköt elsütötte már a természet, amikor a legendaszerinti Agamemnon-sírt mintázta az egyik hegy. Az is kettőből van összerakva.

Delfint is láttam, de csak kettőt. Párban ugrottak, aztán eltűntek. Megint akadt, aki ezt se akarta elhinni. Hogyan lehet az, hogy csak egyszer láttam? Lódítok biztosan. Tudod, komám, elfelejtettem megrendelni a produkciót, de elhiheted, megismerem a delfint, noha élőben most láttam először. A tévében szoktam barátkozni velük.

Némely szigeten kicsi kápolna, semmi más. Lakatlan a legtöbb, illetve a nagyobbak kéjtelgő üdülőket szolgálhatnak. Majd. A szezonban.

Jön valaki, föl a tetőre, és mondja, a Hydra végeredményben vizet jelent. Tupíroz a görög is, a vízben van a víz? Biztosan tudja, mert az egyik tengerész magyarázta el az előbb. Kontrázok azonnal: akár a vasúti fékezőre hivatkoznál otthon. Hogyhogy? Te semmit nem hiszel? Naponta itt jár, nála jobban senki nem tudhatja. Mondom tovább, Pósa Péterre hivatkozva – ő is tanítványa volt, ha pár évvel később is, emlékezhetne rá –, hogy a mitológiai hydra kígyót jelentett. Héraklész csodás cselekedeteinek egyike éppen a lernai hüdra megölése volt. Sokkal inkább hihető, hogy erről kapta a nevét.

Jobb, ha a tengerészekről inkább szakmai ismereteket akarunk szerezni. Láttam az előbb, milyen bámulatos gyorsasággal kötötte ki a parton álló legény a hajót. Sokféle csomót ismerek, de a tengerészekét még nem láttam. Bővében vagyunk a szakembereknek, időnk is van rá, külön leckét kérek tőlük.

A térképről méregettem, jól megtermett sziget ez a Hydra. (Az y-t tessék ü-nek olvasni.) A kikötője azonban olyan, mintha amfiteátrumnak harapta volna ki a természet saját magából, a hófehér házak csak a dekorációt adták hozzá. A színpad a kikötő, az első sor az éttermek és szállodák halmaza, fölötte ugyanaz, más elrendezésben, kis utcácskákkal szaggatva. Gyönyörű az öböl, ezért is érdemes volt eljönnünk. Mondja Zoé, hatszázéves múltját őrzi avval, hogy semmiféle motorizáció nem terjedt el benne. Legfőbb közlekedési eszköze most is a számár. Az autók nem férnének el a szűk kis utacskákon.

Kicsit ki kell igazítanom ezt is, mert az a sok számár, amit mi láttunk, mind öszvér volt. Öt-tíz is menetelt egymás nyomában, lépcsőkön föl, lépcsőkről le, de kuncsaft híján csak egyen ült valaki, az is a gazda lehetett. Vagy a fölfogadott öszvérhajcsár. Csöngőszavuk olyan, mint itthon a szépen hangolt birkanyáj. A hatszáz évet is meg kéne igazítanom, mert biztosra veszem, nem akkor talált ide az ember. Az viszont elképzelhető, hogy akkor valóban számár volt a közlekedés eszköze. Állítólag egy kis számarat most is látott valaki.

Lennie is kell, hiszen biológiai törvény, hogy az öszvér szaporodásra képtelen. Szakmai előírás, kell hozzá egy számár is, meg egy ló is.

Az is biztos azonban, hogy az öszvér nem ló. Itthon azt mondja egy közmondás, ahol lócitrom van, veréb is van. Átvitt értelmé akár minden politikai váltásnál is megtapasztalható. Az öszvérek is azon a gyalogúton járnak, amelyiken mi is bókászunk, szépen telepötyögatták az ösvényeket. Verebet viszont egyiken se láttunk. Íme, bizonyosság Isten előtt, az öszvér nem ló.

Mondom, gyönyörű az öböl, a partjával együtt. Most kezdem igazán sajnálni, hogy húsz évvel ezelőtt kivették a fejemből a fényképezőgépet. A sziklák minden kis horpadásából lila kis virágcsokor hajt ki, az egyik fehér falból pedig valóságos fa nőtt ki. Párját, talán emlékeznek rá, a Spielbergben láttam, Brünben. Azt akarja idézni könyvünk címképe is.

Itt már szezon van, annyian vagyunk. Hogy az igaziban hányszor többen, azt nem tudhatom, de mi inkább a felsőbb szintekre törekszünk, hogy ne egymást tapossuk állandóan. Szél-malmok is futnak föl láncolatban a hegyoldalba. Azt értem, hogy a jó szelet keresték, csak az lesz a bökkenő a fejemben, hogyan vitték oda föl az örletni valót? Hát persze! Szamárháton.

A vitorlájuk is más, mint a hazaiaké, vagy akár a hollandoké. Jól megtermett dorongok állnak ki a kerék agyából, egyik kijebb, másik beljebb. Úgy feszítik ki rá a vásznat, hogy az egyik csücskét a kiállóra kötik, a másikat a beállóra. Ha időm engedi, kipróbálom itthon, a cseresnyefa mellett, madárriasztásra.

Egyetlen kikötője van a szigetnek, percre beosztva érkeznek a hajók, és öntik a tömeget. Alig kászálódtunk ki mi is, máris megy a járgányunk, kifut a nyílt vízre, és ott horgonyoz le. Jó, hogy pontosak vagyunk, mert indulásra ugyanilyen rövid az időnk. Csakhogy baj van Köpecen. Eggyel kevesebben vagyunk. Ki az az egy? Hát a Feri! Húga révén csapódott hozzánk, a Bakonyban szokott csavarogni minden héten.

Ez a sziget nem a Bakony, az biztos, de az is kizárt, hogy eltévedt volna. Régi utazások réme, az esetleges disszidálási szándék is kizárható. Hová lett akkor? Erős ráhatásokra negyed órát várhatunk, de ki kell takarodnunk a kikötőből, mert két másik is várakozik már előtte. Nincsen más megoldás, Zoé kiszáll, és megvárja. Azért ő, mert tudja az itteniek nyelvét. A tengerészek eltelve teljes megértéssel, hamar kiderítik, ha gyorsan előkerül, a legközelebb induló másikat még elérhetik, és mi úgyis megállunk Szepcesz szigeten, átszállhatnak hozzánk. Ha nem, késő este lesz még egy járat, de ha netán nagyobb a baj, akkor az Isten irgalmazzon nekik.

Nem vagyunk annyira vészekre hangolva, hogy csak a veszedelmekre áhítoznánk, de fél úton csak az Isten irgalmára gondoltunk. Hogyan fordulhatott elő ilyen, éppen Ferivel?

Van Isten, és irgalmas is hozzánk. Alig indultunk el, előkerült a bakonyi legény, és együtt valóban fölszállhattak a következő járatra. Hová tűnt el? Aki erdőkben szeret mászkálni, itt se törekszik a hemzsegő tömegbe, följebb ment néhány körrel. Karján volt a pontos idő, bele is kalkulálta, mikor induljon el a hajóhoz. Csakhogy elfogyott alóla az ösvény, az idő meg sürgette, de nagyon. Át akarta törni magát a tüskés bokrokon, de csak azt nyerte vele, hogy keze,

lába és arca karcolásos vérzésekkel lett kirakva. Vissza kellett sietnie, így viszont menthetlenül elkésett.

Hogyan megörülhetett, amikor Zoét meglátta. A viszont-öröm is volt akkora. Ehhez csatlakozott a mienk is. Akkora hajtóerő a kollektív öröm, innentől már szállásunkig az hajtotta hajónkat. Tizenhárom csomóval.

Nem sokkal elindulásunk előtt jelentette be Betti, módosítottak egy kicsit útvonalunkon. Ne abból álljon szinte minden napunk vége, hogy új szálláson kell álomra hajtánunk fejünket. Hogyne örültünk volna neki. Ebből viszont az is következett, egy-egy szakaszát az útnak többször is megjártuk. Korinthoszbán már voltunk, és íme most is, húsvétvasárnap is átme gyünk rajta. Ismétlés a tudás anyja, az is jó, hogy fölismerjük itteni jártasságunkat, de megállni már nincsen időnk. Mintha a Balaton egyik partján mentünk volna, csak itt magasabbak a hegyek. A legnagyobbak fejét hó borítja. Azt azért nem hiszem, hogy bármikor is fenyegetne itten valami kis lavinaveszély is, talán síelésre alkalmas hó sincsen soha, de fehér. Patraig ismerős az út, de ha most a másik oldalra fordul tekintetünk, az is újdonság. És máris itt vagyunk az újvilági csodahídnál.

Egyszerűen mondom, minden halmozás nélkül: szép híd. Nagyon szép. Meglepően szép, mert ilyet még nem láthattunk. Egyetlen fényképezőgép nem marad a táskákba, buszüvegen keresztül is célozgatják a csodát társaink. Jó ez az új technika, a digitális gépben egyszerűen kitörölhető, amelyiknél jobb is van.

Megint föltámadt bennem a fejben való fényképezés kényszere. Varázsos a látvány. Mintha pókháló-kötelek tartanák. Minden moccanásra más a látvány. Öt perc alatt átérünk rajta, minden másodperc új képet kínál. A túlsó végén megállunk rövidke időre, ki is szállhatunk, hogy viszonylag nyugodt helyzetből is elkészíthesse mindenki a maga verhetetlen képét, én csak elhatározom, itthon, a Holt-Maroson is ilyet csinállok. Kicsit rövidebb lesz, de csoda lesz. Éppen kitisztították a medrét, azt a gyalogcsapást is elrontották, amelyiken három perc alatt elérhettük a szőregi buszt.

Semmi baj, viszem a mintát. Szedtem most is ciprusmagot, a fölvezető fasort is tudom garantálni hozzá. Kicsit ugyan megtorpanok, mert ha hozzánk jár csodalátni a fél ország, gyümölcsfáink is megcsínylik. Rosszszemberek is keveredhetnek közéjük.

Most a Balaton-utánszat másik felén me gyünk visszafelé, szintén hegyek tövén. Fürtökben lógnak a falvak és városok a parton, és dübörög át rajtuk a forgalom. Lesznek itt valaha is elkerülő utak? Elvileg lehetne ugyan, mert minden hegyoldalba lehet párkányutat robbantani, jártunk eleget ilyet is, de ha a hazai nyűglődéseinket vesszük, akkor nyugodtan kimondhatjuk, sok nemzedék elmegy addig a föld alá, mire a galériához egyáltalán hozzáfoghatnak.

Régi fölfedezésem most is megerősödik bennem. Itt is kifelé ver a tenger hulláma. Most jöttünk el a túlsó oldalon, ott is ezt láttuk. Ha hétköznapi ésszel dolgozna a természet, a tenger közepén teknőnek kellene lennie. Apró öblöcskében más meglepetés is látszik. Ráktenyészet lehet a vízbe szerkesztett óriáskosarakban, vagy valami más csemege terem benne?

Csak két szigetekskét látunk most, de mindkettőn kicsi kápolna van. Nagy bölcsen megállapítom, mindkettőnek a lépcsőjén éhen halna a legvehemensőbb koldus is. Lakatlan mindegyik, adományozó lélek se lakja. Még a besúgóimat se kívánom ide. Megírhatná, hogy a Parnasszus tövében halt éhen. Mert itt van már Delphoi, és nem messze tőle a múzsák szent hegye.

Erről olvastam annakidején a nagy ógörög drámaíró szatíráját. Rohamozzák a zsenik rendületlenül, de aki a párkányában meg tud kapaszkodni, az már rúgja vissza az utána gebeszkedőket. Kezd erőt venni rajtunk a fáradtság, már az is elég, ha messziről láthattam a

Parnasszust. Az oda való tülekedést otthon is érezhetem. A visszarugdosást is. Kiderült, valójában hegy se kell hozzá, párkány se.

Rosszul elmélkedtem az előbb, amikor azt mondtam, még a túlsó oldalon, hogy a hófödte csúcsokon se kellett lavinaveszélytől tartaniuk az itt lakóknak. Itt megyünk el a Lúkiosz-fok alatt, az pedig magyarra fordítva Farkas-fokot jelent. (Remélem csak, hogy jól írtam, nehéz eligazodnom a latinbetűs átírásokon. Akkor a legnehezebb, amikor nem is látom leírva.) Hogyan függ össze a farkas a lavinával? A legegyszerűbben. Ott fönn tanyáztak, és iszonyatosan üvöltöztek, amikor a lavina elindult.

Delphoiba igyekeztünk, és már itt is vagyunk. Szent hely, jóda volt valaha. Istenem, micsoda jóslatok születtek itten? És micsoda szent háborúk történtek ezért a szent helyért is! Ha a hadvezér hadba indult, itt kért hivatalos kapcsolatot az istenekkel. És azok üzentek is olyan dodonai stílusban, tolmács kellett hozzájuk. Kéznél voltak a szentély papjai, ki voltak képezve rá.

Uralkodók is itt jósoltattak maguknak, kincsesházak sora jelzi, nem maradtak adósok a jó jövődőért. Pythia adta a jóslatokat, és a dodonai se tudott versenyre kelni vele, meg az olimpiai se. Milyen az elfuserált utókor, képes utána járni, ha mindnyájan belepusztulunk is. Mi adta Pythiának az isteni sugallatot egyáltalán? Hogy ki adta, az világos volt: maga Apollón. Nem madarak röptéből, tölgyfalevelek susogásából, állatok belsősegeiből jövődöltek itt, Pythia zavaros beszédét vasalták simára.

A mindenre kíváncsi tudomány kikutatta, olyan köre ültették ki a jövődölőt, ahová alvilági gázok türemkedtek elő. Azok bódították zavaros benyögésekre a leányzót, már csak tolmács kellett hozzá. Jókai Mór kipróbálta már a központoszatlan szöveget, bár nem hiszem, hogy járt volna itten. A legártalmatlanabbat mondom, mert nekünk is ezt mondták. Már akkor is kíváncsiak voltak a gyermeket váró szülők, fiú lesz az utód, vagy lány. Így szólt tehát a jövődő: fiú ... nem ... lány ... lesz. Minimum kétféle értelmezés lehetett. Fiú lesz, nem lány, vagy fiú nem, lány lesz. Holtbiztos, hogy mindig bevált.

Tudjuk, hogy az ókori világ nagyjai is eljártak ide, jóleső érzés, hogy nyomdokaikba léphetünk. Gyarló azonban az ember, első utunk itt is oda vezetett, ahová Apollón is gyalog járt. Megszámlálhatatlan sokaság rohamozza ezt a helyet is, mégis ingyenben van, és patyolat-tiszta.

Hallottuk Zoétól, először évenként egyszer, éppen a mostani tavaszi napok egyikén volt kegyes meghallani Pythia az apollóni üzeneteket, de később sűríténie kellett az alkalmakat. Évente kétfőre dúsult, aztán már havonta lett belőle egy. A tudósok ebbe is belekötöttek, és ha a gyanú előbbre jár, mint a cselekedet, akkor az is elképzelhető, ez a tény keltette föl legjobban bizonyítási szándékukat. Ártalmas gázok lehettek ezek, három földtani csatornából is jöhettek, kellett az idő a szerencsétlen leányzó regenerálódására is. Szilajnagy eszünkkel kisütöttük, voltaképpen a bódítás eleven áldozata volt a szentséges Apollón isten földi szószólója.

Szédítő magasságok és hatalmas mélységek között van a szentély. Elerőtlenedik itt is a tollam, nem tudom leírni azt a sok kőbe faragott szépséget, amelynek a látásában dőzsölhettem. A hengerfaragás művészete és bűvészete itt is megfogott, és a rabszolgaság néminemű átfogalmazására is rákényszerített.

Megállnak fölfelé törekvésükben az előttünk lépegető szegediek, és elkezdik csodálni a három ciprusfát. Kősziklából nőtt ki mindegyik, evőkanálnyi termőföld se lehetett mellettük. Miből élnek ezek? Akkora gordiusi csomó ez a gondolkodó embernek, bele lehet ebbe is pistulni. Gyerekkoromban még elakadtam volna itt magam is. Ifjú fejjel talán a magyarázatot is keres-

tem volna. A bolondsághoz közelítő bölcsesség idején azonban erre fakad a szám: gondolj bele fordítva. A fa lát téged, meg a többi százezreket, és nem győz csodálkozni. Miből élnek ezek, ha gyökerük sincsen?

Itt is van múzeum, hogyne volna. Természetesen benne is jártunk. Akkor pajzs táru elénk vitrinbe zárva, ha odafönt nem is eresztett gyökeret a lábunk, itt megindul a képződése. Biztosan nem Hephaisztosz kalapálta ki, mert azon Homérosz leírása szerint csodálatos mintázatok is voltak, de az elkorcsosuló utókor ijesztésére ez is megteszi. Jó, jó, eltakarta a harcost, hiszen azért csinálták, hogy védje. De hány embert lehetett ennek a fedezetében elküldeni Hádész birodalmába?

Akkora mókuserék ez a még gondolkodni tudó embernek, nem lehet kiszállni belőle.

Fölmentünk a békés vetélkedések színhelyére, a stadionba is. Szegény, szerencsétlen elhárított patriciusok, ti hogyan kecmeregtek ide föl? Mert elsősorban a ti szórakoztatásotokra folytak itt a versenyek. Nem érdemes rágódunk ezen se, a gyaloghintó is föl volt már találva. Viszont a kocsihajtás is szerepelt talán minden alkalommal. A lovak még csak följöttek úgyahogy, de a kocsit is vállon hozták?

Tudós urak, ezt is fejtétek meg.

Ifjúság, bolondság. Itt is megmaradtak a startkövek, sorra sorakoznak a fiatalok, és nekilen-dülnek, végigfutni a pályát. Gyönyörű a látvány, nem tagadom, aranyos leánkák próbálgatják leginkább képességeiket. Hát ti, elkorcsosult legények?

*

Esténként és reggelénként belenézhetünk a televízióba is. Első nap szinte fölnyerítettünk a boldogságtól, a Duna-tévé is bejött, később azonban csak a görögül tudók érthettek valamit. A képek azonban maguk is beszélnek, legföljebb tolmács kell azokhoz is, mint Pythia leányzó szavaihoz. Pópákat és metropolitákat mutogatnak szinte minden csatornán, egyetlen civil manussal kiegészítve, néminemű bírósági szellemekkel fűszerezve. Mi a nyavalya történik itten? Állj elő, Zoé, mint Vén Márkus, és mondd el igaz hitedre, mit látunk mi valójában?

Csendben mondja csak, hogy más meg ne hallja: oltári nagy botrány van. Tivornyákat rendeztek, és megvesztegetések is történtek. És nagyon megkér, erről ne is szóljak senkinek. Szegény, szegény Zoé! Most látszik csak, hogy igazi görög vagy akkor is, ha nálunk születél.

Egyetlen pillanatig nem ringattam magamat abban a hitben, hogy a görög föld minden csodáját végig jártuk, de azt visszatekintve is állíthatom, ami most következik, ahhoz háromszor is meg kellett volna kapaszkodnom idehaza. Húsvéthétfőn még elkövetkezünk a Meteórákhoz. Hogy az meg mi lenne? Azt nem mondhatom, hogy kolostor kolostor hátán, mert mindegyik külön hegycsúcson csücsül. De olyanokon ám, amilyent nem nagyon láthatunk más tájakon. Bölcsen nevezték el őket lebegő kolostoroknak.

Tudós korban élünk, először arra kell magyarázat, hogyan kerültek ide a sziklák? Homokkőből betonozta össze az évezredek sokasága, a tengerbe ömlő folyó deltája volt valaha. Jött egy iszonyatos földrengés, összetördelte, és mint a tajtékozó szökőár, föl is állította. Aztán sok-sok évezreddel később eljöttek a világ elől menekülő szerzetesek, és ahogy a sas kinézi magának a fészket, és meg is építi, úgy rakták ide is a kolostorokat.

Evilági ésszel is belegondoltunk. A téglát, és mindenféle építőanyagot ide kellett szállítani, de hogyan? Amikor egymást is kosárban gugorászták föl? Valahogy el kellett simítani a csücsöket, és elkezdni rakni a téglákat. Szintben folytatva a hegy oldalát. Nagyon kellett bízniuk a kötőanyag szilárdulásában, és lám, mostanáig meg is tartja az iszonyatos tömeget.

De jó lenne legalább egyet is elvinni Szegedre!

Először az aszkéta szerzetesek telepedtek itt meg, írásos emlékek a XIV. századból vannak. Összesen huszonnégy kolostor volt, és mindben laktak. Szigorú a rend ma is, az asszonyok nadrágban se léphetnek be. Ha nem hoztak magukkal hosszú szoknyát, itt kapnak némi kiegészítést. Az athosziban, ahonnan állítólag ide jöttek a szerzetesek, a nőstény állatokat se túrik meg.

Lenyűgöz mindenkit a látvány, a mostani állapotban is, de az idők végtelenjét is hozzá kell adnunk. A Szentháromság kolostorhoz is, meg a legelsőhöz is, amelyet a Szentlélekről neveztek el. Azt az időt is, amikor mindez még a víz alatt volt.

Ilyen dimenziókba belerázódva szinte póriasnak tűnik szóba hozni, hogy az árusok fürgesége itt is hasonlít a kicsi gyíkokéhoz. Megüti egynek a fülét a magyar szó, máris kínálja valamennyiük a magyar nyelvű útikönyveket. Gyere, magyar! Való igaz, magyarul vannak írva, de gyalázatos fordításban. A képek viszont ragyogóak. Sajnos, még a tartalomjegyzék is hiányzik a legtöbből, aki meg akar találni valamit, végig kell annak lapoznia az egészet.

Mintha az idők végtelenjét szánnák nekünk is.

Ahol ennyi kolostor megterem, ott külön ipar is előfordulhat. Itt éppen ikonfestő műhely működik. Szigorú szabályai vannak az ikonfestésnek, ecsetvonásnyit elérni attól nem lehet. Láthattuk a mestereket és mesterlányokat munka közben is, kötélidegzettel dolgoztak a nyüzsgő tömegben is, de a külön raktár volt számunkra igazi paradicsom. Kicsike, nagyobb és még nagyobb szentképek közül válogathattunk – 30 százalékos szezonelőtti kedvezménnyel. Ja, és görög kedvesség szerint zselés falattal, pohárka borral fogadtak bennünket.

A buszban aztán potyogtak a szentek. Néhány kanyarban, a csomagtartóból.

Még egy éjszaka, és megyünk haza. Reggel még előnt bennünket a gyönyörűség, amikor a *rózsaujjú hajnal* fölkúszott az égre. Az Iliász egyik fordításában jön elő ez a szép metafora. A *borszínű tengert* naponta láttuk, de szegényebbek lettünk volna, ha legalább búcsút nem int nekünk a vízből ébredő mitológiai csodafogat.

Egyetlen komissiónk maradt már csak, az Olimposzt kényszerűségből kihagytuk. Útba esik most is, és ráadásul ragyog az idő. Fölírtam, 2904 méter a legmagasabb csúcsa, és hó borítja most is, mi csak a 944 méternél lévő menedékház-féléig tudtunk menni. Karbantartás miatt volt zárva, azért nem sikerült megtudnom pontos rendeltetését. Készültek a nagy rohamra, a szezonra.

Egy kis múzeumnézésre még Thesszalonikiben is jutott időnk. Új múzeum! Van még mit mutatniuk, amit eddig nem láthattunk? Van. A piaci kiló rozsdamarta őse, a szőlőmetsző kacorkés, diákkori tolltartónk őse, harapófogó, kaszakalapáló, lópatkó, körömollók, minden, ami érdekes.

Aztán jött a repülő. Reggel az Olimposzon, este meg már Szegeden.

Most fogalmazódott meg bennem valami. Született tehetség gyerekfejjel is lehetsz, fiatalon zsenivé is avathatnak, de a bölcsességnek a gyanújához is meg kell öregedned. Folytatás a következő hetven esztendőben.

Ámen.